

รายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยย่อยที่ ๔ เรื่อง

การวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ
ในการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว

A Management Analysis of the World Heritage and Way of Buddhist
Culture for Promoting the Cultural and Tourist Values

ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง

มรดกโลกสู่มรดกธรรม: แนวคิด คุณค่าและการสร้าง
ความหมายใหม่ของการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

World Heritage, the Heritage Fair: concepts, values and creating new
meanings of cultural resource management

โดย

พระราชวชิรเมธี, ผศ.ดร.

พระครูศรีสุธรรมนิวิฐ, ดร.

พระมหาอุดร อุตฺโตโร, ผศ.ดร.

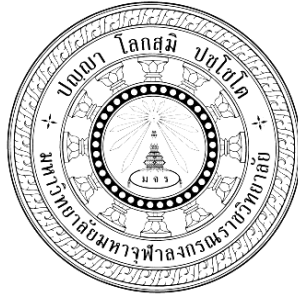
ดร.ธีระวัฒน์ แสนคำ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์

พ.ศ. ๒๕๖๐

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610760329

รายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยย่อยที่ ๔ เรื่อง

การวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ

ในการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว

A Management Analysis of the World Heritage and Way of Buddhist Culture

for Promoting the Cultural and Tourist Values

ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง

มรดกโลกสู่มรดกธรรม: แนวคิด คุณค่าและการสร้าง

ความหมายใหม่ของการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

World Heritage, the Heritage Fair: concepts, values and creating new
meanings of cultural resource management .

โดย

พระราชวชิรเมธี, ผศ.ดร.

พระครูศรีสุธรรมนิวิฐ, ดร.

พระมหาอุดร อุตตโร, ผศ.ดร.

ดร.ธีระวัฒน์ แสนคำ

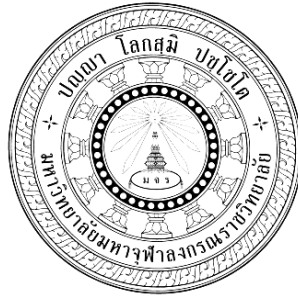
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์

พ.ศ. ๒๕๖๐

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610760329

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Sub - Research Report 4

A Management Analysis of the World Heritage and Way of Buddhist Culture
for Promoting the Cultural and Tourist Values

Under Research plan

World Heritage, the Heritage Fair: concepts, values and creating new
meanings of cultural resource management .

By

Phra Ratwachiramethi, Asst. Prof., Dr.

Phrakhrusrisuthamniwit, Dr.

Phramaha Udorn Uttaro (Makdee), Asst. Prof., Dr.

Dr. Teerawatt Sankom

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Nakhonsawan Campus

B.E.2560

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610760329

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย:	การวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว
ผู้วิจัย:	พระราชวรเมธี, ผศ.ดร., พระครูศรีสุธรรมนิวิฐ, ดร. พระมหาอุดร อุตตโร, ผศ.ดร., ดร.ธีรวัฒน์ แสนคำ
ส่วนงาน:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์
ปีงบประมาณ:	๒๕๖๐
ทุนอุดหนุนการวิจัย:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในแหล่งมรดกโลก เพื่อวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับการส่งเสริมคุณค่าและวัฒนธรรมเชิงพุทธ และเพื่อเสริมสร้างรูปแบบการสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมเชิงพุทธในพื้นที่มรดกโลก โดยเจาะจงพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร

จากการศึกษาพบว่า การศึกษาการจัดการมรดกโลกกับการส่งเสริมคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ มีหน่วยงานหลักในการบริหารจัดการพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร โดยมีการประสานระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับ เรื่องของมรดกทางศิลปวัฒนธรรมและประชาชนในท้องถิ่นให้เข้ามาทำงานร่วมกันอย่างใกล้ชิด เพื่อให้การดำเนินงานตามแผนแม่บทมีประสิทธิภาพมากขึ้น และลดความซ้ำซ้อนในการปฏิบัติงานของรัฐ ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญ และมีความละเอียดอ่อนในการดำเนินการ

การวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับการส่งเสริมคุณค่าและวัฒนธรรมเชิงพุทธ มีการส่งเสริมคุณค่าและวัฒนธรรมเชิงพุทธในจังหวัดกำแพงเพชร โดยแยกกิจกรรมเป็น ๒ ส่วน ได้แก่ อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร มี ๓ กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมทุกวันธรรมาสสวณะ กิจกรรมทอดผ้าป่าแถวในเทศกาลสำคัญของจังหวัดกำแพงเพชร และกิจกรรมเวียนเทียนวันขึ้น ๑๕ ค่ำทุกเดือน และจัดเวียนเทียนพิเศษสำหรับนักท่องเที่ยว ส่วนเมืองโบราณนครชุม มี ๔ กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมธรรมจักรชั้นเดียวกิจกรรมเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดกประจำปีในประเพณีวันสารท กิจกรรมเทศน์มหาชาติ “เวสสันดรชาดก” เฉลิมพระเกียรติถวายเป็นพระราชกุศลทุกวันอาทิตย์ช่วงเช้าพรรษา และกิจกรรมการบวชถือศีลจารณีประจำปี จะเห็นได้ว่าในพื้นที่มรดกโลกนั้น ได้มีมรดกธรรมที่สำคัญเกิดขึ้นมากมาย เป็นการฟื้นฟูในมรดกธรรมที่หายไป ก็เป็นการอนุรักษ์ พัฒนาและสืบต่อมรดกธรรมที่ยังมีอยู่ในมรดกโลกจังหวัดกำแพงเพชร

ส่วนการเสริมสร้างรูปแบบการสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมเชิงพุทธในพื้นที่มรดกโลกนั้น รูปแบบที่จะนำมาใช้ในการสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมเชิงพุทธนั้น ได้พบว่าการจัดการด้านจุดมุ่งหมาย ด้านกระบวนการดำเนินงาน/ประสานงาน การค้นหาคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธที่หายไป การจัดการมรดกโลก กับเสริมคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ และการจัดการด้านการประเมินผล จะทำให้สามารถเสริมสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมและจัดการมรดกโลกเพื่อเสริมสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมเชิงพุทธมีความเด่นชัดมากยิ่งขึ้น

Research Title: The World Heritage Management Analysis for Promoting the Values and Way of Buddhist Culture

Researchers: Phra Ratwachiramethi, Asst. Prof., Dr.
Phrakhrusrisuthamniwit, Dr.
Phramaha Udorn Uttaro (Makdee), Asst. Prof., Dr.
Dr. Teerawatt Sankom

Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Nakhonsawan Campus

Fiscal Year: 2560/ 2017

Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

The purposes of this research article were 1) to study the values and way of Buddhist culture in the world heritage, and 2) to analyze a management of the world heritage and promoting values and Buddhist culture in the world heritage, and 3) to enhance model of Buddhist cultural values building in the world heritage. The area of the study was Kamphaeng Phet historical park and was selected by purposive sampling. Research results indicated that 1) the values and way of Buddhist culture in the world heritage was managed by related organizations on arts and cultural heritage and local people. They have been working together following strategic plan to increase the effectiveness. 2) Analyzed results for management of the world heritage and promoting values and Buddhist culture in the world heritage has divided into 2 parts. Three activities were conducted in Kamphaeng Phet historical park which were Buddhist holy day, offering robes to Buddhist monks, and the candlelight procession. Four activities were conducted in Nakhonchum Ancient City consisted of Dhammachak Sunday, Vessantara sermon, Tenth lunar month festival, and Ordained Nekkhamma. These festivals and activities were restored and preserved Dhamma heritage that still appeared in Kamphaeng Phet world heritage. 3) Model of Buddhist cultural value building in the world heritage was a model that enhanced the level of management in the aspects of the objectives, process, value searching, and way of Buddhist culture that were missing. A management of the world heritage including the enhancement of value and way of Buddhist culture and the assessment management has been set in order to promote clearly Buddhist cultural values.

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว เป็นโครงการวิจัยย่อยที่ ๔ ของแผนงานวิจัย เรื่อง มรดกโลกสู่มรดกธรรม : แนวคิด คุณค่าและการสร้างความหมายใหม่ของการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

นับเป็นความพยายามของคณะผู้วิจัยที่จะตอบคำถามวิจัยที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง จึงได้ช่วยกันระดมสรรพกำลัง ทั้งทางด้านกาย และสติปัญญา เพื่อให้ได้มาซึ่งผลการวิจัยที่สมบูรณ์ที่สุดเท่าที่จะทำได้ จึงต้องขออนุโมทนาขอบคุณทีมวิจัย อันประกอบด้วย พระครูศรีสุธรรมนิวิฐ, ดร. พระมหาอุดร อุตตโร, ผศ.ดร. และที่เป็นริ้วแรงสำคัญที่สุดคือ ดร.ธีรวัฒน์ แสนคำ จากมหาวิทยาลัยราชภัฏเลย ที่ได้ช่วยกันจนสำเร็จลงได้ ถึงแม้ต้องใช้เวลาเกินไปบ้างก็ตาม

สำเร็จได้ด้วยการสนับสนุนจากหน่วยงานและบุคคลหลายท่าน ซึ่งคณะผู้วิจัยไม่สามารถบอกชื่อได้หมดเกรงว่าจะไม่ครอบคลุม จึงขออนุโมทนาขอท่านผู้มีอุปการคุณเหล่านั้นไว้ในที่นี้

หากว่าในงานวิจัยนี้ มีความบกพร่องไม่ว่าจะเป็นด้านใดก็ตาม หรือละเมิดสิทธิส่วนบุคคล คณะผู้วิจัยขอน้อมรับผิดความบกพร่องนั้น และขอขมาอภัยต่อการละเมิดนั้น หากงานวิจัยนี้จักเป็นประโยชน์ต่อท่าน ส่วนรวม หรือประเทศชาติ ขอทุกท่านอนุโมทนาเป็นผู้มีส่วนแห่งความสำเร็จนี้

พระราชวชิรเมธี, ผศ.ดร.

๒๐ เมษายน ๒๕๖๓

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ข
กิตติกรรมประกาศ.....	ค
สารบัญ.....	ง
สารบัญตาราง.....	ฉ
สารบัญภาพ.....	ช
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	๓
๑.๓ ขอบเขตการวิจัย.....	๔
๑.๔ นิยามศัพท์เฉพาะ.....	๔
๑.๕ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย.....	๕
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๖
๒.๑ แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับมรดกโลก.....	๖
๒.๒ แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับความเป็นแหล่งมรดกโลกของไทย.....	๑๔
๒.๓ แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการจัดการมรดกโลกกำแพงเพชร.....	๑๗
๒.๔ แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับมรดกโลกกำแพงเพชร.....	๒๑
๒.๕ แนวคิดที่เกี่ยวกับมรดกทางธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรมกำแพงเพชร.....	๒๖
๒.๖ แนวคิดที่เกี่ยวกับการส่งเสริมคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ.....	๖๗
๒.๗ แนวคิดที่เกี่ยวกับเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมจังหวัดกำแพงเพชร.....	๗๘
๒.๘ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๘๖
๒.๙ กรอบแนวคิดการวิจัย.....	๘๙
บทที่ ๓ ระเบียบวิธีวิจัย.....	๙๐
๓.๑ รูปแบบการวิจัย.....	๙๐
๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง.....	๙๐
๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย.....	๙๔

๓.๔ วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล.....	๙๓
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล.....	๙๕
๓.๖ ระยะเวลาทำการวิจัย และแผนการดำเนินงานตลอดโครงการวิจัย.....	๙๕
บทที่ ๔ ผลการวิจัย.....	๙๖
๔.๑ คุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในแหล่งมรดกโลก.....	๙๗
๔.๒ ผลการวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับการส่งเสริมคุณค่า และวัฒนธรรม เชิงพุทธ.....	๑๑๔
๔.๓ ผลการนำเสนอรูปแบบการสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมในพื้นที่มรดกโลก.....	๑๔๗
๔.๔ องค์ความรู้จากการวิจัย.....	๑๔๗
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	๑๕๓
๕.๑ สรุปผลการวิจัย.....	๑๕๓
๕.๒ อภิปรายผล.....	๑๖๐
๕.๓ ข้อเสนอแนะ.....	๑๖๐
บรรณานุกรม.....	๑๖๒
ภาคผนวก	๑๖๕
ภาคผนวก ก บทควมวิจัย.....	๑๖๖
ภาคผนวก ข กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์	๑๗๘
ภาคผนวก ค ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้และ กิจกรรมที่ได้ดำเนินมา และผลที่ได้รับของโครงการ.....	๑๗๙
ภาคผนวก ง ตัวอย่างแบบสัมภาษณ์.....	๑๘๑
ภาคผนวก จ รูปภาพกิจกรรมดำเนินการวิจัย.....	๑๘๓
ภาคผนวก ฉ แบบสรุปโครงการวิจัย.....	๑๙๘
ภาคผนวก ช รายนามผู้ให้ข้อมูลสำคัญ.....	๒๐๑
ประวัติผู้วิจัย.....	๒๐๓

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
๓.๑	ระยะเวลาทำการวิจัย และแผนการดำเนินงานตลอดโครงการวิจัย..... ๙๕
๔.๑	แสดงนโยบาย หลักการ และกระบวนการจัดการพื้นที่มรดกโลกอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร..... ๑๐๒
๔.๒	แสดงกิจกรรมการจัดการมรดกโลกกับการส่งเสริมคุณค่า และวัฒนธรรมเชิงพุทธ..... ๑๒๗

สารบัญภาพ

ภาพประกอบที่	หน้า
๒.๑ แผนที่อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร.....	๒๕
๒.๒ เจดีย์ทรงดอกบัวหรือทรงพุ่มข้าวบิณฑ์.....	๓๐
๒.๓ เจดีย์ทรงกลมหรือทรงระฆัง.....	๓๑
๒.๔ แหล่งโบราณคดีวัดพระบรมธาตุ พระอารามหลวง.....	๓๒
๒.๕ วัดซุ้มกอ.....	๓๓
๒.๖ วัดหนองพิกุลทอง.....	๓๔
๒.๗ วัดเจดีย์กลางทุ่ง.....	๓๕
๒.๘ วัดหนองลังกา.....	๓๖
๒.๙ ป้อมทุ่งเศรษฐี.....	๓๖
๒.๑๐ กำแพงเมืองนครชุม.....	๓๗
๒.๑๑ วัดที่อยู่ในเมือง.....	๔๑
๒.๑๒ วัดที่อยู่นอกเมือง.....	๔๒
๒.๑๓ วัดพระแก้ว.....	๔๕
๒.๑๔ วัดพระธาตุ.....	๔๗
๒.๑๕ เขตวังโบราณหรือสระมน.....	๔๘
๒.๑๖ ศาลพระอิศวร.....	๔๙
๒.๑๗ เจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์ของวัดกะโลทัย.....	๕๐
๒.๑๘ วัดช้าง.....	๕๑
๒.๑๙ วัดดงหวาย.....	๕๒
๒.๒๐ วัดสระแก้ว.....	๕๓
๒.๒๑ คลองส่งน้ำโบราณ.....	๕๔
๒.๒๒ วัดพระนอน.....	๕๖
๒.๒๓ วัดพระสี่อิริยาบถ.....	๕๘
๒.๒๔ วัดฆ้องชัย.....	๕๙
๒.๒๕ วัดสิงห์.....	๖๐
๒.๒๖ วัดกำแพงงาม.....	๖๑
๒.๒๗ วัดช้างรอบ.....	๖๓
๒.๒๘ วัดอวาสใหญ่.....	๖๕

ภาพประกอบที่

หน้า

๒.๓๐	กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	๘๙
๔.๑	กิจกรรมจัดสัมมนาเวที เรื่อง “มรดกโลกสู่มรดกธรรม”	๑๑๑
๔.๒	พื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร.....	๑๑๖
๔.๓	ภาพการจัดการทรัพยากร การปกป้องรักษา และการใช้พื้นที่.....	๑๑๘
๔.๔	ยูวีวิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลเชิงประจักษ์.....	๑๒๐
๔.๕	การจัดการแหล่งทุน.....	๑๒๑
๔.๖	การจัดการการให้ความรู้.....	๑๒๓
๔.๗	การจัดการการตลาด.....	๑๒๕
๔.๘	กิจกรรมทุกวันธรรมัสสวนะ.....	๑๓๓
๔.๙	กิจกรรมธรรมจักรชั้นเดีย.....	๑๓๖
๔.๑๐	กิจกรรมแห่ขันบุงชาธรรม “เทศน์มหาชาติ”	๑๓๙
๔.๑๑	การบวชถือศีลจารณีประจำปี.....	๑๔๑
๔.๑๒	องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย.....	๑๔๗

ชื่อรายงานการวิจัย:	การวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว
ผู้วิจัย:	พระราชวรเมธี, ผศ.ดร., พระครูศรีสุธรรมนิวิฐ, ดร. พระมหาอุดร อุตตโร, ผศ.ดร., ดร.ธีรวัฒน์ แสนคำ
ส่วนงาน:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์
ปีงบประมาณ:	๒๕๖๐
ทุนอุดหนุนการวิจัย:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในแหล่งมรดกโลก เพื่อวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับการส่งเสริมคุณค่าและวัฒนธรรมเชิงพุทธ และเพื่อเสริมสร้างรูปแบบการสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมเชิงพุทธในพื้นที่มรดกโลก โดยเจาะจงพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร

จากการศึกษาพบว่า การศึกษาการจัดการมรดกโลกกับการส่งเสริมคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ มีหน่วยงานหลักในการบริหารจัดการพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร โดยมีการประสานระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับ เรื่องของมรดกทางศิลปวัฒนธรรมและประชาชนในท้องถิ่น ให้เข้ามาทำงานร่วมกันอย่างใกล้ชิด เพื่อให้การดำเนินงานตามแผนแม่บทมีประสิทธิภาพมากขึ้น และลดความซ้ำซ้อนในการปฏิบัติงานของรัฐ ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญ และมีความละเอียดอ่อนในการดำเนินการ

การวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับการส่งเสริมคุณค่าและวัฒนธรรมเชิงพุทธ มีการส่งเสริมคุณค่าและวัฒนธรรมเชิงพุทธในจังหวัดกำแพงเพชร โดยแยกกิจกรรมเป็น ๒ ส่วน ได้แก่ อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร มี ๓ กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมทุกวันธรรมาสสวณะ กิจกรรมทอดผ้าป่าแถว ในเทศกาลสำคัญของจังหวัดกำแพงเพชร และกิจกรรมเวียนเทียนวันขึ้น ๑๕ ค่ำทุกเดือน และจัดเวียนเทียนพิเศษสำหรับนักท่องเที่ยว ส่วนเมืองโบราณนครชุม มี ๔ กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมธรรมจักรชั้นเดียวกิจกรรมเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดกประจำปีในประเพณีวันสารท กิจกรรมเทศน์มหาชาติ “เวสสันดรชาดก” เฉลิมพระเกียรติถวายเป็นพระราชกุศลทุกวันอาทิตย์ช่วงเช้าพรรษา และกิจกรรมการบวชถือศีลจารณีประจำปี จะเห็นได้ว่าในพื้นที่มรดกโลกนั้น ได้มีมรดกธรรมที่สำคัญเกิดขึ้นมากมาย เป็นการฟื้นฟูในมรดกธรรมที่หายไป ก็เป็นการอนุรักษ์ พัฒนาและสืบต่อมรดกธรรมที่ยังมีอยู่ในมรดกโลกจังหวัดกำแพงเพชร

ส่วนการเสริมสร้างรูปแบบการสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมเชิงพุทธในพื้นที่มรดกโลกนั้น รูปแบบที่จะนำมาใช้ในการสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมเชิงพุทธนั้น ได้พบว่าการจัดการด้านจุดมุ่งหมาย ด้านกระบวนการดำเนินงาน/ประสานงาน การค้นหาคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธที่หายไป การจัดการมรดกโลก กับเสริมคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ และการจัดการด้านการประเมินผล จะทำให้สามารถเสริมสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมและจัดการมรดกโลกเพื่อเสริมสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมเชิงพุทธมีความเด่นชัดมากยิ่งขึ้น

Research Title: The World Heritage Management Analysis for Promoting the Values and Way of Buddhist Culture

Researchers: Phra Ratwachiramethi, Asst. Prof., Dr.
Phrakhrusrisuthamniwit, Dr.
Phramaha Udorn Uttaro (Makdee), Asst. Prof., Dr.
Dr. Teerawatt Sankom

Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Nakhonsawan Campus

Fiscal Year: 2560/ 2017

Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

The purposes of this research article were 1) to study the values and way of Buddhist culture in the world heritage, and 2) to analyze a management of the world heritage and promoting values and Buddhist culture in the world heritage, and 3) to enhance model of Buddhist cultural values building in the world heritage. The area of the study was Kamphaeng Phet historical park and was selected by purposive sampling. Research results indicated that 1) the values and way of Buddhist culture in the world heritage was managed by related organizations on arts and cultural heritage and local people. They have been working together following strategic plan to increase the effectiveness. 2) Analyzed results for management of the world heritage and promoting values and Buddhist culture in the world heritage has divided into 2 parts. Three activities were conducted in Kamphaeng Phet historical park which were Buddhist holy day, offering robes to Buddhist monks, and the candlelight procession. Four activities were conducted in Nakhonchum Ancient City consisted of Dhammachak Sunday, Vessantara sermon, Tenth lunar month festival, and Ordained Nekkhamma. These festivals and activities were restored and preserved Dhamma heritage that still appeared in Kamphaeng Phet world heritage. 3) Model of Buddhist cultural value building in the world heritage was a model that enhanced the level of management in the aspects of the objectives, process, value searching, and way of Buddhist culture that were missing. A management of the world heritage including the enhancement of value and way of Buddhist culture and the assessment management has been set in order to promote clearly Buddhist cultural values.

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว เป็นโครงการวิจัยย่อยที่ ๔ ของแผนงานวิจัย เรื่อง มรดกโลกสู่มรดกธรรม : แนวคิด คุณค่าและการสร้างความหมายใหม่ของการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

นับเป็นความพยายามของคณะผู้วิจัยที่จะตอบคำถามวิจัยที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง จึงได้ช่วยกันระดมสรรพกำลัง ทั้งทางด้านกาย และสติปัญญา เพื่อให้ได้มาซึ่งผลการวิจัยที่สมบูรณ์ที่สุดเท่าที่จะทำได้ จึงต้องขออนุโมทนาขอบคุณทีมวิจัย อันประกอบด้วย พระครูศรีสุธรรมนิวิฐ, ดร. พระมหาอุดร อุตตโร, ผศ.ดร. และที่เป็นแรงผลักดันที่สำคัญที่สุดคือ ดร.ธีรวัฒน์ แสนคำ จากมหาวิทยาลัยราชภัฏเลย ที่ได้ช่วยกันจนสำเร็จลงได้ ถึงแม้ต้องใช้เวลาเกินไปบ้างก็ตาม

สำเร็จได้ด้วยการสนับสนุนจากหน่วยงานและบุคคลหลายท่าน ซึ่งคณะผู้วิจัยไม่สามารถบอกชื่อได้หมด เกรงว่าจะไม่ครอบคลุม จึงขออนุโมทนาขอท่านผู้มีอุปการคุณเหล่านั้นไว้ในที่นี้

หากว่าในงานวิจัยนี้ มีความบกพร่องไม่ว่าจะเป็นด้านใดก็ตาม หรือละเมิดสิทธิส่วนบุคคล คณะผู้วิจัยขอน้อมรับผิดความบกพร่องนั้น และขอขมาอภัยต่อการละเมิดนั้น หากงานวิจัยนี้จักเป็นประโยชน์ต่อท่าน ส่วนรวม หรือประเทศชาติ ขอทุกท่านอนุโมทนาเป็นผู้มีส่วนแห่งความสำเร็จนี้

พระราชวรชีรเมธี, ผศ.ดร.

หัวหน้าโครงการวิจัยฯ

๒๐ เมษายน ๒๕๖๓

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ข
กิตติกรรมประกาศ.....	ค
สารบัญ.....	ง
สารบัญตาราง.....	ฉ
สารบัญภาพ.....	ช
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	๓
๑.๓ ขอบเขตการวิจัย.....	๔
๑.๔ นิยามศัพท์เฉพาะ.....	๔
๑.๕ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย.....	๕
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๖
๒.๑ แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับมรดกโลก.....	๖
๒.๒ แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับความเป็นแหล่งมรดกโลกของไทย.....	๑๔
๒.๓ แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการจัดการมรดกโลกกำแพงเพชร.....	๑๗
๒.๔ แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับมรดกโลกกำแพงเพชร.....	๒๑
๒.๕ แนวคิดที่เกี่ยวกับมรดกทางธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรมกำแพงเพชร.....	๒๖
๒.๖ แนวคิดที่เกี่ยวกับการส่งเสริมคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ.....	๖๗
๒.๗ แนวคิดที่เกี่ยวกับเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมจังหวัดกำแพงเพชร.....	๗๘
๒.๘ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๘๖
๒.๙ กรอบแนวคิดการวิจัย.....	๘๙
บทที่ ๓ ระเบียบวิธีวิจัย.....	๙๐
๓.๑ รูปแบบการวิจัย.....	๙๐
๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง.....	๙๐
๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย.....	๙๔
๓.๔ วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล.....	๙๓
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล.....	๙๕
๓.๖ ระยะเวลาทำการวิจัย และแผนการดำเนินงานตลอดโครงการวิจัย.....	๙๕

บทที่ ๔ ผลการวิจัย.....	๙๖
๔.๑ คุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในแหล่งมรดกโลก.....	๙๗
๔.๒ ผลการวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับการส่งเสริมคุณค่า และวัฒนธรรม เชิงพุทธ.....	๑๑๔
๔.๓ ผลการนำเสนอรูปแบบการสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมในพื้นที่มรดกโลก.....	๑๔๗
๔.๔ องค์ความรู้จากการวิจัย.....	๑๔๗
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	๑๕๓
๕.๑ สรุปผลการวิจัย.....	๑๕๓
๕.๒ อภิปรายผล.....	๑๖๐
๕.๓ ข้อเสนอแนะ.....	๑๖๐
บรรณานุกรม.....	๑๖๒
ภาคผนวก	๑๖๕
ภาคผนวก ก บทความวิจัย.....	๑๖๖
ภาคผนวก ข กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์	๑๗๘
ภาคผนวก ค ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้และ กิจกรรมที่ได้ดำเนินการ และผลที่ได้รับของโครงการ.....	๑๗๙
ภาคผนวก ง ตัวอย่างแบบสัมภาษณ์.....	๑๘๑
ภาคผนวก จ รูปภาพกิจกรรมดำเนินการวิจัย.....	๑๘๓
ภาคผนวก ฉ แบบสรุปโครงการวิจัย.....	๑๙๘
ภาคผนวก ช รายนามผู้ให้ข้อมูลสำคัญ.....	๒๐๑
ประวัติผู้วิจัย.....	๒๐๓

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
๓.๑	ระยะเวลาทำการวิจัย และแผนการดำเนินงานตลอดโครงการวิจัย.....	๙๕
๔.๑	แสดงนโยบาย หลักการ และกระบวนการจัดการพื้นที่มรดกโลกอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร.....	๑๐๒
๔.๒	แสดงกิจกรรมการจัดการมรดกโลกกับการส่งเสริมคุณค่า และวัฒนธรรมเชิงพุทธ.....	๑๒๗

สารบัญภาพ

ภาพประกอบที่	หน้า
๒.๑ แผนที่อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร.....	๒๕
๒.๒ เจดีย์ทรงดอกบัวหรือทรงพุ่มข้าวบิณฑ์.....	๓๐
๒.๓ เจดีย์ทรงกลมหรือทรงระฆัง.....	๓๑
๒.๔ แหล่งโบราณคดีวัดพระบรมธาตุ พระอารามหลวง.....	๓๒
๒.๕ วัดขุ่มกอ.....	๓๓
๒.๖ วัดหนองพิกุลทอง.....	๓๔
๒.๗ วัดเจดีย์กลางทุ่ง.....	๓๕
๒.๘ วัดหนองลังกา.....	๓๖
๒.๙ ป้อมทุ่งเศรษฐี.....	๓๖
๒.๑๐ กำแพงเมืองนครชุม.....	๓๗
๒.๑๑ วัดที่อยู่ในเมือง.....	๔๑
๒.๑๒ วัดที่อยู่นอกเมือง.....	๔๒
๒.๑๓ วัดพระแก้ว.....	๔๕
๒.๑๔ วัดพระธาตุ.....	๔๗
๒.๑๕ เขตวังโบราณหรือสระมน.....	๔๘
๒.๑๖ ศาลพระอิศวร.....	๔๙
๒.๑๗ เจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์ของวัดกะโลทัย.....	๕๐
๒.๑๘ วัดช้าง.....	๕๑
๒.๑๙ วัดดงหวาย.....	๕๒
๒.๒๐ วัดสระแก้ว.....	๕๓
๒.๒๑ คลองส่งน้ำโบราณ.....	๕๔
๒.๒๒ วัดพระนอน.....	๕๖
๒.๒๓ วัดพระสี่อิริยาบถ.....	๕๘
๒.๒๔ วัดฆ้องชัย.....	๕๙
๒.๒๕ วัดสิงห์.....	๖๐
๒.๒๖ วัดกำแพงงาม.....	๖๑
๒.๒๗ วัดช้างรอบ.....	๖๓
๒.๒๘ วัดอาวาสใหญ่.....	๖๕
๒.๓๐ กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	๘๙
๔.๑ กิจกรรมจัดสัมมนาเวที เรื่อง “มรดกโลกสู่มรดกธรรม”	๑๑๑
๔.๒ พื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร.....	๑๑๖
๔.๓ ภาพการจัดการทรัพยากร การปกป้องรักษา และการใช้พื้นที่.....	๑๑๘
๔.๔ ยุววิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลเชิงประจักษ์.....	๑๒๐

ภาพประกอบที่	หน้า
๔.๕ การจัดการแหล่งทุน.....	๑๒๑
๔.๖ การจัดการการให้ความรู้.....	๑๒๓
๔.๗ การจัดการการตลาด.....	๑๒๕
๔.๘ กิจกรรมทุกวันธรรม์สวันะ.....	๑๓๓
๔.๙ กิจกรรมธรรมจักรชั้นเดีย.....	๑๓๖
๔.๑๐ กิจกรรมแห่ขันบุงาธรรม “เทศน์มหาชาติ”	๑๓๙
๔.๑๑ การบวชถือศีลจารณีประจำปี.....	๑๔๑
๔.๑๒ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย.....	๑๔๗

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยเป็นแหล่งอารยธรรมที่เก่าแก่แห่งหนึ่งของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยมีโบราณสถานสำคัญหลายแห่ง ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรม จากองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) หรือ UNESCO ซึ่งประเทศไทยมีมรดกทางวัฒนธรรมที่ได้รับการขึ้นทะเบียนจาก UNESCO ได้แก่ อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร และอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ซึ่งอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ศรีสัชนาลัย และกำแพงเพชรได้จดทะเบียนเป็นมรดกโลกภายใต้ชื่อ “นครประวัติศาสตร์เมืองสุโขทัยและเมืองบริวาร” พร้อมกับอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาได้จดทะเบียนเป็นมรดกโลกภายใต้ชื่อ “นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาและเมืองบริวาร” ในการประชุมคณะกรรมการมรดกโลกสมัยสามัญครั้งที่ ๑๕ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๕ ที่เมืองคาร์เทจ ประเทศตูนิเซีย เมื่อวันที่ ๑๓ ธันวาคม ๒๕๓๕ จากการทำประเทศไทยมีมรดกทางวัฒนธรรมอันเป็น “มรดกโลก” ส่งผลให้เกิดการเติบโตทางเศรษฐกิจการพัฒนาประเทศได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาธุรกิจและอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเพื่อสร้างรายได้ให้แก่ประเทศ

ซึ่งจากผลการเติบโตของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่พึ่งพาการใช้ทรัพยากรอันเป็นแหล่งโบราณสถานดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดผลกระทบทางสังคมและวัฒนธรรมของพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวและประชาชนในพื้นที่ โดยเฉพาะวิถีชีวิต การประกอบอาชีพ ตลอดจนสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปในกรณีของอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ซึ่งได้รับการพิจารณาเป็นมรดกโลกนั้น เหตุผลตามเกณฑ์การพิจารณาคือการเป็นตัวแทนซึ่งแสดงผลงานชิ้นเอกที่จัดทำขึ้นด้วยการสร้างสรรค์อันชาญฉลาดและเป็นเรื่องที่ยืนยันถึงหลักฐานของวัฒนธรรมหรืออารยธรรมที่ปรากฏให้เห็น โดยมีความเป็นเยี่ยมในการเลือกสรรทำเลที่ตั้ง มีการออกแบบผังเมืองอย่างเหมาะสม อาคารโบราณสถานมีลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ทางด้านกายภาพด้านประวัติศาสตร์และอารยธรรม อันทำให้อุทยานประวัติศาสตร์แห่งนี้จัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางศิลปวัฒนธรรมที่ได้รับความนิยมแห่งหนึ่งของไทย

แต่สถานการณ์ปัจจุบันนี้นักวิชาการและหน่วยงานภาครัฐคือ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรมมีความกังวลเกี่ยวกับการบริหารจัดการพื้นที่ของแหล่งโบราณสถานแห่งนี้ ซึ่งจากการตรวจพื้นที่โดยคณะกรรมการมรดกโลกจากองค์การปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์ให้ดีขึ้น ไม่เช่นนั้นอาจอยู่ในภาวะเสี่ยงต่อการถดถอยจากการเป็นมรดกโลกได้ สำหรับอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร ตลอดทั้งเมืองเก่าบริวาร ที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก เนื่องจากหลักฐานที่ปรากฏแสดงให้เห็นถึงผลงานทางสถาปัตยกรรมที่โดดเด่นเป็นตัวแทนของศิลปกรรมไทยยุคแรกและเป็นต้นกำเนิดของการสร้างประเทศ การที่ได้มีการพัฒนาพื้นที่เป็นอุทยานประวัติศาสตร์และ

ได้ขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก ทำให้แต่ละปีมีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเข้าเที่ยวชมจำนวนมาก

อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ตั้งอยู่ที่ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมืองสุโขทัย จังหวัดสุโขทัย มีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมพื้นผ้า ความยาวประมาณ ๒ กิโลเมตร กว้างประมาณ ๑.๖ กิโลเมตร มีประตูเมืองอยู่ตรงกลาง กำแพงเมืองรอบด้าน ภายในยังเหลือร่องรอยพระราชวัง และวัด ๒๖ แห่ง วัดที่ใหญ่ที่สุดคือวัดมหาธาตุและมีอนุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช อยู่ด้านหน้าทางเข้าอุทยานประวัติศาสตร์

ส่วนอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย ตั้งอยู่ที่ตำบลศรีสัชนาลัย อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย มีโบราณสถานทั้งหมด ๒๑๕ แห่ง ดำเนินการสำรวจแล้ว ๒๐๕ แห่ง รวมทั้งแหล่งโบราณคดีวัดขมิ้นขึ้นและแหล่งเตาสังคโลกโบราณ โบราณสถานมีการต่อเติมจากสภาพเดิมน้อยกว่าที่อื่นๆ ยังคงรักษามิติทัศน์ของเมืองประวัติศาสตร์ไว้อย่างครบถ้วน

ส่วนอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรหรือซากังราว จังหวัดกำแพงเพชร มีโบราณสถานตั้งอยู่ใจกลางเมือง อยู่ ๒ วัด คือ วัดพระแก้วกับวัดพระธาตุ ปรากฏพระพุทธรูปปราน ๓ องค์ ที่มีลักษณะสกุลช่างกำแพงเพชรคือพระนลาฏกว้าง พระนาสิกเป็นสัน และพระหูเสียม ซึ่งหาชมได้ยากในกลุ่มโบราณสถานเขตอรัญญิก วัดล้วนแล้วแต่สร้างด้วยศิลาแลง เช่น วัดพระสี่อิริยาบถ มีพระพุทธรูปยืนปางประทานพร วัดช้างรอบ มีเจดีย์ใหญ่ ประติมากรรมช้างทรงเครื่อง ๖๘ เชือก วัดพระนอน มีเศียรศิลาแลงขนาดใหญ่หนักตันละ ๓๐ ตัน จำนวน ๓๐ ตัน วัดพระสิงห์มีโกนพระพุทธรูปศิลาแลงขนาดใหญ่โบราณสถานในเขตเมืองนครชุมเก่า ฝั่งตะวันตกแม่น้ำปิง มีเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ ตั้งอยู่กลางทุ่งเศรษฐีและวัดอื่นๆ^๑

ด้วยปัจจัยดังกล่าวจังหวัดสุโขทัย จังหวัดกำแพงเพชร จึงมียุทธศาสตร์ต่อการพัฒนาพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร มีการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยว การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้มีความปลอดภัยและแก่นักท่องเที่ยว รวมถึงพัฒนาคุณภาพสินค้าของกลุ่มอาชีพของแต่ละตำบล ตลอดจนทั้งมีการส่งเสริมสนับสนุนจากคณะกรรมการหมู่บ้านในการแก้ไขข้อพิพาทต่างๆ ในการบริหารจัดการต่างๆ อันเป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน นับว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญที่ส่งผลให้อุทยานประวัติศาสตร์ในบริเวณดังกล่าวยังคงความเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ และศิลปวัฒนธรรม

ในการธำรงรักษาแหล่งมรดกโลก อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร ให้คงความเป็นมรดกโลกได้อย่างยั่งยืนนั้นจำเป็นต้องได้รับความร่วมมือ จากผู้ที่เกี่ยวข้องตั้งแต่ระดับบุคคล ระดับชุมชนท้องถิ่นและระดับชาติ ซึ่งต้องมีจิตสำนึกในการรักษาหวงแหนสมบัติของชาติของแผ่นดิน มีความรู้ความเข้าใจในการบริหารจัดการแหล่งมรดกโลกตระหนักถึงคุณค่าของแหล่งมรดกโลก และเห็นถึงความสำคัญของการเข้าไปบริหารจัดการแหล่งมรดกโลก เพื่อใช้ประโยชน์อนุรักษ์และพัฒนาแหล่งมรดกโลกอันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติให้คงอยู่ตลอดไป ทั้งนี้หลักการของ

^๑ มานพ ถนอมศรี, สุโขทัย อุทยานประวัติศาสตร์มรดกโลก, (กรุงเทพมหานคร : พีพีเวิลด์มีเดีย, ๒๕๕๖), หน้า ๑๒๐-๑๒๒.

อนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกโลกของยูเนสโก ได้กำหนดว่าแหล่งมรดกโลกจำเป็นต้องมีระบบการจัดการที่ดี ซึ่งวิธีการที่ดีที่สุดคือการให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้ทำงานร่วมกัน ในส่วนภาคพื้นเอเชียและแปซิฟิคนั้น องค์การยูเนสโกได้ส่งเสริมสนับสนุนการทำแผนเพื่อการจัดการและพัฒนาพื้นที่และระบบนิเวศน์โดยรวม เพื่อเป็นช่องทางให้เกิดความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์กับความจำเป็นในการพัฒนาเศรษฐกิจซึ่งจะมีคุณประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่น ด้านการมีงานทำ ด้านการอนุรักษ์ ด้านการพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน อันเป็นการปรับความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์ การท่องเที่ยวและการพัฒนาเศรษฐกิจของท้องถิ่น^๒

ดังนั้น การให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้มีส่วนร่วมทางการบริหารจัดการอย่างเหมาะสมจึงเป็นวิธีการในการจัดการมรดกโลกให้สามารถผสมผสานกันได้เพื่อการพัฒนาที่สมดุล ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้น คณะผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาถึงการจัดการแหล่งมรดกโลกในด้านต่างๆ เพื่อให้การรักษาอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร คงความเป็นมรดกโลกไว้ได้อย่างยั่งยืน โดยไม่ถูกถอดถอนจากการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรมจากองค์การยูเนสโก ตลอดจนวิเคราะห์ถึงความรู้ความเข้าใจของชุมชนเกี่ยวกับมรดกโลก แสวงหาแนวทางในการพัฒนา และเพิ่มศักยภาพการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการแหล่งมรดกโลกให้เหมาะสม และสอดคล้องกับสภาพของชุมชนและท้องถิ่น อันเป็นการสร้างความสมดุลระหว่างการดำรงฐานะการเป็น “มรดกโลก” กับการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนและท้องถิ่น และอุตสาหกรรมท่องเที่ยวของประเทศให้ยั่งยืนสืบไป ซึ่งหากไม่มีการเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการ และธำรงรักษาแหล่งมรดกโลกไว้ อาจส่งผลร้ายแรงต่อแหล่งมรดกโลก มีสภาพเสื่อมโทรม มีผู้บุกรุกทำลายหรือมีการกระทำอื่นใดนอกเหนือจากที่กล่าวแล้ว อาจส่งผลให้องค์การยูเนสโก ประกาศถอดถอนอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร จากการเป็นแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมได้ และเพื่อให้มีการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมจากรุ่นสู่รุ่นต่อไปและก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ในการบริหารจัดการมรดกโลกพร้อมกับวิถีวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น และสามารถนำไปปรับใช้ในการบริหารจัดการแหล่งมรดกโลกอื่นๆ ที่มีลักษณะเป็นมรดกทางวัฒนธรรมเช่นเดียวกับประเทศไทย

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว” เป็นส่วนหนึ่งในการศึกษาแผนงานวิจัย เรื่อง “มรดกโลกสู่มรดกธรรม : แนวคิด คุณค่าและการสร้างความหมายใหม่ของการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม” มีวัตถุประสงค์ในการวิจัย ดังนี้

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในแหล่งมรดกโลก
- ๑.๒.๒ เพื่อวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับการส่งเสริมคุณค่า และวัฒนธรรมเชิงพุทธ
- ๑.๒.๓ เพื่อเสริมสร้างรูปแบบการสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมเชิงพุทธในพื้นที่มรดกโลก

^๒ วีรวัฒน์ ปภัสสร, มรดกโลก, (กรุงเทพมหานคร : กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, ๒๕๕๓), หน้า ๓๕-๓๖.

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

๑.๓.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

งานวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์เรื่องการจัดการมรดกโลกกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ ในการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว” ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตเนื้อหาโดยสังเคราะห์จากแนวคิดโดยองค์การศึกษาศาสนาและวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือ UNESCO เกี่ยวกับการบริหารจัดการแหล่งมรดกโลกตามหลักของ UNESCO ซึ่งแบ่งออกเป็น ๘ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านการจัดพื้นที่ ๒) ด้านการจัดการทรัพยากร ๓) ด้านการปกป้องรักษา ๔) ด้านการใช้พื้นที่ ๕) ด้านศึกษาวิจัย ๖) ด้านการจัดการแหล่งทุน ๗) ด้านการให้ความรู้ และ ๘) ด้านการตลาด

๑.๓.๒ ขอบเขตด้านประชากรและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๑) ประชากร (Population) ได้แก่ ประชากรของการวิจัย คือประชาชนที่มีครัวเรือนอยู่บริเวณรอบๆ แหล่งมรดกโลก และหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชนในพื้นที่แหล่งมรดกโลก

๒) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ ในการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวของแหล่งอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นหลักทั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จากกลุ่มผู้เกี่ยวข้องกับแหล่งมรดกโลก ครอบคลุมในกลุ่มต่างๆ จำนวนรวมทั้งสิ้น ๔๘ รูป/คน ดังนี้

พระสงฆ์	๓ รูป
ผู้แทนชุมชน	๕ คน
เครือข่ายการจัดการ	๕ คน
นักท่องเที่ยว	๑๐ คน
ภาครัฐกิจ	๕ คน
ประชาชนในชุมชนรอบพื้นที่มรดกโลก	๑๐ คน

๑.๓.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่

การศึกษาวิจัยครั้งนี้คณะผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตพื้นที่การศึกษาจากพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร เจาะจงอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร

๑.๓.๔ ขอบเขตด้านระยะเวลา

ดำเนินการวิจัยตั้งแต่เดือนตุลาคม พ.ศ.๒๕๖๐ ถึงเดือนกันยายน พ.ศ.๒๕๖๒ รวมเป็นระยะเวลา ๒ ปี

๑.๔ นิยามศัพท์เฉพาะ

การจัดการมรดกโลก หมายถึง การบริหารจัดการมรดกโลกใน ๘ ด้าน คือการจัดพื้นที่, การปกป้องรักษา, การใช้พื้นที่, การศึกษาวิจัย, การจัดการแหล่งทุน, การให้ความรู้ และการตลาด

วิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ หมายถึง การจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาอันเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมในมรดกโลก เช่น การทำบุญตักบาตร การทำวัตรสวดมนต์ การฟังธรรม การเวียนเทียน การสวดพระธรรมจกักปวัตตนสูตร วันอาทิตย์

คุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว หมายถึง คุณลักษณะที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม มีการบอกเล่าเรื่องราวในการพัฒนาทางสังคมและมนุษย์ผ่านทางประวัติศาสตร์อันเป็นผลเกี่ยวเนื่องกับวัฒนธรรม องค์ความรู้ และการให้คุณค่าของสังคม โดยสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่า หรือสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติอันเป็นประโยชน์ต่อการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

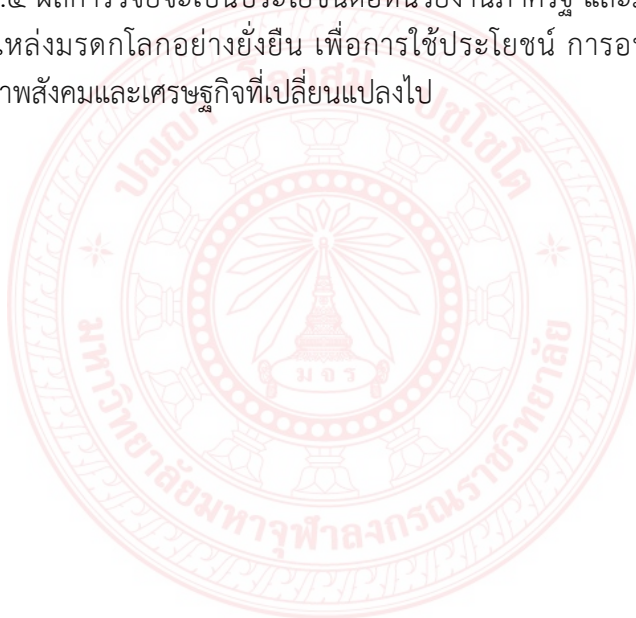
๑.๕ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๕.๑ ทำให้ทราบถึงคุณค่าของวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในแหล่งมรดกโลก

๑.๕.๒ ทำให้ทราบการจัดการมรดกโลกกับวิถีวัฒนธรรมในการส่งเสริมคุณค่าทางพุทธศาสนาและการท่องเที่ยว

๑.๕.๓ สามารถวิเคราะห์และสร้างรูปแบบและแนวทางในการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

๑.๕.๔ ผลการวิจัยจะเป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานภาครัฐ และภาคเอกชนในการวางแผนบริหารจัดการแหล่งมรดกโลกอย่างยั่งยืน เพื่อการใช้ประโยชน์ การอนุรักษ์ และการพัฒนาให้สอดคล้องกับสภาพสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในบทนี้ผู้วิจัยได้ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับการส่งเสริมคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ เพื่อนำมากำหนดเป็นกรอบแนวคิดการวิจัยโดยนำเสนอแต่ละหัวข้อตามลำดับดังนี้

- ๒.๑ แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับมรดกโลก
- ๒.๒ แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับความเป็นแหล่งมรดกโลกของไทย
- ๒.๓ แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการจัดการมรดกโลกกำแพงเพชร
- ๒.๔ แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับมรดกโลกกำแพงเพชร
- ๒.๕ แนวคิดที่เกี่ยวกับมรดกทางธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรมกำแพงเพชร
- ๒.๖ แนวคิดที่เกี่ยวกับการส่งเสริมคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ
- ๒.๗ แนวคิดที่เกี่ยวกับเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมจังหวัดกำแพงเพชร
- ๒.๘ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ๒.๙ กรอบแนวคิดการวิจัย

๒.๑ แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับมรดกโลก

๒.๑.๑ ความเป็นมาของมรดกโลก^๑

แหล่งมรดกทางธรรมชาติจะปรากฏร่องรอยของมนุษย์หรือมนุษย์ได้ลงทุนลงแรงกับแหล่งมรดกเหล่านี้ไว้ด้วยคุณค่าทางจิตวิญญาณผสมผสานแหล่งมรดกนั้นด้วยเทพนิยาย นิทานพื้นบ้าน ศิลปะการวาดภาพ วรรณกรรมและอื่นๆ เมื่อความกลมกลืนระหว่างธรรมชาติและวัฒนธรรมได้รับการฝังรากลึกและขยายอาณาบริเวณออกไป จึงได้รับการขนานนามแหล่งนี้ว่า “ภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม”

๑) มรดกทางวัฒนธรรมคุณสมบัติของมรดกทางวัฒนธรรมมี ๓ ประการ

๑. อนุสรณ์สถาน ครอบคลุมถึงสิ่งปลูกสร้างที่มีลักษณะเฉพาะได้แก่ ที่อยู่อาศัย พระราชวัง สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ป้อมปราการ โรงงานเก่าแก่ รวมประติมากรรมและจิตรกรรมของอนุสรณ์สถานเหล่านี้ ถ้าที่มีรอยจารึก แหล่งโบราณคดี เช่น สุสาน เป็นต้น

๒. กลุ่มอาคาร ที่ประกอบขึ้นเป็นเมือง เป็นแขวง และหมู่บ้าน

๓. สถานที่หรือแหล่ง ที่เป็นผลงานที่มนุษย์สร้างขึ้น หรือเป็นผลงานร่วมกันของธรรมชาติและมนุษย์ เช่น ภูมิทัศน์ในเขตเมืองหรือในพื้นที่ชนบท

^๑ อุดม เขยกิจวงศ์. มรดกไทย มรดกโลก, (กรุงเทพมหานคร: ภูมิปัญญา, ๒๕๔๙), หน้า ๙-๒๓.

๒) มรดกทางธรรมชาติมรดกทางธรรมชาติของมนุษย์ ได้กำหนดไว้ดังนี้

๑. การก่อตัวทางกายภาพและทางชีวภาพ เช่น ป่า ภูเขา น้ำแข็ง เกาะ ทะเลสาบ ถ้ำ ภูเขา เป็นต้น
๒. ถิ่นที่อยู่ต่างๆ ของพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ที่ใกล้สูญพันธุ์ เช่น แนวปะการัง ป่าไชนร้อน พื้นที่ลุ่ม เป็นต้น
๓. สถานที่ที่แสดงไว้อย่างชัดเจนว่าเป็นแหล่ง หรือพื้นที่ทางธรรมชาติ เช่น อุทยานแห่งชาติ

๒.๑.๒ มรดกทางวัฒนธรรม

ในแหล่งมรดกจำนวน ๗๓๐ แหล่งที่ขึ้นทะเบียนในบัญชีมรดกโลกมีแหล่งมรดกมากกว่า ๒ ใน ๓ (หรือ ๕๖๓ แหล่ง) ที่ถูกคัดเลือกให้เป็นมรดกที่ทรงคุณค่าทางวัฒนธรรม แหล่งมรดกทางวัฒนธรรมจะต้องมีคุณสมบัติประการใดประการหนึ่งดังนี้

๑. เป็นตัวแทนของผลงานชิ้นเอกที่แสดงถึงอัจฉริยภาพแห่งการสร้างสรรค์ของมนุษย์ เช่น พระราชวังและอุทยานโซนบรูนน์ (Schonbrunn) ประเทศออสเตรีย นครประวัติศาสตร์ อูโรเปรโตและบราซิลเลีย (Ouro Preto and Brasilia) ประเทศบราซิล นครวัด ประเทศกัมพูชา กำแพงเมืองจีน เมืองเก่าดูโบร์นิคส์ (Dubrovnik) ประเทศโครเอเชีย อนุสรณ์สถานนูเบีย (Nubian) จากหมู่บ้านอะบูซิมเบล (Abu Simbel) ถึงเกาะฟีลี (Philae) ประเทศอียิปต์ โบสถ์หินสลักลาเบเลตา (Lalibela) ประเทศเอธิโอเปีย ปองต์ดูการ์ด (Pont du gard) สะพานระบายน้ำโรมันโบราณ ประเทศฝรั่งเศส วิหารอาร์เคน (Aachen) ซึ่งรู้จักกันในนามของวิหารแห่งเอ็ลลาซาเปิลล์ (Aix-la-Chapelle) ประเทศเยอรมนี เมืองป้อมปราการอะโครโปลิส (Acropolis) ประเทศกรีซ ทัชมาฮาล (Taj Mahal) ประเทศอินเดีย พระราชวังเครมลิน (Kremlin) และจัตุรัสแดงในกรุงมอสโก ประเทศรัสเซีย และนครประวัติศาสตร์โทเลโด (Toledo) ประเทศสเปน

๒. เป็นพัฒนาการด้านศิลปะสำคัญที่ทรงคุณค่าของมนุษย์ในช่วงเวลาหนึ่ง หรือในพื้นที่แหล่งวัฒนธรรมแห่งหนึ่งของโลก เพื่อพัฒนาสถาปัตยกรรมหรือเทคโนโลยี ศิลปกรรมทางด้าน อนุสรณ์สถานการวางผังเมืองและการออกแบบภูมิทัศน์ เช่น วิหารรอสคิลด์ (Roskilde) ประเทศเดนมาร์ก อนุสรณ์สถานศิลปะโรมันและโรมานเนสก์แห่งเมืองอาร์ลส์ ประเทศฝรั่งเศส เดอโลส (Dolos) ประเทศกรีซ อุทยานนครประวัติศาสตร์นารา ประเทศญี่ปุ่น เมอดินาแห่งเฟซ (Fez) ประเทศโมร็อกโก ศูนย์ประวัติศาสตร์ วอร์ซอ (Warsaw) ประเทศโปแลนด์ ศูนย์ประวัติศาสตร์คอร์โดบา (Cordoba) ประเทศสเปน และอุทยานเมืองโบราณฮอย (Hoi) ประเทศเวียดนาม

๓. หรือมีหลักฐานพิสูจน์ว่ามีความเป็นหนึ่ง หรือมีคุณลักษณะเฉพาะ ทางด้าน วัฒนธรรมและประเพณี ซึ่งยังปฏิบัติกันอยู่หรือสาบสูญไปแล้ว เช่น บูทรินท์ (Butrint) ประเทศแอลเบเนีย ทิพาซ่า (Tipasa) ประเทศแอลจีเรีย อัสแซซีดีมาเตอรา (I Sassi di Matera) ประเทศอิตาลี ติร์ (Tyr) ประเทศเลบานอน เมืองโบราณเดอเจนเน (Djenne) ประเทศมาลี หุบเขากาฐมาณฑุ (Kathmandu) ประเทศเนปาล และแหล่งโบราณคดีที่ชาวิน (Chavin) ประเทศเปรู

๔. หรือเป็นตัวอย่างที่โดดเด่นของลักษณะทางสถาปัตยกรรมหรือภูมิทัศน์ ซึ่งแสดงถึงเหตุการณ์ที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ในยุคหนึ่งหรือหลายยุคของมนุษยชาติ เช่น นครประวัติศาสตร์ ซูเคร (Sucre) ประเทศโบลิเวีย วัดและสุสานขงจื้อและปราสาทประจำตระกูลขงในกุฟุ (Qufu)

ประเทศจีน เทือกเขาวินยาเลส (Vinales) ประเทศคิวบา โบสถ์ซิสเตอร์เซียน (Cistercian) แห่งฟอนเทนเน (Fonntenay) ประเทศฝรั่งเศส นครแฮนเซียติกแห่งเลอบะค (Hanseatic of Liibeck) ประเทศเยอรมนี ศาลเจ้าจงเมียว (Jongmyo) สาธารณรัฐเกาหลี เมืองโบราณอะเลปโป (Aleppo) สาธารณรัฐอาหรับซีเรีย และเมืองอุทยานประวัติศาสตร์โคโลเนียเดลซาคราเมนโต (Colonia del Sacramento) ประเทศอุรุกวัย

๕. หรือเป็นตัวอย่างของที่อยู่อาศัยของมนุษย์ที่มีลักษณะโดดเด่น ซึ่งเป็นตัวแทนของวัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อสถานที่แห่งนั้นได้รับความเสียหายจากผลกระทบของความเปลี่ยนแปลงที่ไม่อาจจะทำให้กลับคืนได้ดั้งเดิม เช่น คัสบาห์ (Kasbah) แห่งแอลเจียร์ ประเทศแอลจีเรีย สำนักงานคณะบาทหลวงนิกาย เยซูอิต แห่งซิวโทส ประเทศโบลิเวีย ศูนย์ประวัติศาสตร์ซานตาครูซเดอมอมพ็อกซ์ (Santa Cruz de Mompox) ประเทศโคลัมเบีย โบราณสถานฮาวานาและป้อมโบราณ ประเทศคิวบา

๖. มีความเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์หรือประเพณีที่ยังปฏิบัติกันอยู่หรือเกี่ยวข้องกับความคิด ความเชื่อ หรือเกี่ยวข้องกับศิลปะและวรรณกรรม เช่น อุทยานแห่งชาติกาคุ (Kakadu) ประเทศออสเตรเลีย เฮ็ดสแมชด์-อินบัฟฟาโลจัมพ์ (Head-Smashed-in Buffalo Jump) ประเทศแคนาดา เกาะโกเร (Goree) ประเทศเซเนกัล เกาะร็อบเบน (Robben) ประเทศแอฟริกาใต้ และหออิสรภาพ ประเทศสหรัฐอเมริกา

๒.๑.๓ มรดกของมนุษยชาติ

๑) มรดกทางธรรมชาติ

ในบัญชีมรดกโลก มีแหล่งมรดก ๑๑๔ แหล่งได้รับการขึ้นทะเบียนให้เป็น “แหล่งมรดกทางธรรมชาติ” แหล่งมรดกทางธรรมชาติแต่ละแห่งจะมีคุณสมบัติตามเกณฑ์ในข้อใดข้อหนึ่งดังนี้

๑. เป็นตัวอย่างโดดเด่นที่แสดงถึงยุคสำคัญของประวัติความเป็นมาของโลก

๒. เป็นตัวอย่างโดดเด่นที่แสดงถึงกระบวนการต่อเนื่องที่สำคัญของวิวัฒนาการและพัฒนากายทางระบบนิเวศวิทยา

๓. ประกอบด้วยแหล่งของสภาพทางธรรมชาติที่มีความเป็นเลิศหรือเป็นพื้นที่ที่มีความงดงามเป็นพิเศษ

๔. เป็นแหล่งของที่อยู่อาศัยทางธรรมชาติที่สำคัญและโดดเด่นที่สุดเพื่อการสงวนรักษาความหลากหลายทางชีวภาพ

แหล่งมรดกบางแหล่ง เป็นทั้งแหล่งมรดกโลกและพื้นที่สงวนชีวมณฑลในเวลาเดียวกัน ภายในระยะเวลาไม่ถึง ๒๐ ปี เช่น อะมิสแต็ต ประเทศคอซอวอและปานามา มีคุณค่าในแง่ของพันธุ์พืชและสัตว์หายาก รวมทั้งเป็นแบบอย่างของระบบการจัดการและพัฒนากายของคนในพื้นที่ที่มีส่วนร่วม ในการสงวนรักษาวัฒนธรรมและวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม

๒.๑.๔ ความหมายของมรดก

คำว่า “มรดก” ในภาษาฝรั่งเศส Patrimoine มาจากคำภาษาละติน ๒ คำ คือ Pater (บิดา) และ Monere (แจ้งหรือบอกกล่าว) Patrimoine แปลตามตัวอักษรจึงหมายความว่า “สิ่งที่ทำให้รำลึกถึงบิดา” ดังนั้น คำในภาษาฝรั่งเศสจึงเน้นและให้ความสำคัญกับอดีต แต่ในภาษาอังกฤษ คำที่มีความหมายเทียบเท่ากับคำว่า Patrimoine คือ heritage (มรดก) คำนี้สื่อความหมายถึงสิ่งที่ได้รับ

เก็บรักษาไว้ แล้วส่งต่อไปให้ผู้อื่นอีกทอดหนึ่งดังนั้น คำในภาษาอังกฤษจึงเน้นความหมายของ patrimoine ในแง่ของอนาคตและความรับผิดชอบของชนแต่ละรุ่น

แนวคิดเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และสถาปัตยกรรม ในฐานะมรดก ร่วมของกลุ่มชนหรือชุมชนไม่เคยเกิดขึ้นจนกระทั่งในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ จิตสำนึกก็เกิดขึ้นจากการที่มรดกร่วมอยู่ในภาวะถูกคุกคาม ดังเช่น ในประเทศฝรั่งเศส อเล็กซอนเดอร์ เลอโนว์ (Alexandre Lenoir) และนักเขียนที่มีชื่อว่า พรอสเพอร์ เมริเม (Prosper Merimee) ได้ให้แนวคิดในการกำหนดโบราณสถานในช่วงที่พระราชวัง โบสถ์ และปราสาทตกอยู่ในสภาพทรุดโทรม ในตอนนั้น ฝรั่งเศสเพียงประเทศเดียวที่ให้ความสนใจในเรื่องนี้ และสนใจอยู่กับมรดกเพียงประเภทเดียว คือ โบราณสถาน

ต่อมา ผู้คนเริ่มพากันตระหนักว่า “แหล่งมรดกที่สวยงามที่สุดก็เป็นมรดกส่วนหนึ่งของมนุษย์และสมควรได้รับการคุ้มครองให้พ้นจากการรุกรานของสังคมยุคใหม่ด้วยเช่นกัน” กลุ่มคนเหล่านี้ได้รวมตัวกันที่กรุงเบิร์น ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ในปี พ.ศ. ๒๔๕๖ และก่อให้เกิดความสนใจในแนวคิดใหม่ พวกเขาเห็นพ้องกันว่า สมบัติทางธรรมชาติไม่ได้เป็นสมบัติของประเทศที่ได้ค้นพบ แหล่งมรดกนั้น เพียงประเทศเดียว แต่เป็นสมบัติของมนุษยชาติโดยรวม

สำหรับผู้รักประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรมและศิลปะได้พบปะกันที่กรุงเอเธนส์ในปี พ.ศ. ๒๔๗๔ ภายใต้ความอุปถัมภ์ของ องค์การสันนิบาตชาติ เพื่อแลกเปลี่ยนแนวคิดว่าด้วยมรดกทางวัฒนธรรมของมนุษย์ ความพยายาม ของพวกเขาชะงักลงเนื่องจากเกิดสงครามโลกครั้งที่ ๒ แต่ก็ได้รับแรงกระตุ้นจากการที่งานศิลป์ เมืองเก่าและโบราณสถานได้รับความเสียหายอย่างหนักจากสงคราม

พ.ศ. ๒๔๘๘ ประเทศต่างๆ ๓๗ ประเทศได้ลงนามในกฎบัตร เพื่อก่อตั้งองค์การ สหประชาชาติ โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะรณรงค์เพื่อสันติภาพและความเข้าใจระหว่างประชาชาติ ประเทศต่างๆ เหล่านี้ ที่ปฏิบัติงานในหน่วยงานขององค์การสหประชาชาติได้ก่อตั้งองค์การศึกษาวិทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือองค์การยูเนสโก (UNESCO) ขึ้น ผู้คนชายหญิงจากประเทศต่างๆ และจากองค์กรต่างๆ เช่น องค์การยูเนสโก (UNESCO) และสหภาพเพื่อการสงวนรักษาระดับโลก (The World Conservation Union – IUCN) สนใจกับประเด็นสำคัญที่ถูกหยิบยกขึ้นระหว่างการประชุมซึ่งจัดขึ้น ณ กรุงเบิร์นและกรุงเอเธนส์

มรดกโลกเป็นพื้นฐานแห่งความทรงจำและเอกลักษณ์หลากหลายที่มนุษย์สร้างขึ้น การปล่อยให้ผลงานชิ้นเอก ความรู้ แหล่งทางธรรมชาติ รวมทั้งสายพันธุ์ของพืชและสัตว์ที่ประกอบขึ้นเป็นมรดกนี้สาบสูญไป ก็เหมือนกับการถอดถอนเอาความทรงจำเรื่องครอบครัวและที่อยู่อาศัยในวัยเยาว์ของบุคคลหนึ่งออกไป แล้วคนผู้นั้นจะสร้างเอกลักษณ์ส่วนบุคคล มีมนุษยสัมพันธ์กับผู้อื่นและมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุขโดยปราศจากความทรงจำได้อย่างไร การสงวนรักษามรดกโลกเป็นผลพวงของผู้ที่รักงานศิลป์และประวัติศาสตร์ และเป็นหัวใจสำคัญที่สุดที่ก่อให้เกิดเผ่าพันธุ์มนุษย์ ความคิดที่ให้ความสำคัญกับมรดกนี้เป็นบ่อเกิดของอนุสัญญามรดกโลกใน พ.ศ. ๒๕๑๕ ซึ่งเป็นมาตรการสำคัญของความร่วมมือระหว่างประเทศ

๒.๑.๕ อนุสัญญาว่าด้วยมรดกโลก

การประชุมสมัยสามัญครั้งที่ ๑๗ ขององค์การยูเนสโก (UNESCO) จัดขึ้นที่กรุงปารีสใน พ.ศ. ๒๕๑๕ ภายหลังการประชุม ๑ เดือน ประเทศที่เข้าร่วมการประชุมได้รับรองอนุสัญญาว่าด้วยมรดกโลก โดยประเทศต่างๆ ประมาณ ๒๐ ประเทศได้ลงนามในข้อตกลงนี้ ซึ่งมีผลบังคับใช้ในเดือน ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๘ ณ วันที่ ๒๘ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๕ จำนวน ของประเทศภาคีได้เพิ่มขึ้นเป็น ๑๗๕ ประเทศ

การคุกคามสมบัติทางธรรมชาติและวัฒนธรรมที่มีมาเป็นเวลานาน และไม่ได้เกิดจากภัยสงครามเท่านั้น แต่เป็นผลมาจากมลพิษการตัดไม้ทำลายป่า การขยายตัวของเมือง และการท่องเที่ยวระดับมวลชนกระแสนิยมของโลกยุคใหม่ที่ขาดความระมัดระวังเกือบทุกด้านมีแนวโน้มที่เป็นอันตรายต่อมรดกของมนุษยชาติ

๒.๑.๖ การขึ้นทะเบียนมรดก

การขึ้นทะเบียนมรดกโลกมีกระบวนการดังนี้ ประเทศภาคีจะจัดเตรียมรายชื่อของแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติที่ตั้งอยู่ในพรมแดนของตน และรวบรวมแฟ้มเอกสารที่สมบูรณ์ประกอบด้วยคำชี้แจงเหตุผล และคุณลักษณะที่ทรงคุณค่าโดดเด่นของแหล่งมรดกแต่ละแหล่ง ขั้นตอนสำคัญต่อมาคือ ในการยื่นคำร้อง ประเทศภาคีจะต้องมีหลักฐานแสดงว่าจะปฏิบัติตามพันธกรณี เช่น มีการออกกฎหมายคุ้มครองแหล่งมรดก และมีการจัดสรรเงินกองทุนไว้ เป็นต้น

แฟ้มจะถูกส่งยังศูนย์มรดกโลก ณ สำนักงานองค์การยูเนสโก ซึ่งจะส่งต่อไปยังสหภาพเพื่อการสงวนรักษาระดับโลก (IUCN) และหรือรับการประเมิน องค์การเอกชนเพื่อพัฒนาจะส่งผู้เชี่ยวชาญออกตรวจสอบแหล่งมรดกและพิจารณามาตรการที่จำเป็นในการปกป้องแหล่งมรดกเหล่านั้น ผู้เชี่ยวชาญจะส่งรายงานไปยังสำนักงานคณะกรรมการบริหารมรดกโลก และคณะกรรมการ ๗ คนของสำนักงานฯ จะทำการตรวจสอบเอกสารว่าแหล่งมรดกที่เสนอชื่อเพื่อขอขึ้นทะเบียนในบัญชีรายชื่อแหล่งมรดกโลกนั้นมีคุณสมบัติและถูกต้องตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ในอนุสัญญาใน พ.ศ. ๒๕๑๕ และมีมาตรการทางกฎหมายคุ้มครองแหล่งมรดกนั้นอยู่ในเกณฑ์การคัดเลือก

ต่อจากนั้น จะแจ้งผลการพิจารณาพร้อมด้วยข้อเสนอแนะต่อคณะกรรมการ ในขั้นตอนสุดท้ายคณะกรรมการมรดกโลก ๒๑ คน จะพิจารณาว่าสมบัติหรือแหล่งมรดกนั้นสมควรจะได้รับการขึ้นทะเบียนในบัญชีแหล่งมรดกโลกหรือไม่ หรือไม่เห็นสมควรจะให้ขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก

๒.๑.๗ มรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรม

มรดกทางวัฒนธรรมเป็นผลผลิตของอารยธรรมที่รุ่งเรือง และหากอารยธรรมนั้นๆ ได้รับการจดบันทึกไว้ ก็เป็นอารยธรรมที่แข็งแกร่งและประเทศนั้นก็จะมีเรื่องอำนาจ นอกเหนือจากตัวเมืองและพระราชวัง โดยองค์การยูเนสโกให้คำจำกัดความว่า “มรดกที่เป็นนามธรรม” มรดกที่เป็นนามธรรมประกอบด้วยวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมและค่านิยมของชุมชนที่ได้รับการแสดงออกด้วยคำพูด หรือทำทางจนสืบทอดกันมาเป็นประเพณีซึ่งรวมทั้งภาษา นิทาน เรื่องราว ดนตรี การรำรำ ศิลปะการป้องกันตัว การเฉลิมฉลอง การแพทย์และเภสัชแผนโบราณ ศิลปะในการปรุงอาหาร รวมทั้งงานช่างและทักษะเฉพาะด้าน

สมบัติทางวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรมกำลังตกอยู่ในสภาพอันตรายมากกว่ามรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรมและแหล่งมรดกทางธรรมชาติ ชนชาวพื้นเมืองที่เป็นเจ้าของศิลปะและภูมิ

ความรู้เหล่านี้เป็นชนกลุ่มน้อย ซึ่งถูกคุกคามจากความเจริญของโลกสมัยใหม่ เช่น ความรู้ในเรื่องสมุนไพรของชาวอินเดียนแดงยาโนมามิ (Yanomami) ถ้าดินแดนทั้งหมดของพวกเขาถูกรบอบครองโดยนักขุดทองต้นไม้ถูกโค่นล้ม ชนพื้นเมืองต้องใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับหมดสอนศาสนาหรือพวกพ่อค้า

ประเพณีการเล่าเรื่องด้วยวาจาเป็นวิธีการสื่อสารที่สำคัญมากและการทิ้งช่วงในการสืบทอดเรื่องอาจมีผลให้ชนบทรณนิยมประเพณีที่สืบทอดกันมาหลายศตวรรษหายสาบสูญไป เกือบทั้งหมดของการสืบทอดตำนาน ธรรมเนียมปฏิบัติ การแต่งกาย การละเล่น และคติพจน์จากชนรุ่นหนึ่งไปสู่ชนอีกรุ่นหนึ่ง อาศัยการบอกเล่าต่อๆ กันมาในทำนองเดียวกัน การเฉลิมฉลอง พิธีกรรม ความเชื่อ การปรุงอาหาร และการรักษาโรคด้วยพืชสมุนไพรซึ่งมักเป็นความสามารถเฉพาะตัวของแพทย์แผนโบราณแต่ละคนก็มีสถานะที่คล้ายคลึงกัน แม้ว่าวาจาจะเป็นพื้นฐานที่สำคัญของความอยู่รอดของประเพณีเหล่านี้ แต่พิธีการนี้ก็เปราะบาง

๒.๑.๘ การสงวนรักษามรดกที่เป็นนามธรรม

ในทางปฏิบัติเพื่อช่วยเหลือในการรักษามรดกทางวัฒนธรรมประกอบด้วย การศึกษาลักษณะมรดกทางวัฒนธรรม การบันทึกไว้ในเทปบันทึกเสียงหรือฟิล์ม และช่วยเหลือในการถ่ายทอดมรดกดังกล่าวให้แก่เยาวชนรุ่นต่อไป เช่น การสร้างโรงเรียน เป็นต้น

นอกจากนี้จะต้องมีการรณรงค์ในหมู่คนหนุ่มสาวซึ่งมักไม่ค่อยเลื่อมใสในชนบทรณนิยมทางวัฒนธรรมของตน องค์การยูเนสโกได้ตระหนักถึงเรื่องดังกล่าว จึงได้ริเริ่มโครงการส่งเสริมคุณค่าของมรดกโครงการหนึ่งชื่อว่า “มรดกที่เป็นทรัพยากรบุคคล” มรดกเหล่านี้ คือ บุคคลที่ทรงความสามารถสูงส่งในการสร้างงานวัฒนธรรมที่มีรูปลักษณะเฉพาะ แต่ละประเทศได้สรรหา รูปแบบความช่วยเหลือที่เหมาะสมแก่บุคคลสำคัญเหล่านี้ อย่างเช่นในประเทศฝรั่งเศส กระทรวงวัฒนธรรมยกย่องบุคคล ๕๐ คนให้ดำรงตำแหน่งนายช่างศิลปยอดเยี่ยม ซึ่งเป็นการยกย่องเกียรติคุณแก่ช่างศิลปะที่มีทักษะพิเศษและเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวาง ตำแหน่งดังกล่าวเป็นตำแหน่งที่ทรงเกียรติแต่เป็นการผูกพันให้ถ่ายทอดภูมิความรู้ไปยังอนุชนรุ่นต่อไป นายช่างศิลป์ที่ได้รับการยกย่องเหล่านี้รวมถึงช่างแกะกระดองเต่า ช่างปั้นถ้วยชาม ช่างเหล็กซึ่งใช้เทคนิคดามาสซีน (damascene technique) ในการทำให้เกิดลวดลายในชิ้นงาน ช่างทำหน้ากาก ช่างเดินลายดิน ช่างฝังฟาง เป็นต้น

๒.๑.๙ อนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองเฉพาะด้าน

องค์การยูเนสโกได้ร่างอนุสัญญาต่างๆ เพื่อการคุ้มครองเฉพาะด้านและได้ส่งเสริมให้ประเทศสมาชิกส่วนใหญ่ลงนาม อนุสัญญาล่าสุดท้ายเป็นอนุสัญญาเกี่ยวกับการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมใต้น้ำที่ได้รับการยกย่องขึ้นในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๔๔ และได้รับความเห็นชอบจากที่ประชุมสมัยสามัญครั้งที่ ๓๑ ขององค์การยูเนสโก ซึ่งในปัจจุบันการล่าสมบัติจากเรือที่อัปปางใต้ผิวน้ำจึงเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย ผู้ที่ขโมยคนโทโบราณจึงต้องระวางตัวให้ตี ขณะนี้เป็นโอกาสอันดีที่สิ่งอัปปางจำนวน ๓ ล้านชิ้นตามการประมาณการของผู้เชี่ยวชาญ ที่ยังไม่ได้ถูกค้นพบ ปัจจุบันจะได้รับการสงวนรักษาเชิงโบราณคดีแทนที่จะปล่อยให้ผู้ยกย่องงานศิลป์เพียงหยิบมือเดียวร่ำรวย อนุสัญญาล่าสุดฉบับใหม่นี้เสนอแนะให้ปล่อยสภาพแหล่งโบราณสถานใต้น้ำอยู่ในสภาวะดั้งเดิม การใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น กล้องชนิดพิเศษ หุ่นยนต์ และอื่นๆ เพื่อการศึกษาซากอัปปางใต้น้ำโดยตรงที่พื้นมหาสมุทร ทำให้มีความจำเป็นที่จะต้องนำสิ่งเหล่านั้นขึ้นจากน้ำ

การจารกรรมได้นำเปรียบเหมือนน้ำเพียงหยดเดียวในมหาสมุทรเมื่อเทียบกับการปล้นสะดมผลงานทางศิลปะและสมบัติทางโบราณคดี ในแต่ละปีมีศิลปวัตถุนับล้านชิ้นสูญหายไปจากพิพิธภัณฑ์สถานที่ศักดิ์สิทธิ์แหล่งขุดค้นทางโบราณคดี และแหล่งมรดกที่ยังไม่ได้รับการสำรวจตัวอย่างเช่น ในทวีปเอเชีย มีการใช้วัตถุระเบิดและเลื่อยเพื่อตัดเอางานประติมากรรมแบบปูนต้อออกไปจากศาสนสถาน

องค์การยูเนสโกพยายามที่จะต่อสู้กับการโจรกรรมประเภทนี้ ซึ่งขยายวงกว้างขึ้นเรื่อยๆ ด้วยความช่วยเหลือขององค์การตำรวจสากล (INTERPOL) โดยให้ความสำคัญกับการนำเข้า ส่งออก และขายศิลปวัตถุเหล่านี้อย่างผิดกฎหมาย นอกจากนี้ ยูเนสโกยังได้ส่งเสริมการคืนสมบัติทางวัฒนธรรมให้แก่ประเทศต้นกำเนิด ด้วยการบังคับใช้อนุสัญญาที่มีการลงนามกันที่กรุงปารีสใน พ.ศ. ๒๕๑๓ และผนวกเพิ่มเติมใน พ.ศ. ๒๕๓๘ “กฎหมายคุ้มครองมรดกโลก” ได้ผ่านความเห็นชอบในการทำให้งานทางศิลปวัตถุ ซึ่งมีมูลค่าประมาณมิได้เหล่านี้หมดสิ้นไปจากวงจรตลาดที่เล็กลงทีละน้อย แม้ว่าการดำเนินการดังกล่าวจะช้ามาก และจะสายเกินไปแล้วก็ตาม

๒.๑.๑๐ มรดกโลก สันติภาพและการพัฒนา

เมื่อพูดถึงภาษา อีสปได้กล่าวไว้ว่าภาษาเป็นทั้งสิ่งที่ดีที่สุดและเลวร้ายที่สุด เพราะว่ามันสามารถนำผู้คนให้มาอยู่ใกล้ชิดกัน แต่ก็ทำให้ผู้คนแตกแยกกันได้ด้วย อาจกล่าวได้ว่า การท่องเที่ยวมีภาวะในทำนองเดียวกัน กิจกรรมการท่องเที่ยวได้กลายเป็นธุรกิจขนาดใหญ่ระดับโลกและกลายเป็นสภาพการณ์ทางสังคม ข้อมูลขององค์การท่องเที่ยวแห่งโลก (World Tourism Organization) ในปี พ.ศ. ๒๕๔๓ แจ้งว่ามีผู้คนจำนวน ๖๙๙ ล้านคนที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวนอกประเทศ และนี่เป็นเพียงจุดเริ่มต้น องค์การเดียวกันนี้ได้ประมาณการณ์ไว้ว่าจำนวนนักท่องเที่ยวจะเพิ่มขึ้นเป็น ๑.๕ พันล้านคนในปี พ.ศ. ๒๕๖๓

นักท่องเที่ยวเหล่านี้ส่วนใหญ่จะมุ่งหน้าไปยังแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติที่ได้รับความคุ้มครองจากองค์การยูเนสโก และเป็นที่น่าสังเกตว่า ปฏิบัติการคุ้มครองแหล่งมรดกเพื่อการท่องเที่ยวได้ส่งเสริม “อุตสาหกรรม” ที่มีมูลค่ามากกว่า ๑ ล้านเหรียญสหรัฐ ณ จุดนี้ เราต้องพบว่าตัวเองอยู่ในวงจรที่นักเศรษฐศาสตร์เรียกกันโดยทั่วไปว่า “วัฏจักรที่เอื้อประโยชน์ร่วมกัน” ไม่มีการท่องเที่ยวใดที่ปราศจากแหล่งวัฒนธรรมและธรรมชาติ และไม่มีแหล่งวัฒนธรรมและธรรมชาติใดที่ไม่ได้รับการสงวนรักษาไว้ให้เป็นมรดกของมนุษยชาติ

อย่างไรก็ตามเราคงต้องกล่าวเสริมต่อไปว่า ความเข้าใจระหว่างผู้คนจะไม่เกิดขึ้นถ้าปราศจากการท่องเที่ยว เพราะว่าถ้าความเพิกเฉยต่อกันเป็นการโหมกระพือความเกลียดชังและสงครามแล้วไซ้ ในอีกมุมหนึ่งของจิตใจที่ใฝ่สันติย่อมจะเกิดจากการเยื่อมเยื่อนและชื่นชมศิลปะยอดเยี่ยมของวัฒนธรรมอื่น ดังความหมายของคำขวัญวันท่องเที่ยวโลกในปี พ.ศ. ๒๕๓๒ ที่มีใจความหลักว่า “อิสรภาพในการเดินทางของนักท่องเที่ยวทำให้โลกรวมกันเป็นหนึ่งเดียว” การท่องเที่ยวก่อให้เกิดประโยชน์ที่เห็นได้อย่างเด่นชัดแก่ประเทศบ้านเมือง หรือแหล่งท่องเที่ยว การท่องเที่ยวเผยแพร่อิทธิพลของแหล่งท่องเที่ยว สร้างงาน นำเงินตราเข้าสู่ประเทศ และบางครั้งก็นำไปสู่การสร้างสาธารณูปโภคใหม่ๆ เช่น ถนน การวางสายไฟ สายโทรศัพท์ เป็นต้น

อาร์ ฟ็อกซ์ (R.Fox) ได้เขียนเปรียบเทียบการท่องเที่ยวแบบมวลชนไว้ว่า “เหมือนไฟที่ให้ประโยชน์ในการปรุงอาหาร หรือให้โทษ... ด้วยการเผาทำลายบ้านเรือนให้ราบเป็นหน้ากลองได้” กล่าวอีกนัยหนึ่งการท่องเที่ยวก็มีผลกระทบในทางลบได้เช่นกัน ดังเช่น พฤติกรรมที่ขาดวินัยของนักท่องเที่ยวที่ทิ้งขยะเกลื่อนกลาดไปทั่ว การเข้าไปยังปูชนียสถานโดยแต่งกายไม่สุภาพ พุดจาตะโกนใส่กันด้วยเสียงอันดังก่อนการเข้าชม ไม่สนใจศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ ล้วนแต่เป็นการสร้างความตึงเครียดให้กับเจ้าของถิ่น

การจราจรที่แออัดในถนนสายเดียวที่เชื่อมต่อกัน ก่อให้เกิดผลกระทบในแง่ลบต่อแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง เช่น กิซา (Giza) ประเทศอียิปต์ หรือ สโตนเฮนจ์ สหราชอาณาจักร การที่มีผู้มาเที่ยวชมบ่อยและมากเกินไปก็สร้างความเสียหายให้กับต้นไม้และดินในแหล่งมรดกทางธรรมชาติหลายแห่งเช่นกัน แต่ที่เลวร้ายกว่านั้นก็คือ การที่ชาวบ้านจำยอมสละโครงการสร้างเรียนเรียนและโรงพยาบาลเพื่อการก่อสร้างสาธารณูปโภคของแหล่งท่องเที่ยวเช่น โรงแรม สระว่ายน้ำ สนามกอล์ฟ เป็นต้น

อย่างไรก็ดี จะต้องนับว่าการท่องเที่ยวเป็นทั้งการคุ้มครองแหล่งมรดกโลก และการพัฒนาที่ยั่งยืนโดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศที่อ่อนแอ แหล่งมรดกโลกอาจถือเป็นแบบอย่างของการจัดการและสงวนรักษาที่มีประสิทธิภาพ รวมทั้งเป็นแหล่งสร้างงานที่หลากหลาย ตัวอย่างเช่น อุทยานธรรมชาติต้องการยามเพื่อป้องกันการรุกราน การคุ้มครองฝูงสัตว์ เฝ้าระวังป่าละเมาะ และเพลิงป่า นอกจากนี้ยังต้องมีผู้เชี่ยวชาญด้านพันธุ์พืชและสัตว์ ผู้จัดการที่มีประสบการณ์ เพื่อดูแลกองทุนและประชาสัมพันธ์ให้คนในท้องถิ่นก็มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน

งานในแหล่งมรดกไม่ได้จำกัดไว้เพียง “กิจกรรมภายนอก” การคงไว้และพัฒนา มรดกทางวัฒนธรรมต้องอาศัยกองทัพสถาปนิก นักผังเมือง ช่างตัดหิน ผู้ชำนาญการก่อสร้างด้วยดินโคลน ช่างไม้ ช่างจัดสวน ช่างออกแบบทัศนียภาพ มัคคุเทศก์ ล่าม ฯลฯ รายชื่อช่างประเภทต่างๆ ที่เป็นที่ต้องการยังมีอีกมากมายนับไม่ถ้วน

๒.๒ แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับความเป็นแหล่งมรดกโลกของไทย

ประเทศไทยเข้าร่วมเป็นภาคีในอนุสัญญาคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรม และธรรมชาติของโลก เมื่อวันที่ ๑๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๓๐ และเห็นชอบให้นำเสนอแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติของไทย รวม ๖ แหล่ง เพื่อบรรจุไว้ในบัญชีรายชื่อแหล่งมรดกโลก^๒ ได้แก่

๑. อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา
๒. อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร
๓. แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง
๔. เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร-ห้วยขาแข้ง
๕. อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่
๖. อุทยานแห่งชาติทางทะเลหมู่เกาะตะรุเตา

พ.ศ. ๒๕๓๒ ประเทศไทยได้เข้าร่วมประชุมคณะกรรมการมรดกโลกเพื่อรับทราบแนวทางในการอนุรักษ์ และจัดการแหล่งมรดกโลกในระดับสากล เพื่อนำมาเป็นแนวทางการดำเนินงานในประเทศ

ประเทศไทยได้รับการคัดเลือกให้เป็นคณะกรรมการมรดกโลกซึ่งมีทั้งหมด ๒๑ คน จาก ๒๑ ประเทศ พ.ศ. ๒๕๓๓ คณะรัฐมนตรีแต่งตั้งคณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยอนุสัญญาคุ้มครองมรดกโลก โดยมีศาสตราจารย์ ดร.อดุลย์ วิเชียรเจริญ เป็นประธาน เพื่อดำเนินงานต่างๆ ให้เป็นไปตามข้อผูกพันของอนุสัญญาคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติของโลก

แหล่งมรดกทางวัฒนธรรม ๓ แหล่ง ได้แก่

๑. แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง
๒. อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร
๓. อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา

แหล่งมรดกทางธรรมชาติ ๓ แหล่ง ได้แก่

๑. อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่
๒. อุทยานแห่งชาติทางทะเลหมู่เกาะตะรุเตา
๓. เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ทุ่งใหญ่นเรศวร

๒.๒.๑ ความหมายของมรดกทางวัฒนธรรม

การคัดเลือกให้เป็นแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมของโลกสถานที่แห่งนั้น จะต้องประกอบด้วยเหตุผลข้อใดข้อหนึ่งใน ๖ ข้อ ดังนี้

๑. เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลยิ่ง ผลักดันให้เกิดการพัฒนาสืบต่อมาในด้านการออกแบบทางสถาปัตยกรรม อนุสรณ์สถาน ประติมากรรม สวนและภูมิทัศน์ ตลอดจนการพัฒนาศิลปกรรมที่เกี่ยวข้อง หรือการพัฒนาตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ ซึ่งการพัฒนาเหล่านี้เกิดขึ้นในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งหรือบนพื้นที่ใดๆ ของโลก ซึ่งทรงไว้ซึ่งวัฒนธรรม

^๒ อุดม เขียววงศ์, **มรดกไทย มรดกโลก**, (กรุงเทพมหานคร: ภูมิปัญญา, ๒๕๔๙), หน้า ๒๔-๒๗.

๒. เป็นตัวแทนซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเป็นเอกลักษณ์ด้านศิลปกรรม หรือตัวแทนของความงดงาม และเป็นผลงานชิ้นเอกที่จัดทำขึ้นด้วยการสร้างสรรค์อันฉลาดยิ่ง

๓. เป็นเอกลักษณ์หายากยิ่ง หรือ เป็นของแท้ดั้งเดิม

๔. เป็นตัวอย่างของลักษณะโดยทั่วไป ของประเภทของสิ่งก่อสร้างอันเป็นตัวแทนของการพัฒนาด้านวัฒนธรรม สังคม ศิลปกรรม วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี อุตสาหกรรม

๕. มีความคิด หรือ ความเชื่อ ที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับเหตุการณ์หรือมีความโดดเด่นยิ่งในประวัติศาสตร์

๖. เป็นตัวอย่างของลักษณะเด่นชัด หรือ ขนบธรรมเนียมประเพณีแห่งสถาปัตยกรรม วิธีการก่อสร้าง หรือ การตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ที่มีความเปราะบางด้วยตัวมันเอง หรือ เสื่อมสลายได้ง่าย เพราะผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่ไม่สามารถกลับคืนดั้งเดิมได้ หรือมีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ

๒.๒.๒ ความหมายของมรดกทางธรรมชาติ

๑. เป็นตัวอย่างเด่นชัดในการเป็นตัวแทนของขบวนการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญทางธรณีวิทยา หรือวิวัฒนาการทางชีววิทยา และปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ต่อสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ที่กำลังเกิดอยู่ในลักษณะนี้ แตกต่างจากลักษณะในข้อ ๑ กล่าวคือ จะเน้นขบวนการที่กำลังจะเกิดอยู่ในชุมชน พืช และ สัตว์ การเกิดสภาพภูมิประเทศต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นแผ่นดิน ทะเลและแหล่งน้ำ ผิวดิน ลักษณะดังกล่าวนี้ จึงรวมถึง^๓

- ขบวนการทางธรณีวิทยา ธารน้ำแข็ง หรือภูเขาไฟ
- วิวัฒนาการทางชีววิทยา ตัวอย่างของกลุ่มสิ่งมีชีวิต เช่น ป่าไม้ เขตร้อน

ทะเลทราย

- ปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ลักษณะภูมิประเทศที่มีการทำเกษตรกรรมแบบขั้นบันได

๒. เป็นตัวอย่างเด่นชัดในการเป็นตัวแทนของวิวัฒนาการสำคัญๆ ในอดีตของโลก อีกทั้งยังรวมถึงแหล่งที่เป็นตัวแทนของยุคสำคัญๆ ในอดีต เช่น ยุคของสัตว์เลื้อยคลาน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการพัฒนาคความหลากหลายหลายธรรมชาติบนพื้นโลก หรือยุคน้ำแข็ง ซึ่งมนุษย์ดึกดำบรรพ์และสิ่งแวดล้อมเกิดการเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างมาก

๓. เป็นถิ่นที่อยู่อาศัยของชนิดพันธุ์พืช และสัตว์ที่หายาก หรือที่ตกอยู่ในภาวะอันตราย แต่ยังสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ ซึ่งรวมถึงระบบนิเวศ อันเป็นแหล่งรวมความหนาแน่นของพืชและสัตว์ที่ทั่วโลกให้ความสนใจด้วย

๔. เป็นแหล่งที่เกิดจากปรากฏการณ์ธรรมชาติ ที่มีเอกลักษณ์หายากเป็นพิเศษ เช่น การเกิด หรือ ลักษณะ หรือ แหล่งที่มีความงดงามทางธรรมชาติกว่าพื้นที่อื่นๆ เช่น ระบบนิเวศที่มีลักษณะพิเศษสภาพทางธรรมชาติ แหล่งรวมความหนาแน่นของสัตว์ สภาพทิวทัศน์ที่มีพืชบางชนิดเป็นองค์ประกอบ และแหล่งรวมการผสมผสานระหว่างองค์ประกอบทางธรรมชาติ และวัฒนธรรม

^๓ อุดม เชยกิจวงศ์. มรดกไทย มรดกโลก, (กรุงเทพมหานคร: ภูมิปัญญา, ๒๕๔๙), หน้า ๒๖-๒๗.

๒.๒.๓ มรดกทางวัฒนธรรม^๔ ได้แก่

กลุ่มโบราณสถาน ผลงานทางสถาปัตยกรรม ผลงานภาพแกะสลักและภาพเขียน ส่วนประกอบหรือโครงสร้างทางโบราณคดี รอยจารึกถ้ำที่อยู่อาศัย และการรวมลักษณะต่างๆ ซึ่งมีคุณค่าอย่างเด่นชัดทางประวัติศาสตร์ ศิลปะหรือวิทยาการ

กลุ่มอาคาร กลุ่มอาคารที่แยกหรือเชื่อมต่อกันซึ่งจากลักษณะทางสถาปัตยกรรมความคล้ายคลึงกัน หรือมีความเป็นเลิศในการจัดวางตำแหน่งทางภูมิทัศน์ ซึ่งลักษณะดังกล่าวปรากฏว่ามีคุณค่าอย่างเด่นชัดทางประวัติศาสตร์ ศิลปะหรือวิทยาการ

แหล่งสถานที่สำคัญ ผลงานฝีมือมนุษย์หรือผลงานผสมผสานของธรรมชาติและฝีมือมนุษย์ รวมทั้งพื้นที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดีอันมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ วิจิตรศิลป์ ชาติพันธุ์วิทยา หรือมานุษยวิทยา

ทั้งนี้สถานที่ทั้ง ๓ ลักษณะข้างต้น จะต้องผ่านการตรวจสอบถึงการออกแบบ วัสดุและฝีมือมนุษย์ว่าเป็นของแท้ (authenticity) โดยมีการศึกษาในรายละเอียดของเอกสารต่างๆ ประกอบด้วย มิใช่การคาดการณ์ตามจินตนาการทั้งนี้มรดกทางวัฒนธรรมต้องมีคุณสมบัติอย่างน้อยหนึ่งประการดังต่อไปนี้

- ก. มีลักษณะเด่นเฉพาะตัวของความสำเร็จทางศิลปะ และเป็นผลงานสร้างสรรค์อันถือว่าเป็นอัจฉริยภาพของมนุษย์ หรือ
- ข. ทรงอิทธิพลต่อการพัฒนาการทางสถาปัตยกรรม ประติมากรรม การวางผังเมือง และจัดภูมิทัศน์ตลอดช่วงระยะเวลายาวนานอย่างต่อเนื่อง หรือวัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่ง หรือ
- ค. เป็นหลักฐานสำคัญที่เด่นเฉพาะของแหล่งอารยธรรมที่สูญสลายไป หรือ
- ง. เป็นตัวอย่างที่เด่นชัดของรูปแบบอาคาร หรือสถาปัตยกรรมที่แสดงให้เห็นถึงขั้นตอนหรือช่วงเวลาที่สำคัญยิ่งในประวัติศาสตร์ หรือ
- จ. เป็นตัวอย่างที่เด่นชัดของวิวัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของชุมชนพื้นที่เมืองที่กำลังได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกและอาจถูกทำลายไป หรือ
- ฉ. เป็นสถานที่ที่มีความสัมพันธ์โดยตรงหรือ เห็นได้ชัดต่อเหตุการณ์ ความคิด ความเชื่อ ที่มีความสำคัญในทางสากลอย่างเด่นชัด

๒.๒.๔ มรดกทางธรรมชาติ ได้แก่ลักษณะประการใดประการหนึ่งดังต่อไปนี้

๑. ลักษณะทางธรรมชาติ อันประกอบด้วยการก่อตัวทางกายภาพและชีวภาพ ซึ่งมีคุณค่าอย่างเด่นชัดในระดับสากล ทางด้านความงามหรือวิทยาการ
๒. การก่อตัวทางธรณีวิทยาและภูมิศาสตร์กายภาพ และพื้นที่เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์และพืชที่มีคุณค่าอย่างเด่นชัดในระดับสากลทางวิทยาศาสตร์หรือการอนุรักษ์ ซึ่งกำลังถูกคุกคาม
๓. สถานที่หรือพื้นที่ทางธรรมชาติที่มีคุณค่าอย่างเด่นชัดในระดับสากลทางวิทยาศาสตร์ การอนุรักษ์ หรือความงามตามธรรมชาติ

^๔ อุดม เขยกิจวงศ์. มรดกไทย มรดกโลก, (กรุงเทพมหานคร: ภูมิปัญญา, ๒๕๔๙), หน้า ๓๒-๓๓.

๒.๓ แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการจัดการมรดกโลก

๒.๓.๑ การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีตามกฎหมายนานาชาติแห่งเมืองเวนิสว่าด้วยการสงวนรักษาบูรณะอนุรักษ์สถานและแหล่งที่ตั้ง ค.ศ. 1964 (Venice Charter 1964)

แนวคิดและแนวปฏิบัติในการจัดการโบราณสถานของไทยได้รับอิทธิพลจากกฎบัตรเวนิส ที่มุ่งเน้นเรื่องการอนุรักษ์โบราณวัตถุสถาน ทรัพยากรทางโบราณคดีในฐานะที่เป็นหลักฐานทางวิชาการเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติในระดับสากล และเป็นหลักฐานที่สร้างความภาคภูมิใจในความเป็นมาของชาติเช่นเดียวกันกับแนวคิดและวิธีปฏิบัติที่นำมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ แต่ในกฎบัตรเวนิสได้กำหนดเงื่อนไขให้ต้องมีผู้เชี่ยวชาญทางวิชาการสถาปัตยกรรมวิทยาศาสตร์การอนุรักษ์ประวัติศาสตร์ศิลปะวิศวกรรมศาสตร์ โบราณคดี และศาสตร์สมัยใหม่อื่นๆ ที่เกี่ยวข้องเป็นจำนวนมาก ทำให้การจัดการโบราณสถานยิ่งถูกผูกขาดอยู่ในกลุ่มผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทางที่สังกัดอยู่ในหน่วยราชการเท่านั้น แนวคิดและแนวปฏิบัติของกฎบัตรเวนิสได้ถูกนำมากำหนดเป็นระเบียบปฏิบัติ โดยกรมศิลปากรได้ออกระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ. ๒๕๒๘ กำหนดเป็นแนวทางและขั้นตอนการจัดการไว้ชัดเจนว่าต้องทำอะไรก่อนหลังอย่างไร เพื่อให้เจ้าหน้าที่และผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการโบราณสถานในประเทศไทยได้ถือปฏิบัติ ซึ่งระเบียบกรมศิลปากรฉบับนี้ยังมีได้ยกเลิกไป

ปี พ.ศ. ๒๕๐๘ คณะรัฐมนตรีมีมติให้สงวนรักษาคูเมือง กำแพงเมืองสุรินทร์ไว้เป็นโบราณสถานของชาติ ห้ามรื้อทำลายเพื่อทำถนนหรือปลูกสร้างสถานที่ราชการ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๑๕ มีคำสั่งคณะปฏิวัติที่ ๑๘๙ เรื่องห้ามขุดทำลายแหล่งโบราณคดีบ้านเชียง และคำสั่งคณะปฏิวัติที่ ๓๑๘ เพื่อแก้ไขพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ พ.ศ. ๒๕๐๔ บางมาตราที่กำหนดบทลงโทษผู้ฝ่าฝืนทำลายโบราณสถานและโบราณวัตถุให้รุนแรงกว่าเดิม

ในปี พ.ศ. ๒๕๑๗ กรมศิลปากรได้แปลกฎบัตรระหว่างชาติว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน ค.ศ. 1964 (Venice Charter 1964) ออกเผยแพร่ ซึ่งเป็นการยืนยันและยอมรับในแนวคิดและแนวปฏิบัติการจัดการโบราณสถานของกฎบัตรฯ ดังกล่าว

ในกระแสพัฒนาไปสู่โลกไร้พรมแดน หรือโลกาภิวัตน์ ประเทศไทยโดยกรมศิลปากรได้เข้าเป็นสมาชิกองค์การด้านวัฒนธรรมระหว่างประเทศหลายองค์การ ที่สำคัญได้แก่

๑. องค์การสหประชาชาติว่าด้วยการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรม (United Nation Education Scientific and Culture Organization, UNESCO)
๒. สถาบันการศึกษาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรม (International Institute for Study the Methodology of Preservation for Culture Heritage, ICCROM)
๓. สภาโบราณสถานระหว่างประเทศ (International Council on Monument and Sites, ICOMOS)
๔. สภาที่ปรึกษาพิพิธภัณฑ์นานาชาติ (International Council of Museums, ICOM)
๕. ศูนย์ภูมิภาคโบราณคดีและจิตรศิลป์ (SPAFA) ในองค์การรัฐมนตรีศึกษาแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (SEAMEO)
๖. สถาบันนานาชาติว่าด้วยความสัมพันธ์ด้านงานประวัติศาสตร์และศิลปะ (International Institute for The Conversation of History and Artistic Works, I.I.C.)

นอกจากนี้ยังได้ร่วมให้สัตยาบรรณในอนุสัญญาระหว่างประเทศ ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม ได้แก่ อนุสัญญาว่าด้วยการปกป้องและให้ความปลอดภัยแก่มรดกทางวัฒนธรรมจากภัยสงคราม และ อนุสัญญาว่าด้วยการปกป้องมรดกทางธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรมของโลก หรือที่รู้จักกันดีในชื่อ “อนุสัญญามรดกโลก”

จากการเข้าเป็นสมาชิกองค์การระหว่างประเทศ ตลอดจนอนุสัญญาต่างๆ ที่กรมศิลปากรได้ให้สัตยาบันดังกล่าว ทำให้ต้องมีการปรับปรุงแนวทางการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของไทยให้สอดคล้องและเป็นมาตรฐานเดียวกันกับแนวทางการดำเนินงานอนุรักษ์และพัฒนา มรดกทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศ มีผลต่อการปรับปรุงสาระสำคัญในพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และการพิพิธภัณฑสถาน พ.ศ. ๒๕๐๔ และระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ. ๒๕๒๘ ตลอดจนวิธีการปฏิบัติงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยอาจกล่าวได้ว่ากฎบัตรสากลแห่งเมืองเวนิสว่าด้วยการสงวนรักษามรดกของอนุสรณ์สถานและแหล่งที่ตั้ง พ.ศ. ๒๕๐๗ (International Charter for the Conservation and Restoration of Monument and Site) เป็นกฎบัตรสำคัญที่กรมศิลปากรใช้เป็นแนวทางในการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมตลอดมา

ต่อมาเมื่อมรดกทางวัฒนธรรม ๓ แห่ง คือ อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร พระนครศรีอยุธยา แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง และมรดกทางธรรมชาติ ๑ แห่ง คือ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง-ทุ่งใหญ่นเรศวร ของประเทศไทยได้รับการยอมรับและจัดเข้าบัญชีเป็น “มรดกโลก” กรมศิลปากร จึงได้นำแนวทางการจัดการแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมในบัญชีมรดกโลก (Management Guidelines for World Cultural Heritage Site) มาเป็นแนวทางสำคัญในการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของชาติอีกแนวทางหนึ่ง

การเข้าเป็นสมาชิกในองค์การระหว่างประเทศต่างๆ ด้านวัฒนธรรมดังกล่าว นอกจากจะทำให้หน่วยงานเชี่ยวชาญในการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีอย่างกรมศิลปากรมีข้ออ้างว่าแนวคิดและแนวปฏิบัติที่ใช้ในการบริหารจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในปัจจุบันไปไปตามมาตรฐานสากลที่ใช้อ้างอิงกันทั่วโลกที่ทำให้ชื่อเสียง เกียรติคุณ คุณค่าของทรัพยากรทางโบราณคดีที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติเป็นที่รู้จักและยอมรับในสังคมนานาชาติมีผลดีต่อการร่วมมือ การสนับสนุนในกิจกรรมการอนุรักษ์และการพัฒนาทรัพยากรทางโบราณคดีประเภทต่างๆ ทั้งในด้านวิชาการ วิทยาศาสตร์เทคโนโลยี กำลังคน และงบประมาณในการอนุรักษ์ จากนานาชาติ และที่ประเทศไทยให้การสนับสนุนต่อประเทศอื่นๆ ในฐานะผู้เชี่ยวชาญ ดังจะเห็นได้จากกิจกรรมการดำเนินงานของศูนย์ภูมิภาคโบราณคดีและวิจิตรศิลป์ (SPAFA) ในองค์การรัฐมนตรีศึกษาแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (SEAMEO) ที่ให้ความช่วยเหลือในการฝึกอบรมนักวิชาการในงานด้านการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมให้กับประเทศต่างๆ ในกลุ่มสมาชิกอยู่อย่างสม่ำเสมอ รวมทั้งรับเป็นที่ปรึกษาและช่วยเหลือในงานที่เกี่ยวข้องอีกด้วย^๕

^๕ สายันต์ ไพรชาญจิตร์, การจัดการโบราณสถาน โบราณวัตถุศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น, (จังหวัดนนทบุรี : สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๘), หน้า ๔๗ - ๕๐.

๒.๓.๒ การจัดการแบบอุทยานประวัติศาสตร์

แนวคิดและการบริหารจัดการแบบอุทยานประวัติศาสตร์เกิดขึ้นช่วงปีพ.ศ. ๒๕๑๖-๒๕๑๗ โดยผู้บริหารงานโบราณคดีของกรมศิลปากรที่ได้ไปศึกษาดูงานในต่างประเทศ (นายนิคม มุสิกคามะ อดีตอธิบดีกรมศิลปากร) ได้รับแนวคิดที่จะใช้โบราณสถานและทรัพยากรทางโบราณคดีเป็นทรัพยากรสำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ คือ มองว่าโบราณสถานและทรัพยากรทางโบราณคดีทั้งปวงเป็นทรัพยากรเพื่ออุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่จะสร้างรายได้เข้าประเทศ และได้ริเริ่มดำเนินงานจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีโบราณสถาน โบราณวัตถุในรูปแบบของ อุทยานประวัติศาสตร์ (Historical Park) ที่เมืองเก่าสุโขทัยเป็นแห่งแรกตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๘ และต่อมาได้ขยายผลการดำเนินงานออกไปยังเมืองเก่าศรีสขนาลัย จังหวัดสุโขทัย เมืองเก่ากำแพงเพชร เมืองเก่าพระนครศรีอยุธยา เมืองเก่าพิมาย จังหวัดนครราชสีมาปราสาทหินพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ เมืองเก่าปราสาทเมืองสิงห์ จังหวัดกาญจนบุรี เมืองเก่าศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ แหล่งโบราณคดีภูพระบาท จังหวัดอุดรธานี และพระนครศรีรั จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งยังดำเนินการต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

การจัดการแบบอุทยานประวัติศาสตร์ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแนวคิด มุมมอง และวิธีปฏิบัติต่อโบราณสถาน แหล่งโบราณคดี โบราณวัตถุและศิลปวัตถุ จนในบางช่วงเวลานักวิชาการด้านการอนุรักษ์เกิดความวิตกกังวลว่าวิธีการปฏิบัติจัดการในลักษณะดังกล่าวเป็นการมุ่งพัฒนาด้านกายภาพของโบราณสถานและพื้นที่โดยรอบโบราณสถานมากเกินไปจนละเลยความสำคัญและคุณค่าทางด้านวิชาการ ในบางพื้นที่มีการคิดค้นประเพณีสืบทอดตามเทศกาลขึ้นมาโดยอ้างว่าเป็นประเพณีเก่าแก่ดั้งเดิมของเมืองนั้น เช่น การประดิษฐ์คิดค้นประเพณีลอยกระทงเผาเทียนเล่นไฟในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ประเพณีนบพระเล่นเพลงในอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งการจัดงานแสงสีเสียงถึนบุรีศรีชัยสิงห์ที่อุทยานประวัติศาสตร์ปราสาทเมืองสิงห์ ฯลฯ ซึ่งมีการคิดค้นรูปแบบงานรื่นเริงและกิจกรรมเพื่อการบันเทิง การจัดแสดงแสงสีเสียง โดยใช้โบราณสถานและสถานที่ทางโบราณคดีเป็นสถานที่แสดงเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้าไปเที่ยวชม ทำให้เกิดคำครหาและวิพากษ์วิจารณ์เชิงเป็นห่วงจากนักวิชาการแนวอนุรักษ์ว่า เป็นการบิดเบือนประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรม และเป็นกิจกรรมที่ขาดความเคารพในคุณค่าและความสำคัญของโบราณสถานในฐานะที่เป็นตัวแทนของอดีต นอกจากนี้ในกระบวนการจัดการขั้นตอนต่างๆ ยังก่อให้เกิดผลกระทบต่อประชาชนที่ตั้งบ้านเรือนและทำมาหากินอยู่ในพื้นที่เมืองเก่าและแหล่งโบราณคดีต่างๆดังกล่าวมาเป็นเวลานานจนถึงกับต้องโยกย้ายบ้านเรือนละทิ้งที่ทำกินไปอยู่ในพื้นที่อื่นเพื่อเสียสละให้รัฐโดยกรมศิลปากรได้พัฒนาโบราณสถานและพื้นที่ทั้งหมดเป็นอุทยานประวัติศาสตร์เปิดให้นักท่องเที่ยวเข้าชมจนทุกวันนี้

อย่างไรก็ตามผลลัพธ์จากการจัดการโบราณสถานตามแนวคิดอุทยานประวัติศาสตร์ก็ได้ก่อให้เกิดผลดีต่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจของท้องถิ่นที่ตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ เกิดรายได้จากการเก็บค่าธรรมเนียมเข้าชมพื้นที่อุทยานฯ มีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่เป็นสิ่งอำนวยความสะดวกนักท่องเที่ยว ทำให้ท้องถิ่นที่ตั้งอุทยานประวัติศาสตร์มีความเจริญเติบโตทางกายภาพและทางวัตถุ และได้รับการส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญของท้องถิ่นนั้นๆ เช่น จังหวัดสุโขทัย จังหวัด

กำแพงเพชร จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดกาญจนบุรี จังหวัดเพชรบุรี จังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นต้น^๖

๒.๓.๓ แนวคิดและแบบแผนการจัดการมรดกโลก

ในปัจจุบันแนวคิดและแบบแผนการปฏิบัติในการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีภาคราชการของประเทศไทยได้รับอิทธิพลจาก อนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกโลกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ (Conventional Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage ๑๙๗๒) ขององค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติหรือ ยูเนสโก (UNESCO) ที่ประเทศไทยเข้าร่วมเป็นภาคีสมาชิกเมื่อวันที่ ๑๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๓๐ ซึ่งต่อมาที่ประชุมคณะกรรมการบริหารของคณะกรรมการมรดกโลก ณ เมืองคาร์เทจ ประเทศตูนิเซีย เมื่อวันที่ ๑๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๔ ได้ประกาศให้แหล่งมรดกทางวัฒนธรรมและแหล่งมรดกทางธรรมชาติของประเทศไทย จำนวน ๓ แห่ง ได้ขึ้นบัญชีมรดกโลก คือ (๑) อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย-กำแพงเพชร (๒) อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา และ (๓) เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง-ทุ่งใหญ่นเรศวร และต่อมาที่ประชุมคณะกรรมการบริหารของคณะกรรมการมรดกโลกที่เมืองซานตาเฟ มลรัฐนิวเม็กซิโก สหรัฐอเมริกาเมื่อวันที่ ๑๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้ประกาศให้แหล่งโบราณคดีบ้านเชียงของประเทศไทย ได้ขึ้นบัญชีมรดกโลกทางวัฒนธรรมเพิ่มขึ้นอีกแห่งหนึ่ง ทำให้ในปัจจุบันแนวคิดและแบบแผนการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีภายใต้อนุสัญญามรดกโลกได้แพร่หลายไปสู่ผู้บริหารในจังหวัดต่างๆ ของประเทศไทยและมีความพยายามของประชาคมท้องถิ่นในบางจังหวัดที่จะนำเสนอแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมในจังหวัดของตนเข้ารับการขึ้นบัญชีเป็นมรดกโลก เช่น จังหวัดน่าน จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดลำพูน และในส่วนของกรมศิลปากรซึ่งเป็นหน่วยราชการส่วนกลางก็เสนอกลุ่มโบราณสถานปราสาทหินพนมรุ้ง-ปราสาทเมืองต่ำ-ปราสาทหินพิมาย และโบราณสถานอีกหลายแห่งเข้าสู่บัญชีมรดกโลกด้วย

จะเห็นได้ว่าแนวคิด และวิธีปฏิบัติในการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในประเทศไทยดังกล่าวจะดูเหมือนว่าเป็นแบบแผนการจัดการที่ยังให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์สงวนทรัพยากรเอาไว้มิให้เสียหายหรือสูญหายไปแต่ก็มีการประยุกต์ใช้ประโยชน์ของโบราณสถานและแหล่งโบราณคดีในการพัฒนาด้านเศรษฐกิจผ่านอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวมากขึ้นซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงแบบแผนในการจัดการอย่างรวดเร็ว แต่แท้จริงแล้วส่วนที่ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงเลยในระยะหลายสิบปีที่ผ่านมา ก็ยังเป็นการจัดการแบบรวมศูนย์โดยหน่วยราชการส่วนกลางที่มีอำนาจตามกฎหมายที่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของหน่วยงานอื่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ที่โบราณสถานหรือแหล่งโบราณคดีนั้นตั้งอยู่มากนัก

นอกจากนั้นผู้ที่มีหน้าที่และมีโอกาสเป็นผู้จัดการทรัพยากรทางโบราณคดีก็มักจะเป็นนักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญ และเจ้าหน้าที่ของรัฐที่มีความรู้ความชำนาญด้านโบราณคดี มานุษยวิทยา สถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์ประวัติศาสตร์ศิลปะ วิทยาศาสตร์การอนุรักษ์ ภูมิสถาปัตยกรรม ซึ่งการ

^๖ สายันต์ ไพเราะญจิตร, การจัดการโบราณสถาน โบราณวัตถุศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น, (จังหวัดนนทบุรี : สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๘), หน้า ๕๐ – ๕๒.

จัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในกระแสความคิดดังกล่าวให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์และพัฒนาตัวโบราณสถาน แหล่งโบราณคดี โบราณวัตถุและศิลปวัตถุมากกว่าการพัฒนาตัวคนและชุมชนในพื้นที่นั้นๆ ให้มีความสามารถในการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีได้ ซึ่งแบบแผนการจัดการลักษณะเช่นนี้กลายเป็นแบบแผนการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีกระแสหลักหรือแบบแผนจารีตที่ผูกติดอยู่กับแบบแผนการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย และมุ่งเน้นสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและผลสัมฤทธิ์เชิงปริมาณมากกว่าการพัฒนาเชิงคุณภาพของมิติอื่นๆ ในสังคม และกำลังก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งในการแย่งชิงผลประโยชน์ที่เกิดจากการจัดการโบราณสถานและทรัพยากรทางโบราณคดี รวมทั้งการขอเข้าไปมีบทบาทสำคัญในการจัดการโบราณสถานและทรัพยากรทางโบราณคดีที่อยู่ในพื้นที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ระหว่างกรมศิลปากรกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ต่างๆ เช่นที่ อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาที่ปราสาทศรีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ และแหล่งโบราณคดีบ้านเชียงจังหวัดอุดรธานี เป็นต้น^๗

๒.๔ แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับมรดกโลกกำแพงเพชร

๒.๔.๑ ประวัติความเป็นมาของเมืองกำแพงเพชร

เมืองกำแพงเพชร^๘ เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญในฐานะเมืองลูกหลวงของแคว้นสุโขทัยเมื่อประมาณ ๗๐๐ ปี มาแล้ว นอกจากนี้การเป็นเมืองหน้าด่านที่สำคัญในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ทำให้เมืองนี้เป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญในการทำศึกมาทุกยุคทุกสมัย ดังปรากฏหลักฐานที่เป็นโบราณสถาน โบราณวัตถุและศิลปวัตถุเป็นเครื่องยืนยันได้เป็นอย่างดี

จากกำแพงเมืองและป้อมปราการที่แข็งแกร่ง ซึ่งยังคงปรากฏให้เห็นในปัจจุบันซากวัดวาอารามขนาดใหญ่ พระพุทธรูปอันงดงามด้วยพุทธลักษณะเฉพาะของสกุลช่างกำแพงเพชรอันหาชมที่อื่นไม่ได้ ทั้งสภาพแวดล้อมที่อยู่ท่ามกลางบรรยากาศที่สงบและร่มรื่น ปลอดภัยจากความรุกรังของอารยธรรมสมัยใหม่ ทำให้เมืองกำแพงเพชรกลายเป็น มรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าของชาวไทย จนได้รับเลือกและประกาศขึ้นบัญชีเป็นมรดกโลก เพื่ออนุรักษ์ให้เป็นมรดกแห่งมวลมนุษยชาติต่อทะเลไป

เรื่องราวของเมืองกำแพงเพชร ปรากฏขึ้นในประวัติศาสตร์ในสมัยสุโขทัย จากการที่ปรากฏเมืองโบราณบนสองฝั่งแม่น้ำปิงที่ไหลผ่านดินแดนแถบนี้ เมืองโบราณขนาดใหญ่สองเมืองนั้นคือ เมืองนครชุม และเมืองกำแพงเพชร ซึ่งสันนิษฐานกันว่าแต่เดิมคือเมืองชากรุง โดยปรากฏหลักฐานว่าเมืองนครชุมได้เกิดขึ้นก่อนในรัชสมัยของพระมหาธรรมราชาลิไทแห่งกรุงสุโขทัย เมื่อประมาณปี พ.ศ. ๑๙๐๐ ต่อมาอาจเนื่องจากการที่แม่น้ำปิงกัดเซาะตลิ่งในฝั่งนครชุมและเป็นเส้นทางคมนาคมสำคัญของสุโขทัย เมืองกำแพงเพชรจึงมีความสำคัญขึ้นในตอน ปลายของสมัยสุโขทัย

^๗ สายันต์ ไพรชาญจิตร์, การจัดการโบราณสถาน โบราณวัตถุศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น, (จังหวัดนนทบุรี : สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๘), หน้า ๕๒ – ๕๔.

^๘ สภาวัฒนธรรมจังหวัดกำแพงเพชร สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดกำแพงเพชร, วัฒนธรรมกับเมืองกำแพงเพชร, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กำแพงเพชร : มุสิกการพิมพ์, ๒๕๔๐) หน้า ๑๐-๑๑.

ต่อมาเมื่อกรุงศรีอยุธยาได้มีอำนาจเหนือภูมิภาคนี้ทั้งหมด เมืองกำแพงเพชร จึงมีสถานะเป็นเมืองหน้าด่านสำคัญของอยุธยาตั้งแต่นั้นมา ดังปรากฏกำแพงเมืองป้อมค่ายต่างๆ สร้างขึ้นด้วยศิลาแลง ความเป็นเมืองหน้าด่านและกำแพงป้อมปราการเหล่านี้เองเป็นที่มาของชื่อเมืองกำแพงเพชร เมืองที่มีกำแพงอันแข็งแกร่งประดุจเพชร นอกจากนี้ การที่พระพุทธรูปสำคัญของไทย เช่น พระแก้วมรกตและพระพุทธสิหิงค์ ซึ่งเคยประดิษฐานที่นี่ก็เป็นเครื่องตอกย้ำความสำคัญของเมืองนี้ในอดีตกาลได้เป็นอย่างดี

บรรดาเมืองโบราณบริเวณลุ่มแม่น้ำปิง^๔ ซึ่งมีการค้นพบและพอมีหลักฐานยืนยันได้ว่าเป็นเมืองเก่าแก่มากมาย คือ เมืองแปบ เมืองเทพนคร เมืองไตรตรึงษ์ เมืองพาน เมืองคนที เมืองนครชุม เมืองชากังราว เมืองพิงคา เมืองโกสัมพี เมืองร่อ เมืองแสนตอ เมืองพงษ์ซังซา บ้านคลองเมือง ซึ่งล้วนตั้งอยู่ในอาณาเขตจังหวัดกำแพงเพชรทั้งสิ้น แสดงว่าเมืองกำแพงเพชรเป็นเมืองโบราณมาก่อนประวัติศาสตร์ไทยจะเริ่มขึ้น ในอดีตแม่น้ำปิงเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญ ช่วงที่ไหลผ่านจังหวัดกำแพงเพชรมีความกว้าง กระแสน้ำไหลไม่แรงเกินไป น้ำใสสะอาดและมีหาดทรายที่งดงาม ความอุดมสมบูรณ์ของกลุ่มน้ำปิงทำให้เกิดการตั้งบ้านเมืองเป็นถิ่นฐานทำมาหากิน ซึ่งแต่ละเมืองอยู่ห่างกันไม่มากนัก เมืองที่ตั้งในยุคแรกๆ น่าจะเป็นเมืองแปบ ซึ่งไม่มีกล่าวถึงในจารึก แต่มีตำนานเล่าว่าเป็นเมืองที่ตั้งอยู่ฝั่งนครชุม บริเวณตรงข้ามกับเมืองกำแพงเพชรในปัจจุบัน และระหว่างสะพานกำแพงเพชรกับวัดพระบรมธาตุเคยมีเจดีย์ขนาดใหญ่ แต่ปัจจุบันได้ถูกน้ำเซาะพังลงแม่น้ำปิงจนไม่มีหลักฐานเหลืออยู่ แต่ประชาชนเรียกบริเวณดังกล่าวว่า “วังแปบ” ซึ่งอาจเป็นที่ตั้งเมืองแปบก็ได้

จารึกหลักที่ ๑ (ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง) เมื่อปี พ.ศ.๑๘๓๕ ได้จารึกถึงอาณาเขตเมืองสุโขทัย มีความตอนหนึ่งว่า “...เบื้องหัวนอนรอดคนที พระบาง แพรก สุพรรณภูมิ ราชบุรี เพชรบุรี ศรีธรรมราช ฝั่งพระมหาสมุทรเป็นที่แล้ว...”

เมืองคนที ที่ปรากฏในจารึกนี้อยู่ไม่ห่างจากอำเภอเมือง ฯ ไปทางทิศใต้มากนัก มีผู้พบซากเจดีย์ร้างเป็นจำนวนมากในป่าโปร่ง ในสมัยอยุธยาได้รับภัยสงครามทำให้ร้างและเปลี่ยนสภาพเป็นเมืองเล็กๆ ในที่สุด

จารึกหลักที่ ๓ (ศิลาจารึกนครชุม) เมื่อปี พ.ศ.๑๙๐๐ กล่าวถึงเหตุการณ์ที่พระมหาธรรมราชาที่ ๑ (ลิไทย) เสด็จไปวัดพระบรมธาตุ เมืองนครชุม มีความตอนหนึ่งว่า “...หากเอาพระศรีรัตนมหาธาตุอันนี้มาสถาปนาในเมืองนครชุม...”

จารึกหลักที่ ๘ (ศิลาจารึกเขาสุมนกูฏ) เมื่อปี พ.ศ.๑๙๑๒ มีความตอนหนึ่งว่า “มีทั้งชาวสระหลวง สองแคว ปากยม พระบาง ชากังราว สุพรรณราว นครพระชุม...” เมืองนครชุมกับเมืองนครพระชุมน่าจะเป็นเมืองเดียวกันเป็นเมืองใหญ่ในสมัยสุโขทัย แต่หมดอำนาจกลายเป็นเมืองเล็กๆ ในสมัยอยุธยา ส่วนเมืองชากังราวยังมีอำนาจในฝั่งตะวันออก

^๔ กระทรวงมหาดไทย, กรมศิลปากร, กระทรวงศึกษาธิการ, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดกำแพงเพชร, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๔), หน้า ๓๑-๓๕.

จารึกหลักที่ ๓๘ จารึกวัดพระมหาธาตุวัดสระศรี (หลักที่ ๗ ก.) หรือศิลาจารึก กฎหมายลักษณะโจร พุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๐ (ด้านที่ ๑ บรรทัดที่ ๒- ๖) มีข้อความว่า “...พระนครนี้สีหิสมเด็จบพิตร (มหाराชบุตร)... ราช ศรีบรมจักรพรรดิราช ท่านได้เสด็จ ขึ้นเสวย... ภิรมย์ สมดังพระราชมนธ ทดแทนแดนพระธรรมราชสีมานี้ ดุจดาวดิงสา พระองค์ท่านเสด็จในกำแพงเพชรบุรีศรีวิมลასน์ ด้วยพระราชศฤงคารบริพาธพลและจตุรงคนิกรธารลำน้า...”^{๑๐} จึงน่าจะสันนิษฐานได้ว่าเมืองชากังราวได้ก่อสร้าง กำแพงเมืองใหม่ อาจย้ายเมืองจากเขตอรัญญิกปัจจุบัน (ซึ่งมีการก่อสร้างอย่างยิ่งใหญ่จำนวนมาก) เพราะแม่น้ำ เปลี่ยนทิศทาง ดังพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งเสด็จประพาส ต้นเมืองกำแพงเพชร วันที่ ๒๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๔๙ ว่า “...ถ้าหากว่าได้ค้นคว้ากันจริงๆ คงจะพบลำน้าจีน พบเชิงเนินเมืองเก่า เดียวนี้ พวกที่ค้นหลงว่าเมืองเก่านี้เป็นวัดนอกเมือง จึงมามัวคลำแต่ในกำแพง ถ้าเป็นนอกเมือง แล้วจะไปสร้างวัดออกเต็มไปเช่นนั้นที่ไหนได้ ถ้าจับบทหันไปค้นนอกเมือง ซึ่งเป็นเมืองโบราณนี้คงจะได้อะไรอีกมาก..”^{๑๑}

ข้อความในพระราชนิพนธ์ทำให้สันนิษฐานได้ว่าการย้ายเมืองมาที่เมืองเก่ากำแพงเพชร และสร้างกำแพงเมืองไต้ดงาม มีป้อมและแนวกำแพงเมืองที่แข็งแกร่งและงดงาม จึงเรียกกันว่า เมืองกำแพงเพชร มาตั้งแต่ครั้งกระโน้น ลักษณะการจัดวางป้อมและใบเสมากำแพงเป็นลักษณะที่น่าจะได้รับอิทธิพลมาจาก ยุโรป ซึ่งมีหลักฐานว่าใน พ.ศ. ๒๐๕๓โปรตุเกสเป็นชาติแรกที่เจริญสัมพันธไมตรีในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ กำแพงเพชร เริ่มเป็นศูนย์กลางแห่งอำนาจในอาณาจักร ลุ่มน้ำปิง มาตั้งแต่ก่อสร้างกำแพงเมืองเสร็จ เป็นที่รำลือถึงความแข็งแกร่งงดงาม และมีความ ยิ่งใหญ่จนเป็นที่ขยาดไม่มีใครกล้ามาตีเมืองกำแพงเพชร หรือตีเมืองกำแพงเพชรได้เมืองเดียวเท่ากับตีเมืองสุโขทัยได้ กำแพงเพชรจึงได้รับสมญานามว่า เมืองแห่งนักรบ เจ้าเมืองกำแพงเพชรได้รับราชทินนามว่า “พระยารามณรงค์สงคราม” และกำแพงเพชรยังเป็นเมืองศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่องมาหลายร้อยปี

จารึกหลักที่ ๔๖ ระบุว่าในการสร้างวัดศรี พิจิตรกิตติกลาราม ที่เมืองสุโขทัย ต้องนิมนต์พระเถระ ผู้ใหญ่จากเมืองกำแพงเพชรไปช่วยอำนวยการก่อสร้างวัดที่สร้างโดยสมเด็จพระราชชนนี เหตุการณ์ครั้งนั้นยืนยันได้เป็นอย่างดีว่า ศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาได้ย้ายมาอยู่ที่กำแพงเพชรโดยสิ้นเชิงแล้ว

นอกจากนี้เมืองกำแพงเพชรยังเป็นศูนย์กลางการค้าทั้งทางบกและทางน้ำที่สำคัญ ทางบกมี ถนนพระร่วงเป็นเส้นทางในการลำเลียงสินค้าและกำลังอาวุธจากเมืองกำแพงเพชรไปยังกรุงสุโขทัย และจากสุโขทัยไปยังศรีสัชนาลัย ส่วนทางน้ำอาศัยแม่น้ำปิง และแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นเส้นทางในการลำเลียงสินค้าไปยัง เมืองท่าที่กรุงศรีอยุธยาเพียงแห่งเดียว นอกจากนี้การค้า ของป่าจากเมืองกำแพงเพชรก็นับว่ามีความสำคัญมาก มีหลักฐานจากเอกสารฮอลันดาสัมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาท

^{๑๐} กรมศิลปากร, "ศิลาจารึกกฎหมายลักษณะโจร พุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๐" ในจารึกสมัยสุโขทัย, (กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท., ๒๕๒๘), หน้า ๑๕๖.

^{๑๑} กรมศิลปากร, "พระราชนิพนธ์เรื่องเสด็จประพาสต้นครั้งที่สอง" ใน จดหมายเหตุเรื่องเสด็จประพาสต้นในรัชกาลที่ ๕ ครั้งแรกและครั้งที่ ๒ (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๖), หน้า ๙๐, (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ รองเสวกเอกพระมหุสสุวานุกิจ (เลื่อน ภมรสุต) ปีระกา พ.ศ. ๒๔๗๖).

ทองว่า ฮอลันดาได้ปิดปากแม่น้ำเจ้าพระยา และบังคับให้ชนชาติฮอลันดาเป็นชาติเดียวที่ค้าขายหนังกวางที่เมืองกำแพงเพชร

จึงกล่าวได้ว่าเมืองกำแพงเพชรในอดีตมีความสำคัญทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ และศาสนา อีกทั้งด้านศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณีมาช้านาน ผู้คนที่มาชมเมืองกำแพงเพชร พากันแปลกใจที่บ้านเมืองแห่งนี้มีโบราณสถาน โบราณวัตถุและสิ่งก่อสร้างเก่าแก่จำนวนมาก ที่มีความยิ่งใหญ่ไม่แพ้กรุงสุโขทัยและกรุงศรีอยุธยาที่เคยเป็นเมืองหลวงของไทย ต่อมาเมื่อบรรดาเมืองโบราณในเขตลุ่มน้ำปิงกลายเป็นเมืองร้างต่อเนื่องกัน ไม่ว่าจะเป็นสาเหตุจากศึกสงครามหรือภัยทางธรรมชาติ ผู้คนจากเมืองเหล่านั้นย่อมมารวมกันในเมืองใหญ่ที่ ทรงอำนาจอย่างเมืองกำแพงเพชรเพื่อความอยู่รอดของมนุษยชาติ

แนวคิดเรื่องเมืองซากงราวและตำแหน่งที่ตั้งเมืองนั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ มีพระวินิจฉัยว่าเมืองซากงราวเป็นชื่อเก่าของเมืองนครชุม ตั้งอยู่ บริเวณปากคลองสวนหมาก ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปิง ซึ่งต่อมา มีการย้ายเมืองมาตั้งใหม่ทาง ฝั่งตะวันออกของลำน้ำ ตรงกันข้ามกับเมืองนครชุมเดิม ชื่อว่า “เมืองกำแพงเพชร” ซึ่งแนวคิดนี้ เป็นที่ยอมรับกันแพร่หลายมากที่สุด

แต่ในปัจจุบันมีนักประวัติศาสตร์บางท่านเสนอแนวคิดในเรื่องนี้แตกต่างออกไป อาทิ ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร และนายพิเศษ เจียจันทรพงษ์ ผู้เชี่ยวชาญพิเศษเฉพาะด้านโบราณคดี กรมศิลปากร ทั้ง ๒ ท่านมีข้อสันนิษฐานจากการศึกษาจารึกและหลักฐาน เอกสารทางประวัติศาสตร์สรุปความคิดเห็นได้ดังนี้

ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร เสนอแนวคิดที่ว่าซากงราวไม่ใช่ชื่อเดิมของเมือง นครชุม แต่เป็นเมืองหนึ่งในกลุ่มเมืองโบราณที่ตั้งอยู่ใกล้เคียงกันในบริเวณลุ่มแม่น้ำปิง ได้แก่ เมืองสุพรรณภว เมืองนครชุม เมืองกำแพงเพชร เมืองบางพาน โดยตั้งอยู่เรียงกัน เวียนไปตามการหมุนของเข็มนาฬิกา ทั้งนี้เพราะได้พบชื่อเมืองซากงราวในจารึกหลักที่ ๘ (ศิลาจารึกเขาสุมณภู) ที่กล่าวถึงเหตุการณ์ที่พระมหาธรรมราชาที่ ๑ (ลิไทย) เสด็จฯ ไป นมัสการรอยพระพุทธรูปที่ทรงประดิษฐานไว้บนเขาสุมณภูเมื่อ พ.ศ. ๑๙๐๔ ซึ่งในครั้งนั้น มีไพร่พลบริวารจากเมืองต่างๆ ตามเสด็จฯ ขึ้นไปนมัสการรอยพระพุทธรูปด้วย จารึกได้ ระบุชื่อเมืองต่างๆ ตามคำอ่านดังนี้

...มีทั้งชาวสระหลวง สองแคว ปากยม พระบาง ซากงราว สุพรรณภว นครพระชุมเปื้อง
ใน...เมืองพานเมือง...เมืองรัต...เมืองสะคำ เมืองลุมบาจายเป็นบริวาร...

แม้ว่าในจารึกเขาสุมณภูนั้น ตัวอักษรโบราณจารึกชื่อเมืองว่า “ซากงราว” ไม่ใช่ “ซากงราว” แต่ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร ได้วิเคราะห์ตามหลักภาษาศาสตร์ และเนื้อความของจารึกแล้วมีความเห็นที่น่าจะเป็นเมืองเดียวกัน

ส่วนอีกแนวคิดหนึ่งเป็นข้อสันนิษฐานของนายพิเศษ เจียจันทรพงษ์ ซึ่งได้ศึกษาวิเคราะห์จากเนื้อความในจารึกและเอกสารทางประวัติศาสตร์ต่างๆ อาทิ จารึกหลักที่ ๘ (ศิลาจารึกเขาสุมณภู) เอกสารโบราณของล้านนา ได้แก่ พงศาวดารโยนก ตำนานสิบห้าราชวงศ์ และตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ประกอบกับพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ พงศาวดารเมืองน่าน กฎหมายตราสามดวง ฯลฯ มีความเห็นว่า เมือง ซากงราวเป็นเมืองหนึ่งในกลุ่มเมืองโบราณ

๒.๕ แนวคิดที่เกี่ยวกับมรดกทางธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรมกำแพงเพชร

๒.๕.๑ มรดกทางธรรมชาติ

๑) **พื้นที่ป่าไม้** จังหวัดกำแพงเพชรมีเนื้อที่รวมทั้งหมด ๘,๖๐๗.๕ ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ ๕,๓๗๙,๖๘๑ ไร่ เดิมมีพื้นที่ป่าไม้มากถึง ๓,๒๗๕,๙๘๐.๗๕ ไร่ ซึ่งเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติจำนวน ๙ แห่ง แต่จากการสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่ป่าโดยอาศัย ศักยภาพทางภาพถ่ายดาวเทียมเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๘ พบว่าพื้นที่ป่าไม้อันอุดมสมบูรณ์กว้างใหญ่ ไพศาลของจังหวัดกำแพงเพชรเหลือพื้นที่เพียง ๑,๓๔๑,๗๑๘ ไร่ คิดเป็นร้อยละ ๒๔.๙๔ ของพื้นที่ทั้งหมด ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ทางทิศตะวันตกของจังหวัด ภูมิประเทศเป็นทิวเขาสูงสลับซับซ้อน ไปตามแนวเทือกเขาถนนธงชัย อันเป็นแหล่งกำเนิดของต้นน้ำลำธารที่สำคัญหลายสาย อาทิ คลองแม่วังค์ คลองขลุง คลองสวนหมาก และคลองวังเจ้า ซึ่งลำน้ำเกือบทุกสายไหลลงสู่แม่น้ำปิง

จากข้อมูลการสำรวจของสำนักงานป่าไม้จังหวัดกำแพงเพชร ได้แสดงให้เห็นว่าพื้นที่ป่าไม้ของจังหวัดกำแพงเพชรที่เหลืออยู่นั้น ยังถูกบุกรุกทำลายรวมกันแล้วเกือบแสนไร่ โดยเฉพาะในเขตท้องที่อำเภอเมืองกำแพงเพชร อำเภอคลองลาน อำเภอพรานกระต่าย อำเภอคลองขลุง อำเภอขาณุวรลักษบุรี และกิ่งอำเภอปางศิลาทอง สำนักงานป่าไม้จังหวัด กำแพงเพชรได้สรุปสาเหตุของการทำลายป่าไม้วัดดังนี้

- เกิดจากการเพิ่มจำนวนของประชากร ทำให้ราษฎรแสวงหาที่ทำกินด้วยการ บุกรุกแผ้วถางป่า โดยมีนายทุนให้การสนับสนุนอยู่เบื้องหลัง
- เกิดจากการลักลอบเข้ามาตัดไม้เพื่อนำไปแปรรูปเป็นสิ่งประดิษฐ์และเผาถ่านออกจำหน่าย โดยมีพ่อค่านายทุนให้การสนับสนุนอยู่เบื้องหลัง
- เกิดจากชาวเขาเผ่าต่างๆ ที่ยังอาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ต้นน้ำลำธารได้บุกรุกทำลายป่าไม้เพื่อทำไร่เลื่อนลอย
- เกิดจากการแสวงหาของนายทุนที่มุ่งหวังการจำหน่ายแก๊สทำไร่ เข้าไปกว้านซื้อที่ดินซึ่งรัฐบาลจัดสรรให้ราษฎรเข้าไปทำกินในรูปแบบต่างๆ เพื่อประโยชน์ในการทำเกษตรกรรม จึงเป็นสาเหตุให้ราษฎรผู้ยากไร้จำเป็นต้องขายที่ดินแล้วบุกรุกแผ้วถางป่าหาที่ทำกินใหม่
- เกิดจากการขาดแคลนไม้พื้นและไม้ใช้สอย ทำให้ราษฎรต้องเข้าไปบุกรุกแผ้ว ถางป่าเพื่อตัดไม้มาใช้ใน!!ชีวิตประจำวัน

- เกิดจากไฟไหม้ป่า เพราะการเผาของราษฎรเพื่อล่าสัตว์ เก็บของป่า จากความ คึกคะนอง และการลุกลามจากการเผาวัชพืชในไร่ของเกษตรกร

๒) **ป่าสงวนแห่งชาติ** จังหวัดกำแพงเพชรได้กำหนดพื้นที่ป่าไม้ให้เป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติจำนวน ๙ ป่า คือ

- **ป่าหนองเสือโฮกและป่าหนองแขม** อยู่ในเขตท้องที่ตำบลวังตะแบก อำเภอพรานกระต่าย มีเนื้อที่ ๑๐,๑๖๘.๗๕ ไร่

- **ป่าแม่ระกา** อยู่ในท้องที่ตำบลหนองปลิง อำเภอเมืองกำแพงเพชร ตำบลลานดอกไม้ และตำบลโกสัมพีนี กิ่งอำเภอโกสัมพีนคร มีเนื้อที่ ๒๐๒,๕๐๐ ไร่

- **ป่าไทรตรังษ์** อยู่ในท้องที่ตำบลไทรตรังษ์ อำเภอเมืองกำแพงเพชร มีเนื้อที่ ๗,๐๙๓ ไร่

- **ป่าวังเจ้าและป่าคลองสวนหมาก** อยู่ในท้องที่ตำบลโกสัมพี ตำบลลานดอกไม้ กิ่งอำเภอโกสัมพีนคร ตำบลนครชุม ตำบลนาบ่อคำ อำเภอเมืองกำแพงเพชร และ ตำบลโป่งน้ำร้อน อำเภอคลองลาน มีเนื้อที่ ๗๕๑,๙๕๖ ไร่ บางส่วนได้รับการประกาศเป็นเขตอุทยานแห่งชาติคลองวังเจ้า และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาสนามเพรียง

- **ป่าคลองสวนหมากและป่าคลองขลุง** อยู่ในท้องที่ตำบลนาบ่อคำ ตำบลอ่างทอง ตำบลไตรตรึงษ์ อำเภอเมืองกำแพงเพชร ตำบลโป่งน้ำร้อน ตำบลคลองลาน ตำบลคลองลานพัฒนา อำเภอคลองลาน และตำบลหัวถนน ตำบลวังไทร ตำบลโพธิ์ทอง อำเภอคลองขลุง มีเนื้อที่ ๗๑๗,๕๐๐ ไร่ บางส่วนได้รับการประกาศเป็นเขตอุทยานแห่งชาติ คลองลาน

- **ป่าคลองขลุงและป่าแม่वंก** อยู่ในท้องที่ตำบลวังไทร อำเภอคลองขลุง ตำบลโค้งไผ่ ตำบลดอนแดง ตำบลวังชะพลู และตำบลบ่อคำ อำเภอขาณุวรลักษบุรี มีเนื้อที่ ๗๗๖,๓๑๒ ไร่ บางส่วนได้รับการประกาศเป็นเขตอุทยานแห่งชาติแม่वंก

- **ป่าหนองคล้าและป่าตงฉัตร** อยู่ในท้องที่ตำบลโนนพลวง ตำบลช่องลม อำเภอละหานกระปือ ตำบลมหาชัย ตำบลหนองคล้า ตำบลไทรงาม ตำบลหนองไม้กอง ตำบลหนองแม่แตง ตำบลหนองทอง ตำบลพานทอง อำเภอไทรงาม ตำบลเทพนคร ตำบลคณสี อำเภอเมืองกำแพงเพชร ตำบลท่าพุทรา ตำบลวังแหม อำเภอคลองขลุง ตำบลทุ่งทราย อำเภอทรายทองวัฒนา และตำบลยางสูง อำเภอขาณุวรลักษบุรี มีเนื้อที่ ๕๐๑,๒๐๘ ไร่

- **ป่าเขาเขียว ป่าเขาสว่าง และป่าคลองห้วยทราย** อยู่ในท้องที่ตำบลท่าไม้ ตำบลหนองหัววัว ตำบลพรานกระต่าย อำเภอพรานกระต่าย ตำบลหนองปลิง อำเภอเมืองกำแพงเพชร มีเนื้อที่ ๑๙๕,๑๒๕ ไร่

- **ป่าหนองหลวง** อยู่ในท้องที่ตำบลวังตะแบก อำเภอพรานกระต่าย และตำบลลานกระปือ อำเภอละหานกระปือ มีเนื้อที่ ๑๑๓,๓๐๐ ไร่

นอกจากนี้จังหวัดกำแพงเพชรยังได้จำแนกการใช้ประโยชน์ทางทรัพยากร ที่ดิน และป่าไม้ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติทั้ง ๙ แห่งไว้เป็นส่วนๆ ดังนี้

๓) **พื้นที่ป่าเพื่อการอนุรักษ์** หมายถึงพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติที่กำหนดไว้เพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ดิน น้ำ พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ป่าที่มีคุณค่าหายาก การป้องกันภัย ธรรมชาติ เพื่อการศึกษา การวิจัย การนันทนาการ และความมั่นคง มีเนื้อที่ ๑,๑๓๘,๓๑๘ ไร่ คิดเป็นร้อยละ ๓๖.๖๕ ของพื้นที่ป่าสงวนทั้ง ๙ แห่ง โดยการประกาศเป็น **เขตอุทยานแห่งชาติ** ๓ แห่ง คือ อุทยานแห่งชาติคลองวังเจ้า อยู่ทางตอนบน อุทยานแห่งชาติคลองลาน อยู่ตอนกลาง อุทยานแห่งชาติแม่वंก อยู่ตอนใต้ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ๑ แห่ง คือ **เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาสนามเพรียง**

๔) **พื้นที่ป่าเศรษฐกิจ** หมายถึงพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติที่กำหนดไว้เพื่อการผลิตไม้ของป่า เป็นพื้นที่เพื่อการพัฒนาทรัพยากรป่าไม้และพื้นที่ประสานการใช้ประโยชน์ร่วมกัน ระหว่างทรัพยากรป่าไม้กับทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ มีเนื้อที่ ๑,๔๓๙,๙๘๗.๗๕ ไร่ คิดเป็น ร้อยละ ๔๒.๖๖ ของพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติทั้ง ๙ แห่ง

ในปัจจุบันสำนักงานป่าไม้จังหวัดกำแพงเพชรกำลังดำเนินการกับพื้นที่ป่า เศรษฐกิจ บางส่วนที่อุดมสมบูรณ์ แต่เป็นพื้นที่ล่อแหลมและคุกคามต่อระบบนิเวศ ซึ่งส่วนใหญ่ มีสภาพเป็นป่าที่

มีพรรณไม้ขึ้นหนาแน่น ให้เป็นพื้นที่ป่าสำหรับการอนุรักษ์อีกหลายหมื่นไร่ ทั้งนี้เพื่ออำนวยความสะดวกในด้านรักษาความสมดุลทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของจังหวัด กำแพงเพชรให้มากยิ่งขึ้น

๕) พื้นที่ป่าที่เหมาะสมกับการเกษตร หมายถึงพื้นที่ป่าที่สภาพของดินเหมาะสมสำหรับการเกษตร มีศักยภาพสูงในการพัฒนาด้านการเกษตรและความเป็นอยู่ของราษฎร ได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีเนื้อที่ ๖๙๘,๐๗๕ ไร่ คิดเป็นร้อยละ ๒๐.๖๙ ของพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติทั้ง ๙ แห่ง^{๓๓}

๒.๕.๒ มรดกทางวัฒนธรรม

โบราณวัตถุ โบราณสถาน แหล่งโบราณวัตถุและโบราณสถานที่สำคัญของจังหวัด กำแพงเพชรมีดังนี้

๒.๕.๒.๑ เมืองประวัติศาสตร์

คำว่าเมืองประวัติศาสตร์ ได้แก่ เมือง (นคร) ซึ่งมีประวัติศาสตร์ยาวนาน มีสิ่งก่อสร้างที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของบ้านเมืองและสืบทอดกันต่อมา โดยมีองค์ประกอบที่แสดงถึงความเป็นเมืองซึ่งทางกายภาพและวัฒนธรรม หรือชีวิตความเป็นอยู่ ความหมายยังรวมไปถึงเมือง (นคร) ที่มีการทิ้งร้างไปเพราะเหตุใด เหตุหนึ่ง พร้อมกับสังคมประเพณีและวิถีชีวิตของชาวเมือง สิ่งก่อสร้างต่างๆ ภายในเมืองมีลักษณะเป็นซากโบราณสถานที่เป็นหลักฐานทางอารยธรรมในอดีตมากกว่าการเป็นสิ่งก่อสร้างที่มีประโยชน์ใช้สอยในปัจจุบัน เมืองประวัติศาสตร์ตามความหมายดังกล่าวข้างต้นที่ปรากฏ ในเขตจังหวัดกำแพงเพชรมี ๒ แห่ง คือ

๑) เมืองนครชุม ตำบลนครชุม อำเภอเมืองกำแพงเพชร

รูปทรงและโครงสร้าง เมืองนครชุมตั้งอยู่บนที่ราบลุ่มบริเวณปากคลองสวนหมากทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปิง ตรงข้ามกับเมืองกำแพงเพชร ลักษณะตัวเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้างประมาณ ๔๐๐ เมตร ยาวประมาณ ๒,๙๐๐ เมตร มีคูเมือง ๒ ชั้น กำแพงเมืองเป็นคันดิน ๓ ชั้น หรือที่เรียกว่า “ตริบูร” เช่นเดียวกับเมืองสุโขทัย กำแพงเมือง ด้านทิศตะวันออกเริ่มจากบริเวณปากคลองสวนหมาก ผ่านชุมชนที่อยู่อาศัยไปทางทิศใต้ของ สะพานกำแพงเพชร สิ้นสุดตรงบ้านหัวยาง กำแพงเมืองด้านนี้ถูกลำน้ำปิงเซาะพังทลาย กำแพงเมืองด้านทิศเหนือปัจจุบันยังแลเห็นเป็นช่วงๆ ตอนที่ขานกับลำคลองสวนหมาก ส่วนด้านที่ผ่านย่านชุมชนถูกทำลายลงใกล้หมดแล้ว คูเมืองและกำแพงเมืองด้านทิศตะวันตก ถูกทำลายหมดสิ้นจนไม่อาจคาดคะเนรูปร่างของเมืองได้ คูเมืองและกำแพงเมืองด้านทิศใต้ ยังพอเห็นร่องรอยบ้าง โดยเป็นแนวขนานไปกับถนนที่แยกจากถนนพหลโยธินไปยังสะพานข้ามแม่น้ำปิง แล้วตัดผ่านถนนไปบรรจบกับคูเมืองและกำแพงเมืองด้านทิศตะวันออกที่บ้านหัวยาง

สภาพที่ตั้งของเมืองนครชุมอยู่บนพื้นที่ราบลุ่มต่ำซึ่งเอียงลาดจากทิศตะวันตก มาสู่แม่น้ำปิงทางทิศตะวันออก มีลำน้ำสำคัญ คือ คลองสวนหมากซึ่งไหลมาจากภูเขาสูงทางทิศตะวันตก และก่อนที่จะไหลลงสู่แม่น้ำปิงได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของคูเมืองนครชุมจากลักษณะดังกล่าวน่าจะเชื่อ

^{๓๓} กระทรวงมหาดไทย, กรมศิลปากร, กระทรวงศึกษาธิการ, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดกำแพงเพชร, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๔), หน้า ๕๓-๕๕

ได้ว่า บริเวณเมืองนครชุมอาจเกิดน้ำท่วมอยู่เสมอ แต่อาจจะแก้ ปัญหาโดยการทำระบบชลประทาน แบบเหมืองฝายเช่นเดียวกับเมืองสุโขทัย และบ้านเมือง อื่นๆ ในแคว้นล้านนา ภายในตัวเมืองนครชุม แทบไม่เหลือร่องรอยโบราณสถานเพราะถูกรื้อ ทำลายไปจนหมด อันเนื่องมาจากการสร้างถนนและการปลูกสร้างอาคารบ้านเรือนของราษฎร ยังเหลืออยู่แห่งเดียวคือ **เจดีย์วัดพระบรมธาตุ** ซึ่งตั้งอยู่เกือบกึ่งกลางเมือง เป็นเจดีย์แบบพม่า สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวว่าพระเจดีย์ องค์นี้น่าจะเป็นพระมหาธาตุที่พระมหาธรรมราชาที่ ๑(ลิไทย) ทรงสถาปนาใน พ.ศ. ๑๙๐๐ ตามที่กล่าวไว้ในจารึกหลักที่ ๓ (ศิลาจารึกนครชุม) เจดีย์องค์เดิมเชื่อกันว่าเป็นทรงดอกบัว หรือพุ่มข้าวบิณฑ์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีพระบรมราชานุญาต ให้คนพม่าซ่อมแซมปฏิสังขรณ์ และก่อใหม่จนเป็นเจดีย์รูปแบบพม่า

กลุ่มโบราณสถานหรือกลุ่มวัดโบราณที่เรียกว่า **บริเวณอรัญญิก** ของเมือง นครชุม อยู่ทางทิศใต้ของเมือง ห่างจากแนวกำแพงเมืองออกไปประมาณ ๕๐๐ เมตร กลุ่มวัด บริเวณนี้ แตกต่างจากกลุ่มวัดเขตอรัญญิกของเมืองกำแพงเพชร คือส่วนใหญ่นิยมก่อสร้างด้วยอิฐ ขนาดสิ่งก่อสร้างไม่ใหญ่โตมากนัก และรูปแบบเหมือนกันอย่างมากกับที่พบในเมืองเก่าสุโขทัยและศรีสัชนาลัย วัดที่สำคัญ เช่น วัดเจดีย์กลางทุ่ง วัดหนองพิกุล วัดหนองลังกา วัดซุ่มกอ วัดหนองพลับ วัดหม่องกาเล เป็นต้น โบราณสถานที่น่าสนใจอีกแห่งหนึ่งอยู่นอกเมือง ด้านทิศใต้ คือ **ป้อมทุ่งเศรษฐี** มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ก่อด้วยศิลาแลงทั้งหมด ลักษณะของป้อมได้รับอิทธิพลจากทางตะวันตก สันนิษฐานว่าคงจะสร้างในสมัยอยุธยา

รูปแบบทางสถาปัตยกรรม รูปแบบสถาปัตยกรรมของวัดต่างๆ โดยเฉพาะ วัดที่อยู่นอกเมืองทางทิศใต้เป็นศิลปะสุโขทัย อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๙ หรือสมัย พระมหาธรรมราชาที่ ๑ (ลิไทย) เพราะในศิลาจารึกนครชุมระบุว่าพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (ลิไทย) เสด็จฯ ไปทรงสร้างพระมหาธาตุที่เมืองนครชุมใน พ.ศ. ๑๙๐๐

แผนผัง ลักษณะการวางผังวัดหันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีเจดีย์ หรือมณฑปเป็นประธานวัด ด้านหน้าเจดีย์เป็นวิหาร แต่จากสภาพที่พังของกลุ่มวัดที่อยู่นอก เมืองทางทิศใต้เป็นที่ลุ่มต่ำ จึงมีการขุดคูเป็นขอบเขตวัดเพื่อนำดินจากการขุดคูไปปรับถมที่ บริเวณวัดให้สูงขึ้น และเป็นคูน้ำเพื่อเก็บกักน้ำในฤดูแล้งด้วย

หน้าที่และรูปทรงอาคาร สถาปัตยกรรมของเมืองนครชุมอาจแบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภทใหญ่ๆ คือ

อาคารที่ใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา อาคารประเภทนี้ ได้แก่ โบสถ์ และวิหาร โบสถ์จะสร้างขนาดเล็ก ส่วนวิหารซึ่งใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ให้แก่สงฆ์จะสร้างขนาดใหญ่ อยู่หน้าเจดีย์ประธาน ลักษณะวิหารเป็นแบบอาคารโถงหรือ เรียกว่า “วิหารโถง” ไม่มีผนังด้านข้าง แต่ใช้ปีกนกหรือชายคาแผ่เหยียดไปในระดับต่ำเพื่อกันแดดฝน ภายในวิหารประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นเป็นพระประธานของวัด ฐานเป็นฐานเตี้ยไม่ทำฐานสูง หรือฐานทักษิณรองรับดังเช่นวิหารของเมืองกำแพงเพชร เสาอาคารเป็นเสาสี่เหลี่ยมก่ออิฐ โดยก่อสลัبد้านกว้างหนึ่งแถว ด้านยาวหนึ่งแถวขึ้นไป โครงสร้างหลังคาอาคารเป็นไม้ ใช้กระเบื้องดินเผาแบบตะขอมุงหลังคา ซึ่งวิหารรูปแบบดังกล่าวพบที่ วัดทุกแห่งของโบราณสถานเมืองนครชุม อาคารอีกแบบหนึ่ง คือ มณฑป พบที่วัดหนองพิกุลแห่งเดียว เป็นเจดีย์ประธานอยู่ด้านหลังวิหาร

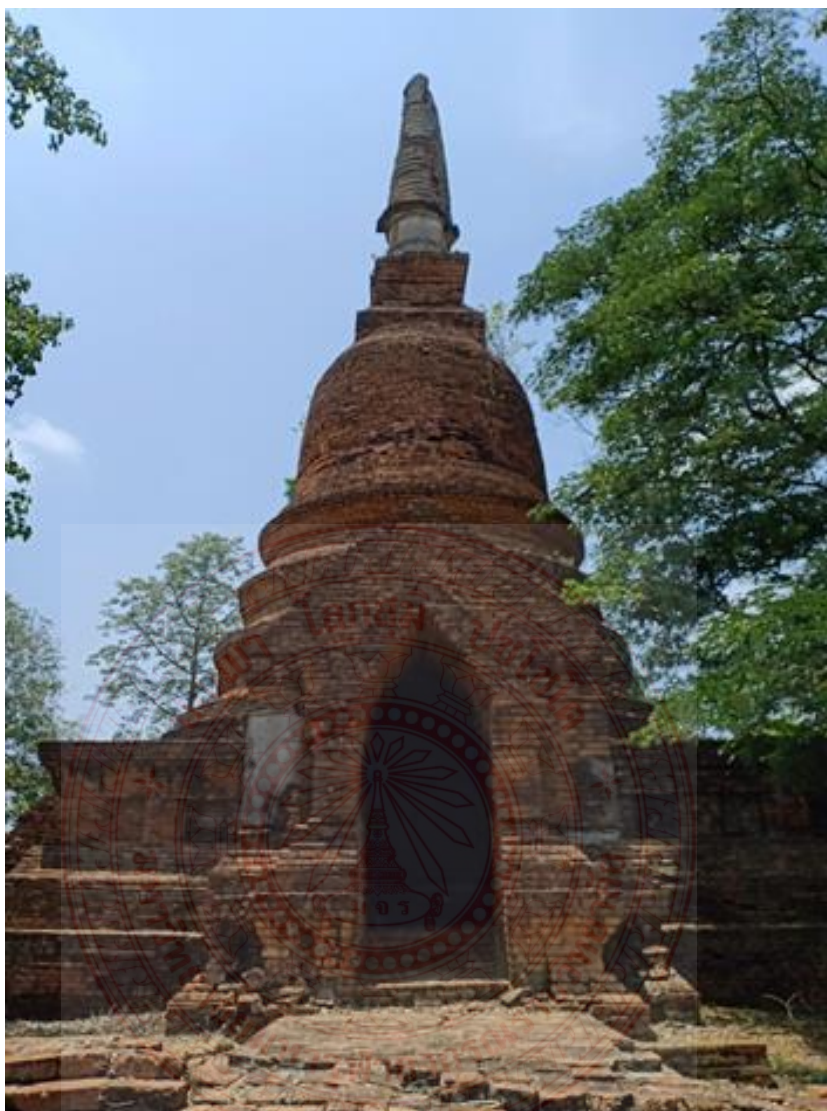
เจดีย์ รูปแบบเจดีย์ที่สร้างเป็นประธานวัดในเขตเมืองนครชุมมี ๒ รูปแบบใหญ่ๆ คือ เจดีย์ทรงดอกบัวหรือทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ เป็นแบบเจดีย์ที่เกิดขึ้นในสมัยสุโขทัย ซึ่งกระจายอยู่ตามเมืองโบราณต่างๆ ของแคว้นสุโขทัย เช่น ที่เมืองนครชุม มีที่วัดเจดีย์กลางทุ่ง และ วัดโนนม่วง ห่างจากเมืองนครชุมไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ประมาณ ๓ กิโลเมตร รูปแบบทางสถาปัตยกรรมเป็นแบบเดียวกับที่สุโขทัย ประกอบด้วย ฐานสี่เหลี่ยมซ้อนกัน ๓ ชั้น ถัดขึ้นไปเป็นฐานบัวลูกแก้วอกไก่ ชั้นแว่นฟ้า ๒ ชั้น ย่อเหลี่ยมไม่มียี่สิบ แล้วเป็นเรือนธาตุย่อเหลี่ยมไม่มียี่สิบ จากนั้นเป็นดอกบัวตูมและถัดไปเป็นส่วนยอด

ภาพที่ ๒.๒ เจดีย์ทรงดอกบัวหรือทรงพุ่มข้าวบิณฑ์

เจดีย์ทรงกลมหรือทรงระฆัง เป็นเจดีย์ประธานวัด พบที่วัดหนองลังกา วัดชุมกอ วัดหนองยายช่วย และวัดหม่องกาเล เจดีย์แบบนี้พบทั่วไปในสมัยสุโขทัย ลักษณะฐานล่างเป็นฐานสี่เหลี่ยม ถัดไปมักเป็นฐานแปดเหลี่ยมซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไป หรือ อาจเป็นฐานสี่เหลี่ยม ตอนบนเป็นองค์ระฆัง เจดีย์วัดหนองลังกาและวัดหนองยายช่วยนั้น ที่ฐานสี่เหลี่ยมล่างมีซุ้มทิศประดิษฐานพระพุทธรูปทั้ง ๔ ทิศ ข้อสังเกตของเจดีย์ทรงระฆัง เมืองนครชุม คือ องค์ระฆังตั้งอยู่บนฐานเตี้ยไม่สูงมากนัก ต่างจากฝั่งเมืองกำแพงเพชรที่นิยม ทำฐานสูง ขึ้นมาลัยเถาที่วัดหนองลังกาเป็นแบบบัวคว่ำและบัวหงาย ไม่เป็นแบบชั้นบัวถลา ดังที่พบทั่วไปทางเมืองกำแพงเพชร^{๓๔}

^{๓๔} กระทรวงมหาดไทย, กรมศิลปากร, กระทรวงศึกษาธิการ, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดกำแพงเพชร, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๔), หน้า ๗๑-๗๓

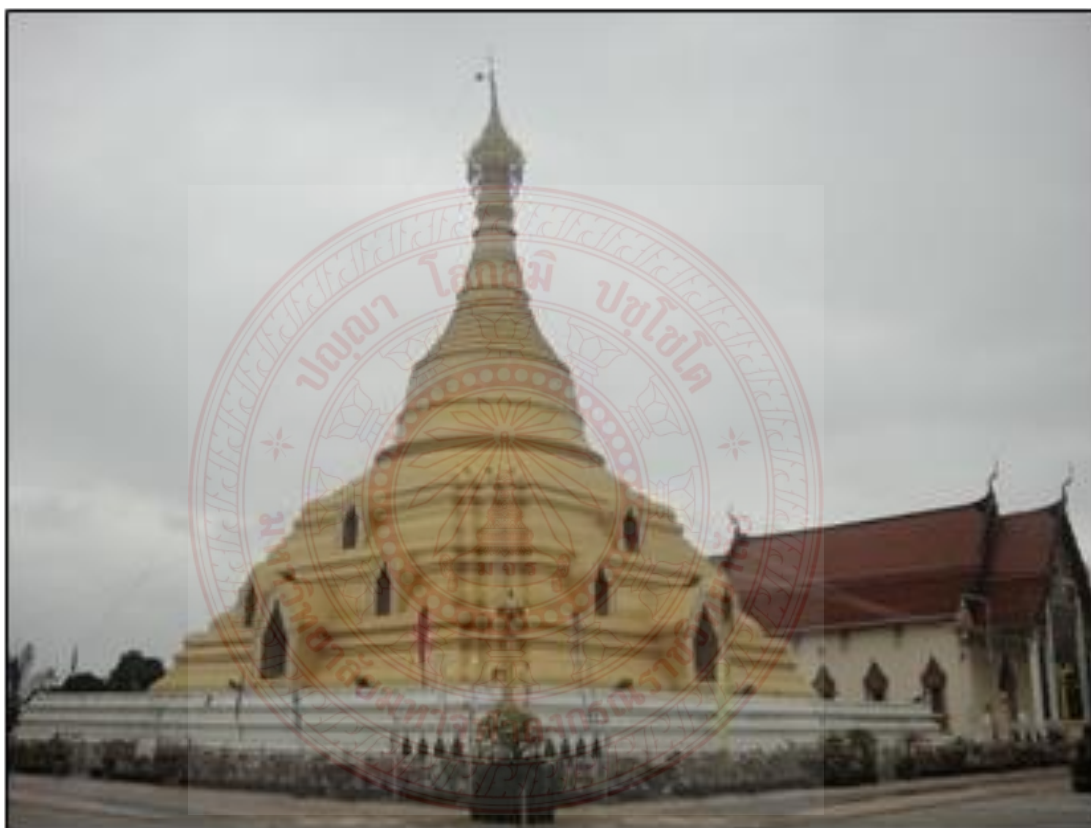

ภาพที่ ๒.๓ เจดีย์ทรงกลมหรือทรงระฆัง

๒) โบราณสถานสำคัญของเมืองนครชุม

วัดพระบรมธาตุ พระอารามหลวง ตั้งอยู่กลางเมืองโบราณนครชุมสันนิษฐานว่า สร้างมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ตามหลักฐานในศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ ๓ (จารึกนครชุม) ได้กล่าวถึง พระมหาธรรมราชาลิไทได้ประดิษฐานพระศรีรัตนมหาธาตุ และปลุกพระศรีมหาโพธิ์ ซึ่งได้มาจากลังกา ทวีป ในปีพ.ศ.๑๙๐๐ พระมหาธาตุที่กล่าวไว้ในศิลาจารึกเชื่อกันว่าเป็นวัดพระบรมธาตุแห่งนี้ เจดีย์วัดพระบรมธาตุปัจจุบันมีรูปทรงแบบมอญ-พม่า แต่เดิมสันนิษฐานว่าเป็นเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ที่ก่อด้วย อิฐแบบเจดีย์สุโขทัยมีสามองค์

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ มีพ่อค้าชาวพม่าชื่อว่า พญาตะก่า ได้ซ่อมแซมปฏิสังขรณ์สร้างพระเจดีย์ใหม่ที่มีขนาดใหญ่กว่าเดิมโดยสร้างตามแบบเจดีย์พม่าดังที่ปรากฏในปัจจุบัน^{๑๕} จากคำในศิลาจารึกนครชุม หลักที่ ๓ มีความว่า “ผู้ใดไถ่วันบ กระทำบูชาพระศรีรัตนมหาธาตุ และพระศรีมหาโพธิ์ไซ้ร มีผลอันสงส์พรา้เสมอตั้งได้นบพระผู้เป็นเจ้า...” จึงทำให้เกิดประเพณีบพระ-เล่นเพลงขึ้นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๖ และปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบันนี้ จัดในช่วงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓ ของทุกปี^{๑๖}

ภาพที่ ๒.๔ แหล่งโบราณคดีวัดพระบรมธาตุ พระอารามหลวง

^{๑๕} สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร, นำชมอุทยานประวัติศาสตร์ สุโขทัย ศรีสัชนาลัย กำแพงเพชร (สุโขทัย : โรงพิมพ์วิทยา คอมพิวเตอร์-ออฟเซต, ๒๕๔๖) หน้า ๑๓๙.

^{๑๖} สุธิดา นิคมขำ, “เมืองโบราณนครชุม อำเภอเมืองจังหวัดกำแพงเพชร”, ใน อีระวัฒน์ แสนคำ (บรรณาธิการ). อาจารย์บุชา : รวมบทความในงานเสวนาวิชาการกลุ่มประวัติศาสตร์สองข้างทาง เนื่องในโอกาส รศ.ดร.จิราภรณ์ สถาปนาวรรณะ อายุครบ ๖๐ ปี, หน้า ๑๒.

วัดชุมกอ ตั้งอยู่นอกเมืองทางด้านทิศใต้หรืออยู่เขตอรัญญิกของเมืองนครชุมไม่ปรากฏแนวกำแพงวัดเดิมคงจะมีคูน้ำล้อมรอบเช่นเดียวกับวัดเจติยกลางทุ่งเจติยประธานเป็นลักษณะเจติยทรงกลม หรือทรงระฆังแปดเหลี่ยม ส่วนยอดเหนือองค์ระฆังขึ้นไปพังทลายลงหมดแล้วด้านหน้าเจติยประธานมีฐานวิหารขนาดเล็ก ๑ หลัง^{๑๗} ที่วัดแห่งนี้มีผู้ขุดพบพระพิมพ์ที่มีชื่อเสียง ของเมืองกำแพงเพชร เรียกกันว่า “พระชุมกอ”

ภาพที่ ๒.๕ วัดชุมกอ

วัดหนองพิกุล เป็นวัดที่สร้างขึ้นในกลุ่มอรัญญิกนอกเมืองทางทิศใต้ แผนผังของวัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีคูน้ำโดยรอบทั้ง ๔ ด้าน หรือที่เรียกว่า “อุทกสีมา” สิ่งก่อสร้างภายในวัดแตกต่างจากวัดแห่งอื่นๆ คือ การสร้างมณฑปอยู่หลังวิหารทำหน้าที่เป็นเจติยประธานของวัด ลักษณะมณฑปเป็นอาคารรูปสี่เหลี่ยม ฐานสูงประมาณ ๑.๕๐ เมตร ย่อเหลี่ยมไม้สิบสองทั้งที่ฐานและตัวอาคาร เครื่องบนพังลงหมด เดิมเป็นเครื่องไม้ ใช้กระเบื้อง ดินเผาแบบตะขोเป็นกระเบื้องมุงหลังคา ทรงหลังคาเป็นแบบมณฑปยอดแหลม ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ ลักษณะมณฑปแบบนี้เหมือนกับมณฑปวัดศรีชุม มณฑปวัดตระพังทองกลางกรุงสุโขทัย ด้านข้างและด้านหลังมณฑปมีฐานเจติย ๘ องค์ ศาสนสถานกลุ่มนี้มีกำแพงแก้วก่อด้วยศิลาแลงล้อมรอบ ด้านหน้ามณฑปนอกกำแพงแก้ว มีฐานวิหาร ๑ หลัง สันนิษฐานว่าวัดแห่งนี้คงสร้างขึ้นในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๐

^{๑๗} สำนักศิลปากรที่ ๖ สุโขทัย กรมศิลปากร, นำชมอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สมาน์, ๒๕๕๒), หน้า ๔๑.

ภาพที่ ๒.๖ วัดหนองพิกุล

วัดเจติยกลางทุ่ง ตั้งอยู่นอกเมืองนครชุมทางด้านทิศใต้ ตัววัดหันหน้าไปทางทิศ ตะวันออกไม่ปรากฏแนวกำแพงวัด แต่มีการขุดคูน้ำ โดยรอบเพื่อแสดงขอบเขตวัด ซึ่งเป็นลักษณะที่ เรียกว่าอุทกสีมา อันเป็นการจัดผังวัดที่นิยมกันมากในสมัยสุโขทัย

สิ่งก่อสร้างสำคัญภายในวัดประกอบด้วยวิหารก่อด้วยอิฐ ปัจจุบันเหลือเฉพาะฐาน อาคาร ด้านหลังวิหารเป็นเจดีย์ ประฐานทรงดอกบัวตูมหรือทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ สภาพค่อนข้างสมบูรณ์ รูปทรงขององค์เจดีย์ประกอบด้วย ฐานหน้ากระดาน สี่เหลี่ยมซ้อนลดหลั่นสามชั้น จากนั้นเป็นแบบ

ฐานบัวลูกแก้วอกไก่ชั้นแว่นฟ้าย่อเหลี่ยมไม้ยี่สิบสองชั้น ส่วนเรือนธาตุย่อเหลี่ยมไม้ยี่สิบรองรับส่วนยอดเจดีย์ทรงดอกบัวตูม^{๑๘} ซึ่งเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมของกรุงสุโขทัย โดยเฉพาะวัดแห่งนี้คงสร้างขึ้นในช่วงตอนต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๐

ภาพที่ ๒.๗ วัดเจดีย์กลางทุ่ง

วัดหนองลังกา เป็นวัดในกลุ่มอรัญญิกของเมืองนครชุม ตั้งอยู่นอกเมืองทางทิศใต้ แผนผังวัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าหันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีคูน้ำโดยรอบ ๔ ด้าน อันเป็นลักษณะแบบพุทธศาสนาของพระพุทธรูปศาสนสถานแบบลัทธิเทวราชที่นิยมแพร่หลายในช่วงสมัยสุโขทัย เจดีย์ประธานเป็นลักษณะเจดีย์ทรงกลมหรือทรงระฆัง ก่อด้วยอิฐ ตั้งอยู่ภายในกำแพงแก้ว ลักษณะองค์เจดีย์ตั้งอยู่บนฐานเขียงเตี้ยๆ ฐานล่างทำเป็นซุ้มยื่นออกมาทั้ง ๔ ด้าน ถัดขึ้นไปเป็นฐานหน้ากระดานสี่เหลี่ยมและฐานบัวลูกแก้วอกไก่ หรือฐานปัทม์สี่เหลี่ยม ซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไป ขึ้นมาลัยเถาไม้ลักษณะเป็นแบบขึ้นบัวคว่ำและบัวหงายซ้อนกัน ๓ ชั้น รองรับระฆังซึ่งปากไม่ผายออกมากนัก บัลลังก์เป็นแบบฐานปัทม์สี่เหลี่ยม ส่วนท้องไม้ ประดับลูกแก้วอกไก่ ถัดจากบัลลังก์ขึ้นไปเป็นแกนปล้องไฉน ซึ่งประดับลูกแก้วอกไก่ ๒ แถว แล้วเป็นบัวฝาละมี ปล้องไฉน ปลียอด เจดีย์ทรงระฆังวัดหนองลังกา รูปทรงค่อนข้างสูงชะลูด หรือเพียวสมส่วน และเป็นเจดีย์ที่มีสภาพค่อนข้างสมบูรณ์องค์หนึ่งในเขตเมืองนครชุม^{๑๙}

^{๑๘} สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร, นำชมอุทยานประวัติศาสตร์ สุโขทัย ศรีสุชนาลัย กำแพงเพชร (สุโขทัย : โรงพิมพ์วิทยา คอมพิวเตอร์-ออฟเซต, ๒๕๔๖), หน้า ๑๔๐.

^{๑๙} กระทรวงมหาดไทย, กรมศิลปากร, กระทรวงศึกษาธิการ, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดกำแพงเพชร, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๔), หน้า ๗๔.

ภาพที่ ๒.๘ วัดหนองลังกา

ป้อมทุ่งเศรษฐี เป็นโบราณสถานขนาดใหญ่อีกแห่งหนึ่งที่ตั้งอยู่นอกเมือง นครชุมทางทิศใต้ ลักษณะป้อมเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ก่อด้วยศิลาแลง ยาวด้านละ ๘๔ เมตร ด้านตะวันออกถูกรื้อทำลายตลอดแนว แต่ละด้านมีประตูเข้าบริเวณกึ่งกลาง กำแพงด้านนอกก่อเป็นผนังสูง ด้านในก่อเป็นแท่นหรือเชิงเทิน บนเชิงเทินเดินตรวจตราได้ ต่อจากนั้นก่อเป็น ใบเสมา ใต้ใบเสมาทุกใบมีช่อง อาจจะใช้เป็นช่องปืน ตรงมุมกำแพงทั้งสี่ด้านมีป้อมหัวมุมยื่นออกมาเป็นรูปสี่เหลี่ยม ตอนล่างของกำแพงมีช่องกุดทำเป็นวงโค้งยอดแหลม ภายในบริเวณป้อมไม่ปรากฏสิ่งก่อสร้างอื่นใด จากลักษณะช่องกุดที่เจาะเป็นรูปวงโค้งเข้าไปในตัวกำแพง คล้ายกับช่องหน้าต่างอาคารที่สร้างในสมัยอยุธยา โดยเฉพาะตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชลงมา จึงสามารถคาดคะเนได้ว่าป้อมทุ่งเศรษฐีแห่งนี้คงจะสร้างในช่วง สมัยอยุธยาและลักษณะป้อมได้รับอิทธิพลจากตะวันตก

ภาพที่ ๒.๙ ป้อมทุ่งเศรษฐี

จากหลักฐานศิลาจารึกสมัยสุโขทัยโดยเฉพาะจารึกหลักที่ ๑ (ศิลาจารึก พ่อขุนรามคำแหง) และจารึกหลักที่ ๒ (ศิลาจารึกวัดศรีชุม) ได้กล่าวถึงบทบาทของเมืองสำคัญ ในระดับนครของแคว้นสุโขทัยในระยะแรก คือ เมืองสุโขทัย - ศรีสัชนาลัย ในเขตลุ่มแม่น้ำยม และเมืองสระหลวง - สองแควในเขตลุ่มแม่น้ำน่าน หลักฐานดังกล่าวค่อนข้างจะชัดเจนว่า เมืองนครชุมเป็นเมืองที่มีบทบาทหลังรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช

ภาพที่ ๒.๑๐ กำแพงเมืองนครชุม

เมืองนครชุมเป็นเมืองโบราณที่ตั้งอยู่บนเส้นทางคมนาคมตามลำน้ำปิง สันนิษฐานว่า น่าจะเจริญสูงสุดในสมัยพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (ลิไทย) เนื่องจากพระองค์ทรงให้ความสำคัญต่อเมืองนี้ โดยเสด็จพระราชดำเนินไปทรงสถาปนาพระมหาธาตุประจำเมือง พร้อมกับทรงปลูกต้นศรีมหาโพธิ์

ในขณะที่บทบาทและศูนย์กลางการปกครองของชุมชน แถบลุ่มแม่น้ำปิงอยู่ที่เมืองนครชุม บริเวณฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิงก็คงจะมีชุมชนอยู่แล้ว อาจจะเป็นชุมชนขนาดเล็กที่เป็นส่วนหนึ่งของเมืองนครชุม แต่เมื่อพิจารณาหลักฐานจาก ศิลาจารึกจะพบว่าเมืองนครชุมมีความเจริญรุ่งเรืองในฐานะเมืองศูนย์กลางแถบลุ่มแม่น้ำปิง ค่อนข้างสั้น ในช่วงปลายรัชสมัยพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (ลิไทย) หรือหลังรัชสมัยนี้ ศูนย์กลางการปกครองในแถบลุ่มแม่น้ำปิงได้ย้ายมาอยู่ทางฝั่งเมืองกำแพงเพชรหรือทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิง ปัญหาและสาเหตุของการย้ายศูนย์กลางเมืองไม่ปรากฏชัดเจน อาจจะเป็นเนื่องจากฝั่งเมืองนครชุมประสบปัญหาแม่น้ำปิงกัดเซาะตลิ่งริมกำแพงเมือง หรืออาจเกิดอุทกภัยน้ำหลากจากภูเขาทางทิศตะวันตกอยู่บ่อยครั้ง สาเหตุสำคัญอีกประการหนึ่ง อาจเกิดจากปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างกรุงสุโขทัยกับอยุธยา

ทางฝั่งเมืองกำแพงเพชรมีตำแหน่งที่ตั้งทางยุทธศาสตร์ที่เหมาะสมกว่าเมืองนครชุม เป็นเมืองที่เป็นจุดเริ่มต้นที่จะเดินทางไปยังเมืองสุโขทัย และเมืองอื่นที่อยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิงได้สะดวกกว่า เมื่อมีการย้ายศูนย์กลางเมืองเขตลุ่มแม่น้ำปิงจากเมืองนครชุมฝั่งตะวันตก มาอยู่ทางฝั่งตะวันออกที่เมืองกำแพงเพชรแล้ว เมืองนครชุมคงจะไม่หมดสภาพความเป็นบ้านเป็นเมืองไปในทันทีทันใด ยังคงมีชุมชน บ้านเรือน และวัดวาอารามอยู่ ขณะเดียวกันเมืองกำแพงเพชรก็ได้สืบเนื่องความเจริญจากเมืองนครชุมทั้งลักษณะผังเมืองศาสนสถานโดยเฉพาะการก่อสร้างวัดทั้งในเมืองและนอกเมือง^{๒๐}

๒.๕.๒.๒ เมืองกำแพงเพชร ตำบลในเมือง อำเภอเมืองกำแพงเพชร

๑) รูปทรงและโครงสร้างของเมือง เมืองกำแพงเพชรตั้งอยู่บนฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิงตรงข้ามกับเมืองนครชุม ลักษณะผังเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมคางหมู วางแนวยาว ตามทิศตะวันตกเฉียงเหนือถึงทิศตะวันออกเฉียงใต้ ขนานไปกับแม่น้ำปิง ความยาวของ กำแพงด้านเหนือประมาณ ๒,๒๐๐ เมตร ความยาวด้านใต้ประมาณ ๒,๐๐๐ เมตร ความกว้าง ที่ด้านสกัดทางทิศตะวันออกประมาณ ๕๐๐ เมตร และที่ด้านสกัดทางทิศตะวันตกประมาณ ๒๕๐ เมตร ส่วนแนวกำแพงเมืองด้านทิศใต้ถูกรื้อทำลายไปประมาณ ๔๗๕ เมตร

กำแพงเมืองกำแพงเพชรเดิมมีลักษณะเป็นกำแพงเมืองแบบตรีบูร คือ มีคูน้ำ คันดิน ๓ ชั้น ต่อมาได้มีการพัฒนากำแพงเมืองชั้นในเป็นกำแพงศิลาแลง มีการสร้างเชิงเทิน ใบเสมา และป้อมประตुरอบ กำแพงเมืองที่เป็นคันดินชั้นกลางและชั้นนอกยังคงเห็นร่องรอย อยู่บ้างบริเวณด้านทิศเหนือ

จากหลักฐานเอกสารในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับ “วันวลิต” มีเนื้อความกล่าวว่าในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. ๑๙๙๑ - ๒๐๓๑) พระองค์ทรงสร้างกำแพงเมืองและป้อมปราการรอบเมืองสำคัญๆ หลายแห่งรวมทั้งเมืองกำแพงเพชร

ลักษณะการก่อสร้างกำแพงเมืองศิลาแลง แกนในเป็นดินที่ขุดจากคูเมืองขึ้นมาถมเป็นคันดิน จากนั้นก่อศิลาแลงหุ้มแกนดินขึ้นไปจนถึงชั้นเชิงเทินและใบเสมา

^{๒๐} กระทรวงมหาดไทย, กรมศิลปากร, กระทรวงศึกษาธิการ, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดกำแพงเพชร, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๔), หน้า ๗๕ - ๗๖.

กำแพงเมืองโดยรอบมีป้อมประตูเข้า-ออกรวม ๑๐ ประตู ได้แก่ ประตูน้ำอ้อย (ถูกรื้อทำลายไปแล้ว) ประตูบ้านโนน ประตูต้น ประตูเจ้าอินทร์ ประตูหัวเมือง ประตูผีหรือประตูมือออก ประตูสะพานโคม ประตูวัดช้าง ประตูเตาอิฐ และประตูท้ายเมือง นอกจากประตูเข้า-ออกทุกด้านของกำแพงเมืองแล้ว ยังมีป้อมปราการทั้งในแนวกำแพงเมืองและป้อม หน้าประตูเมือง ปัจจุบันเหลือเพียง ๙ ป้อม ได้แก่ ป้อมมุมเมือง ๑ ป้อม (มุมด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ ถูกรื้อทำลายหมดแล้ว) ป้อมเจ้าจันทร์ (ป้อมหน้าประตูต้น) ป้อมเจ้าอินทร์ ป้อมเพชร ป้อมประตูวัดช้าง (หน้าประตูวัดช้าง) ป้อมประตูเตาอิฐ (หน้าประตูเตาอิฐ) และป้อมประตูบ้านโนน

กำแพงเมืองด้านที่น่าสังเกต คือด้านทิศใต้ที่ติดกับแม่น้ำปิง บริเวณกึ่งกลาง แนวกำแพงเมืองมีประตูต้นและคูน้ำล้อมรอบตัวป้อมเจ้าจันทร์ จากลักษณะที่ตั้งดังกล่าว อาจจะเป็นไปได้ว่าในอดีตใช้ป้อมเจ้าจันทร์เป็นป้อมหลักในการควบคุมเส้นทางแม่น้ำปิง ที่โอบโค้งเข้ามา และอาจจะใช้เป็นจุดในการควบคุมการเข้า-ออกในการติดต่อระหว่างเมือง ทั้งสองฝั่งแม่น้ำปิง ถัดจากกำแพงเมืองศิลาแลงเป็นคูเมืองกว้างประมาณ ๓๐ เมตร แต่ปัจจุบันบางส่วนแคบและตื้นเขินเนื่องมาจากการก่อสร้างถนนและการก่อสร้างอาคารต่างๆ รุกล้ำเข้ามา เนื่องจากที่ตั้งเมืองกำแพงเพชรทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปิงตั้งอยู่บนตลิ่งสูง ระดับพื้นดินริมตลิ่งมีความสูงและค่อยๆ ลาดลงไปทางทิศตะวันออก ได้พบหลักฐานว่ามีระบบนำน้ำจากแม่น้ำปิงเข้ามาหล่อเลี้ยงคูเมืองทั้ง ๓ ชั้น โดยการสร้างคลองไขน้ำเข้าสู่ คูเมืองบริเวณมุมเมืองด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ ซึ่งปัจจุบันคลองไขน้ำเข้าเมืองบริเวณดังกล่าว ถูกรื้อทำลาย เนื่องจากการสร้างถนนสายกำแพงเพชร - หนองปลิงจนแทบไม่เหลือร่องรอยเดิม เมื่อน้ำจากแม่น้ำปิงเข้าสู่เมืองเต็มทีจนเกินความต้องการก็จะมีการระบายน้ำออกทางมุมเมืองด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งจะเป็นมุมเมืองที่ทะแยงกับด้านที่ไขน้ำเข้าเมือง น้ำที่ระบายออกจะไหลไปรวมกับคลองแม่น้ำเก่าที่ไหลไปยังหมู่บ้านลำนะโกรก คลองระบายน้ำออก ด้านนี้ปัจจุบันได้มีการถมเพื่อปลูกสร้างบ้านเรือนและก่อสร้างถนน

บริเวณเกือบกลางเมืองกำแพงเพชรมีวัดพระแก้วและวัดพระธาตุเป็น ศูนย์กลาง ซึ่งก่อสร้างยาวนานกับแนวกำแพงเมืองด้านทิศใต้ วัดพระแก้วเป็นวัดที่มีขนาดใหญ่ที่สุดของเมือง สิ่งก่อสร้างภายในวัดเห็นได้ชัดว่ามีการก่อสร้างต่อเติมหลายยุค หลายสมัย ส่วนวัดพระธาตุอยู่ถัดไปทางทิศตะวันออกของวัดพระแก้ว เป็นบริเวณที่เรียกว่า สระมน ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นเขตวัง ส่วนโบราณสถานที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งคือศาลพระอิศวร ซึ่งเป็นเทวาลัยในศาสนาฮินดูที่มีเพียงแห่งเดียวในเขตเมืองกำแพงเพชร นอกจากนั้น ยังมีซากวัดเล็กๆ อีกประมาณ ๑๐ แห่ง รวมทั้งสระน้ำขนาดเล็กและคูน้ำ

นอกเมืองด้านทิศเหนือหรือบริเวณอรัญญิกห่างจากกำแพงเมืองด้านทิศเหนือประมาณ ๕๐๐ เมตร มีกลุ่มวัดในพระพุทธศาสนาตั้งอยู่บนเนินเขาสูงชันขนาดย่อมมากกว่า ๔๐ แห่ง นับเป็นเขตโบราณสถานที่สำคัญและเป็นจุดเด่นของเมืองกำแพงเพชร ทั้งขนาดปริมาณและเทคนิคการก่อสร้าง วัดที่สำคัญประกอบด้วย วัดพระนอน วัดปามิต วัดพระสี่อิริยาบถ วัดฆ้องชัย วัดสิงห์ วัดกำแพงงาม วัดช้างรอบ วัดนาคนัดเคียร วัดเตาหม้อ วัดอวาสใหญ่ วัดอวาสน้อย ฯลฯ

นอกเมืองด้านทิศตะวันออกมีโบราณสถานกระจัดกระจายไม่เป็นกลุ่มหนาแน่น เหมือนกับเขตอรัญญิก ประกอบกับมีการใช้พื้นที่เพื่อเพาะปลูกพืชไร่และสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัยทำให้โบราณสถานถูกรื้อทำลายไปมาก มีซากโบราณสถานประมาณ ๑๕ แห่ง ที่สำคัญ เช่น วัดกะโลทัย วัดตะแบกฉาย วัดโพธิ์สามขา วัดช้าง วัดดงหวาย เป็นต้น

จากลักษณะรูปทรงและโครงสร้างของเมืองกำแพงเพชรเห็นได้ว่าเป็นเมืองที่ได้รับอิทธิพลจากรูปแบบวัฒนธรรมสุโขทัย โดยสืบเนื่องมาจากเมืองนครชุมและมีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องมาจนถึงสมัยอยุธยา มีการสร้างศาสนสถานขนาดใหญ่อยู่กลางเมืองที่เรียกกันว่า “วัดหลวง” และบริเวณเดียวกันนั้นเป็นเขตวังเจ้าเมืองหรือวังหลวง จากนั้นมีการสร้างวัด อยู่นอกเมืองที่เรียกว่า “เขตอรัญญิก” ซึ่งแบบแผนการสร้างวัดเช่นนี้มีมาแล้วในสมัยสุโขทัย ข้อแตกต่างที่อาจเห็นได้ชัดเมื่อเปรียบเทียบกับเมืองสุโขทัย คือ เมืองกำแพงเพชรเป็นเมืองที่มีรูปร่างไม่สมมาตร อันอาจจะเกิดจากสภาพภูมิประเทศโดยเฉพาะแม่น้ำปิงเป็นตัวกำหนด การสร้างเมืองจึงสร้างขนานไปกับลำน้ำ และอาจจะใช้ลำน้ำเป็นแนวป้องกันเมืองด้านทิศตะวันตก นอกจากนั้นโบราณสถานที่ยังสร้างนอกเมืองจะรวมเป็นกลุ่มใหญ่เฉพาะด้านทิศเหนือ หรือเขตอรัญญิกเท่านั้น ส่วนด้านอื่นๆ กระจุกกระจายจนไม่มีจุดเด่น ซึ่งแตกต่างจากเมืองสุโขทัยที่บริเวณนอกกำแพงเมืองแต่ละด้านมีวัดที่สำคัญกระจุกกระจายโดยเฉลี่ยเท่าๆ กัน ทั้งขนาด ปริมาณ และความสำคัญทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี

รูปแบบทางสถาปัตยกรรม สถาปัตยกรรมในเมืองกำแพงเพชรหรือบริเวณฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิงเกือบทั้งหมดเป็นศาสนสถานในพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์ อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๙ หรือสมัยพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (ลิไทย) เช่นเดียวกับโบราณสถานเมืองนครชุม เพราะข้อความในศิลาจารึกนครชุมระบุว่า พระมหาธรรมราชาที่ ๑ (ลิไทย) เสด็จฯ ไปสร้างพระธาตุที่เมืองนครชุมใน พ.ศ. ๑๙๐๐ ศาสนสถานเหล่านั้นสร้างขึ้นตามรูปแบบศิลปกรรมสุโขทัยแต่ในขณะเดียวกันช่างเมืองกำแพงเพชรได้พัฒนาปรับเปลี่ยนรูปแบบตามความนิยมของท้องถิ่น มีการผสมผสานอิทธิพล ศิลปะล้านนาและอยุธยา จนในที่สุดได้เกิดสกุลช่างเฉพาะเมืองกำแพงเพชรขึ้น และเมื่อกรุงศรีอยุธยามีอำนาจทางการเมืองการปกครองเหนือเมืองกำแพงเพชร สกุลช่างเมืองกำแพงเพชรคงไม่ได้สิ้นสุดลงไปด้วย แต่ยังคงมีการสืบสานปรับปรุงซ่อมแซมสิ่งก่อสร้างต่างๆ มาอย่างต่อเนื่อง จากหลักฐานทางเอกสารทั้งที่เป็นพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา และโดยเฉพาะจารึกบนฐานพระอิศวรเมืองกำแพงเพชร ได้กล่าวถึงการซ่อมแซมพระธาตุและ วัดต่างๆ ทั้งในเมืองและนอกเมืองกำแพงเพชรในช่วงต้นสมัยอยุธยา ซึ่งการบูรณะปฏิสังขรณ์ ในระยะหลังนี้อาจจะทำให้อิทธิพลทางสถาปัตยกรรมของอยุธยาเข้ามาปะปน

โบราณสถานทั้งในเมืองและนอกเมืองกำแพงเพชรใช้วัสดุก่อสร้างแตกต่างจากโบราณสถานฝั่งเมืองนครชุม พบว่าวัดโบราณทางนครชุมสร้างด้วยอิฐ แต่ฝั่งเมืองกำแพงเพชรส่วนมากสร้างด้วยศิลาแลง และสร้างโบราณสถานขนาดใหญ่ เพราะแหล่งศิลาแลงที่นำมาสร้างโบราณสถานมีอยู่ที่บริเวณอรัญญิกนอกเมืองด้านทิศเหนือ

ศิลาแลงเป็นหินชนิดหนึ่ง เมื่ออยู่ใต้ดินมีลักษณะอ่อนแต่ถูกลมแล้วแข็ง มีสีแดงหรือน้ำตาลเข้ม และเป็นรูพรุน เกิดเป็นฟิตใหญ่อยู่ใต้ดิน ขณะที่เปิดหน้าดินลงไป ถึงชั้นศิลาแลงจะไม่แข็งมากนัก สามารถนำขวานหรือชะแลงเซาะเป็นร่องและงัดออกมาเป็นแท่งสี่เหลี่ยมใหญ่ๆ ได้ เมื่อยกขึ้นมาแล้วต้องรีบตากออกด้วยขวานหรือมีดให้ได้รูปร่างตามความต้องการก่อนที่จะแข็งตัว ศิลาแลงมีสารประกอบทางเคมีที่สำคัญ คือ เหล็กออกไซด์ อะลูมิเนียมออกไซด์ และซิลิกอนออกไซด์ ผสมผสานในอัตราส่วนที่ต่างกันไป พบอยู่ทั่วไป ในบริเวณภูมิภาคเขตร้อน โดยปกติถ้าดินที่ปกคลุมศิลาแลงถูกชะล้างออกไปโดยกระบวนการทางธรรมชาติ จะทำให้ศิลาแลงโผล่มาบนผิวดินและเปื่อยยุ่ยกระจาย

ออกไปกลายเป็นดินลูกรัง รูปแบบศิลปะและสถาปัตยกรรมเมืองกำแพงเพชร อาจจะจำแนกเป็นหัวข้อต่างๆ ดังต่อไปนี้

แผนผัง โบราณสถานที่เมืองกำแพงเพชรแบ่งได้เป็น ๒ กลุ่มใหญ่ คือ โบราณสถานหรือวัดที่อยู่ในเมืองหรือวัดคามวาสี และกลุ่มวัดที่อยู่นอกเมืองหรืออรัญวาสี

วัดที่อยู่ในเมือง คงเหลือหลักฐานเฉพาะเขตพุทธาวาสเท่านั้น การวางผังวัดหันหน้าไปทางทิศตะวันออก แต่ไม่ตรงกับแกนตะวันออก-ตะวันตกมากนัก เนื่องจากลักษณะผังเมืองเป็นตัวบั้งคับ โดยเฉพาะวัดพระแก้วและวัดพระธาตุซึ่งเป็นวัดศูนย์กลางเมืองนั้นวางผังให้อาคารสิ่งก่อสร้างขนานไปกับแนวกำแพงเมืองด้านใต้ สิ่งก่อสร้างภายในวัดประกอบด้วยวิหารอยู่ด้านหน้าเจดีย์ประธานซึ่งส่วนใหญ่เป็นเจดีย์ทรงระฆัง

ภาพที่ ๒.๑๑ วัดที่อยู่ในเมือง

วัดที่อยู่นอกเมือง โดยเฉพาะในเขตอรัญญิก การวางผังอาคารใช้แกนตะวันออก-ตะวันตกเกือบทั้งหมด ผังบริเวณวัดมักเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีกำแพงศิลาแลง แสดงขอบเขตของวัดไว้อย่างชัดเจน ลักษณะกำแพงวัดส่วนใหญ่ใช้ศิลาแลงแท่งสี่เหลี่ยม ปักในแนวตั้งเรียงติดต่อกันไปด้านบนมีศิลาแลงรูปหกเหลี่ยมวางพาดเป็นทับหลังอีกชั้นหนึ่ง หน้าวัดส่วนมากมีศาลา บ่อน้ำ และห้องน้ำ ภายในวัดแบ่งพื้นที่ออกเป็น ๒ ส่วน คือ เขตพุทธาวาส ประกอบด้วยวิหารขนาดใหญ่อยู่ด้านหน้า เจดีย์หรือมณฑปอยู่ด้านหลัง ส่วนโบสถ์มีขนาดเล็กและส่วนมากสร้างแยกออกไปจากแกนหลักของวัด วัดบางแห่งสร้างกำแพงแก้วต่อจากฐานวิหารล้อมรอบเจดีย์ประธาน และบางแห่งสร้างล้อมรอบเขตพุทธาวาสทั้งหมด ลักษณะของกำแพงแก้วเหมือนกำแพงวัดแต่มีขนาดย่อมกว่า อีกส่วนหนึ่งของวัดคือ เขตสังฆาวาสหรือเขตที่อยู่อาศัยของพระสงฆ์ ส่วนมากอยู่ถัดจากเขตพุทธาวาสไปทาง

ด้านหลังวัดหรืออาจจะเป็นด้านข้างวัด ประกอบด้วยสิ่งก่อสร้าง ได้แก่ กุฏิสงฆ์ ศาลา บ่อน้ำ และเวจกุฏิหรือห้องส้วม^{๒๑}

ภาพที่ ๒.๑๒ วัดที่อยู่นอกเมือง

๒) โบราณสถานสำคัญของเมืองกำแพงเพชร

วัดพระแก้ว เป็นวัดที่ใหญ่ที่สุด ตั้งอยู่กลางเมืองกำแพงเพชรด้านทิศเหนือติดกับบริเวณวังเจ้าเมือง หรือที่เรียกว่า “สระมน” เป็นวัดหลวงไม่มีพระสงฆ์จำพรรษามีแต่เพียงพุทธาวาส เช่นเดียวกับวัดมหาธาตุ กรุงสุโขทัย และวัดพระศรีสรรเพชญ์ กรุงศรีอยุธยา

ลักษณะผังวัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หันหน้าไปทางทิศตะวันออก การวางผังอาคารสิ่งก่อสร้างไม่ตรงตามแกนทิศตะวันออก-ตะวันตก แต่วางเป็นแนวยาวขนานกับกำแพงเมืองด้านทิศใต้ มีกำแพงศิลาแลงเป็นขอบเขตวัด ลักษณะ กำแพงวัด และขนาดวัสดุที่นำมาก่อสร้างแตกต่างกันเป็นบางช่วงบางตอน เช่น แนวกำแพงวัดด้านทิศเหนือบางตอนใช้เสาศิลาแลงขนาดใหญ่ปักเป็นแนวเรียงติดต่อกันไป และมีศิลาแลงรูปหกเหลี่ยมวางพาดด้านบนเป็นทับหลังอีกชั้นหนึ่ง กำแพงวัดด้านหน้าหรือด้านทิศตะวันออกใช้ศิลาแลงขนาดเล็กกว่าด้านทิศเหนือมาก ส่วนกำแพงวัดด้านทิศใต้ช่วงด้านหน้าใช้ศิลาแลงก้อนเล็กก่อเป็นแบบฐานบัวลูกแก้วอกไก่ คือก่อเป็นแบบฐานบัวคว่ำและบัวหงายยึดส่วนหน้ากระดานท้องไม้ให้เป็นผนังสูงแล้วประดับลูกแก้วเช่นนี้ นับเป็นหลักฐานสำคัญชิ้นหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าโบราณสถานของวัดพระแก้วไม่ได้สร้างขึ้นสมัยเดียว แต่คงจะสร้างเพิ่มเติมหรือมีการปฏิสังขรณ์หลายยุคสมัย สิ่งก่อสร้างภายในวัดส่วนใหญ่ใช้ศิลาแลง มีอิฐปนบ้างเล็กน้อยสถาปัตยกรรมที่สำคัญจากด้านหลังของวัดมาทางด้านหน้าประกอบด้วย

เจดีย์ทรงกลมหรือทรงระฆังแบบฐานเตี้ย ตั้งอยู่ภายในระเบียบคดก่อด้วยศิลาแลงรอบฐานสี่เหลี่ยมล่างประดับข้างปูนปั้นครึ่งตัวจำนวน ๓๒ เชือก องค์เจดีย์ส่วนบนเหลือเพียงชั้นมาลัย

^{๒๑} กระทรวงมหาดไทย, กรมศิลปากร, กระทรวงศึกษาธิการ, **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดกำแพงเพชร**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๔), หน้า ๗๖-๘๐.

เกาที่ทำเป็นลักษณะบัวกลมเพียงสองชั้น ถัดขึ้นไปชำรุดหักพัง บนฐานหน้ากระดานสี่เหลี่ยมที่ประดับข้างปูนปั้นมีเจดีย์ประจำมุมทั้งสี่มุม ปัจจุบันเหลือเฉพาะฐานหน้ากระดานกลม สภาพเดิมของเจดีย์องค์นี้จึงมีลักษณะเป็นเจดีย์ทรงกลมหรือทรงระฆัง ๕ ยอดมีข้างประดับที่ฐานโดยรอบ นอกจากนั้นยังมีเจดีย์รายขนาดต่างๆ ทั้งเล็กและใหญ่อยู่รายรอบหลายองค์ จนทำให้พื้นที่ภายในระเบียงคดแน่นและแออัด ซึ่งคงเป็นเจดีย์ที่บรรจุอัฐิของเชื้อพระวงศ์เจ้าเมืองกำแพงเพชร

ระเบียงคด ลักษณะเหมือนศาลาเล็กๆ รูปทรงสี่เหลี่ยม สร้างล้อมรอบเจดีย์ทรงระฆังขนาดใหญ่ ประดับข้างปูนปั้นครึ่งตัวก่อด้วยอิฐและศิลาแลง โครงสร้างหลังคาเป็นเครื่องไม้มุงกระเบื้องดินเผาแบบตะขอ แต่ได้พังลงหมดแล้วเหลือเฉพาะเสาอาคารที่เป็นเสาศิลาแลงสี่เหลี่ยมภายในระเบียงคดเปิดโล่ง มีแท่นประดิษฐานพระพุทธรูปก่อด้วยอิฐเป็นแบบฐานบัวคว่ำและบัวหงายเดิมประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นประทับนั่งจำนวน ๔๕ องค์หันพระพักตร์ออกด้านนอก ปัจจุบันองค์พระพุทธรูปชำรุดหักพังเหลือเฉพาะส่วนโกลนศิลาแลงด้านหลังองค์พระก่ออิฐเป็นผนังสูง

พระอัฐารศ หรือพระพุทธรูปยืนขนาดใหญ่ อยู่ด้านหน้าหรือด้านตะวันออกของเจดีย์ทรงระฆังข้างล้อม องค์พระประดิษฐานภายในซุ้มที่ก่อผนังหนา และสร้างขึ้นโดยเฉพาะสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปเท่านั้น สภาพปัจจุบันพระพุทธรูปและซุ้มหักพังลงหมดเหลือเฉพาะส่วนพระบาททั้งสองข้างที่เป็นโกลนศิลาแลงยาว ๑.๖๕ เมตร สันนิษฐานว่า พระอัฐารศที่วัดพระแก้วแห่งนี้คงจะสูงใหญ่ไม่ต่ำกว่า ๙ เมตร ในสมัยสุโขทัยนิยมสร้างพระอัฐารศ หรือพระพุทธรูปยืนสูง ๑๘ ศอก เนื่องจากรับคติความเชื่อมาจากลังกาว่าพระพุทธรูปองค์ทรงสูง ๑๘ ศอกหรือ ๙ เมตร ด้วยเหตุนี้จึงนิยมสร้างรูปพระอัฐารศกันมาก

วิหารด้านหน้าระเบียงคด ก่อด้วยศิลาแลง แผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีมุขทั้งด้านหน้าและด้านหลัง โดยมุขด้านหลังยื่นเข้าไปในระเบียงคดจนเกือบถึงฐานเจดีย์ทรงระฆังข้างล้อมรอบ จากลักษณะแผนผังดังกล่าวเห็นได้ชัดว่าพระอัฐารศหรือพระพุทธรูปยืนขนาดใหญ่ที่ประดิษฐานภายในซุ้มอยู่ที่มุขด้านหลังของวิหารหลังนี้ ลักษณะฐานวิหารเป็นแบบฐานบัวลูกแก้วอกไก่ เสาอาคารเป็นเสาแปดเหลี่ยม ส่วนเครื่องบนซึ่งเป็นไม้หักพังลงหมดแล้ว มุขด้านหน้ายกพื้นสูง ภายในโถงวิหารมีฐานชุกชีหรือแท่นประดิษฐานพระประธานโดยก่อเป็นแบบฐานบัวคว่ำ - บัวหงายซ้อนกัน ๒ ชั้น ซึ่งฐานชั้นบนสูงจากระดับพื้นวิหารประมาณ ๒.๕ เมตร

วิหารบริเวณตอนกลางของวัด ก่อด้วยศิลาแลง แผนผังอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ฐานวิหารเป็นแบบฐานหน้ากระดานชั้นเดียวประดับลวดลายปูนปั้นเรื่องรามเกียรติ์ แต่ปัจจุบันปูนปั้นกะเทาะหลุด ชิ้นส่วนปูนปั้นที่นำไปจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กำแพงเพชร เป็นภาพบุคคลแสดงลักษณะการนุ่งผ้าแบบเขมร ซึ่งแสดงถึงอิทธิพลศิลปะเขมรที่เข้ามาปะปนในงานศิลปะเมืองกำแพงเพชร แต่อาจจะไม่ใช่อิทธิพลที่รับมาจากประเทศเขมรโดยตรง คงจะสืบต่อมาจากแหล่งอื่นซึ่งอาจจะผ่านมาทางกรุงศรีอยุธยา ภายในวิหารประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ ๓ องค์ เป็นพรพุทธรูปปางไสยาสน์หรือพระนอนหันพระเศียรไปทางทิศใต้อยู่ด้านหน้าพระนั่ง ขนาดองค์พระนอนยาว ๙.๕๐ เมตร ลักษณะพระพักตร์ของพระพุทธรูปปูนปั้นทั้ง ๓ องค์ค่อนข้างเป็นสี่เหลี่ยมตามแบบศิลปะอุททองหรืออยุธยาตอนต้น พระขนงต่อกันคล้ายกับรูปปีกกา พระเนตรเรียวยาวเล็ก ปลายพระเนตรแหลมขึ้นไปและเรียวออกไปมาก ลักษณะดังกล่าวแตกต่างจากพระพุทธรูปแบบศิลปะสุโขทัยที่พบในเมืองกำแพงเพชร ด้านข้างและด้านหลังของพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัยทั้ง ๒ องค์มีเจดีย์รายทรง

ระฆังก่อด้วยศิลาแลงรวม ๗ องค์ประดิษฐานบนแท่น รวม ๑๘ องค์ แต่ปัจจุบันพระพุทธรูปดังกล่าวชำรุดหักพังจนเหลือเฉพาะโกลนศิลาแลงเท่านั้น วิหารหลังนี้เดิมก่อผนังสูงแล้วเจาะผนังระหว่างเสาเป็นซุ้มลูกกรงที่เรียกกันว่า “ผนังช่องลม”

บริเวณตอนกลางของวัดพระแก้วนอกจากมีวิหารประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นแบบศิลปะอุททองแล้ว ยังมีฐานวิหารที่สร้างเบียดชิดกันอีก ๓ หลัง และโดยรอบยังมีเจดีย์ราย ทั้งขนาดเล็กและใหญ่อีกหลายองค์ ซึ่งเจดีย์รายเหล่านี้คงใช้บรรจุอัฐิของเชื้อพระวงศ์เจ้าเมืองกำแพงเพชร เช่นเดียวกับเจดีย์รายที่อยู่ภายในระเบียงคด

เจดีย์ทรงกลมหรือทรงระฆัง ตั้งอยู่ด้านหน้าหรือด้านตะวันออกของวิหารพระพุทธรูปแบบศิลปะ อุททอง ก่อด้วยศิลาแลง องค์เจดีย์ตั้งอยู่บนฐานไพทีที่มีวิหารอีกหลังหนึ่งอยู่บนฐานเดียวกัน ฐานสี่เหลี่ยมล่างทำเป็นซุ้มคูหา มีสิงห์ปูนปั้นอยู่ในซุ้มคูหาโดยรอบรวม ๓๒ ตัว แต่ชำรุดหมดแล้ว ถัดขึ้นไปเป็นฐานแปดเหลี่ยม ทำซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นจำนวน ๑๖ ซุ้ม พระพุทธรูปส่วนใหญ่ชำรุดเช่นเดียวกัน จากนั้นจึงเป็นชั้นมาลัยเถาที่ทำเป็นชุดบัวลดหลั่นกัน ๓ ชั้นรองรับองค์ระฆัง ส่วนล่างขององค์ระฆังยังปรากฏแนวบัวปูนปั้นที่ทำเป็นแถวกลีบบัวหงายและบัวคว่ำหรือที่เรียกว่า “บัวปากระฆัง” เหนือองค์ระฆังเป็นบัลลังก์ มีรูปแบบเป็นฐานบัว แต่บัลลังก์ของเจดีย์องค์นี้แปลกกว่าแห่งอื่นๆ คือทำเป็นซุ้มออกมาทั้ง ๔ ทิศ ถัดขึ้นไปเป็นแกนปล้องโหนดที่มีลักษณะกลมและประดับลูกแก้วอกไก่ ๒ แถบ จากนั้นจึงเป็นปล้องโหนดและปลียอด ซึ่งเป็นกรวยยอดสุดของเจดีย์ทรงระฆังองค์นี้

ด้านหน้าเจดีย์ทรงระฆังสิงห์ล้อมรอบเป็นวิหารซึ่งตั้งอยู่บนฐานไพทีเดียวกันฐานวิหารยกพื้นสูงจากฐานไพทีเล็กน้อย เสารับเครื่องบนมีทั้งเสาสี่เหลี่ยมและเสากลมวิหารหลังนี้เดิมก่อผนังสูงและเจาะผนังเป็นช่องลูกกรงที่เรียกว่า “ผนังช่องลม” ซึ่งร่องรอยการก่อผนังสูงยังเห็นได้ชัดเจนตรงเสาสี่เหลี่ยมที่อยู่ห้อยสุดท้าย

ตอนหน้าสุดของวัดพระแก้วเป็นฐานไพทีขนาดใหญ่ยกพื้นสูงก่อด้วยศิลาแลงกว้าง ๓๒ เมตร ยาว ๘๖ เมตร ลักษณะฐานเป็นแบบฐานบัวลูกแก้วอกไก่ย่อมุมเฉพาะด้านห้า มีบันไดชนาบสองข้างย่อมุม ส่วนด้านหลังมีบันได ๑ ทาง บนฐานไพทีตอนหน้าทำเป็นฐานอุโบสถที่มีมุขเด็จทางด้านหน้า และมีบันไดชนาบสองข้างมุขเด็จ พบใบเสมาหินชนวนล้อมรอบอุโบสถแห่งนี้ ภายในอุโบสถมีฐานชุกชีประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ ซึ่งปัจจุบันเหลือเฉพาะโกลนศิลาแลง เสาอาคารเป็นแบบสี่เหลี่ยม แต่ละช่องเสาก่อผนังสูงเพียงเล็กน้อย จากการขุดแต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๘ - ๒๕๑๑ ได้พบกระเบื้องมุงหลังคาทั้งแบบตะขอและแบบกาบกล้วย หรือที่เรียกว่า “กาบ” แบบศิลปะอยุธยา ติดกับฐานด้านหลังอุโบสถ ก่อเป็นฐานหน้ากระดานสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ซ้อน ๓ ชั้น ไม่ทราบรูปทรงเดิมที่แท้จริงถัดไปทางตอนหลังหรือทางตะวันตกเป็นฐานบัวย่อมุมงดงามมาก หน้ากระดานท้องไม้ประดับแถบลูกฟัก ส่วนยอดหักพังลงหมด

จากการศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรม อาจกล่าวได้ว่ากลุ่มโบราณสถานที่เก่าที่สุดของวัดพระแก้วที่น่าจะสร้างในช่วงสมัยสุโขทัย คือ กลุ่มโบราณสถานที่อยู่ตอนหลังซึ่งประกอบด้วยเจดีย์ทรงระฆังฐานเตี้ยที่ประดับข้างปูนปั้นโดยรอบ พระพุทธรูปยืนหรือพระอัฐารศที่เหลือเพียงพระบาท ๒ ข้าง และวิหารที่อยู่ด้านหน้า รวมทั้งกำแพงวัดที่อยู่ในบริเวณนั้น ซึ่งใช้เสาศิลาแลงขนาดใหญ่ปักเรียงติดต่อกันไปและมีทับหลังศิลาแลงวางพาดด้านบน ส่วนโบราณสถานอื่น คงจะสร้าง

เพิ่มเติมในช่วงสมัยอยุธยา โดยเฉพาะฐานไพทีขนาดใหญ่ที่อยู่ตอนหน้าสุดน่าจะสร้างหลังสุด เนื่องจากในสมัยอยุธยานิยมสร้างอุโบสถให้มีขนาดใหญ่ และเป็นแกนหลักของวัด

จากเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธรูปที่กล่าวไว้ในตำนานพระพุทธรูปซึ่งพระโพธิ์รังสีเรียบเรียงใน พ.ศ. ๑๙๙๔ – ๒๐๐๐ และในคัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ซึ่งพระรัตนปัญญาเถระเรียบเรียงไว้ใน พ.ศ. ๒๐๖๐ – ๒๐๗๑ ได้กล่าวถึงการอัญเชิญพระพุทธรูปมาประดิษฐานที่เมืองกำแพงเพชรในสมัยพระยาญาณนิติ (ติปัญญาอำมาตย์) เป็นเจ้าเมืองระยะเวลาดังกล่าวตรงกับรัชสมัยพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (ลิไทย) แห่งกรุงสุโขทัยและพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (ขุนหลวงพะงั่ว) แห่งกรุงศรีอยุธยา พระพุทธรูปที่อัญเชิญมาประดิษฐาน ณ เมืองกำแพงเพชรครั้งนี้น่าจะประดิษฐานที่วัดพระแก้วแห่งนี้^{๒๒}

ภาพที่ ๒.๑๓ วัดพระแก้ว

วัดพระธาตุ โบราณสถานวัดพระธาตุอยู่ด้านหน้าหรือด้านตะวันออกของวัดพระแก้ว แผนผังบริเวณวัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีแนวกำแพงวัดแสดงขอบเขตโดยรอบทั้ง ๔ ด้าน มีประตูวัดเฉพาะด้านหน้าด้านเดียว การวางผังอาคารสิ่งก่อสร้างไม่ตรงตามแกนทิศตะวันออก –

^{๒๒}กระทรวงมหาดไทย, กรมศิลปากร, กระทรวงศึกษาธิการ, **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดกำแพงเพชร**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๔), หน้า ๘๗-๙๐.

ตะวันตก ด้านหน้าวัดหันไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ เพื่อให้สอดคล้องกับลักษณะผังเมืองที่วางไม่ตรงตามแกนทิศเช่นเดียวกัน การจัดตำแหน่งสิ่งก่อสร้างภายในวัดประกอบด้วย วิหาร อยู่ด้านหน้า ถัดไปเป็น เจดีย์ประธาน ลักษณะเจดีย์เป็นทรงกลม หรือทรงระฆังแบบศิลปะสุโขทัย มีระเบียงคกรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าล้อมรอบเจดีย์ประธาน ฐานระเบียงคคด้านหน้าเชื่อมต่อกับฐานวิหารด้านข้าง ทำให้ส่วนหลังของวิหารอยู่ภายในระเบียงคคด้านหน้าของวิหารมีเจดีย์รายเป็นแบบเจดีย์ทรงกลมหรือทรงระฆังเช่นเดียวกับเจดีย์ประธานตั้งอยู่ ๒ องค์ เนื่องจากวัดพระธาตุตั้งอยู่ภายในเมืองและเป็นวัดกลางเมืองควบคู่กับวัดพระแก้ว จึงมีเฉพาะเขตพุทธาวาสเท่านั้น ไม่ปรากฏเขตสังฆาวาสหรือเขตสงฆ์ การวางผังอาคารสิ่งก่อสร้างดังกล่าวข้างต้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นรูปแบบเฉพาะซึ่งพบที่เมืองกำแพงเพชร เป็นการผสมผสานรูปแบบของผังวัดระหว่างศิลปะสุโขทัยกับอยุธยา กล่าวคือ การกำหนดที่ตั้งของวิหารให้อยู่ด้านหน้าเจดีย์ประธานที่เป็นเจดีย์ทางกลมหรือทรงระฆังเป็นรูปแบบที่นิยมแพร่หลายในสมัยสุโขทัย ส่วนการสร้างระเบียงคกรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าล้อมรอบเจดีย์ประธานและเชื่อมต่อกับฐานวิหารด้านข้าง จนส่วนหลังของวิหารอยู่ภายในระเบียงคคนี้ เป็นรูปแบบที่พบทั่วไปในช่วงสมัยอยุธยาตอนต้น เช่น วัดพุทธไสยาสน์ วัดมหาธาตุ วัดราชบูรณะ เป็นต้น วิหารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ฐานก่อเป็นแบบฐานบัวลูกแก้วอกไก่ มีมุขหน้า – หลัง มีบันไดทางขึ้นด้านหน้า ๒ ทาง และบันไดด้านข้างทั้ง ๒ ด้านที่เชื่อมต่อกับระเบียงคค เสารับเครื่องบนเป็นเสาศิลาแลงสี่เหลี่ยม เป็นลักษณะอาคารโถงหรือวิหารโถง ภายในมีแท่นประดิษฐานพระพุทธรูปหรือฐานชุกชี จากการขุดแต่งวิหารหลังนี้ใน พ.ศ. ๒๕๒๗ พบว่าฐานชุกชีมีการสร้างซ้อนทับกัน ๒ ครั้ง รูปแบบสมัยแรกก่อเป็นแบบฐานบัวคว่ำและบัวหงายด้านหน้าย่อมุม สมัยหลังมีการก่อสร้างขยายฐานให้ใหญ่กว่าเดิม

เจดีย์ประธาน ลักษณะเจดีย์เป็นทรงกลมหรือทรงระฆังแบบศิลปะสุโขทัยสกุลช่างเมืองกำแพงเพชร องค์เจดีย์ตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยมและฐานแปดเหลี่ยมที่ซ้อนลดหลั่นกันขึ้นมา มาลัยเถารองรับองค์ระฆังทำเป็นแบบบัวถลา ๓ ชั้น องค์ระฆังค่อนข้างเล็กปากระฆังไม่ผายออกมากนัก ยังปรากฏร่องรอยปูนปั้นรูปกลีบบัวลูกประดับประฆัง หรือที่เรียกว่า “บัวปากระฆัง” ถัดขึ้นไปเป็นบัลลังก์แบบฐานบัวลูกแก้วอกไก่อเหลี่ยมไม้สิบสอง บัลลังก์ประดับลูกแก้วอกไก่ ๒ แถบ แกนปล้องโฉนที่รองรับส่วนยอดประดับลูกแก้วอกไก่ ๒ แถบ เช่นเดียวกัน จากนั้นเป็นส่วนยอดเจดีย์ซึ่งประกอบด้วยบัวฝาละมี ปล้องโฉน และปลียอด

เจดีย์ทรงระฆัง ตั้งอยู่บนฐานแปดเหลี่ยมซ้อนลดหลั่นกันหลายชั้น ทำให้องค์เจดีย์สูงเพรียว องค์ระฆังค่อนข้างเล็กและอยู่ในตำแหน่งที่สูงจากระดับพื้นดินมากรูปแบบเช่นนี้ไม่พบที่เมืองสุโขทัยแต่ปรากฏทั่วไปที่เมืองกำแพงเพชร จนอาจกล่าวได้ว่าเป็นรูปแบบเฉพาะที่มีการสร้างสรรค์ที่เมืองกำแพงเพชรแห่งนี้

เจดีย์ราย อยู่ด้านหน้าวิหารมี ๒ องค์ ลักษณะกับเจดีย์ประธานแต่มีขนาดย่อมกว่า องค์ที่อยู่บริเวณมุมตะวันออกเฉียงใต้สภาพค่อนข้างสมบูรณ์ ลักษณะพิเศษประการหนึ่งของเจดีย์รายองค์นี้ คือ ส่วนปลียอดมีการประดับลวดลายปูนปั้นรูปกลีบบัวเรียงซ้อนกันหลายชั้นที่เรียกกันว่า “บัวกลุ่ม”

ระเบียงคค เป็นอาคารรูปสี่เหลี่ยมล้อมเจดีย์ประธาน ฐานด้านหน้าเชื่อมต่อกับฐานวิหารด้านข้าง ภายในระเบียงคคเปิดโล่ง มีผนังก่อด้วยอิฐเฉพาะด้านหลัง ภายในมีแท่นประดิษฐานพระพุทธรูปเป็นแบบฐานบัวคว่ำและบัวหงายก่อด้วยอิฐ เดิมประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นรวม ๔๑

องค์ แต่ปัจจุบันพระพุทธรูปชำรุดหักพังหมด เสารองรับหลังคาเป็นเสาศิลาแลงสี่เหลี่ยมแท่งเดียวตลอด หลังคาจะใช้กระเบื้องดินเผาแบบตะขอ

อนึ่งเจดีย์ประธานทรงระฆังฐานสูงที่วัดศรีพิจิตรกิริตักถายาราม ซึ่งอยู่นอกเมืองสุโขทัยด้านทิศใต้ มีประวัติการก่อสร้างปรากฏในศิลาจารึกซึ่งพบที่วัดแห่งนี้ระบุว่าตรงกับ พ.ศ. ๑๙๔๓ และกล่าวถึงการนิมนต์พระสงฆ์จากเมืองกำแพงเพชรมาดำเนินการสร้างวัดจึงอาจเป็นไปได้ว่าเจดีย์ทรงกลมหรือทรงระฆังแบบฐานสูงของวัดศรีพิจิตรกิริตักถายารามได้รับอิทธิพลมาจากเมืองกำแพงเพชร ดังนั้นเจดีย์ทรงระฆังแบบทรงสูงของวัดพระธาตุจึงน่าจะมามีมาก่อนการสร้างวัดศรีพิจิตรกิริตักถายาราม หรือก่อน พ.ศ. ๑๙๔๓ และอาจจะอยู่ในช่วงต้นของพุทธศตวรรษที่ ๑๙^{๒๓}

ภาพที่ ๒.๑๔ วัดพระธาตุ

เขตวังโบราณหรือสระมน บริเวณที่เป็นเขตวังโบราณของเมืองกำแพงเพชร หรือที่เรียกกันว่า “สระมน” ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของวัดพระแก้ว ใกล้กับกำแพงเมืองด้านทิศเหนือ บริเวณประตูสะพานโคม ลักษณะผังบริเวณเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีแนวคันดินเป็นขอบเขตรอบนอก ภายใน

^{๒๓} กระทรวงมหาดไทย, กรมศิลปากร, กระทรวงศึกษาธิการ, **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดกำแพงเพชร**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๔), หน้า ๙๐-๙๒.

คันดินมีคูน้ำรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนานกับแนวคันดินด้านนอก คูน้ำจะแบ่งพื้นที่ออกเป็น ๒ ส่วน คือเขตชั้นในกับเขตชั้นนอก ตรงกลางพื้นที่มีสระรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสเรียกว่า “สระมน”

กรมศิลปากรได้ขุดลอกสระมนใน พ.ศ. ๒๔๐๘ และใน พ.ศ. ๒๕๒๖ - ๒๕๒๗ ได้ดำเนินการขุดคันชั้นดินและขุดแต่งเนินดินบริเวณด้านทิศใต้ที่อยู่ก่อนไปทางวัดพระแก้ว ได้พบฐานอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าก่อด้วยศิลาแลง เครื่องบนเป็นเครื่องไม้ มุงหลังคาด้วย กระเบื้องดินเผาแบบตะขอซึ่งพบกระจัดกระจายอยู่ทั่วไป ส่วนแนวคันดินด้านทิศใต้หรือด้าน ที่ติดกับวัดพระแก้วขุดพบแนวกำแพงวังก่อด้วยอิฐและศิลาแลง

การขุดค้นทางโบราณคดีบริเวณพื้นที่ใกล้กับคูน้ำด้านทิศใต้ได้พบเศษกระเบื้องดินเผาแบบตะขอเป็นจำนวนมาก เข้าใจว่าเป็นกระเบื้องมุงหลังคาของอาคารที่สร้างด้วยไม้ นอกจากนั้นยังพบโบราณวัตถุที่สำคัญ เช่น แหวนสำริด โซ่คล้องประตูสำริด เศษดินเผา ประเภทเครื่องถ้วยสังคโลก และเครื่องถ้วยจีนประเภทเครื่องลายครามแบบสมัยราชวงศ์หมิง จากหลักฐานทางโบราณคดีดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่าภายในคันดินรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าหรือที่เรียกกันว่า “สระมน” เป็นเขตที่อยู่อาศัย และเนื่องจากอยู่บริเวณกึ่งกลางเมืองใกล้กับวัดศูนย์กลาง คือ วัดพระแก้ว บริเวณดังกล่าวจึงน่าจะเป็นที่ตั้งของวังเจ้า เมืองกำแพงเพชร^{๒๔}

ภาพที่ ๒.๑๕ เขตวังโบราณหรือสระมน

ศาลพระอิศวรเป็นเทวาลัยในศาสนาฮินดูเพียงแห่งเดียวที่อยู่ในเมืองกำแพงเพชร ปัจจุบันเหลือเฉพาะฐานอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าก่อด้วยศิลาแลง เสาและเครื่องบนหลังคาทำด้วยไม้ จึงหักพังจนหมด

^{๒๔}เรื่องเดียวกัน, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดกำแพงเพชร, หน้า ๙๒.

ศาลพระอิศวรแห่งนี้เดิมได้ประดิษฐานเทวรูปพระอิศวรสำริดจารึกกรอบฐานเทวรูป กล่าวไว้ว่าเมื่อ พ.ศ. ๒๐๕๓ เจ้าพระยาศรีธรรมโศกราชเจ้าเมืองกำแพงเพชรได้สถาปนาเทวรูปพระอิศวร จารึกยังกล่าวถึงการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดวาอารามทั้งในเมืองและนอกเมืองกำแพงเพชร ตลอดจนได้ขุดลอกคลองแม่ไทรบางพร้าวและคลองส่งน้ำจากเมืองกำแพงเพชรไปถึงเมืองบางพาน ทั้งนี้โดยอุทิศส่วนกุศลแด่พระมหากษัตริย์สองพระองค์คือสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ กับพระอาทิตย์วงศ์ก่อนได้รับการสถาปนาเป็นพระมหาอุปราช

นอกจากเทวรูปพระอิศวรยังพบเทวรูปพระนารายณ์และเทวสตรีรวมอยู่ด้วย แต่อาจจะเป็นไปได้ว่า ได้นำไปประดิษฐานไว้ภายหลังหรือนำมาจากที่อื่น

การที่เมืองกำแพงเพชรซึ่งเจ้าเมืองและชาวเมืองนับถือพุทธศาสนาอย่างแน่นแฟ้น แต่ได้มีการสถาปนาเทวรูปพระอิศวรไว้กลางเมืองก็เพราะเหตุว่า เจ้าเมืองที่นับถือพุทธศาสนาจะอุปถัมภ์ศาสนาพราหมณ์ด้วย เพราะพราหมณ์เป็นผู้ประกอบราชพิธีต่างๆ ให้กับราชสำนักและเป็นผู้รักษาคัมภีร์ธรรมศาสตร์ที่ใช้ในการปกครองบ้านเมือง^{๒๕} ศาลพระอิศวร อยู่ภายในกำแพงเมืองด้านตะวันออก หรือ ด้านหน้าของวัดพระธาตุ เป็นศาสนสถานในศาสนาพราหมณ์ ฐานอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ากว้าง ๑๑ เมตร ยาว ๒๙ เมตร ก่อด้วยศิลาแลง เป็นแบบฐานหน้ากระดานชั้นเดียว หันหน้าไปทางด้านตะวันออก มีบันไดเล็กๆ ขึ้นไปบนฐานชั้นบน ข้างบนมีแท่นประดิษฐานเทวรูป เสาและเครื่องบนคงเป็นไม้ ปัจจุบันหักพังหมด ศาลพระอิศวร แห่งนี้เคยเป็นที่ประดิษฐานเทวรูปพระอิศวรสำริดขนาดใหญ่มีจารึกที่ฐานเทวรูปว่าเจ้าพระยาศรีธรรมโศกราชทรงสร้างเมื่อพ.ศ. ๒๐๕๓ ซึ่งตรงกับรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ แห่งกรุงศรีอยุธยา นอกจากเทวรูปพระอิศวรแล้วยังมีเทวรูปพระนารายณ์ และพระอุมา (หรือพระลักษมี) ประดิษฐานรวมอยู่ด้วยแต่อาจจะเป็นไปได้ว่านำไปประดิษฐานไว้ภายหลัง หรือนำมาจากที่อื่น เนื่องจากลักษณะทางประติมากรรมขององค์พระนารายณ์ และพระอุมา (หรือพระลักษมี) เป็นลักษณะศิลปกรรมแบบสุโขทัย ปัจจุบันเทวรูปทั้ง ๓ องค์ได้นำไปจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกำแพงเพชร

ภาพที่ ๒.๑๖ ศาลพระอิศวร

^{๒๕} สำนักศิลปากรที่ ๖ สุโขทัย กรมศิลปากร, นำชมอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สมาน์, ๒๕๕๒), หน้า ๗๐ – ๗๑.

วัดกะโลทัย ตั้งอยู่นอกกำแพงเมืองด้านตะวันออก วัดหันหน้าไปทางทิศตะวันออก สิ่งก่อสร้างสำคัญภายในวัดประกอบด้วย วิหาร รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ด้านหลังวิหาร เป็นเจดีย์ประธาน ทรงดอกบัวตูมหรือทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ ซึ่งทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิง หรือฝั่งเมืองกำแพงเพชรมีเจดีย์ประธานทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ที่วัดกะโลทัยนี้แห่งเดียว จึงอาจจะเป็นไปได้ว่าโบราณสถานของวัดนี้เป็นลักษณะร่วมสมัยกับเมืองนครชุม ก่อนจะย้ายศูนย์กลางเมือง มาอยู่ฝั่งเมืองกำแพงเพชร

ลักษณะเจดีย์ประธานทรงดอกบัวตูมหรือทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ของวัดกะโลทัย ฐานล่างเป็นแบบฐานหน้ากระดานซ้อนลดหลั่น ๔ ชั้น ก่อด้วยศิลาแลง เฉพาะฐานหน้ากระดาน ชั้นที่ ๔ ก่อด้วยอิฐ ถัดขึ้นไปเป็นฐานบัวลูกแก้วอกไก่ที่ปรับทรงให้สูงขึ้น โดยประดับลูกแก้วอกไก่ตรงส่วนท้องไม้ ๒ แถบ ถัดขึ้นไปเป็นฐานแว่นฟ้าย่อเหลี่ยมยี่สิบซ้อนกัน ๒ ชั้น รองรับ ส่วนเรือนธาตุที่ทำย่อเหลี่ยมยี่สิบเช่นเดียวกัน จากนั้นเป็นส่วนยอดซึ่งเป็นทรงดอกบัวตูม ถัดจากดอกบัวตูมขึ้นไปเป็นกรวยเรียวอันเป็นส่วนยอดสุดของเจดีย์ซึ่งปัจจุบันส่วนยอดหักพังแล้ว

รูปแบบเจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์ของวัดกะโลทัยเป็นแบบที่ปรากฏทั่วไปทั้งที่เมืองนครชุมและที่กรุงสุโขทัย เชื่อกันว่าเจดีย์แห่งนี้เก่ากว่าเจดีย์อื่นๆ ทางฝั่งเมืองกำแพงเพชร^{๒๖}

ภาพที่ ๒.๑๗ เจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์ของวัดกะโลทัย

วัดช้าง ตั้งอยู่นอกกำแพงเพชรด้านทิศเหนือ ลักษณะผังวัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หันหน้าไปทางทิศตะวันออกตรงตามแกนทิศ บริเวณวัดล้อมรอบด้วยคูน้ำด้านในคูน้ำมีกำแพงวัดก่อด้วยศิลาแลงอีกชั้นหนึ่ง สิ่งก่อสร้างสำคัญภายในวัดประกอบด้วย วิหาร เจดีย์ประธาน ทรงระฆังแบบสุโขทัย และเจดีย์รายจำนวน ๓ องค์ กำแพงแก้วก่อด้วย ศิลาแลงเช่นเดียวกับกำแพงวัด สร้างล้อมรอบเจดีย์ประธาน แนวกำแพงแก้วด้านหน้าเชื่อมกับฐานวิหารทั้งสองด้าน ส่วนหลังของ

^{๒๖} กระทรวงมหาดไทย, กรมศิลปากร, กระทรวงศึกษาธิการ, **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดกำแพงเพชร**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๔), หน้า ๙๓.

วิหารอยู่ภายในกำแพงแก้วคล้ายกับแผนผังวัดพระธาตุ อุโบสถอยู่นอกคูน้ำด้านทิศใต้ซึ่งปัจจุบันเหลือเฉพาะฐานก่อด้วยศิลาแลง

วิหาร เป็นลักษณะอาคารแบบจัตุรมุข ทำฐานหน้ากระดานเตี้ย มุขด้านหน้า ทำเป็นโถงยาวกว่ามุขด้านข้างและมุขด้านหลัง ผนังกำแพงแก้วเชื่อมต่อกับมุขด้านข้างทั้ง ๒ ด้าน ทำให้มุขด้านหลังอยู่ภายในกำแพงแก้ว เสารองรับเครื่องบนเป็นเสาศิลาแลงสี่เหลี่ยมก่อผนัง ด้านข้างสูงขึ้นมาเพียงเล็กน้อยเป็นลักษณะอาคารโถงหรือวิหารโถง

เจดีย์ประธาน เป็นเจดีย์ทรงระฆังแบบสุโขทัยฐานสี่เหลี่ยมตอนล่างประดับข้างปูนปั้นโผล่ออกมาครึ่งตัวจำนวน ๑๘ เชือก ด้านตะวันออกทำเป็นซุ้มพระ ถัดขึ้นไป ทำเป็นฐานหน้ากระดานแปดเหลี่ยมซ้อน ๓ ชั้น แล้วจึงเป็นฐานบัวแปดเหลี่ยม ชั้นมาลัยเถา เป็นแบบชุดบัวถลา ๓ ชั้น รองรับองค์ระฆังที่ยังปรากฏร่องรอยปูนปั้นบัวปากระฆังให้เห็น บางส่วน บัลลังก์เป็นแบบฐานบัวลูกแก้วอกไก่ ส่วนยอดถัดขึ้นไปชำรุดพังทลาย รูปแบบเจดีย์ประธานแห่งนี้เป็นแบบเจดีย์ทรงระฆังบนฐานแปดเหลี่ยมที่พบทั่วไปในเขตเมืองกำแพงเพชร

เจดีย์ราย มี ๓ องค์อยู่ด้านหลังเจดีย์ประธาน เฉพาะองค์ที่ตั้งอยู่บริเวณมุมตะวันตกเฉียงใต้ ส่วนที่เป็นมาลัยเถาสามชั้นรองรับองค์ระฆังไม่ได้ทำเป็นแบบชุดบัวถลา ศิลปะสุโขทัยดังเช่นเจดีย์ประธาน แต่มีลักษณะเหมือนกับพวงมาลัยซ้อนกัน ๓ ชั้น หรือเป็น แบบมาลัยลูกแก้ว ซึ่งเป็นรูปแบบของมาลัยเถาที่รองรับองค์ระฆังของเจดีย์ในศิลปะอยุธยา เจดีย์รายองค์นี้จึงน่าจะสร้างในสมัยอยุธยารุ่นหลังเจดีย์ประธาน^{๒๗}

ภาพที่ ๒.๑๘ วัดช้าง

^{๒๗} กระทรวงมหาดไทย, กรมศิลปากร, กระทรวงศึกษาธิการ, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดกำแพงเพชร, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๔), หน้า ๙๓-๙๔.

วัดคงหวาย ตั้งอยู่นอกกำแพงเมืองด้านทิศเหนือ ห่างจากประตูสะพานโคม ออกมาประมาณ ๕๐๐ เมตร อยู่ริมทางหลวงหมายเลข ๑๐๑ (กำแพงเพชร - สุโขทัย)

เจดีย์ประธาน เป็นแบบทรงระฆังฐานล่างก่อด้วยศิลาแลง ถัดขึ้นไปจึงก่อด้วยอิฐมีซุ้มพระด้านหน้า ลักษณะเด่นของเจดีย์องค์นี้ คือการเพิ่มส่วนฐานให้ซ้อนลดหลั่นกันหลายชั้นจนทำให้ทรงเจดีย์เพรียวชะลูดองค์ระฆังเล็กลงมากเมื่อเปรียบเทียบกับเจดีย์ทรงระฆังวัดพระธาตุภายในกำแพงเมือง องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมขององค์เจดีย์ฐานล่าง เป็นฐานหน้ากระดานแปดเหลี่ยมซ้อน ๓ ชั้น ถัดขึ้นมาเป็นฐานบัวลูกแก้วอกไก่แปดเหลี่ยม ซ้อนลดหลั่น ๒ ชั้น ฐานบัวตอนล่างทำสูงประดับลูกแก้วอกไก่ ๒ แถบ ฐานบัวชั้นบนประดับลูกแก้วอกไก่แถบเดียว ถัดขึ้นมาเป็นฐานบัวลูกแก้วอกไก่ที่ทำเป็นแบบฐานกลมอีกหนึ่งชั้น แล้วจึงเป็นมาลัยเถาที่ทำเป็นฐานบัวกลา ๓ ชั้นเพื่อรองรับองค์ระฆัง องค์ระฆังและส่วนยอด ชำรุดหักพังจากลักษณะการสร้างฐานแบบต่างๆ ซ้อนลดหลั่นกันหลายชั้นจึงบิบบังคับให้ ส่วนองค์ระฆังมีขนาดเล็ก

วิหาร ตั้งอยู่ด้านหน้าเจดีย์ประธาน ก่อด้วยศิลาแลงและอิฐเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าไม่ย่อมุม มีขนาด ๕ ห้องหรือ ๕ ช่วงเสา มีบันไดทางขึ้น-ลง ทั้งด้านหน้าและด้านหลัง เสาอาคารเป็นเสาศิลาแลงสี่เหลี่ยม ภายในอาคารมีฐานชุกชีประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้น เป็นพระประธานของวัด องค์พระพุทธรูปเหลือเฉพาะส่วนพระวรกายที่ก่อศิลาแลงเป็นแกนรอบฐานพระพุทธรูปประดับลายปูนปั้นเป็นรูปกลีบบัวคว่ำและบัวหงาย และมีเส้นเกสรบัว ประกอบงดงามมาก ลายกลีบบัวปูนปั้นนี้ คล้ายกับฐานกลีบบัวคว่ำบัวและหางของพระพุทธรูปสำริดแบบศิลปะเชียงแสนรุ่นแรก จึงอาจจะได้รับอิทธิพลจากศิลปะทางเหนือหรือล้านนาแล้วนำมาผสมผสานกับศิลปะสุโขทัย^{๒๘}

ภาพที่ ๒.๑๙ วัดคงหวาย

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดกำแพงเพชร, หน้า ๙๔-๙๕.

วัดสระแก้ว ตั้งอยู่นอกเมืองด้านทิศเหนือ ระหว่างเส้นทางเข้าสู่เขตอุทยานฯ ของเมืองกำแพงเพชร บริเวณวัดมีคูน้ำล้อมรอบ ด้านทิศเหนือติดกับคลองส่งน้ำโบราณที่เรียกว่า “คลองท่อทองแดง” สิ่งก่อสร้างปรากฏหลักฐานเฉพาะอาคารที่เป็นอุโบสถตั้งอยู่บนฐานหน้ากระดานหรือฐานเขียงซ้อนลดหลั่นกันถึง ๔ ชั้น ก่อด้วยศิลาแลงตลอด มีบันไดทางขึ้น อยู่ด้านหน้าอุโบสถซึ่งตั้งอยู่บนฐานชั้นที่ ๔ ก่อด้วยศิลาแลงเสริมอิฐเล็กน้อย มีแท่นปักใบเสมาหินชนวนโดยรอบ ด้านข้างของอุโบสถมีแนวเสาที่เรียกว่า “พะไล” อยู่ชิดแนวฐานทั้ง ๒ ข้าง เสาดังกล่าวใช้รองรับชายคาที่ยื่นออกมา หรือที่เรียกว่า “ปีกนก”

การที่ในบริเวณวัดสระแก้วมีสิ่งก่อสร้างเฉพาะอุโบสถเท่านั้น ไม่ปรากฏอาคารอื่นๆ จึงอาจจะเป็นไปได้ว่าอุโบสถแห่งนี้เป็นอุโบสถกลางที่ใช้ประกอบสังฆกรรมในกรณีที่วัดในบริเวณใกล้เคียงไม่มีอุโบสถ

ภาพที่ ๒.๒๐ วัดสระแก้ว

คลองส่งน้ำโบราณ อยู่ด้านทิศเหนือของเมือง ชาวบ้านเรียกว่า **คลองท่อทองแดง** เริ่มต้นรับน้ำจากแม่น้ำปิงตรงบริเวณใต้หนองปลิงไปจนถึงบริเวณเมืองบางพาน ในเขตอำเภอฟาราน กระจาย

จารึกที่ฐานรอบบาทเทวรูปพระอิศวรสำริดซึ่งพบที่เมืองกำแพงเพชร ข้อความบางตอนในศิลาจารึกกล่าวไว้ว่า "... อนึ่งท่อบูพระยาร่วงทำเอาน้ำไปถึงบางพานนั้นก็ถมหายสิ้น และเขาย่อมทำนาทางฟ้า และหาท่อนั้นพบ กระทำท่อบูเอาน้ำเข้าไปเลี้ยงนาให้เป็นนาเหมือนนาฝ่ายมิได้เป็นทางฟ้า^{๒๙}...

^{๒๙} กรมศิลปากร, ศิลาจารึกฐานพระอิศวรเมืองกำแพงเพชร ใน จารึกสมัยสุโขทัย (กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท., ๒๕๒๘), หน้า ๑๗๒.

จากการศึกษาภาพถ่ายทางอากาศปรากฏว่าแนวคลองที่จะนำน้ำจากเมืองกำแพงเพชรไปถึงเมืองบางพาน มีคลองส่งน้ำแห่งนี้เพียงแห่งเดียว จึงสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นเส้นทางน้ำเส้นเดียวกับที่กล่าวในจารึกฐานพระอิศวรเมืองกำแพงเพชรที่เรียกว่า **“ท่อปุพระยาร่วง”** และการที่ข้อความในจารึกเรียกคลองส่งน้ำว่า **“ท่อปุพระยาร่วง”** ย่อมแสดงให้เห็นว่าท่อน้ำหรือคลองส่งน้ำนั้นได้สร้างมานานแล้วตั้งแต่สมัยปุพระยาร่วง คือตั้งแต่สมัยสุโขทัย

กรมชลประทานได้จัดทำโครงการพระราชดำริ พ.ศ. ๒๕๒๔ – ๒๕๒๘ เรียกชื่อว่า **โครงการพระราชดำริคลองท่อทองแดง** ดำเนินการขุดลอกคลองท่อทองแดง เพื่อนำน้ำจากแม่น้ำปิงให้ไหลไปเชื่อมต่อกับคลองห้วยทรายจนถึงเมืองบางพานในเขตอำเภอพรานกระต่าย ซึ่งน้ำที่ผ่านคลองส่งน้ำโบราณนี้อำนวยประโยชน์ต่อพื้นที่ในเขตอำเภอเมืองกำแพงเพชร และอำเภอพรานกระต่ายได้ถึง ๓๓,๕๐๐ ไร่

ภาพที่ ๒.๒๑ โครงการพระราชดำริคลองท่อทองแดง

วัดพระนอน อยู่ห่างจากกำแพงเมืองด้านทิศเหนือห่างไปประมาณ ๑ กิโลเมตร ตั้งอยู่ในบริเวณอรัญญิกของเมืองกำแพงเพชรเป็นวัดขนาดใหญ่ก่อด้วยศิลาแลง มีอิฐปนบ้างเล็กน้อย แผนผังวัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีกำแพงวัดเฉพาะด้านตะวันออกและด้านใต้เท่านั้น ลักษณะกำแพงวัดใช้ศิลาแลงแท่งสี่เหลี่ยมเลียนแบบเครื่องไม้ปักเรียงชิดเป็นแถวติดต่อกันไป บนแนวกำแพงมีศิลาแลงรูปหกเหลี่ยมวางพาดเป็นลักษณะทับหลัง

ด้านหน้าวัดมีกลุ่มโบราณสถานประกอบด้วยบ่อน้ำรูปสี่เหลี่ยม ๑ บ่อ ศาลาโถง ๑ หลัง และห้องน้ำอีก ๑ หลัง สิ่งก่อสร้างดังกล่าวคงจะมีไว้สำหรับพุทธศาสนิกชนที่เดินทางเข้ามาในเขตอรัญญิกได้นั่งพักผ่อนหรืออาบน้ำชำระร่างกายก่อนจะเข้าไปประกอบพิธีกรรมในวัด ภายในบริเวณวัดแบ่งพื้นที่ออกเป็น ๒ ส่วน มีกำแพงแก้วซึ่งมีลักษณะเหมือนกำแพงวัดแต่มีขนาดย่อมกว่าแสดงขอบเขตประกอบด้วยเขตพุทธาวาสหรือพื้นที่ภายในกำแพงแก้วเป็นที่ตั้งของเจดีย์ประธาน เจดีย์ราย วิหาร อุโบสถ และมณฑปสิ่งก่อสร้างต่างๆ ในเขตพุทธาวาสสร้างอยู่บนฐานขนาดใหญ่ขนาดใหญ่ภายใน หรือบนไพทีอีกชั้นหนึ่ง ฐานดังกล่าวจะก่อแนวฐานเฉพาะด้านตะวันออกและด้านใต้เท่า

นั้น เป็นการสร้างเพื่อต้องการปรับพื้นที่ให้ราบเรียบ เนื่องจากพื้นที่วัดจะลาดเอียงจากด้านเหนือ และด้านตะวันตกลงมาสู่ด้านตะวันออกและด้านใต้ บริเวณอีกส่วนหนึ่งของวัดเรียกว่า “เขตสังฆาวาส” หรือเขตที่อยู่ของสงฆ์ เป็นบริเวณด้านทิศเหนือและด้านตะวันตกของเขต พุทธาวาสประตูวัด มีเฉพาะด้านหน้าหรือด้านตะวันออก ๒ ประตู ประตูหนึ่งเข้าสู่เขตสังฆาวาส อีกประตูหนึ่งเข้าเขตพุทธาวาสซึ่งมีทางเดินปูลาดด้วยศิลาแลง และเสาดะเกียง หรือเสาดั้งโคมไฟขนาคู่สองข้างทางเดินไปจนถึงบันไดที่จะขึ้นไปยังเขตพุทธาวาส

อุโบสถ ตั้งอยู่ตอนหน้าสุดของเขตพุทธาวาส ฐานอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีมุขเด็จหน้าหลัง และบันไดขนานมุขเด็จทั้งสองข้าง ลักษณะฐานเป็นแบบฐานบัวลูกแก้วอกไก่ใช้เสาศิลาแลงแปดเหลี่ยมเป็นเสาอาคารรับเครื่องบน นอกฐานอุโบสถมีเสาศิลาแลงแปดเหลี่ยมโดยรอบสำหรับรองรับชายคาที่ยื่นออกมาเลยผนัง หรือที่เรียกว่า “พะไล” อุโบสถหลังนี้เดิมก่อผนังสูงแล้วเจาะช่องผนังเป็นช่องลูกกรงหรือเป็นช่องลม ที่เรียกว่า “ผนังช่องลม” แม้ว่าผนังนี้พังลงหมดแล้ว แต่ระหว่างช่วงเสามีร่องรอยการก่อผนังสูงซึ่งเห็นได้ชัดเจน มีฐานใบเสมาแปดฐานรอบอุโบสถ ใบเสมาหินชนวนของวัดพระนอนที่นำไปจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กำแพงเพชร มีทั้งแกะสลักลวดลายประเภทลายพรรณพฤกษาลายรูปดอกไม้อยู่ท่ามกลางเถาไม้ใบไม้ และที่ขอบแกะสลักลายกระหนกปลายแหลม บางใบแกะสลักภาพเล่าเรื่องรามเกียรติ์ เช่น ตอนทศกัณฐ์กับพาลี ใบเสมาที่มีการแกะสลักแบบนี้ไม่เคยพบที่สุโขทัยอุโบสถวัดพระนอนน่าจะสร้างเพิ่มเติมในช่วงสมัยอยุธยา เพราะสมัยสุโขทัยไม่นิยมสร้างโบสถ์ให้มีขนาดใหญ่และเป็นแกนหลักของวัด นอกจากนั้นการแกะสลักลายกระหนกปลายแหลมที่ขอบใบเสมาเป็นแบบศิลปะอยุธยา

วิหาร ตั้งอยู่ด้านหลังอุโบสถ ตัวอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ลักษณะฐานวิหารเป็นแบบฐานหน้ากระดานและบัวคว่ำ ซึ่งต่างกับฐานของอาคารแห่งอื่นๆ ที่นิยมทำฐานบัวลูกแก้วอกไก่ มีบันไดทางขึ้นด้านหน้า ๒ ทาง ด้านหลัง ๒ ทาง เสาวิหารใช้เสาศิลาแลงแท่งเดียวและมีขนาดใหญ่มาก แต่ละต้นกว้างไม่ต่ำกว่า ๑ เมตร สูงกว่า ๖ เมตร อาจกล่าวได้ว่าเป็นเสาศิลาแลงแท่งเดียวตลอดที่ใหญ่ที่สุดเท่าที่ปรากฏในเขตจังหวัดกำแพงเพชร และสุโขทัย จนเป็นลักษณะเด่นของเมืองกำแพงเพชรที่สะท้อนถึงความก้าวหน้าในการใช้วัตถุดิบขนาดใหญ่ในการก่อสร้างอาคาร

ภายในวิหารปรากฏแท่นประดิษฐานพระนอนขนาดใหญ่ แต่องค์พระนอนถูกทำลายมานานแล้ว ดังที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ไว้ในหนังสือเที่ยวเมืองพระร่วง เมื่อครั้งที่พระองค์เสด็จฯ ไปทอดพระเนตรโบราณสถานที่เมืองกำแพงเพชรใน พ.ศ. ๒๔๕๐ ว่า “...แต่มีความเสียใจที่องค์พระนอนนั้นไม่เป็นรูปเสียแล้ว เพราะมีนักเลงชุดหาทรัพย์ไปทำลายเสียเมื่อเร็วๆ นี้เอง ได้ความจากพระวิเชียรปราการ ว่าจับผู้ที่ทำลายได้ ได้ฟ้องในศาลฯ ได้ตัดสินจำคุกแล้ว...”^{๓๐} (พระวิเชียรปราการ (ฉาย) ผู้ว่าราชการเมืองกำแพงเพชร ภายหลังเลื่อนตำแหน่งเป็นพระยาชัยนฤนาถ) พระนอนองค์นี้ สันนิษฐานว่ายาวประมาณ ๑๓ เมตร ด้านหลังองค์พระนอนทำเป็นผนังทึบก่อด้วยศิลาแลง ด้านหลังผนังทางทิศตะวันตกมีพระพุทธรูปประทับนั่ง ๓ องค์ หันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันตก ปัจจุบันพระพุทธรูปทั้ง ๓ องค์ถูกทำลายจนหมดสิ้น เหลือแต่ฐานเสาวิหารขนาด

^{๓๐} กรมศิลปากร, *เที่ยวเมืองพระร่วง*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๒๖), หน้า ๒๐-๒๑.

ใหญ่ใช้รองรับเครื่องบนและหลังคา เดิมหลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผาแบบตะขอ ลักษณะอาคารมีหลังคาชั้นเดียวและมีปีกนกคลุม ๓ ชั้นที่เรียกว่า “อาคารทรงโถง” ผนังด้านข้างก่อทับด้วยศิลาแลงแล้วเจาะผนังเป็นช่องแสงหรือเป็นช่องลมที่เรียกว่า “ผนังช่องลม”

เจดีย์ประธาน ตั้งอยู่ด้านหลังหรือด้านตะวันตกของวิหารพระนอน เป็นเจดีย์ ทรงกลมหรือทรงระฆังขนาดใหญ่ก่อด้วยศิลาแลงตลอด องค์เจดีย์ตั้งอยู่บนฐานหน้ากระดานสี่เหลี่ยมหรือฐานเขียง ด้านหน้าทำเป็นซุ้มพระหรือมุขเล็กๆ ยื่นออกมา ถัดจากฐานเขียงขึ้นไปเป็นแบบฐานหน้ากระดานแปดเหลี่ยม ๓ ชั้นซ้อนลดหลั่น แล้วจึงเป็นฐานบัวลูกแก้ว ออกไก่แปดเหลี่ยมรองรับมาลัยเถาที่เป็นชุดบัวรองรับกระษัตริย์ บัลลังก์ทำเป็นฐานบัวสี่เหลี่ยม ตรงหน้ากระดานท้องไม้ประดับอกไก่ ๒ แถบ ส่วนยอดที่ถัดจากบัลลังก์ขึ้นไปหักพังเจดีย์ประธานแห่งนี้เป็นเจดีย์ทรงระฆังบนฐานแปดเหลี่ยมที่พบทั่วไป ในเขตเมืองกำแพงเพชร ด้านทิศใต้ของเจดีย์ประธานมีแถวเจดีย์รายเล็กๆ เป็นเจดีย์ทรงระฆังเช่นเดียวกับเจดีย์ประธาน คงจะเป็นเจดีย์บรรจุอัฐิของเจ้านายหรือเครือญาติของผู้อุปถัมภ์วัดหรือ พระสงฆ์องค์สำคัญ นอกจากนั้นยังพบส่วนยอดของปราสาท ที่เรียกว่า “ปราศัณยธิดกลีบบะเพอง” บริเวณด้านทิศใต้ของอุโบสถ ซึ่งคงจะเป็นเจดีย์รายเล็กๆ ที่สร้างขึ้นในสมัยอยุธยา ปราสาทแบบนี้ได้พบเป็นเจดีย์รายที่วัดพระศรีวัดนมหาราตุ จังหวัดลพบุรี และไม่เคย ปรากฏในศิลปะสุโขทัย ถัดจากเจดีย์ประธานไปทางด้านหลังมี กลุ่มโบราณสถานอีกกลุ่มหนึ่งที่ตั้งอยู่ในแกนทิศเดียวกับเจดีย์ ประธาน ประกอบด้วยฐานวิหารรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มณฑปรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสแบบก่อผนังหนา ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปนั่งปูนปั้นขนาดใหญ่เต็มห้อง รูปแบบเดียวกับมณฑปวัดหนองพิกุล เมืองนครชุม และมณฑปวัดศรีชุมเมืองสุโขทัย ด้านหลังมณฑปยังมีเจดีย์รายเล็กๆ หลายองค์ วัดพระนอนเป็นวัดขนาดใหญ่แห่งหนึ่งของเมืองกำแพงเพชรคงจะสร้างมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๐ จากนั้นคงจะมีการบูรณะและก่อสร้างเพิ่มเติมในช่วงสมัยอยุธยา ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๒^{๓๑}

ภาพที่ ๒.๒๒ วัดพระนอน

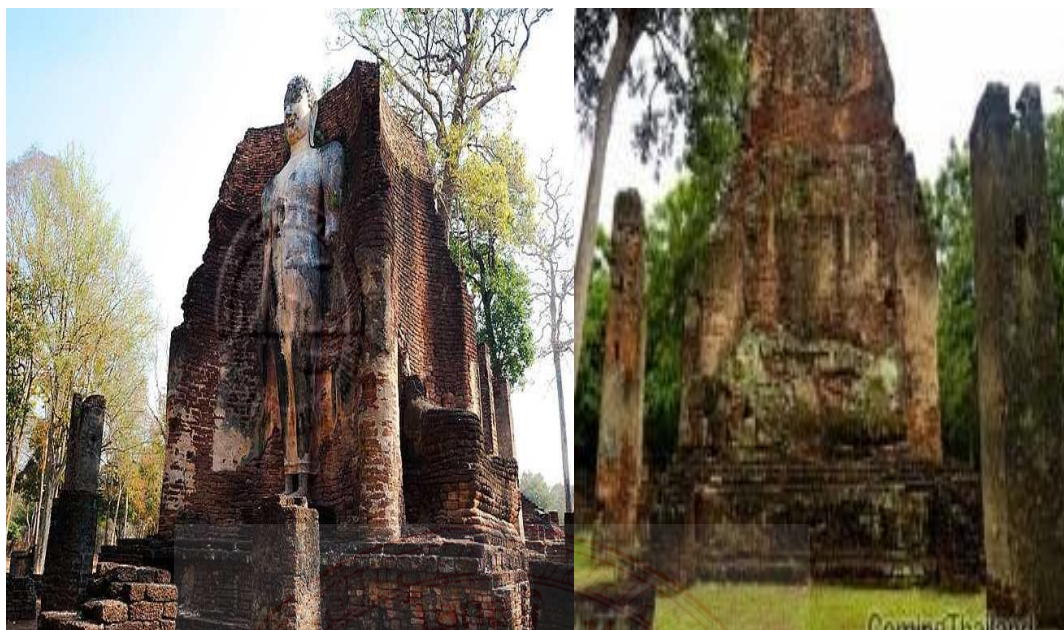
^{๓๑} กระทรวงมหาดไทย, กรมศิลปากร, กระทรวงศึกษาธิการ, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดกำแพงเพชร, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๔), หน้า ๙๖-๙๘.

วัดพระสี่อิริยาบถ เป็นวัดขนาดใหญ่อีกแห่งหนึ่งในบริเวณอรัญญิก ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของวัดพระนอน ผังวัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หันหน้าไปทางทิศตะวันออก สิ่งก่อสร้างภายในวัดส่วนใหญ่ก่อด้วยศิลาแลง มีอิฐปนอยู่บ้างเล็กน้อยการวางผังอาคารใช้แกนทิศตะวันออก-ตะวันตกทั้งหมด มีกำแพงก่อด้วยศิลาแลงแสดงขอบเขตวัดทั้ง ๔ ด้าน ด้านหน้าวัดมีบ่อน้ำรูปสี่เหลี่ยมขุดตัดลงไปในพื้นที่ศิลาแลง ใกล้บ่อน้ำมีที่อาบน้ำหรือห้องน้ำ ๑ หลัง และมีศาลาปลูกสร้างคร่อมทางเดินเข้าประตูวัดอีก ๑ หลัง ติดกับแนวกำแพงวัด ด้านนอกยังมีคูน้ำเกิดจากการขุดตัดศิลาแลงไปใช้ในการก่อสร้าง ภายในวัดแบ่งพื้นที่ออกเป็นเขตพุทธาวาสและสังฆาวาสอย่างชัดเจน สิ่งก่อสร้างสำคัญภายในเขตพุทธาวาสประกอบด้วย วิหารตั้งอยู่ด้านหน้าใกล้กับแนวกำแพงวัดด้านหน้าหรือด้านตะวันออก สร้างบนฐานรองรับขนาดใหญ่หรือฐานทักษิณ ลักษณะฐานล่างหรือฐานทักษิณเป็นแบบฐานบัวลูกแก้วอกไก่ ก่อด้วยศิลาแลงย่อมุมทั้งด้านหน้าและด้านหลังมีบันไดทางขึ้นทั้งด้านหน้าและด้านหลังผนังด้านข้างฐานทักษิณใช้ศิลาแลงทำเป็นลูกกรงเตี้ยๆ เลียนแบบเครื่องไม้ ชานชาลาด้านหน้า มีแท่นสิงห์ปูนปั้นและทวารบาลรวม ๘ แท่น

บนลานประทักษิณมีฐานวิหารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีมุขเด็จทั้งด้านหน้าและด้านหลัง บันไดทางขึ้นวิหารสร้างชนาบุมุขเด็จทั้งสองข้าง วิหารมีขนาด ๗ ห้อง หรือ ๗ ช่วงเสา ภายในมีแท่นอาสนสงฆ์และฐานชุกชี มีร่องรอยพระประธานเป็นพระพุทธรูปปูนปั้น ประทับนั่งเสารับเครื่องบน หลังคาใช้เสาศิลาแลงสี่เหลี่ยม

มณฑปอยู่ด้านหลังวิหาร มีขนาดใหญ่ สร้างเป็นประธานวัดแทนเจดีย์ มีกำแพงแก้วล้อมรอบ แนวกำแพงแก้วก่อมาเชื่อมกับฐานทักษิณด้านข้างทั้ง ๒ ด้าน ทำให้ส่วนหลังของฐานทักษิณอยู่ภายในกำแพงแก้ว แบบแผนการวางผังวัดเช่นนี้จะได้รับอิทธิพลจาก ศิลปะอยุธยาผสมผสานกับ ศิลปะสุโขทัย พุทธศาสนิกชนที่มาประกอบพิธีกรรมภายในวิหาร สามารถเดินลงบันไดฐานทักษิณด้านหลังเข้าไปสักการะพระพุทธรูปในมณฑปได้อย่างสะดวก กำแพงแก้วมีซุ้มประตูทางเข้า ๓ ด้าน ยกเว้นด้านตะวันออกที่เชื่อมต่อกับวิหาร

มณฑปของวัดพระสี่อิริยาบถเมืองกำแพงเพชรมีผังเป็นแบบจัตุรมุข ตรงกลางทำเป็นแท่งทึบ ก่อด้วยศิลาแลงและอิฐเพื่อรับส่วนยอดของหลังคา และทำเป็นมุขยื่นออกมาทั้ง ๔ ด้าน หรือ ๔ ทิศ ผนังของแท่งทึบแต่ละด้านประดิษฐานพระพุทธรูปปางต่างๆ คือ ด้านตะวันออกหรือด้านหน้าประดิษฐานพระพุทธรูปปางลีลา ด้านใต้ประดิษฐานพระพุทธรูป ปางมารวิชัย ด้านตะวันตกประดิษฐานพระพุทธรูปปางประทานอภัย (ยืน) และด้านทิศเหนือ เป็นพระพุทธรูปปางไสยาสน์ซึ่งหันพระเศียรไปทางทิศตะวันออก พระพุทธรูปทั้ง ๔ ด้านที่ ยังเหลือสภาพค่อนข้างสมบูรณ์มีเฉพาะด้านตะวันตกหรือพระยืน พระพักตร์เป็นลักษณะพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัยหมวดกำแพงเพชร คือ พระนลาฏกว้าง พระหูเสี้ยว มณฑปพระสี่อิริยาบถแบบนี้ที่กรุงสุโขทัยพบที่วัดเจตุพนนอกเมืองด้านทิศใต้

ภาพที่ ๒.๒๓ วัดพระสี่อิริยาบถ

ภายในกำแพงแก้วรอบมณฑปพระสี่อิริยาบถมีฐานเจดีย์รายหลายองค์ เจดีย์รายที่ตั้งอยู่ประจํามุมกำแพงแก้วเป็นเจดีย์ทรงปราสาทยอดระฆังแบบสุโขทัย เรือนธาตุทำเป็นซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูป ส่วนยอดเป็นองค์ระฆัง

อุโบสถ อยู่ด้านทิศใต้ของเขตพุทธาวาสเกือบติดกำแพงวัด สร้างเป็นอาคารเล็ก ๆ ฐานเตี้ยชั้นเดียว เสาศิลาแลงสี่เหลี่ยม มีใบเสมาหินชนวนปักบนพื้นดินโดยรอบ แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของโบสถ์มีน้อยกว่าวิหาร เขตสังฆาวาสอยู่บริเวณด้านทิศใต้และตะวันตกของเขตพุทธาวาส พบฐานอาคารขนาดต่างๆ ที่เป็นฐานศาลา กุฏิสงฆ์ บ่อน้ำ และเวจกุฏิ (ส้วม) วัดพระสี่อิริยาบถนี้คงจะสร้างมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ราวช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๐ (พ.ศ. ๑๙๐๐ - ๑๙๕๐)

วัดฆ้องชัย ตั้งอยู่ด้านหน้าหรือด้านตะวันออกของวัดพระสี่อิริยาบถ ในเขตอรัญญิกของเมืองกำแพงเพชร สิ่งก่อสร้างภายในวัดวางตรงตามแกนทิศตะวันออกและตะวันตก หันหน้าวัดไปทางทิศตะวันออก กำแพงวัดก่อด้วยศิลาแลง มีเพียง ๒ ด้าน คือ ด้านทิศใต้ และทิศตะวันตก นอกกำแพงวัดด้านทิศตะวันตกปรากฏบ่อศิลาแลงยาวขนานไปกับแนว กำแพงวัด

วิหาร ตั้งอยู่ด้านหน้า เป็นอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ฐานล่างก่อเป็นฐานหน้ากระดาน มีบันไดทางขึ้นทั้งด้านหน้าและด้านหลัง ฐานหน้ากระดานล่างของวิหารวัดฆ้องชัยแตกต่างจากแห่งอื่นๆ คือทำเป็นหน้ากระดานสูงถึง ๒.๑๐ เมตร นับเป็นฐานเขียงหรือฐานหน้ากระดานของอาคารที่สูงที่สุดเท่าที่พบในเขตเมืองกำแพงเพชร

ฐานวิหารด้านบนทำเป็นฐานบัวลูกแก้วอกไก่ มีมุขเด็จหน้า-หลัง บันไดทั้งด้านหน้าและด้านหลังสร้างขนานมุขเด็จทั้ง ๒ ข้าง รูปแบบเช่นนี้จะพบอยู่ทั่วไปในแบบอาคารของเมืองกำแพงเพชร โถงอาคารมีขนาด ๗ ห้อง แต่เมื่อรวมมุขหน้า-หลังด้วยจะเป็นอาคารขนาดใหญ่ ๙ ห้อง เสารับเครื่องบนเป็นเสาศิลาแลงแปดเหลี่ยม บริเวณชานชาลามุขหน้าเดิมประดับมกรดินเผาหรือมกรสังคโลก ซึ่งจากการขุดแต่งใน พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้พบชิ้นส่วนมกรเป็นจำนวนมากที่บริเวณนี้ และ

สามารถนำไปประกอบจนได้เป็นตัวมกรที่เกือบสมบูรณ์ ปัจจุบันจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กำแพงเพชร

เจดีย์ประธานตั้งอยู่ด้านหลังวิหารในแกนทิศเดียวกันเป็นเจดีย์ทรงระฆังศิลปะสุโขทัยสกุลช่างกำแพงเพชร องค์เจดีย์ตั้งอยู่บนฐานเขียงสี่เหลี่ยมและฐานหน้ากระดานแปดเหลี่ยมที่ซ้อนลดหลั่นกันขึ้นมา ฐานบัวลูกแก้วอกไก่แปดเหลี่ยมรองรับชั้นมาลัยที่ทำเป็นบัวกลา ๓ ชั้น ปัจจุบันองค์ระฆังและส่วนยอดหักพังจัดเป็นเจดีย์ทรงระฆังฐานแปดเหลี่ยม องค์ระฆังเล็กทำให้รูปทรงขององค์เจดีย์สูงเพรียว ซึ่งเป็นรูปแบบที่พบทั่วไปในเมืองกำแพงเพชรด้านหลังเจดีย์ประธานมีเจดีย์รายขนาดเล็ก ๔ องค์ เขตสังฆาวาสตั้งอยู่ด้านทิศใต้และทิศตะวันตกของเขตพุทธาวาสมีฐานศาลาฐานนักษัตร และบ่อน้ำ จากการขุดแต่งโบราณสถานแห่งนี้ใน พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้พบเศษภาชนะดินเผาเป็นจำนวนมากที่เป็นเครื่องเคลือบ มีทั้งเครื่องเคลือบสังคโลกเครื่องถ้วยจีนประเภทเครื่องลายครามสมัยราชวงศ์หมิง พบพระพุทธรูปสำริดฝีมือช่างพื้นเมืองที่ผสมผสานรูปแบบศิลปะสุโขทัยและอยุธยาเข้าด้วยกันทำให้สันนิษฐานได้ว่าวัดแห่งนี้จะสร้างในช่วงสมัยสุโขทัยตอนปลายหรือช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๐

ภาพที่ ๒.๒๔ วัดฆ้องชัย

วัดสิงห์ โบราณสถานวัดสิงห์ตั้งอยู่ในบริเวณอรัญญิกของเมืองกำแพงเพชร ถัดจากวัดพระสี่อิริยาบถไปทางทิศเหนือประมาณ ๑๐ เมตร มีกำแพงศิลาแลงโดยรอบทั้ง ๔ ด้าน ประตูวัดอยู่ด้านหน้าหรือด้านตะวันออก ๑ ทางและด้านตะวันตก ๑ ทาง ภายในบริเวณวัดแบ่งพื้นที่ออกเป็นเขตพุทธาวาสและเขตสังฆาวาสชัดเจนเช่นเดียวกับวัดอื่นๆ ในเขตอรัญญิก สิ่งก่อสร้างในเขตพุทธาวาสวางไม่ตรงตามแกนทิศตะวันออก - ตะวันตก โดยเฉียงลงทางทิศตะวันออกเฉียงใต้เล็กน้อย จากการขุดแต่งโบราณสถานวัดสิงห์ ใน พ.ศ. ๒๕๒๕ พบหลักฐาน ที่แสดงให้เห็นถึงการปรับปรุงซ่อมแซมอาคารและการเปลี่ยนแปลงหน้าที่ของอาคาร กล่าวคือ อาคารขนาดใหญ่ที่อยู่หน้าสุดตั้งอยู่บนฐานทักษิณ สภาพในปัจจุบัน คือ อุโบสถ เพราะมีฐานโบสถ์ ตั้งอยู่บนฐานทักษิณโดยรอบ แต่ภายในโรงอาศรมมีแนวอาสนสงฆ์ตรงผนังด้านทิศใต้ จึงทำให้ทราบว่าการหลังนี้ดั้งเดิม คือ วิหาร ที่สร้างให้เป็นแกนหลักของวัดตามความนิยมในสมัยสุโขทัย ต่อมาในสมัยหลังหรือสมัยอยุธยาซึ่งนิยมสร้างโบสถ์ให้มีขนาดใหญ่ ได้เปลี่ยนหน้าที่ของอาคารจากวิหารเป็นอุโบสถโดยการปักโบสถ์โดยรอบโบสถ์ที่ค้นพบ สลักจากหินชนวน บางใบประดับลวดลายพรรณพฤกษาในกรอบลายรูปสามเหลี่ยม และ ที่ขอบของโบสถ์มีสลักเป็นแถวลายกระหนกปลายแหลมซึ่งเป็นลวดลายแบบศิลปะอยุธยา ลวดลายบนโบสถ์จึงเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นว่าการประดับโบสถ์เพื่อ เปลี่ยนแปลงหน้าที่ใช้สอยอาคารจากวิหารเป็นอุโบสถอยู่ในช่วงสมัยอยุธยา

อุโบสถหรือวิหาร ตั้งอยู่บนฐานทักษิณขนาดใหญ่เช่นเดียวกับวิหารวัดพระสี่อิริยาบถ บันไดทางขึ้นฐานทักษิณด้านหน้าสร้างแปลกกว่าแห่งอื่นๆ คือบันไดทำเจาะเข้าไปในฐานไม่ได้ก่อยื่นออกมาจากฐาน ขานชาลาด้านหน้าบนฐานทักษิณก่อเป็นแท่นยกสูง ขึ้นจากระดับพื้นระดับสิงห์ปูนปั้น ทวารบาล และนาคที่มีแกนเป็นศิลาแลง อุโบสถหรือ วิหารเดิมที่อยู่บนลานประทักษิณ ลักษณะอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีมุขเด็จหน้า-หลัง ฐานอาคารเป็นแบบฐานบัวลูกแก้วอกไก่ เสารองรับเครื่องบนเป็นแปดเหลี่ยม ใช้เขียนศิลาแลง รูปแปดเหลี่ยมวางซ้อนขึ้นไป ภายในอาคารยังปรากฏแนวอาสนสงฆ์และฐานชุกชีหรือแท่น ประดิษฐานพระประธานกำแพงแก้วสร้างต่อจากฐานทักษิณไปทางทิศตะวันตก ฐานทักษิณ ด้านหลังอยู่ภายในกำแพงแก้วเช่นเดียวกับวิหารวัดพระสี่อิริยาบถ กำแพงแก้วแบ่งเป็น ๒ ส่วน ส่วนแรกมีเจดีย์ประธานและเจดีย์ประจำมุมเล็กๆ อีกส่วนหนึ่งมีฐานอาคารขนาดเล็ก ๑ หลัง

เจดีย์ประธาน ก่อด้วยศิลาแลงและอิฐ สภาพในปัจจุบันเหลือเฉพาะส่วน ฐานหน้ากระดานสี่เหลี่ยมซ้อนกัน ๓ ชั้น ถัดขึ้นไปเป็นฐานบัวส่วนยอดหักพังลง มีซุ้มยื่นออกมาจากฐานล่างทั้งสี่ด้าน ภายในซุ้มมีร่องรอยการประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นแกนศิลาแลง จากการขุดแต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้พบชิ้นส่วนปูนปั้นบัวปากกระบังรอบฐานเจดีย์ ยังเป็นหลักฐานสำคัญที่ชี้ให้เห็นว่ารูปทรงเดิมขององค์เจดีย์เป็นทรงระฆังฐานสี่เหลี่ยมคล้ายกับเจดีย์ประธานวัดกำแพงงาม คือ เป็นเจดีย์ทรงระฆังฐานสูง

โบราณวัตถุที่ค้นพบจากการขุดแต่ง ได้แก่ เศียรพระพุทธรูปสำริด เศษภาชนะดินเผาทั้งเคลือบและไม่เคลือบ ชนิดเครื่องเคลือบ ได้แก่ เครื่องเคลือบสังคโลก เครื่องถ้วยจีนแบบเครื่องลายครามสมัยราชวงศ์หมิง ตะปุดอกเครื่องไม้ ใบเสมานหินชนวน ฯลฯ โบราณวัตถุมีทั้งแบบสุโขทัยและอยุธยาปะปนกัน

ภาพที่ ๒.๒๕ วัดสิงห์

วัดกำแพงงาม ตั้งอยู่ในเขตอรัญญิกของเมืองกำแพงเพชร แผนผังบริเวณ วัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีกำแพงศิลาแลงโดยรอบทั้ง ๔ ด้าน เขตพุทธาวาสมีกำแพงแก้วล้อมรอบส่วนเขตสังฆาวาสเป็นบริเวณด้านหลังและด้านข้างของเขตพุทธาวาส วิหารก่อด้วยศิลาแลงเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีมุขหน้า-หลัง ลักษณะฐาน เป็นแบบฐานบัวลูกแก้วอกไก่ซึ่งเป็นแบบอาคารที่พบทั่วไปในเมืองกำแพงเพชร เจดีย์ประธาน เป็นเจดีย์ทรงระฆังฐานสี่เหลี่ยม ก่อด้วยศิลาแลง องค์ระฆังและส่วนยอดหักพัง ส่วนที่ยังเหลืออยู่ประกอบด้วยฐานหน้ากระดานสี่เหลี่ยมซ้อนลดหลั่นกัน ๓ ชั้น ถัดขึ้นไปเป็นฐานบัวคว่ำ และบัวหงายสี่เหลี่ยมรองรับชั้นมาลัยเถาที่เป็นบัวถลา ๓ ชั้น ลักษณะเจดีย์ประธานแห่งนี้จึงเป็นเจดีย์ทรงระฆังฐานสูงเช่นเดียวกับที่วัดสิงห์ แต่ฐานที่ซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไปเพื่อรองรับ ส่วนยอด เป็นฐานสี่เหลี่ยมไม่ใช่ฐานแปดเหลี่ยม รูปแบบดังกล่าวน่าจะมีมาก่อนเจดีย์ทรง ระฆังที่ทำฐานแปดเหลี่ยม ด้านหน้าและด้านหลังเจดีย์ประธานมีเจดีย์รายรวม ๗ องค์ ส่วนอุโบสถตั้งอยู่นอกกำแพงวัดด้านตะวันออก

ภาพที่ ๒.๒๖ วัดกำแพงงาม

วัดช้างรอบ โบราณสถานวัดช้างรอบตั้งอยู่บนจุดสูงสุดของภูเขาสูงขนาดย่อม ที่เป็นเขตอรัญญิกของเมืองกำแพงเพชร ผังวัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าหันหน้า ไปทางทิศตะวันออก มีกำแพงศิลาแลงเฉพาะด้านตะวันออกและด้านใต้ สิ่งก่อสร้างสำคัญภายในวัดประกอบด้วยวิหารและเจดีย์ประธานซึ่งเป็นเจดีย์ทรงระฆังบนฐานสี่เหลี่ยม ขนาดใหญ่ด้านหน้าวิหารมีบ่อรูปสี่เหลี่ยมที่ขุดตัดลงไปในศิลาแลงเพื่อนำมาใช้ในการก่อสร้าง ซึ่งบ่อนี้ได้ดัดแปลงให้เป็นสระน้ำด้านหน้าวัด อุโบสถเป็นอาคารขนาดเล็กตั้งอยู่ เกือบติดกำแพงวัดด้านตะวันออก วิหารมีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ลักษณะฐานเป็น แบบฐานบัวลูกแก้วอกไก่ มีมุขเด็จหน้า-หลัง บันไดด้านหน้าและด้านหลังสร้างขนาบมุขเด็จ ภายในวิหารยังปรากฏแนวฐานอาสนสงฆ์ และฐานชุกชีหรือแท่นประดิษฐานพระประธาน ซึ่งองค์พระหักพังไปหมดแล้ว เสาอาคารรับเครื่องบนและหลังคาเป็นเสาศิลาแลงสี่เหลี่ยม

บริเวณที่ติดกับวิหารด้านหลังมีเจดีย์ประธานที่ทำฐานล่างเป็นฐานสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่หรือที่เรียกว่า ฐานทักษิณ ด้านบนของฐานมีลานสำหรับประทักษิณได้รอบองค์เจดีย์ขนาดฐานกว้างด้านละ ๓๒ เมตร ลักษณะฐานทักษิณทำเป็นแบบฐานบัวคว่ำและบัวหงาย ๒ ชั้น ฐานบัวชั้นบนยึดส่วนหน้ากระดานทองไม่ให้เป็นผนังสูง ประดับข้างปูนปั้นครึ่งตัวโดยรอบจำนวน ๖๘ เชือก ลักษณะข้างเป็นแบบข้างทรงเครื่องประดับลายปูนปั้นตามส่วนต่างๆ ระหว่างข้างแต่ละเชือกตกแต่งลวดลายปูนปั้นนูนสูงเป็นลายต้นไม้ และปั้นเป็น สัตว์เล็กๆ เช่น กระรอก นก และงู เกาะเกี่ยวกิ่งไม้ บริเวณกึ่งกลางของฐานทักษิณมีบันได ขึ้น-ลงทั้ง ๔ ด้าน เดิมคงจะทำราวบันไดเอาไว้ด้วยแต่ปัจจุบันหักพังขานบันไดแต่ละด้าน ประดับสิงห์และทวารบาลปูนปั้นอยู่บนแท่นเดี่ยวๆ หน้าหน้าออกด้านนอกต้อนรับผู้ที่จะขึ้นไป ยังองค์เจดีย์

จากบันไดที่จะขึ้นไปยังลานประทักษิณทำเป็นซุ้มประตู หลังคาซุ้มมีเจดีย์ยอดระฆังขนาดเล็กตั้งอยู่ นับเป็นรูปแบบที่แปลกซึ่งไม่เคยพบตามโบราณสถานอื่นๆ ในศิลปะสุโขทัย แต่รูปแบบดังกล่าวปรากฏตามโบราณสถานขนาดใหญ่ของกรุงศรีอยุธยา เช่น เจดีย์ยอดระฆัง ที่ตั้งอยู่เหนือหลังคาตรีมุขปราสาทประธานของวัดราชบูรณะ และเจดีย์ยอดระฆังบนหลังคามุข ทิศของเจดีย์ทรงระฆัง ๓ องค์ที่วัดพระศรีสรรเพชญ์ เป็นต้น บนลานทักษิณก่อผนังเตี้ยๆ ด้วยอิฐเชื่อมต่อกันระหว่างซุ้มประตูแต่ละทิศ มีฐานเจดีย์ประจำมุมอยู่ทั้ง ๔ มุม พบหลักฐาน ส่วนยอดเจดีย์มุมที่หักพังทำให้ทราบว่าเดิมเป็นเจดีย์ทรงปราสาทกลีบบะเพราที่มีรูปแบบคล้ายคลึงกับเจดีย์ทรงปราสาทกลีบบะเพราซึ่งเป็นเจดีย์รายในบริเวณวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดลพบุรี องค์เจดีย์อยู่บนฐานทักษิณประกอบด้วยฐานหน้ากระดานแปดเหลี่ยม ถัดขึ้นไป ทำเป็นฐานหน้ากระดานทรงกลมฐานชั้นนี้ประดับลวดลายปูนปั้นเล่าเรื่องพุทธประวัติโดยแบ่งออกเป็นช่องรอบองค์เจดีย์รวม ๔๔ ช่อง ส่วนใหญ่ภาพปูนปั้นกะเทาะหลุด ที่ยังเหลืออยู่พอจะอธิบายเรื่องราวได้ คือ ภาพในพิธีการยกอนุสุมพรของเจ้าชายสิทธัตถะ ภาพพระนางพิมพาประทับอยู่บนที่บรรทมกับพระราหุล และภาพเจ้าชายสิทธัตถะออกบรรพชา โดยมีนายฉันทะตามเสด็จ ที่เข้ามาทั้ง ๔ ข้างมีเทวดากำลังเหาะโดยใช้พระหัตถ์รองรับเข้ามา บางช่องที่ปูนปั้นกะเทาะหลุดออกมา ปรากฏเส้นร่างสีดำที่ช่างได้เขียนบนพื้นก่อนที่จะปั้นปูน ด้านล่างของปูนปั้นพุทธประวัติประดับหงส์ดินเผาโดยรอบ นอกจากหงส์ดินเผาแล้วยังพบงานดินเผาอื่นๆ ทำเป็นรูปกนิษฐกนิรี เศียรเทวดา แต่ไม่ทราบตำแหน่งประดับที่แน่ชัด ถัดจากฐานหน้ากระดานกลมที่ประดับภาพปูนปั้นพุทธประวัติขึ้นไป ทำเป็นฐานกลมแบบ ฐานบัวคว่ำและบัวหงาย (ฐานปัทม์) ซ้อนลดหลั่นกัน ๒ ชั้น องค์เจดีย์ถัดจากฐานปัทม์กลม ขึ้นไปหักพังหมดแล้ว ซึ่งประกอบด้วยชั้นมัลลิกาที่ทำเป็นชุดบัวกลีบ ๓ ชั้นองค์ระฆังบัลลังก์ปล้องโหนด และปลียอด

เจดีย์ทรงระฆังที่ประดับข้างปูนปั้นโดยรอบฐานหรือที่เรียกกันทั่วไปว่า “เจดีย์ข้างล้อม” เป็นรูปแบบที่นิยมสร้างกันมากในสมัยสุโขทัย ทั้งที่กรุงสุโขทัย และเมืองบริวาร คือ ศรีสัชนาลัย และกำแพงเพชร สันนิษฐานกันว่ารับอิทธิพลมาจากลังกาโดยผ่านทางเมืองนครศรีธรรมราช เจดีย์ในประเทศลังกาที่ทำข้างประดับฐาน คือ เจดีย์รวันเวลี เมืองอนูราชปุระ เมื่อพุทธศาสนาหลักางค์เข้าสู่เมืองนครศรีธรรมราช ได้มีการสร้างเจดีย์ทรงระฆังขนาดใหญ่ที่วัดพระบรมธาตุ เมืองนครศรีธรรมราชเป็นเจดีย์ทรงระฆังรุ่นเก่า ที่ประดับข้างปูนปั้นภายในซุ้มรอบฐานล่าง เมื่อสุโขทัยรับพุทธศาสนาจากเมืองนครศรีธรรมราช คงจะรับคติการสร้างเจดีย์ข้างล้อม จากเมืองนครศรีธรรมราช

ด้วย ดังปรากฏหลักฐานในศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ ๑ กล่าวถึงการนิมนต์พระสังฆราชที่มีความรอบรู้ในพระไตรปิฎกจาก เมืองนครศรีธรรมราชให้ขึ้นมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่กรุงสุโขทัย

ภาพที่ ๒.๒๗ วัดช้างรอบ

เจดีย์วัดช้างรอบเมืองกำแพงเพชรนับเป็นเจดีย์ทรงระฆังที่ประดับช้างปูนปั้นโดยรอบฐานที่ใหญ่ที่สุดในแคว้นสุโขทัย คงจะสร้างมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยเพราะคติการสร้าง เจดีย์แบบนี้เป็นที่นิยมแพร่หลาย ต่อมาในสมัยอยุธยาารวกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๑ น่าจะมี การบูรณะปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ตามที่กล่าวไว้ในศิลาจารึกฐานพระอิศวรเมืองกำแพงเพชรว่า “...และซ่อมแปลงพระมหาธาตุและวัดบริวารในเมืองนอกเมือง.”^{๓๒} การปฏิสังขรณ์ในช่วง สมัยอยุธยาน่าจะรวมไปถึงการสร้างเจดีย์ประจำมุมที่เป็นเจดีย์ทรงปราสาทค์กลีบมะเฟือง และเจดีย์ยอดระฆังบนหลังคาซุ้มประตูที่จะขึ้นสู่ลานประทักษิณ

วัดอวาสใหญ่ เป็นวัดขนาดใหญ่อีกแห่งหนึ่งที่ตั้งอยู่ในเขตอรัญญิกของเมืองกำแพงเพชร อยู่ห่างจากตัวเมืองหรือจากประตูสะพานโคมไปทางทิศเหนือประมาณ ๒ กิโลเมตร ปัจจุบันมีทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๑๐๑ (กำแพงเพชร - สุโขทัย) ตัดผ่านด้านหน้าวัด วัดหันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีสิ่งก่อสร้างขนาดต่างๆ มากมายซึ่งใช้ศิลาแลงเป็นวัสดุหลัก มีอิฐน้อยมาก และวางตามแกนทิศตะวันออก-ตะวันตก หน้าวัด มีบ่อน้ำรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดใหญ่ที่ขุดเจาะลงไปในศิลาแลง ขนาดกว้าง ๑๑ เมตร ยาว ๑๘ เมตร ลึกประมาณ ๘ เมตร ชาวบ้านเรียกว่า “บ่อสามแสน” วัดแห่งนี้ไม่มีกำแพงวัด มีเฉพาะกำแพงแก้วที่ก่อด้วยศิลาแลงล้อมรอบเขตพุทธาวาส แนวกำแพงแก้วช่วงหลังหักมุม เข้ามาทำให้บริเวณพุทธาวาสแคบลง

^{๓๒} กรมศิลปากร, ศิลาจารึกฐานพระอิศวรเมืองกำแพงเพชร ใน จารึกสมัยสุโขทัย (กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท., ๒๕๒๘), หน้า ๑๗๓.

สิ่งก่อสร้างสำคัญในเขตพุทธาวาส ด้านหน้าก่อเป็นฐานรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าทำมุมฉาก จำนวน ๒ ฐาน บนฐานมีเจดีย์รายแบบต่างๆ ฐานละ ๘ องค์ ถัดไปเป็นวิหารซึ่งตั้งอยู่บริเวณเกือบกึ่งกลางของเขตพุทธาวาส ตัววิหารตั้งอยู่บนฐานขนาดใหญ่หรือฐานทักษิณ รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดของฐานกว้าง ๒๕ เมตร ยาว ๕๐ เมตร สูง ๑.๕ เมตร มีบันไดทางขึ้น ๓ ทาง คือ ด้านหน้า และบริเวณกึ่งกลางด้านข้างทั้งสองด้าน ผนังด้านข้างของฐานทักษิณใช้ ศิลาลงทำเป็นราวลูกกรงคล้ายกับฐานทักษิณวัดพระสี่อิริยาบถ วิหารที่อยู่บนลานทักษิณมีมุขทั้งด้านหน้าและด้านหลัง โถงวิหารมีขนาด ๗ ห้อง เมื่อรวมกับมุขหน้า-หลังจะเป็นวิหาร ขนาด ๙ ห้อง เสารองรับเครื่องบนเป็นเสา ศิลาลงสี่เหลี่ยม วิหารหลังนี้เป็นแบบก่อผนังสูง แล้วเจาะผนังแต่ละห้องหรือแต่ละช่วงเสาเป็นช่องหรือเป็นซี่ลูกกรงที่เรียกว่า “ผนังช่องลม” ซึ่งร่องรอยการก่อผนังสูงยังปรากฏที่เสามุมด้านหลัง

หลังวิหารมีเจดีย์ประธานขนาดใหญ่ที่สร้างติดกับฐานทักษิณ ลักษณะเจดีย์ เป็นฐานแปดเหลี่ยมย่อมุม ฐานล่างสุดทำเป็นฐานหน้ากระดานแปดเหลี่ยมถัดขึ้นไปเป็นฐาน บัวย่อมุมยี่สิบ นอกนั้นเป็นฐานบัวย่อมุมๆ ละ ๕ เหลี่ยม หรือย่อมุมยี่สิบที่มีการยึดส่วนหน้า กระดานทองไม่ให้ผนังสูงแล้วประดับบัวลูกแก้วอกไก่ ๒ แถว คล้ายกับส่วนเรือนธาตุของเจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์แบบสุโขทัย แต่คงไม่ใช่เจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์เพราะฐานบัวส่วนนี้อยู่ในตำแหน่ง ที่ต่ำกว่าส่วนเรือนธาตุของเจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์มาก ส่วนยอดที่อยู่เหนือขึ้นไปหักและสูญหาย จึงไม่ทราบรูปทรงเดิมที่แน่ชัด

จากการศึกษารูปแบบของฐานเจดีย์ประธานวัดอวาสใหญ่ เมื่อนำไปเปรียบเทียบกับเจดีย์อื่นๆ พบว่าลักษณะฐานดังกล่าวมีความคล้ายคลึงกับฐานเจดีย์ประธานวัดเจดีย์สูงที่ตั้ง อยู่ นอกกรุงสุโขทัยด้านทิศตะวันออก เจดีย์ประธานวัดเจดีย์สูงเป็นเจดีย์ทรงกลมที่มีการขยาย ส่วนหน้า กระดานทองไม้ของฐานบัวชั้นล่างให้เป็นผนังสูง และยังมีฐานบัวด้านบนอีกชั้นหนึ่ง ฐานบัวทั้งสองชั้น ย่อมุมๆ ละ ๕ เหลี่ยม หรือย่อไม้ยี่สิบเช่นเดียวกับฐานเจดีย์ประธานวัดอวาสใหญ่ ฐานบัวชั้นบน รองรับรูปแบบเจดีย์ทรงระฆังศิลปะสุโขทัย คือ ขึ้นมาลัยเถาที่ทำเป็นบัวกลา ๓ ชั้น แล้วจึงขึ้นเป็นองค์ ระฆัง บัลลังก์ และปลียอด จากลักษณะรูปทรงเจดีย์ประธานวัดเจดีย์สูง อาจนำมาเป็นกรณีศึกษา รูปทรงเดิมของเจดีย์ประธานวัดอวาสใหญ่ในส่วนที่หักพังได้ คือ ถัดขึ้นไปเป็นฐานบัวคว่ำและบัว หงาย ชั้นที่สองย่อมุมยี่สิบเหมือนชั้นแรก แล้วจึงเป็นชั้นมาลัยเถา ที่ทำเป็นชุดบัวกลา ๓ ชั้น เป็นองค์ ระฆัง บัลลังก์ และปลียอด จึงอาจกล่าวได้ว่าเจดีย์ประธาน วัดอวาสใหญ่เป็นเจดีย์ทรงระฆังแบบฐาน สูงแบบเดียวกับเจดีย์ประธานวัดเจดีย์สูงที่อยู่ นอก กรุงสุโขทัยด้านตะวันออก ด้านหลังเจดีย์ประธานมี ฐานอาคารหรือฐานวิหารที่ก่อฐานหน้ากระดาน สูงอีก ๑ หลัง และบ่อน้ำรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดใหญ่ เกือบเท่าบ่อสามแสนหน้าวัดอีก ๑ แห่ง ถัดจากเขตพุทธาวาสไปทางด้านหลังหรือด้านตะวันตก ด้าน เหนือ และด้านใต้เป็นเขตสังฆาวาส ของวัดมีกลุ่มอาคารที่เป็นกุฏิสงฆ์และศาลาจำนวน ๓๑ แห่ง บ่อ น้ำ ๒ บ่อ และเวจกุฏิ ๑ แห่ง

วัดอวาสใหญ่เป็นวัดที่มีการจัดแผนผังสิ่งก่อสร้างได้อย่างงดงามและคงจะเป็นวัดที่มีพระสงฆ์ใหญ่ฝ่ายอรัญวาสีจำพรรษาอยู่ เพราะปรากฏฐานอาคารที่คาดว่าเป็นกุฏิสงฆ์ ขนาดใหญ่ หลายแห่งในเขตสังฆาวาส เมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จฯไป ทอดพระเนตรโบราณสถานวัดอวาสใหญ่ใน พ.ศ. ๒๔๕๐ ได้ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ในหนังสือเที่ยว เมืองพระร่วงว่า ขึ้นสำคัญในวัดนี้ คือพระธาตุใหญ่อยู่กลางลานรอบลาน มีเป็นกำแพงสูงประมาณ ๕ ศอก บนกำแพงมีเจดีย์ย่อมุม ก่อเป็นระยะไว้รอบเป็นบวราร พระมหาธาตุ ตัวพระมหาธาตุเองตั้งบน

ฐานทักษิณ มีบันไดขึ้นที่ด้านมีกำแพงล้อมรอบ ทักษิณ ทั้งที่กำแพงและที่ประตูมีรูปสลักงามๆ เป็น ยักษ์บ้างเทวดาบ้าง ฝีมือสลักแล่งงาม น่าดูนัก.”^{๓๓} เป็นที่น่าเสียดายว่ารูปสลักงามๆ ที่เป็นรูปยักษ์ และเทวดาตามที่กล่าวไว้นั้น ในปัจจุบันไม่เหลือร่องรอยหลักฐานแล้ว

ในการขุดแต่งโบราณสถานวัดอวาสใหญ่เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๙ ได้พบเศียรพระพุทธรูป ทั้งที่เป็นแบบศิลปะสุโขทัยและอยุธยาปะปนกัน แสดงว่าวัดแห่งนี้คงสร้างมาแล้ว ตั้งแต่สมัยสุโขทัย และมีการใช้สอยสืบต่อมาถึงช่วงสมัยอยุธยาเช่นเดียวกับวัดขนาดใหญ่อื่นๆ ในบริเวณอรัญญิกของ เมืองกำแพงเพชร^{๓๔}

ภาพที่ ๒.๒๙ วัดอวาสใหญ่

๓) อุทยานประวัติศาสตร์ กำแพงเพชร โบราณสถานทั้งในเขตเมืองกำแพงเพชร และเมืองนครชุมได้รับการคุ้มครองเป็นครั้งแรก โดยทางราชการได้ประกาศ ขึ้นทะเบียนเป็น โบราณสถานของชาติในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๕๒ ตอนที่ ๗๕ วันที่ ๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๘ และ เล่มที่ ๕๔ วันที่ ๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๐

ต่อมาอุทยานประวัติศาสตร์แห่งนี้ได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนกำหนดขอบเขตอีก ครั้งในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๘๕ ตอนที่ ๕๑ วันที่ ๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๑ โดยแบ่งกลุ่ม โบราณสถานออกเป็น ๔ กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ ๑ บริเวณภายในกำแพงเมืองมีโบราณสถาน ๑๔ แห่ง เนื้อที่ ๕๐๓ ไร่

กลุ่มที่ ๒ บริเวณอรัญญิกโบราณ ด้านทิศเหนือของกำแพงเมืองโบราณสถาน ๔๐ แห่ง เนื้อที่ ๑,๖๑๑ ไร่

กลุ่มที่ ๓ บริเวณนอกเมืองด้านทิศตะวันออกมีโบราณสถาน ๑๕ แห่ง เนื้อที่ ๑๖ ไร่

๓ งาน

^{๓๓} กรมศิลปากร, *เที่ยวเมืองพระร่วง*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๒๖), หน้า ๑๘.

^{๓๔} กระทรวงมหาดไทย, กรมศิลปากร, กระทรวงศึกษาธิการ, *วัฒนธรรม พัฒนาการทาง ประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดกำแพงเพชร*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๔), หน้า ๙๘-๑๐๖.

กลุ่มที่ ๔ บริเวณทุ่งเศรษฐี ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปิง (เมืองนครชุม) มีโบราณสถาน ๑๒ แห่ง เนื้อที่ ๓๐ ไร่ ๕ งาน

รัฐบาลได้ดำเนินการฟื้นฟูปรับปรุงขุดแต่งและบูรณะโบราณสถานเมืองกำแพงเพชร ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๘ พร้อมๆ กับเมืองสุโขทัยและศรีสัชนาลัย โดยมีคณะกรรมการปรับปรุงบูรณะโบราณสถานจังหวัดสุโขทัยและกำแพงเพชร ซึ่งจอมพลถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรีในขณะนั้นเป็นประธาน ได้ดำเนินการขุดแต่งและบูรณะโบราณสถาน เมืองกำแพงเพชร ทั้งภายในเมืองและนอกเมือง ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๘ - ๒๕๑๒ รวม ๑๘ แห่ง คือ ศาลพระอิศวร วัดพระธาตุ วัดพระแก้ว พระราชวัง (สระมน) ป้อมเพชร ป้อมเจ้าจันทร์ ป้อมเจ้าอินทร์ ป้อมมูมเมือง ป้อมวัดช้าง ป้อมทุ่งเศรษฐี วัดพระนอน วัดพระสี่อิริยาบถ วัดช้างรอบ วัดอวาสใหญ่ วัดกะโลทัย วัดซุ่มกอ วัดช้าง และวัดอวาสน้อย การบูรณะ พัฒนาโบราณสถานเมืองกำแพงเพชรได้ดำเนินการต่อเนื่องมาโดยตลอดตามงบประมาณ ที่ได้รับในแต่ละปี จนถึง พ.ศ. ๒๕๒๕ กรมศิลปากรได้บรรจุงานบูรณะปรับปรุงโบราณสถาน เมืองกำแพงเพชรไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๕ (พ.ศ. ๒๕๒๕-๒๕๒๙) โดยใช้ชื่อโครงการว่า **โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ กำแพงเพชร** โครงการนี้ได้ดำเนินการต่อเนื่องมาจนถึงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๖ (พ.ศ. ๒๕๓๐-๒๕๓๔) โดยเน้น การบูรณะปรับปรุงโบราณสถานและก่อสร้างระบบสาธารณูปโภคสาธารณูปการในเขตโบราณสถานภายในกำแพงเมืองและบริเวณอรัญญิกเป็นสำคัญ วัตถุประสงค์สำคัญของโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ กำแพงเพชร คือการป้องกันมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติ มิให้สูญหายหรือเสื่อมคุณค่า พัฒนาบริเวณโบราณสถานและธรรมชาติโดยรอบให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์ เพื่อเป็นแหล่งทางการศึกษาและการท่องเที่ยวเป็นการเพิ่มพูนรายได้ของท้องถิ่น และพัฒนาจิตใจของประชาชนให้เห็นคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม ภาคภูมิใจในประวัติศาสตร์ ของชาติ กรมศิลปากรได้เปิด “อุทยานประวัติศาสตร์ กำแพงเพชร” อย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่พฤหัสบดีที่ ๑๘ เมษายน พ.ศ. ๒๕๓๔ โดยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินทรงเป็นประธานในพิธี อุทยานประวัติศาสตร์ กำแพงเพชร ตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิง มีพื้นที่ประมาณ ๓.๔ ตารางกิโลเมตร เขตอุทยานฯ แบ่งเป็น ๒ เขต คือ

เขตภายในกำแพงเมือง พื้นที่ ๕๐๓ ไร่ มีโบราณสถานที่สำคัญคือ วัดพระแก้ว วัดพระธาตุ เขตวังโบราณ (สระมน) ศาลพระอิศวร กำแพงเมือง คูเมือง และป้อมประตูต่าง ๆ

เขตนอกกำแพงเมือง หรือที่เรียกกันว่า “เขตอรัญญิก” พื้นที่ ๑,๖๑๑ ไร่ ตั้งอยู่บนเขาสูงกว้างขนาดย่อม มีโบราณสถานที่เป็นวัดขนาดใหญ่อย่างน้อยรวม ๔๐ แห่ง ที่สำคัญ คือ วัดพระนอน วัดพระสี่อิริยาบถ วัดสิงห์ วัดซุ่มกอ วัดนาคเจ็ดเศียร วัดกำแพงงาม วัดช้างรอบ และวัดอวาสใหญ่

กลุ่มโบราณสถานเขตอรัญญิกของอุทยานประวัติศาสตร์ กำแพงเพชร นับเป็นเอกลักษณ์ของเมืองกำแพงเพชร เนื่องจากโบราณสถานรวมกลุ่มกันหนาแน่นในบริเวณที่ต่อเนื่องเป็นผืนเดียวกัน ตัวโบราณสถานต่างๆ เป็นของแท้ดั้งเดิมที่แสดงถึงฝีมือและความเชื่อ ของบรรพชนในยุคสมัยนั้น สภาพภูมิประเทศโดยรอบโบราณสถานเป็นป่าธรรมชาติที่มีการ อนุรักษ์ไว้เป็นอย่างดีควบคู่กับโบราณสถาน เพื่อคงไว้ซึ่งบรรยากาศของโบราณสถานที่เป็น อรัญญิกหรืออรัญวาสีดังเช่นในอดีต ใน พ.ศ. ๒๕๓๔ คณะกรรมการมรดกโลกแห่งอนุสัญญาคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติของโลกได้ประกาศในการประชุม ณ เมืองคาร์เทจ ประเทศตูนิเซีย ให้อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย -

ศรีสัชชาลัย - กำแพงเพชร เป็น มรดกโลก เนื่องจากหลักฐานที่ปรากฏแสดงให้เห็นถึงผลงานอันล้ำเลิศทางสถาปัตยกรรมไทย ยุคแรก ความงดงามอลังการของศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมแห่งอาณาจักรสุโขทัย หลักฐานที่เป็นผลงานอันเป็นเลิศนี้ปรากฏอยู่มากมายในอุทยานประวัติศาสตร์ทั้ง ๓ แห่ง ดังกล่าว^{๓๕}

๒.๖ แนวคิดที่เกี่ยวกับการส่งเสริมคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ

๒.๖.๑ ความหมายวัฒนธรรม

คำว่า “วัฒนธรรม” ในทางภาษาเป็นคำที่มาจากภาษาบาลีและสันสกฤตโดยคำว่า “วัฒนธรรม” เป็นภาษาบาลีแปลว่าสิ่งที่เจริญงอกงามความก้าวหน้าส่วนคำว่า “ธรรม” เป็นภาษาสันสกฤตหมายถึงคุณความดีเมื่อนำมารวมกันจึงหมายถึงคุณธรรมหรือลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงามตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Culture” มีรากศัพท์มาจากภาษาละติน “Culture” หมายถึงการเพาะปลูกหรือการปลูกฝังเป็นการอธิบายได้ว่ามนุษย์เป็นผู้ปลูกฝังอบรมบ่มนิสัยให้เกิดความเจริญงอกงามวัฒนธรรมจึงเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมหรือความประพฤติของมนุษย์ในแต่ละสังคมส่วนความหมายในทางมานุษยวิทยานักวิชาการได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้ดังนี้

วัฒนธรรม เป็นคำที่ถอดมาจากศัพท์ภาษาอังกฤษ “ Culture ” ซึ่งมีรากศัพท์มาจากคำว่า “culture” ภาษาละติน หมายถึง การเพาะปลูก หรือการปลูกฝัง แต่คำว่า วัฒนธรรม ในภาษาไทยนี้เป็นคำสมาส รวมคำว่า วัฒนะ แปลว่า ความเจริญงอกงาม ความรุ่งเรือง และคำว่า ธรรม แปลว่าระเบียบ ข้อปฏิบัติ เข้าไว้ด้วยกันความหมายของวัฒนธรรมจึงน่าจะหมายถึงความเป็นระเบียบ ความมีวินัย^{๓๖}

วัฒนธรรม แปลตามตัวอักษร หมายความว่า สภาพอันเป็นความเจริญงอกงาม วัฒนธรรมเป็นเรื่องเกี่ยวกับพฤติกรรม วาจาท่าทาง กิจกรรม และผลผลิตของกิจกรรมที่มนุษย์ในสังคมผลิตหรือปรับปรุงขึ้นจากธรรมชาติ และเรียนรู้ซึ่งกันและกัน โดยผ่านการคัดเลือก ปรับปรุงและยึดถือสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน วัฒนธรรมเป็นทั้งลักษณะนิสัยของคนหรือกลุ่มคน ชาติ ลัทธิ ความเชื่อ ภาษาขนบธรรมเนียม อาหารการกิน เครื่องใช้ไม้สอย ศิลปะต่างๆ ตลอดจนการประพฤติปฏิบัติในสังคมวัฒนธรรมอันเป็นผลรวมจากความคิด สติปัญญาของมนุษย์ ซึ่งได้สร้างสรรค์และยึดถือเป็นแนวปฏิบัติในการดำรงชีวิตนั้นแบ่งออกได้ ๕ สาขา ดังนี้^{๓๗}

๑. วัฒนธรรมทางภาษาและวรรณคดี

๒. วัฒนธรรมทางวัตถุ เช่น เครื่องมือเครื่องใช้ในการดำรงชีวิต หรือกิจกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์

^{๓๕} กระทรวงมหาดไทย, กรมศิลปากร, กระทรวงศึกษาธิการ, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดกำแพงเพชร, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๔), หน้า ๑๑๓-๑๑๕.

^{๓๖} ดนัย ไชยโยธา, พัฒนาการของมนุษย์กับอารยธรรมในราชอาณาจักรไทย เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๒-๓.

^{๓๗} นิตยา บุญสิงห์, วัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร: พัฒนาศึกษา, ๒๕๔๔), หน้า ๑๒-๑๓.

๓. วัฒนธรรมทางจิตใจ เช่น ศาสนา คติธรรม
๔. วัฒนธรรมทางจารีต หรือขนบธรรมเนียมประเพณีและการประพฤติต่างๆ ในสังคม
๕. วัฒนธรรมทางสุนทรีย์ ได้แก่ ความงดงาม ความไพเราะ หมายถึง ศิลปะสาขาต่าง ๆ เช่น ประติมากรรม ดุริยางคศิลป์

วัฒนธรรม ตามแนวความคิดทางมานุษยวิทยา ได้ให้คำจำกัดความของวัฒนธรรมมักจะเน้นถึงระบบความเชื่อ (Belief system) และค่านิยมทางสังคม (Social values) วัฒนธรรมมิใช่พฤติกรรมของมนุษย์ แต่เป็นระบบความเชื่อและค่านิยมทางสังคมซึ่งอยู่เบื้องหลังพฤติกรรมของมนุษย์ วัฒนธรรมคือกฎระเบียบหรือมาตรฐานของพฤติกรรมที่คนในสังคมยอมรับ วัฒนธรรมคือ วิถีชีวิต (Way of life) ของคนในสังคม^{๓๘}

วัฒนธรรม หมายถึง แบบแผนการดำเนินชีวิตที่ถือเป็นแนวปฏิบัติร่วมกันในสังคมหนึ่งๆ ซึ่งแตกต่างกันไปตามแต่ละพื้นที่ ในสังคมขนาดใหญ่จะมีลักษณะบางอย่างทางวัฒนธรรมร่วมกันอยู่ขณะเดียวกันก็ยังมีหลากหลายและแตกต่างกันในกลุ่มสังคมระดับที่เล็กลงไปหรือที่เรียกกันว่า วัฒนธรรมย่อย^{๓๙}

นิธิ เอียวศรีวงศ์^{๔๐} ได้สรุปว่าวัฒนธรรมหมายถึงระบบความสัมพันธ์ของคนกับคน คนกับธรรมชาติระบบความสัมพันธ์นี้มนุษย์ไม่ได้สร้างขึ้นใหม่ทุกชั่วอายุคนแต่จะรับระบบความสัมพันธ์ที่ตกทอดกันมาจากการอดิติมีความซับซ้อนมากต้องอาศัยการถ่ายทอดปลูกฝังเป็นเวลานาน

เบญจพร แจกจันทิก^{๔๑} สรุปว่าวัฒนธรรมหมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อสนองความต้องการของมนุษย์และได้เปลี่ยนแปลงปรับปรุงจากการเรียนรู้ของพฤติกรรมมนุษย์ที่ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นแบบแผนประเพณีหรือความคิดเห็นความรู้สึกรู้สึกความประพฤติและกิริยาอาการหรือการกระทำใดๆ ของมนุษย์จนมีการยอมรับปฏิบัติกันมาเป็นวิธีการและมีการอบรมถ่ายทอดไปสู่สมาชิกรุ่นต่อมาเพื่อปรับปรุงให้เข้ากับสภาพสิ่งแวดล้อมของมนุษย์

สุชีพ ปุณฺณภาพ^{๔๒} เห็นว่า วัฒนธรรม เป็นคำไทยที่นำมาจากภาษาบาลีและสันสกฤต แปลว่า ธรรมเป็นเหตุให้เจริญ หรือ ธรรมคือความเจริญ ถ้าจะให้เข้าใจกันง่ายๆ ก็คือ ความเจริญงอกงามที่มนุษย์ทำให้เกิดขึ้น ในด้านสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยา คำว่าวัฒนธรรม คือ วิถีชีวิต ซึ่งสังคมมนุษย์ทำให้เกิดขึ้น เพื่อสนองความต้องการอันเป็นมูลฐานที่มีต่อความดำรงอยู่รอด ความถาวรแห่ง

^{๓๘} ยศ สันตสมบัติ, **มนุษย์กับวัฒนธรรม**, ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๔) หน้า ๑๑-๑๒.

^{๓๙} อรรถพล อนันตวรสุกุล, **วัฒนธรรมไทย**, (กรุงเทพมหานคร: ปาเจรา, ๒๕๔๙), หน้า ๕.

^{๔๐} นิธิ เอียวศรีวงศ์, **ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากร**, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์, ๒๕๓๖), หน้า ๑๔.

^{๔๑} เบญจพร แจกจันทิก, “แนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาการแสดงเพลงโคราชแบบดั้งเดิมของจังหวัดนครราชสีมา”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ**, สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๗), หน้า ๖.

^{๔๒} สุชีพ ปุณฺณภาพ, **วัฒนธรรมวิทยา**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาภูมิบาล, ๒๕๔๐), หน้า ๒๐.

เชื้อสายและการจัดระเบียบแห่งการประสบเหตุการณ์ของสังคมวัฒนธรรม คือ ประมวลแห่งงานทางวัตถุ แบบ หรือกระสวนแห่งองค์การทางสังคม แบบแผนความประพฤติที่ได้รับการอบรมมาแล้ว ความรู้ ความเชื่อถือและการดำเนินงานอื่นๆทั้งปวง ซึ่งได้มีการทำให้เจริญขึ้นในสังคมมนุษย์ ดังนั้นวัฒนธรรม จึงได้แก่ การจัดการกับเหตุแวดล้อมของมนุษย์

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ^{๔๓} ได้ให้ความหมายว่า วัฒนธรรมเป็นวิธีการดำเนินชีวิตของสังคม เป็นแบบแผนการประพฤติและการแสดงออก ซึ่งความรู้สึกรู้สึกนึกคิดในสถานการณ์ต่างๆ ที่สมาชิกในสังคมเดียวกันสามารถเข้าใจ และซาบซึ้งร่วมกัน วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตของมนุษย์ที่เกิดจากระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับธรรมชาติ วัฒนธรรมมีทั้งสาระและรูปแบบที่เป็นระบบความคิด วิธีการ โครงสร้างทางสังคม สถาบัน ตลอดจนแบบแผนและทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้น

๒.๖.๒ วัฒนธรรม ตามแนวทางในการรักษาและส่งเสริมและพัฒนาวัฒนธรรม

๑. วัฒนธรรม คือ วิถีชีวิตของมนุษย์ วัฒนธรรมเป็นการดำเนินชีวิตของสังคมเป็นแบบแผนการประพฤติปฏิบัติและการแสดงออกซึ่งความรู้สึกรู้สึกในสถานการณ์ต่างๆ ที่สมาชิกในสังคมเดียวกันสามารถเข้าใจ และซาบซึ้งร่วมกัน ดังนั้น วัฒนธรรมไทยคือวิถีชีวิตที่คนไทยสั่งสม เลือกรสรปรับปรุงแก้ไขจนถือว่าเป็นสิ่งที่ดีงาม เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม และได้ใช้เป็นแนวทางในการป้องกันและแก้ไขปัญหาในสังคม

๒. วัฒนธรรม คือ มรดกแห่งสังคม ซึ่งสังคมปรับและรักษาไว้ให้เจริญงอกงาม วัฒนธรรมเกิดขึ้นจากการประพฤติปฏิบัติร่วมกัน เป็นแนวเดียวกันอย่างต่อเนื่องของสมาชิกในสังคม สืบทอดเป็นมรดกทางสังคมต่อกันมาจากอดีต หรืออาจเป็นสิ่งประดิษฐ์คิดค้นสร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่ หรืออาจรับเอาสิ่งที่เผยแพร่มาจากสังคมอื่นๆ ทั้งหมดนี้หากเป็นที่ยอมรับและยึดถือเป็นแบบแผนประพฤติปฏิบัติร่วมกัน ก็ย่อมถือว่าเป็นวัฒนธรรมของสังคมนั้น

๓. วัฒนธรรม คือ สิ่งที่มีมนุษย์เปลี่ยนแปลงปรับปรุงหรือสร้างขึ้นเพื่อความเจริญงอกงาม วัฒนธรรมย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขของกาลเวลา ดังเช่นการเปลี่ยนวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนชาวมอญให้เข้ากับยุคสมัย เมื่อมีการประดิษฐ์คิดค้นสิ่งใหม่ เพื่อตอบสนองความต้องการของสังคม ย่อมทำให้สมาชิกของสังคมเกิดความนิยม และในที่สุดอาจจะเลิกใช้วัฒนธรรมดั้งเดิม การจะรักษาวัฒนธรรมเดิมไว้ได้จึงต้องปรับปรุงหรือพัฒนาวัฒนธรรมนั้นให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม^{๔๔}

๒.๖.๓ ลักษณะของวัฒนธรรม

วัฒนธรรมเป็นระบบพฤติกรรมที่มนุษย์คิดสร้างมาเพื่อตอบสนองความต้องการพื้นฐาน ความคิดที่จะสร้างวัตถุและระบบการดำเนินชีวิตของมนุษย์เพื่อบำบัดความต้องการ ระบบ

^{๔๓} สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, คู่มือการบริหารและการจัดการโครงการทางวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.), ๒๕๔๔), หน้า ๒.

^{๔๔} วีระ บำรุงรักษา, ระบบการวัฒนธรรมและคุณภาพมาตรฐาน, (กรมศิลปากร: กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๑), หน้า ๓๔.

ความคิดของมนุษย์ไม่ยอมหยุดนิ่งอยู่กับที่มีการเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ บางสิ่งของที่เก่าก็ถูกทิ้งไป เพราะมนุษย์คิดของใหม่ๆ ที่ดีกว่าและเหมาะสมกับกาลเวลาขึ้นมาใช้ เมื่อมนุษย์รุ่นใหม่คิดสิ่งใหม่ๆ ขึ้นมา ดังนั้นลักษณะ ของวัฒนธรรมจึงไม่ใช่ลักษณะคงที่ตายตัว ดังจะได้สรุปลักษณะวัฒนธรรมได้ ดังนี้^{๔๕}

๑. วัฒนธรรมเป็นผลผลิตของระบบความคิดของมนุษย์ (Cognitive Systems) เพราะระบบความคิดเกิดมาจากระบบสมอง ระบบประสาท และระบบของจิตใจ

๒. วัฒนธรรมสามารถเปลี่ยนแปลงได้ไม่ใช่สิ่งที่คงตายตัว วัฒนธรรมเป็นผลผลิตของระบบความคิดและแสดงออกทางพฤติกรรมอันได้แก่การกระทำในแง่ของการสร้างวัตถุ ผลิตสิ่งของ และระบบต่างๆ ทางสังคม อาจจะมีมองในแง่ของวิวัฒนาการ

๓. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่บุคคลได้มาด้วยการเรียนรู้ บุคคลสามารถเรียนรู้วัฒนธรรมของสังคมที่ตนเองเป็นสมาชิกอยู่ตั้งแต่เกิดจนตาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงต้นของชีวิตมนุษย์ จะมีการสั่งสมวัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่ได้จากการเรียนรู้และการผสมผสานระหว่างกลุ่มชน

๔. วัฒนธรรมเป็นสมบัติส่วนรวม ครรลองหรือระบบการดำเนินชีวิตของบุคคลสังคม ในต้องสอดคล้องกับบุคคลอื่น

สุพัตรา สุภาพ กล่าวว่า ลักษณะของวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม และเป็นสิ่งที่มนุษย์พยายามนำมาแก้ไขปัญหาในชีวิตประจำวันจนทำให้เกิดลักษณะเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์จนกลายเป็นแบบแผนชีวิตลักษณะพื้นฐานของวัฒนธรรมแบ่งออกได้ ๔ ประการ^{๔๖} ดังนี้

๑. เป็นสิ่งที่ได้มาจากการเรียนรู้การเรียนรู้นี้ต้องเรียนรู้จากมนุษย์ด้วยกันโดยเฉพาะ จากกลุ่มที่บุคคลนั้นเป็นสมาชิกอยู่เช่น หุงข้าว ทอดไข่ แต่งกาย การนั่งการเดินร้องเพลงการใช้พลังงานจากดวงอาทิตย์ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ต้องรับการเรียนรู้มาก่อนเป็นสิ่งที่ไม่ได้มาโดยกรรมพันธุ์แต่เราเรียนสิ่งที่ใช้อยู่ในสังคมที่เราเป็นสมาชิกอยู่เช่น เรียนรู้วิธีดำนา หว่านข้าว อ่านหนังสือเพราะว่า สังคมดังกล่าวมีอยู่แล้วดังนั้นวัฒนธรรมจึงเป็นการถ่ายทอดโดยการเรียนรู้ไม่ใช่ การถ่ายทอดทางชีวภาพหรือทางพันธุกรรมดังกล่าวมาและเรียนรู้อยู่ทำให้เกิดปฏิกิริยาโต้ตอบสัมพันธ์กัน

๒. เป็นมรดกทางสังคมวัฒนธรรมจะต้องมีการเรียนรู้ไม่ว่าจะเป็นการเรียนรู้แบบไม่รู้ตัวก็ตามวัฒนธรรมจะต้องมีการสอนแม้จะไม่ตั้งใจก็ตามถ้าวัฒนธรรมต้องสิ้นสุดหรือสูญหายไปก็แสดงว่าคนรุ่นก่อนไม่ได้ถ่ายทอดให้แก่คนรุ่นต่อมาเช่น ยากกลางบ้านบางชนิดไม่มีใครรู้ส่วนผสมดังนั้นคนต่อมาอาจจะต้องคิดค้นวัฒนธรรมขึ้นมาใหม่

๓. เป็นวิถีชีวิตแบบของการดำรงชีวิตความคิดในเรื่องวัฒนธรรมทำให้สามารถจำแนกวัฒนธรรมของสังคมหนึ่งจากอีกสังคมหนึ่งเป็นวัฒนธรรมเฉพาะอย่างเพราะบุคคลเกิดในสังคมใดก็เรียนรู้วัฒนธรรมของสังคมนั้นเช่น วัฒนธรรมชาวเขาต่างกับวัฒนธรรมของคนในเมืองวัฒนธรรม

^{๔๕} นิยพรรณ วรรณศิริ, **มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม**, (ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๔๔-๔๕.

^{๔๖} สุพัตรา สุภาพ, **สังคมและวัฒนธรรมไทย**, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๓), หน้า ๑๐๘-๑๐๙.

ของชาวไทยอิสลามก็ต่างกับวัฒนธรรมของชาวไทยที่นับถือพุทธศาสนาไม่จำเป็นต้องเหมือนกันทุกชาติหรือทุกยุคสมัยเป็นการสอนให้มนุษย์เข้าใจสภาพการณ์ต่างๆ ที่ทำให้เกิดความแตกต่างระหว่างกลุ่มต่างๆ ที่แตกต่างกัน

๔. เป็นสิ่งที่ไม่คงที่เพราะมนุษย์มีการคิดค้นสิ่งใหม่ๆ หรือปรับปรุงของเดิมให้เหมาะกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปจึงทำให้วัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอการเปลี่ยนแปลงนี้อาจจะมีความคิดแบบเก่าๆ คัดค้านกันบ้างซึ่งเป็นธรรมดาของสังคมที่กำลังพัฒนาหรือพัฒนาที่ไม่จำเป็นต้องเปลี่ยนเหมือนกันหมดทุกคนเรียกว่า Cultural lag ซึ่งถ้าเราเข้าใจของข้อขัดกันนี้ก็จะเห็นแนวทางในการสร้างวัฒนธรรมที่เป็นประโยชน์แก่คนส่วนใหญ่ได้มาก

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ^{๔๗} กล่าวว่า วัฒนธรรมไทย มีลักษณะเฉพาะที่แสดงถึงความเป็นชาติไทย อันเป็นรากฐานที่สำคัญยิ่งของความมั่นคงของชาติประเทศไทยมีแบบอย่างทางวัฒนธรรมเป็นของตนเองมาเป็นเวลาช้านาน แม้ประเทศจะผ่านภาวะวิกฤติมาหลายครั้งหลายครา และต้องเผชิญกับการแพร่ขยายของวัฒนธรรมจากชาติอื่นๆ แต่ประเทศไทยก็ยังคงรักษาความเป็นไทยมาได้โดยตลอด ด้วยไทยมีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมเป็นของตนเอง

๒.๖.๔ ประเภทของวัฒนธรรม

การแบ่งประเภทของวัฒนธรรมโดยทั่วๆ ไปมักจะแบ่งเป็น ๒ ประเภทใหญ่ๆ ได้แก่^{๔๘}

๑. วัฒนธรรมทางวัตถุ (material culture) หมายถึง ส่วนของวัฒนธรรมที่จับต้องสัมผัสได้ เพราะมันคือ สิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ที่มีรูปร่างมีขนาดและน้ำหนักแตกต่างกันไปตั้งแต่ จอบ เสียมหม้อ บ้านรถยนต์ รถไฟ ไปจนถึงเครื่องจักรกลประเภทต่างๆ มนุษย์ไม่สามารถมีชีวิตอยู่ได้โดยปราศจากสิ่งของเครื่องใช้บางอย่างได้ เช่น เสื้อผ้า อาหาร ยารักษาโรค

๒. วัฒนธรรมที่ไม่ใช้วัตถุ (non-material culture) หมายถึง ส่วนของวัฒนธรรมที่จับต้องสัมผัสไม่ได้ เพราะไม่มีรูปร่างขนาดหรือน้ำหนัก แต่มีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์มาก วัฒนธรรมประเภทนี้แบ่งออกเป็น ๕ ประเภทย่อยคือ

๒.๑ สถาบันสังคม คือส่วนต่างๆ ของวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับปัญหาพื้นฐานของสังคมคือสถาบันครอบครัว เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง การศึกษา การแพทย์และสาธารณสุข สถาบันสังคมถือว่าเป็นหัวใจของวัฒนธรรม

๒.๒ วัฒนธรรมประเภทที่เกี่ยวกับการควบคุมทางสังคม คือ วัฒนธรรมที่ช่วยให้เกิดระเบียบในสังคม ซึ่งบางอย่างจะเป็นการควบคุมอย่างเป็นทางการ และบางอย่างไม่เป็นทางการวัฒนธรรมประเภทนี้มี ๕ ประเภทย่อยคือ

๒.๒.๑ ศาสนา ในหลักศาสนาจะมีข้อห้ามต่างๆ เช่น ศาสนาพุทธมีศีล ๕ ที่ห้ามฆ่าสัตว์พด ปลักทรัพย์ ผิดประเวณี ดื่มของมึนเมา ศาสนาจึงช่วยควบคุมทางสังคมที่สำคัญมาก

^{๔๗} สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, คู่มือการบริหารและการจัดการโครงการทางวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.), ๒๕๔๔), หน้า ๒.

^{๔๘} งามพิศ สัตย์สงวน, หลักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม, (ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๕๓-๕๔.

๒.๒.๒ ความเชื่อทางสังคม คือระบบความคิดเกี่ยวกับเรื่องต่างๆ ของคนในสังคม เช่น ในสังคมไทยมีความเชื่อ นรก สวรรค์ บุญ บาป การทำบุญ ช่วยควบคุมพฤติกรรมของคนให้อยู่ในระเบียบ

๒.๒.๓ ค่านิยม คือมาตรฐานที่ใช้วัดว่าสิ่งใดมีค่าในสังคมบ้าง เมื่อสิ่งใดมีค่า คนก็อยากมีอยากเป็นอยากได้ ความเชื่อในค่านิยมของสังคม ทำให้เกิดความมีระเบียบในสังคมได้

๒.๒.๔ ประเพณี แต่ละสังคมมีประเพณีต่างๆ ที่ปฏิบัติติดต่อกันมาเป็นเวลาอันยาวนาน ประเพณี

๒.๒.๕ กฎหมาย คือ การควบคุมทางสังคมโดยตรง กฎหมายมีความสำคัญมากในสังคมสมัยใหม่ เพราะทำให้เกิดความระเบียบเรียบร้อยในสังคมได้เป็นอย่างดี

๒.๓ ศิลปะ คือการสร้างสรรคผลงานในด้าน จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม หัตถกรรมดนตรี การละคร นาฏศิลป์และวรรณกรรม

๒.๔ ภาษา คือสัญลักษณ์ที่ใช้ในการสื่อสารติดต่อกัน ภาษาในที่นี้หมายถึงภาษาพูดภาษาเขียนรวมทั้งกิริยาท่าทางต่างๆ ด้วย

๒.๕ พิธีกรรม คือ การเน้นเฉพาะพิธีที่ต้องทำในแต่ละขั้นตอนของประเพณีต่างๆ

เมอมาลย์ ราชภัณฑารักษ์ ได้จำแนกวัฒนธรรมเป็น ๒ ประเภท สรุปได้ดังนี้^{๔๙}

๑. วัฒนธรรมทางวัตถุได้แก่วิธีการต่างๆ ที่มนุษย์คิดขึ้นมาสามารถสร้างทำให้เห็นเป็นรูปร่างขึ้นมาได้ เช่น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค รถยนต์ เครื่องบิน เครื่องใช้ต่างๆ เป็นต้น การถ่ายทอดวัฒนธรรมทางวัตถุเป็นการถ่ายทอดวิธีการหาอาหารการตัดเย็บเสื้อผ้าวิธีการสร้างบ้าน วิธีการประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้ ทั้งนี้เพราะวัตถุทั้งหลายย่อมเสื่อมสลายไป เหลืออยู่ก็เพียงรูปแบบและวิธีการประดิษฐ์ซึ่งจะถ่ายทอดไปสู่คนรุ่นต่อไป

๒. วัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุได้แก่ วิธีการคิดและแบบแผนพฤติกรรมที่มนุษย์คิดขึ้นมาแล้วไม่สามารถสร้างทำให้เห็นเป็นรูปร่างได้ เช่น ขนบธรรมเนียมประเพณี ศาสนา ความเชื่อ ค่านิยม ศิลปกรรม จริยธรรม กฎหมาย เป็นต้น การถ่ายทอดวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุเป็นการถ่ายทอดแนวทางแห่งความคิดและระบบอย่างการปฏิบัติ

๒.๖.๕ ระดับของวัฒนธรรม

วัฒนธรรมมีความหมายแตกต่างกัน ๔ ระดับคือ^{๕๐}

๑. วัฒนธรรมระดับกว้างที่สุด (generic) หมายถึง วิธีชีวิตที่ต้องเรียนรู้ของมนุษย์ทุกสังคมไม่ว่าในอดีตหรือปัจจุบัน เป็นวัฒนธรรมในความหมายทั่วไป คือ เป็นความจริงในทุกสังคม

๒. วัฒนธรรมเฉพาะ (specific) หมายถึง วิธีชีวิตของสังคมหนึ่งสังคมใดโดยเฉพาะ เช่นวัฒนธรรมของสังคมไทย สังคมจีน สังคมญี่ปุ่นหรือสังคมอเมริกัน

^{๔๙} เมอมาลย์ ราชภัณฑารักษ์, **มนุษย์กับสังคม**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๑) หน้า ๑๖.

^{๕๐} งามพิศ สัตย์สงวน, **หลักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม**, (ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๔๓.

๓. วัฒนธรรมย่อย (sub specific and subculture) หมายถึง วัฒนธรรมที่มีความแตกต่างในวิถีการดำเนินชีวิตของกลุ่มคนที่อยู่ในสังคมเดียวกันเช่น ในสังคมไทยมีวัฒนธรรมย่อยชนชั้นสูง กลาง หรือต่ำ วัฒนธรรมย่อยของพวกชาวเขา ชาวจีน มอญ เขมร ชาวเมือง ชาวชนบท

๔. วัฒนธรรมร่วมที่เฉพาะ (interspecific) หมายถึง วัฒนธรรมย่อยที่มีร่วมกันอยู่ใน ๒วัฒนธรรม หรือหลายวัฒนธรรม ไม่มีวัฒนธรรมย่อยของสังคมใดที่เป็นอิสระต่อวัฒนธรรมของสังคมอื่น

๒.๖.๖ องค์ประกอบของวัฒนธรรม

ในด้านองค์ประกอบของวัฒนธรรมนั้น **สุชีพ ปุญญานุภาพ**^{๕๑} เห็นว่ามี ๔ ประเภท คือ

๑. คติธรรม (Moral Culture) ได้แก่ วัฒนธรรมทางศีลธรรมและทางจิตใจ ซึ่งเป็นเรื่องของ “คติ” คือ ทางหรือหลักดำเนินชีวิต

๒. เนติธรรม (Legal Culture) ได้แก่ วัฒนธรรมทางกฎหมายหรือขนบธรรมเนียมประเพณี ที่มีความสำคัญเสมอด้วยกฎหมาย คือ บางอย่างแม้ไม่มีกฎหมายห้ามไว้ แต่ถ้าใครทำเข้าก็เป็นที่ยกเว้นของสังคม เป็นที่น่าอับอายขายหน้า เพราะถือกันว่า เสียหาย

๓. วัตถุธรรม (Material Culture) ได้แก่ วัฒนธรรมทางวัตถุ ไม่ใช่หมายเฉพาะวัตถุศิลปกรรมเท่านั้น แม้บ้านเรือน เครื่องแต่งกาย เครื่องใช้ ถนนหนทาง และสิ่งประกอบความเป็นอยู่ทุกชนิด ก็จัดเข้าในวัตถุธรรมทั้งสิ้น

๔. สหธรรม (Social Culture) ได้แก่ วัฒนธรรมทางสังคม คือวัฒนธรรมในการติดต่อเกี่ยวข้องกับกลุ่มชน เช่น มารยาทในโต๊ะอาหาร มารยาทในการโดยสารรถไฟ รถประจำทาง มารยาทในการเข้าสังคม

เมื่อพิจารณาเนื้อหาของวัฒนธรรมตามองค์ประกอบทั้ง ๔ ประเภทนี้แล้ว จะเห็นว่ามุ่งหนักให้เป็นประโยชน์ในด้านการปฏิบัติและสร้างสรรค์ความเจริญของประเทศอย่างแท้จริงอย่างใดก็ตาม

วิธาน สุชีวงศ์ และสนธิ บางยี่ขัน^{๕๒} เห็นว่าองค์ประกอบของวัฒนธรรม มี ๓ ประการ คือ

๑. ความคิด (Ideas) หรือวัฒนธรรมทางความคิด (คติธรรม) ได้แก่ความเชื่อต่างๆ ซึ่งแสดงออกในทางศาสนา วรรณคดี สุภาษิต หรือคติชาวบ้าน เป็นต้น จะเห็นได้จากคนไทยนิยมนับถือศาสนาที่สอนเรื่องโลกนี้และโลกหน้า และมุ่งจุดหมายสูงสุดของศาสนานั้น โดยเฉพาะคนไทยที่นับถือพระพุทธศาสนา เมื่อทำบุญก็ตั้งปณิธานว่า “นิพพานปัจจุโย โหตุ ขอให้การทำบุญนี้เป็นปัจจัยแห่งพระนิพพาน” อาศัยศาสนาเป็นหลักดังกล่าวนี้ วรรณคดี สุภาษิต และคติชาวบ้านของไทย จึงมักจะอิงหลักธรรมอยู่เสมอ วรรณคดีมักจะสอดคล้องกับคำสอนเรื่องกฎแห่งกรรมในพุทธศาสนา คือ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว หรือกรรมสนองกรรม ส่วนสุภาษิตและคติชาวบ้าน

^{๕๑} สุชีพ ปุญญานุภาพ, **วัฒนธรรมวิทยา**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๑๒-๑๑๓.

^{๕๒} วิธานสุชีวงศ์ และสนธิบางยี่ขัน, **ปรัชญาไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๓), หน้า ๙๒-๙๓.

๒. ปทัสถาน (Norms) วัฒนธรรมทางระเบียบประเพณี (เนติธรรมและสหรธรรม) ซึ่งแสดงออกมาเป็นวิถีประชา (folkways) จารีต (mores) กฎหมาย ระเบียบข้อบังคับ กฎ กติกา ซึ่งก็อิงหลักศาสนา เช่น การลงโทษตามกฎหมายอาญาโบราณ มักจะอิงตำราที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เช่น การลงโทษของพระเจ้าแผ่นดินโบราณ การลงโทษในนรก เป็นต้น ต่อมาจึงมีการปรับปรุงให้สอดคล้องกับกฎหมายของอารยประเทศ ส่วนวิถีประชาและจารีตก็ดำเนินตามแนวศาสนาเป็นพื้นประเพณีของสังคมต่างๆ เช่น การทำขวัญเด็ก การบรรพชาอุปสมบท การแต่งงาน การปลูกบ้าน ทำบุญขึ้นบ้านใหม่ ฯลฯ ล้วนแต่อิงพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น

๓. วัตถุ (Material) หรือ วัฒนธรรมทางวัตถุ (วัตถุธรรม) ซึ่งแสดงออกมาเป็น ผลิตรกรรมประดิษฐกรรม และสถาปัตยกรรม ประดิษฐกรรมและสถาปัตยกรรมโบราณ ล้วนแต่เกี่ยวกับศาสนา เช่น การหล่อพระพุทธรูป การสร้างโบสถ์ วิหาร และเจดีย์ ต่อมาจึงได้ขยายวงกว้างออกไปถึงการสร้างปราสาทราชวัง การสร้างอนุสาวรีย์ การสร้างบ้านทรงไทย เป็นต้น ซึ่งต้องการให้เหมือนกับวิมานหรือปราสาทของเทวดาที่ปรากฏในคัมภีร์ศาสนา

๒.๖.๗ ทฤษฎีการวัฒนธรรม

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวกับทฤษฎีการวัฒนธรรมพบว่าคำว่า^{๕๓} “ทฤษฎีการวัฒนธรรม” และการจัดการทฤษฎีการวัฒนธรรมเป็นคำที่ถูกคิดค้นขึ้นโดยนักโบราณคดีรวมไปถึงนักประวัติศาสตร์ในช่วงปีคริสต์ศักราช ๑๙๗๐ โดยแนวคิดเดียวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยมีที่มาที่ไปจากความต้องการในการอนุรักษ์หรือสงวนรักษาอาคารและโครงสร้างด้านสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์หลังช่วงสงครามกลางเมืองนักวิชาการอเมริกันในช่วงคริสต์วรรษที่ ๑๘ นำไปสู่การเขียนจดหมายเพื่อการอนุรักษ์วัตถุโบราณขององค์กรที่ทำการจัดการในเวลาต่อมา คือ กฎหมาย The Antique Act of ๑๙๐๖ ซึ่งห้ามไม่ให้มีการลักลอบขุดหาโบราณวัตถุในพื้นที่สาธารณะโดยปราศจากการได้รับการอนุญาตจากองค์กรที่เกี่ยวข้องเด็ดขาดและหลังจากนั้นก็เกิดองค์กรที่มีบทบาทอย่างมากในการจัดการอนุรักษ์ทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับโบราณคดีในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ คือ National Park Service (NPS) ทำหน้าที่ในการสงวนรักษาทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมโดยเฉพาะการจัดการในรูปแบบของการศึกษาเพื่อบันทึกความรู้เกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีที่ถูกทำลายโดยโครงการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานเช่นเขื่อนและถนนหนทางในสังคมอเมริกันต่อมาจนกระทั่งถึงช่วงปีคริสต์ศักราช ๑๙๗๐ จึงค้นพบคำว่า “การจัดการทฤษฎีการวัฒนธรรม” ขึ้นมาใช้ในการอธิบายการจัดการอนุรักษ์ทางโบราณคดีจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในช่วงต้นด้วยเหตุนี้ทำให้การนิยามความหมายของทฤษฎีการวัฒนธรรมในช่วงแรกเริ่มมีความหมายที่จำกัดซึ่งหมายถึงทฤษฎีการทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีในความหมายของสิ่งที่ต้องศึกษาหาความรู้และอนุรักษ์ไม่ให้ถูกทำลายจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและต่อมาจึงได้ขยายขอบเขตให้กว้างขวางขึ้นมีความหมายถึงวัฒนธรรมของมนุษย์ทุกสังคมทุกยุคทุกสมัยซึ่งนอกจาก

^{๕๓} เบญจพร แจกจันทิก, “แนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาการแสดงเพลงโคราชแบบดั้งเดิมของจังหวัดนครราชสีมา”, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๗), หน้า ๘ - ๙.

จะมีรูปแบบการจัดการในการอนุรักษ์แล้วยังสามารถประยุกต์ใช้ประโยชน์จากการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในปัจจุบันได้ด้วย

โดยในอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติปีพุทธศักราช ๒๕๑๔ ได้ให้ความหมายของทรัพยากรวัฒนธรรมรวมถึงมรดกทางวัฒนธรรมประกอบไปด้วยอนุสรณ์สถานกลุ่มอาคารแหล่งโดยทั้ง ๓ ส่วนจะต้องมีความสำคัญด้านประวัติศาสตร์มีเอกลักษณ์เป็นสากล ดังนั้นทรัพยากรทางวัฒนธรรมในช่วงปีคริสต์ศักราช ๑๙๗๐ ตอนต้นถึงคริสต์ศักราช ๑๙๘๐ หมายถึงวัฒนธรรมประเภทที่เป็นวัตถุหรือจับต้องและมองเห็นได้โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัตถุประเภทสิ่งก่อสร้างหรือสถานที่ในการทากิจกรรมของมนุษย์ในอดีตที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับความเป็นอยู่การดำรงชีวิตของมนุษย์ต่อมา โรมัส เอฟคิง ได้ระบุถึงทรัพยากรวัฒนธรรมซึ่งแบ่งเป็น ๒ ประเภทได้ดังนี้

๑. ทรัพยากรที่จับต้องเป็นรูปธรรมหรือทรัพยากรที่มีลักษณะเป็นกายภาพ เช่น ทรัพยากรเส้นทางประวัติศาสตร์ โบราณวัตถุ สิ่งประดิษฐ์ เอกสารโบราณ สิ่งแวดล้อมทางกายภาพที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม

๒. ทรัพยากรที่เป็นนามธรรมคือ มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ในช่วงปีคริสต์ศักราช ๒๐๐๓ ในการประชุมทั่วไปขององค์การยูเนสโกที่จัดขึ้นที่กรุงปารีสประเทศฝรั่งเศสมีการเสนอวาระเพื่อให้พิจารณาแนวทางในการดูแลและกำหนดทรัพยากรวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้โดยกำหนดมาตรการคุ้มครองป้องกันและดูแลทรัพยากรที่จับต้องไม่ได้ทั้งหมด ๔๐ มาตราภายใต้สนธิสัญญา Convention for Safeguarding Intangible Cultural Heritage 2003 ในมาตราที่ ๒ ของสนธิสัญญาดังกล่าวมีการกล่าวถึงทรัพยากรมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ว่าหมายถึง การแสดงออกการปฏิบัติหรือนามธรรมความรู้ทักษะรวมทั้งอุปกรณ์สิ่งประดิษฐ์และพื้นที่ที่เกี่ยวข้องซึ่งชุมชนกลุ่มคนทรัพยากรวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้เหล่านี้ถูกส่งผ่านหรือถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่ง สู่คนรุ่นหนึ่งและมนุษย์ยังมีการผลิตซ้ำและสร้างทรัพยากรประเภทนี้ขึ้นใหม่อยู่เสมอ เพื่อตอบสนองสภาพแวดล้อมและเพื่อสร้างอัตลักษณ์ของตนเองให้ยั่งยืนยาวนานจากสนธิสัญญาดังกล่าว จึงพอกำหนดประเภทดังนี้ ประเพณี ภาษา ศิลปะการแสดง ข้อปฏิบัติ กฎระเบียบทางสังคม พิธีกรรม ความรู้ และการปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติและจักรวาล ทักษะทางฝีมือเชิงช่าง รวมถึงคติชาวบ้าน เพลงและการแสดงพื้นบ้าน ได้แก่แบบแผนการดำรงชีวิตแบบแผนพฤติกรรมขนบธรรมเนียม ประเพณี ค่านิยม ความเชื่อแบบแผนปฏิสัมพันธ์ในชุมชน เป็นต้น

นอกจากนั้นยังได้กล่าวถึงทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่มีความซับซ้อนมีหลายส่วนที่พัวพันกับสิ่งต่างๆ เช่นสถาบันคุณค่าความเชื่อประเพณีสัญลักษณ์รวมไปถึงโครงสร้างทางสังคมดังนั้นทรัพยากรทางวัฒนธรรมจึงเป็นมากกว่าเรื่องโบราณคดีหรือประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมนอกจากนั้นทรัพยากรวัฒนธรรมแต่ละประเภทจะมีความแตกต่างกันด้วยลักษณะทางวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรมแล้วยังมีความแตกต่างในแง่ยุคสมัยกล่าวคือวัฒนธรรมที่สืบทอดมาจากอดีตและวัฒนธรรมที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นในช่วงระยะเวลาใด เวลาหนึ่ง

โดยข้อความนี้สอดคล้องกับที่ **স্যนต์ ไพรชาญจิตร**^{๕๔} กล่าวว่าทรัพยากรมีทั้งประเภทที่เป็นมรดกจากอดีตทั้งวัฒนธรรมที่สิ้นสุดแล้วในอดีตที่สืบทอดมายังคนรุ่นปัจจุบันและวัฒนธรรมสิ่งที่สร้างสรรค์ใหม่โดยมีประเภทต่างๆแบ่งเป็น ๓ อย่างคือวัฒนธรรมทางวัตถุได้แก่สิ่งก่อสร้างสถานที่หรือแหล่งวัฒนธรรมที่ยังดาเนินอยู่และวัฒนธรรมการแสดงออกเช่น ดนตรี ศิลปะ งานฝีมือ ประเพณี และภาษา ซึ่งต่อเนื่องจากอดีตและปัจจุบันไปสู่อนาคตสอดคล้องกับস্যนต์ ไพรชาญจิตรที่ใช้วิธีการทางวิชาการโบราณคดีเป็นเครื่องมือในการพัฒนาศักยภาพผู้คนในชุมชนท้องถิ่นได้ให้ความหมายของทรัพยากรวัฒนธรรมว่าหมายถึงส่วนประกอบของระบบของวัฒนธรรมทั้งหมดในสังคมมนุษย์ทั้งที่เป็นวัตถุจับต้องมองเห็นได้และที่จับต้องไม่ได้ทั้งที่เป็นความหมายความรู้ภูมิปัญญาความเชื่อบรรทัดฐานทางสังคมความรู้สึกนึกคิดและศิลปะการแสดงออกแขนงต่างๆ ซึ่งถ้าแบ่งประเภทต่างความสัมพันธ์ของเวลาจะพบว่าทรัพยากรประเภทที่เป็นมรดกจากอดีตและที่ถูกสร้างขึ้นในปัจจุบันนอกจากนี้ยังได้เสนอว่าทรัพยากรจากอดีตและปัจจุบันนั้นมีความสัมพันธ์กันและยากที่จะแยกแยะว่าวัฒนธรรมใดเป็นของอดีตหรือของปัจจุบันเนื่องจากช่วงเวลาที่เราเรียกว่าปัจจุบันนั้นจะเปลี่ยนแปลงไปเป็นอดีตอยู่เสมอด้วยเหตุที่เป็นทรัพยากรที่มีคุณประโยชน์ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ในด้านต่างๆเช่น ศาสนา ความเชื่อ การเมืองเศรษฐกิจ วิทยาศาสตร์ เป็นต้น นอกจากนี้ทรัพยากรใดทรัพยากรหนึ่งยังมีทั้งส่วนที่จับต้องได้และส่วนที่จับต้องไม่ได้อยู่ด้วยกันวัฒนธรรมดังกล่าวแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่มใหญ่ซึ่งพบในชุมชนทั่วไปได้แก่ทรัพยากรโบราณคดีภูมิปัญญาท้องถิ่นศิลปวัฒนธรรมหรือศิลปะการแสดงออกแขนงต่างๆ

นอกจากนี้ **ธนิช เลิศชาญฤทธ์**^{๕๕} ได้อธิบายเพิ่มเติมในประเด็นเรื่องทรัพยากรวัฒนธรรมโดยกล่าวว่าทรัพยากรทางวัฒนธรรมมีหลายประเภทขึ้นอยู่กับวิธีการจัดแบ่งโดยมีแนวคิดในการเรียงลำดับความสำคัญและบทบาทเชิงบริหารจัดการโดยอาจแบ่งวัฒนธรรมในระดับต่างๆ เช่น วัฒนธรรมท้องถิ่น วัฒนธรรมของชาติ และวัฒนธรรมของโลกหรือจำแนกตามลักษณะของความเป็นเจ้าของ เช่น วัฒนธรรมสาธารณะ และวัฒนธรรมส่วนบุคคลแต่โดยสรุปทรัพยากรวัฒนธรรมซึ่งอิงจากนิยามขององค์การยูเนสโกกำหนดไว้ว่าทรัพยากรหรือมรดกทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ ๒ ประเภทหลักโดยแบ่งลักษณะที่ปรากฏหรือมีอยู่ได้แก่มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้และมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้

๒.๖.๘ ทฤษฎีรูปแบบทางวัฒนธรรม^{๕๖} (Configurations)

ทฤษฎีรูปแบบทางวัฒนธรรมเป็นแนวคิดที่เกี่ยวกับการมองพฤติกรรมส่วนรวมของคนในสังคมหนึ่งๆ ว่ามีแนวโน้มไปในทางใด มีค่านิยมอย่างไร มีบุคลิกภาพและลักษณะนิสัยรวมๆ กันอย่างไร และอะไรเป็นตัวกำหนดรูปแบบของพฤติกรรมของคนในสังคมนั้นๆ รูปแบบทางวัฒนธรรมเป็นตัวแบ่งแยกสังคมอื่นๆ อย่างชัดเจน ทฤษฎีรูปแบบทางวัฒนธรรมนี้เป็นแนวคิดต่อเนื่องกับแนวคิด

^{๕๔} สยนต์ ไพรชาญจิตร, *การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในงานพัฒนาชุมชน*, (กรุงเทพมหานคร: โครงการหนังสือโบราณคดีชุมชน, ๒๕๕๐), หน้า ๑๓.

^{๕๕} ธนิช เลิศชาญฤทธ์, *การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม*, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ๒๕๕๔), หน้า ๕-๑๐.

^{๕๖} นิยพรรณ วรณศิริ, *มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม*, (ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๑๑๗.

ทางวัฒนธรรมและบุคลิกภาพ ซึ่ง เบเนดิกต์ (Benedict) ได้เสนอแนวคิดที่ว่า บุคลิกภาพโดยภาพรวมของคนในสังคมก็คือวัฒนธรรมประจำชาติและวัฒนธรรมประจำชาติก็คือรูปแบบรวมของบุคลิกภาพส่วนบุคคลหรือวัฒนธรรมพื้นฐาน (Basic personality) ของสังคมนั้นเอง

รูปแบบทางวัฒนธรรมเกิดมาจากลักษณะพื้นฐานของวัฒนธรรมของสังคม ลักษณะส่วนใหญ่ของสังคมนั้นๆ กันเป็นกลุ่มก้อนจะมองเห็นได้เป็นแบบแผนทางวัฒนธรรมหนึ่งๆ ซึ่งถูกแสดงออกโดยสมาชิกส่วนใหญ่ของสังคมนั้น ทั้งรูปร่างและนามธรรม

๒.๖.๙ ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม^{๕๗} (Diffusionism)

หลักของการแพร่กระจายวัฒนธรรมหนึ่งๆ จะแพร่กระจายไปยังแหล่งอื่นๆ ได้ต้องยึดหลักว่าวัฒนธรรมคือ ความคิด และพฤติกรรมที่ติดตัวบุคคล บุคคลไปถึงที่ใดวัฒนธรรมก็จะไปถึงที่นั่น ดังนั้นการแพร่กระจายของวัฒนธรรมจะขึ้นกับปัจจัยต่อไปนี้คือ

๑. หลักภูมิศาสตร์ ต้องไม่มีอุปสรรคทางภูมิศาสตร์ขวางกั้น เช่น ไม่มีภูเขาสูง ทะเลกว้างทะเลทราย หิมะ เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นอุปสรรคต่อการเดินทางของคนที่มีวัฒนธรรมติดตัวบุคคลมา

๒. ปัจจัยทางเศรษฐกิจ การที่ผู้คนต้องเดินทางติดต่อไปมาหาสู่กัน ส่วนมากเนื่องมาจากปัญหาเศรษฐกิจ บ้างก็ต้องการไปติดต่อค้าขาย หรือแสวงหาโอกาสที่ดีกว่าทางเศรษฐกิจ บ้างก็ต้องการไปเที่ยวเตร่ดูสิ่งแปลกใหม่ แต่ก็ต้องมีเงินทองจึงไปเที่ยวยังถิ่นอื่นได้ คนที่มีเศรษฐกิจดีจึงมีโอกาสนำวัฒนธรรมติดตัวไปส่งสรรค์กับวัฒนธรรมอื่นได้

๓. ปัจจัยทางสังคม ได้แก่ การจงใจแลกเปลี่ยนวิธีการ พฤติกรรมใหม่และความรู้ เป็นต้นการไปศึกษายังถิ่นอื่นจึงเป็นการไปแพร่กระจายวัฒนธรรมโดยตรง การรู้จักใคร่และแต่งงานกับคนต่างวัฒนธรรม การไปร่วมปฏิบัติพิธีกรรมทางศาสนา และการอพยพย้ายถิ่นเพราะเกิดภัยทางสังคมเช่น เกิดสงคราม และความขัดแย้ง การประสพภัยธรรมชาติ เช่นข้าวยากหมากแพง แห้งแล้ง และการยึดครองโดยผู้รุกราน เหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยให้เกิดการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมทั้งสิ้น

๔. การคมนาคมขนส่งที่ดี เป็นปัจจัยเอื้อต่อการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม เช่น ถนนดีพาหนะสำหรับการโดยสารและการเดินทางในระยะทางไม่ไกลเกินไปนักแล้วแต่เป็นอัตราเร่งการแพร่กระจายที่ดีด้วย

๒.๖.๑๐ การแพร่กระจายทางวัฒนธรรม^{๕๘} (Cultural Diffusion)

นักปราชญ์ทางวัฒนธรรม เช่น เอ็ดเวิร์ด ซาเปอร์ และ ฟรานซ์ โบแอส (Edward Sapir; & Franz Boas) มีแนวคิดที่ว่าวัฒนธรรมนั้นเกิดจากแหล่งศูนย์กลางเป็นแหล่งๆ ไปแล้วแพร่กระจายไปตามพื้นที่ต่างๆ และอาศัยการติดต่อเชื่อมโยงของมนุษยชาติในโลกที่มีแนวโน้มที่จะติดต่อถึงกันตลอดเวลา วัฒนธรรมตามแหล่งต่างๆ ของโลกที่มีส่วนคล้ายคลึงกันนั้นมีสาเหตุมาจากแพร่กระจายทางวัฒนธรรมนี้เอง แนวคิดที่เกี่ยวกับการแพร่กระจายของวัฒนธรรมของ ฟรานซ์ โบแอส (Franz Boas) คือ

^{๕๗} นิยพรรณ วรณศิริ, มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม, (ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๙๓.

^{๕๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๔-๖๕.

๑. วัฒนธรรมอาจจะเกิดและพัฒนา ก่อนจะมีการแพร่กระจายไปยังแหล่งอื่นๆ โดยรอบ

๒. วัฒนธรรมอาจจะเกิด ณ แหล่งหนึ่ง แล้วจึงแพร่กระจายไปพร้อมกับพัฒนาตัวเอง ณ แหล่งอื่นๆ ได้ การใช้ทฤษฎีการแพร่กระจายของวัฒนธรรม ในการทำการวิจัยครั้งนี้ นำมาใช้เพื่อให้ทราบว่าชาวมอญเกาะเกร็ดมีการอพยพย้ายถิ่นที่อยู่อาศัยไปตามถิ่นต่างๆ ของไทย และเกิดการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมของชนชาติมอญกับวัฒนธรรมไทย จนกลายเป็นที่ยอมรับของกลุ่มชนในท้องถิ่นนั้น

๒.๖.๑๑ ทฤษฎีการสังสรรค์ระหว่างวัฒนธรรม^{๕๙}

เป็นทฤษฎีที่นักมานุษยวิทยาอเมริกัน ศึกษาการสังสรรค์ทางวัฒนธรรมระหว่างสังคมที่มีการติดต่อสัมพันธ์กันเป็นเวลานาน โดย โรเบิร์ต เรดฟิลด์ ราล์ฟ ลินตัน และเมลวิลล์ เฮิร์สโกวิทส์ (Robert Redfield, Ralph Linton and Melville Herskovits) ได้ให้นิยามการสังสรรค์ทางวัฒนธรรมว่า “ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเมื่อคนสองกลุ่มซึ่งมีวัฒนธรรมต่างกันได้คบหาสมาคมกันอย่างต่อเนื่องเป็นเวลานานจนเป็นผลให้แบบแผนทางวัฒนธรรมของทั้งสองกลุ่มเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม”

การผสมผสานทางวัฒนธรรม (Cultural Integration) ที่วัฒนธรรมต่างกันสองวัฒนธรรม มาพบกันสัมผัสกันและเกิดการหยิбыืมและเปลี่ยนกันใช้ในระยะเวลาที่สม่ำเสมอ และยาวนาน พอสมควรวัฒนธรรมทั้งสองจะผสมผสานกันปะปนกันหมด แต่ก็ยังรู้ว่าเป็นวัฒนธรรมของใครไม่ถึงกับปนกันจนแยกไม่ออก เมื่อผู้หยิбыืมวัฒนธรรมผู้อื่นกลับเข้าสู่กลุ่มชนเดิมของตน วัฒนธรรมเดิมนั้นก็จะดำรงรูปแบบเดิมได้ต่อไป บุคคลผู้นั้นก็ยังประพฤติปฏิบัติตามวัฒนธรรมเดิมของตนไปตามเดิม แต่เมื่อออกมาพบปะหรือเผชิญกับคนจากวัฒนธรรมอื่นอีกเขาก็จะผสมผสานวัฒนธรรมของเขาเข้ากับวัฒนธรรมใหม่ที่มาสัมผัสกันอีก ซึ่งทฤษฎีดังกล่าวเป็นการใช้ทฤษฎีการสังสรรค์ระหว่างวัฒนธรรม ในการทำการวิจัยครั้งนี้ นำมาใช้เพื่อให้ทราบว่า เมื่อชนชาติมอญได้เข้ามาอยู่ในประเทศไทยแล้วทำให้เกิดการปรับตัวเข้ากับคนไทย วัฒนธรรมบางอย่างถูกกลืนไปก็มี มีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมซึ่งกันและกันจนเกิดการหยิбыืมวัฒนธรรมของฝ่ายหนึ่งมาใช้ เช่น ประเพณี ความเชื่อ ค่านิยม อาชีพ และวิถีในการดำเนินชีวิตที่มาสัมผัสกันอีก

๒.๗ แนวคิดที่เกี่ยวกับเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมจังหวัดกำแพงเพชร

เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของจังหวัดกำแพงเพชร เป็นการแสดงถึงมรดกธรรมในสองยุค คือมรดกธรรมสืบทอดมาแต่โบราณ และมรดกธรรมที่จัดกิจกรรมขึ้นมาใหม่ที่อาศัยบรรยากาศในมรดกโลก ดังนี้

๒.๗.๑ งานประเพณีที่สำคัญ สายน้ำปิงเป็นสายน้ำแห่งชีวิตและความรักของชาวกำแพงเพชร ไหลเอื่อยทอดยาวผ่านเมืองกำแพงเพชรให้ประชาชนได้ใช้น้ำอยู่ชั่วนาตาปี เล่าเรื่องราววัฒนธรรมและวิถีชีวิตของผู้คนตั้งแต่ต้นนครชุม ชากังราว จนถึงกำแพงเพชร เมืองนี้จึงเป็นเมืองแห่งการ

^{๕๙} อาริสาอำภักย์, อิทธิพลของทำนองเพลงมอญที่ปรากฏในเพลงไทยสากล, วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๗), หน้า ๕.

ประเพณีวัฒนธรรมของอดีตและปัจจุบันได้อย่างกลมกลืน และยังสามารถสร้างเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนเองได้อย่างน่าชื่นชม อาทิ ประเพณีสงกรานต์ การทอดผ้าป่าแถว ลอยกระทง และการละเล่นพื้นบ้าน นอกจากนี้ยังมีงานประเพณีที่จัดขึ้น มาใหม่แต่ต้องไว้กับประวัติศาสตร์และวิถีชีวิตของเกษตรกร คือ **งานสารทไทยกล้วยไข่เมืองกำแพงเพชร และงานนบพระ-เล่นเพลง**

๑) งานสารทไทยกล้วยไข่เมืองกำแพงเพชร เป็นงานประเพณีที่ชาว กำแพงเพชร ยึดถือปฏิบัติกันมาเป็นเวลาหลายสิบปี เป็นการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของบ้านเมืองให้คงอยู่ เพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาและยึดถือเป็นแนวปฏิบัติสืบทอด ต่อไป อีกทั้งเป็นการส่งเสริมอาชีพทำสวนกล้วยไข่ของเกษตรกรในจังหวัดกำแพงเพชร และเพื่อสนับสนุนกิจกรรมการท่องเที่ยวของจังหวัดให้เป็นที่รู้จักแก่นักท่องเที่ยวมากขึ้น

จังหวัดกำแพงเพชรมีชื่อเสียงในด้านการเป็นแหล่งผลิตกล้วยไข่ชั้นเลิศ มีลักษณะพิเศษเฉพาะคือ ผลดก ลูกโต เปลือกสีทอง เนื้อแน่น รสหวานหอมและอร่อยที่สุดในโลก ทั้งที่กล้วยไข่ต้นแรกของเมืองกำแพงเพชรนั้นมีสายพันธุ์มาจากต่างถิ่น คงเป็นเพราะดินที่นี่มีความเหมาะสมกว่าเมืองไหนๆ กล้วยไข่จึงได้เลิกระสขขึ้นชื่อ

เชื่อกันว่า นายคิ่ง แซ่เล่า ชาวจีนจากจังหวัดนครปฐม ได้นำหน่อกล้วยไข่ หน่อแรกเข้ามาปลูกไว้ที่บ้านแสนตอ หมู่ที่ ๒ ตำบลแสนตอ อำเภอขาณุวรลักษบุรี เมื่อประมาณ ๗๐ ปีที่แล้ว ต่อมาจึงได้ขยายพันธุ์ออกไปทั่วจังหวัดเป็นจำนวนหลายหมื่นไร่ จนมีปริมาณการปลูกมากที่สุดในประเทศไทย และเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญของจังหวัดกำแพงเพชรอีกชนิดหนึ่งที่หารายได้ให้แก่จังหวัดปีละเกือบ ๔๐๐ ล้านบาท เมื่อกล้วยไข่กลายมาเป็นเอกลักษณ์ และพืชเศรษฐกิจที่สร้างชื่อเสียงให้แก่จังหวัด ทางสำนักงานเกษตรจังหวัดจึงร่วมกับภาคเอกชน นักธุรกิจ และการโรงแรมจัดให้มีการประกวดกล้วยไข่เพื่อเผยแพร่และประชาสัมพันธ์กล้วยไข่เมืองกำแพงเพชรให้เป็นที่รู้จักมากยิ่งขึ้น อันเป็นผลในการหาช่องทาง ขยายการค้ากล้วยไข่ไปยังตลาดต่างประเทศ และยังเป็นการประชาสัมพันธ์ จังหวัดในด้านการท่องเที่ยวอีกด้วย

ความเป็นมาของงานสารทไทยกล้วยไข่เมืองกำแพงเพชร เริ่มมีขึ้นในสมัยที่นายจำนง ยังเทียน ดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดกำแพงเพชร เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๔ มีความเห็นว่ากล้วยไข่เป็นพืชเศรษฐกิจ ที่หารายได้ให้แก่เกษตรกรในจังหวัดปีละหลายร้อยล้านบาท จึงสมควรสนับสนุนให้มีการกล้วยไข่เมืองกำแพงเพชรขึ้นในช่วงเทศกาลสารทไทยซึ่งตรงกับวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ อันเป็นระยะที่กล้วยไข่ กำลังตกผล มีผลผลิตออกมามากมาย ในขณะที่ผลไม้ชนิดอื่นกำลังวายไปจากสวน จึงเป็นช่วงเวลาที่เหมาะสมแก่การประชาสัมพันธ์งานกล้วยไข่เมืองกำแพงเพชรได้เป็นอย่างดี ต่อมาในสมัยที่นายเชาว์นวัศ สุตลาภา เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดกำแพงเพชร เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๖ ได้เปลี่ยนชื่อการจัดงานเป็น **งานสารทไทยกล้วยไข่ เมืองกำแพงเพชร**

กล้วยไข่เริ่มเป็นผลไม้ประจำจังหวัดตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๒๘ โดยนายชาญ พันธุมรัตน์ ผู้ว่าราชการจังหวัดกำแพงเพชรในสมัยนั้นได้ดำริว่าจังหวัดอื่นๆ ในแถบภาคเหนือส่วนใหญ่ มีผลไม้เป็นเอกลักษณ์ประจำจังหวัดเกือบทั้งหมด เช่น ลำพูนมีลำไย เชียงรายมีลิ้นจี่ อุตรดิตถ์มีลำสาละ เป็นต้น ดังนั้นจังหวัดกำแพงเพชรควรมีผลไม้ประจำจังหวัดให้เป็นที่ เชิดหน้าชูตาบ้าง จึงได้มีมติให้กล้วยไข่เป็นผลไม้ประจำจังหวัด สาเหตุสำคัญที่ทำให้ กล้วยไข่ สามารถชนะใจกรรมการได้นั้น คงเป็นเพราะกล้วยไข่ของเมืองกำแพงเพชรเป็นผลไม้ ชั้นเลิศ ลูกใหญ่ ผิวสวย ผลดก และรสหวานอร่อย

ชนิดที่ใครได้ลองลิ้มชิมรสแล้วเป็นต้องติดใจทุกรายไป การจัดงานสารทไทยกล้วยไข่เมืองกำแพงเพชร นั้น กำหนดให้จัดขึ้นระหว่าง เทศกาลวันสารทไทย ประมาณเดือนกันยายน - ตุลาคม ของทุกปี ณ บริเวณหน้าศาลากลางจังหวัด และบริเวณต้นโพธิ์ภายในงานจัดให้มีการประกวดกล้วยไข่ประเภทต่างๆ การสาธิต การแข่งขันผลิตภัณฑแปรรูปจากกล้วยไข่ การแข่งขันกวนกระยาสารท การประกวดสิ่งประดิษฐ์ ด้วยใบตองและกาบกล้วย มีการออกร้าน จัดนิทรรศการของส่วนราชการและเอกชน ในด้านประเพณีสำคัญก็มีการ**ทำบุญตักบาตรวันสารทไทย** การทอดผ้าป่าแถว ซึ่งเป็นประเพณีที่มีเฉพาะเมืองกำแพงเพชร การ**กวนข้าวทิพย์** ที่เป็นเอกลักษณ์ของคนไทยซึ่งได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย และเป็นประเพณีที่ชาวกำแพงเพชรยึดถือปฏิบัติอยู่

จุดสำคัญของงานสารทไทยกล้วยไข่เมืองกำแพงเพชร นอกจากจะมีงานประเพณีดังกล่าว ยังมีความน่าสนใจอยู่ที่ขบวนแห่รถกล้วยไข่ที่ยิ่งใหญ่สวยงามตระการตา โดยแต่ละขบวนต่างก็คึกคักไปด้วยเสียงดนตรีพื้นบ้านประกอบการฟ้อนรำอย่างสวยงาม และยังมีการประกวดธิดากล้วยไข่อีกด้วย

แม้งานประเพณีสารทไทยกล้วยไข่เมืองกำแพงเพชรจะเปลี่ยนรูปแบบของการจัดงานไปตามสภาพของเศรษฐกิจบ้างในบางปี แต่สาระสำคัญของงานได้แก่ การทำบุญตักบาตรวันสารทไทย การทอดผ้าป่าแถว การกวนข้าวทิพย์ ยังคงได้รับการส่งเสริมให้คงไว้อย่างครบถ้วน เพื่อตอบสนองกระแสแห่งการอนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณีอันดีงาม ของชาวกำแพงเพชรเอาไว้ ให้สมกับเป็นเมืองวัฒนธรรมแห่งลุ่มน้ำปิงตอนล่าง

๒) งานนบพระ-เล่นเพลง ย้อนอดีตไปไม่ต่ำกว่า ๗๐๐ ปี เมืองนครชุม ได้ปรากฏชื่อและเรื่องราวบนแผ่นดินอันอุดมสมบูรณ์แห่งลุ่มน้ำปิง ทางฝั่งตะวันตกของจังหวัดกำแพงเพชร เป็นเมืองร่วมสมัยกับกรุงสุโขทัยและศรีสัชนาลัย มีไพร่ฟ้าหน้าใสอยู่กันอย่างร่มเย็นเป็นสุข ครองความเจริญรุ่งเรืองอยู่หลายร้อยปีจนมีอารยธรรมอันโดดเด่น ก่อนจะถูกธรรมชาติ และกาลเวลากลิ่นความ เป็นเมืองที่ยิ่งใหญ่ให้เลือนหายไป เหลือไว้เพียงวัดพระบรมธาตุกลางเมือง อันเป็นต้นกำเนิดของงานประเพณีนบพระ-เล่นเพลง

นครชุมเป็นเมืองที่มีมาก่อนกำแพงเพชร เป็นเมืองที่พระมหาธรรมราชาที่ ๑ (ลิไทย) ทรงนำพระศรีมหาธาตุและต้นศรีมหาโพธิ์จากลังกาทวี่ปมาประดิษฐานไว้ในเจดีย์ใหญ่ กลางเมืองนครชุม เพื่อให้ผู้คนได้นบกระทำบูชาซึ่งมีอันสงส์เสมอองค์ได้บนตนพระพุทธเจ้า การสถาปนาพระบรมธาตุ นครชุมของสมเด็จพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (ลิไทย) ในครั้งนั้นตรงกับ วันที่ ๒๓ มิถุนายน พ.ศ.๑๙๐๐ เป็นการประกาศยกฐานะของเมืองนครชุมให้เป็นนครใหญ่ อีกแห่งหนึ่งของแคว้นสุโขทัย เพื่อให้เป็นศูนย์กลางการคมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำ การเมือง การศาสนา และเศรษฐกิจ ของบรรดาเมืองต่างๆ ที่ตั้งเรียงรายอยู่ในบริเวณลุ่มน้ำปิง โดยใช้วัฒนธรรมและความศรัทธาเป็นตัวเชื่อม เหมือนดังที่พระองค์ได้ทรงสร้างพระบรมธาตุ พระพุทธบาท และทรงปลูกต้นศรีมหาโพธิ์ไว้ตามเมืองสำคัญต่างๆ เช่นที่สุโขทัย ศรีสัชนาลัย บางพาน พระบาง เป็นต้น

เฉพาะเมืองนครชุมนั้น พระมหาธรรมราชาที่ ๑ (ลิไทย) ทรงให้ความสำคัญกว่าเมืองอื่นๆ ที่อยู่ในลุ่มน้ำปิงด้วยกัน ดังจะเห็นได้จากการที่พระองค์ทรงเน้นถึงความสำคัญ ของพระบรมธาตุ เมืองนครชุมเอาไว้ในจารึกหลักที่ ๓ (ศิลาจารึกนครชุม) ซึ่งอ่านใจความโดยสรุปว่า ในวาระสุดท้าย

ของพุทธศาสนา บรรดาพระธาตุที่นำไปประดิษฐานตามเมืองต่างๆ จะพากันแตกสลายมาชุมนุมกันที่เมืองนครชุม แล้วจึงเกิดไฟบรรลัยกัลป์เผาไหม้พระบรมธาตุ และล้างโลกให้สิ้นสุดลงไปพร้อมๆ กันด้วย

ดังนั้นเมื่อถึงวันเพ็ญเดือน ๓ หรือวันมาฆบูชา พระมหาธรรมราชาที่ ๑ (ลิไทย) จึงทรงถือเป็นวันที่พระองค์เสด็จพระราชดำเนินไปบพระบรมธาตุนครชุมที่พระองค์ทรงสถาปนาขึ้น โดยเสด็จพระราชดำเนินด้วยขบวนพยุหยาตราตามเส้นทางถนนพระร่วง พร้อมด้วยเจ้าเมืองในแคว้นสุโขทัย และเหล่าข้าราชการบริพารอีกนับพันคนมายังเมืองกำแพงเพชร แล้วเสด็จพระราชดำเนินทางชลมารคข้ามลำน้ำปิงขึ้นไปบพระบรมธาตุที่สถิตอยู่กลางเมือง พร้อมกับทรงสดับรับฟังพระธรรมเทศนาและโอวาทานแก่ผู้ยากไร้ อันนำมาสู่ ความอยู่ดีกินดีของทวยราษฎร์

เมื่อสิ้นยุคของพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (ลิไทย) การบพระบรมธาตุนครชุม ยังคงมีต่อเนื่องมาเป็นประเพณีคู่กับเมืองกำแพงเพชร ถึงแม้ความสำคัญของการบพระจะหมดความสนใจไปจากเจ้าผู้ครองนคร แต่ชนชาวเมืองยังคงกระทำการบพระธาตุกันตลอดมา เพียงแต่ไม่เอิกเกริกและยิ่งใหญ่เหมือนเมื่อครั้งในอดีต จนถึง พ.ศ. ๒๕๒๖ นายเชาวน์วัศ สุดลาภา ผู้ว่าราชการจังหวัดกำแพงเพชรในสมัยนั้น ได้รื้อฟื้นประเพณีนี้ขึ้นมา โดยจัดเป็นงานประเพณีที่ยิ่งใหญ่ของเมืองกำแพงเพชร เพื่ออนุรักษ์วัฒนธรรมอันดีงามไว้ให้ชนรุ่นหลัง ได้ศึกษาและยึดถือเป็นแบบอย่าง ใช้ชื่อว่า งานประเพณีบพระ - เล่นเพลง โดยกำหนดให้มีขึ้นในวันเพ็ญเดือน ๓ ของทุกปี ด้วยการจัดกิจกรรมจำลองเหตุการณ์ขบวนพยุหยาตราของพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (ลิไทย) มีขบวนช้าง ม้า ขบวนหลวง ขบวนพุทธบูชา ขบวนกัลปนาบุญ ขบวนฝ่ายใน ขบวนศิลปวัฒนธรรม และขบวนไพร่ฟ้าหน้าใส

นอกจากนี้ยังมีการแสดงแสง สี เสียง และกิจกรรมอันเป็นสาระของวัฒนธรรมไทยอีกหลายอย่าง อาทิ การละเล่นพื้นเมือง การทำอาหารคาวหวานโบราณ การสาธิต หัตถกรรมพื้นบ้าน และการจัดนิทรรศการของภาครัฐและเอกชน

งานประเพณีบพระ - เล่นเพลง จึงเป็นงานประเพณีที่มีเนื้อหาและสาระทางประวัติศาสตร์อย่างมากมาย ที่พร้อมจะดึงดูดให้ผู้สนใจและนักท่องเที่ยวได้เข้ามาชื่นชม กับความมั่งคั่งทางวัฒนธรรมของเมืองกำแพงเพชร และเป็นงานที่ชาวกำแพงเพชรทุกคนได้ เสียสละร่วมแรงร่วมใจกันอนุรักษ์ประเพณีที่ตังามเช่นนี้เอาไว้ให้อยู่คู่เมืองกำแพงเพชรตลอดไป^{๖๐}

๒.๗.๒ พระเครื่องเมืองกำแพงเพชร เมืองกำแพงเพชรในยุคกรุงสุโขทัย ช่วงรัชสมัยพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (ลิไทย) ถือว่าเป็นยุคทองของพระพุทธรูป ศิลปะ และ สถาปัตยกรรมต่างๆ พระองค์ได้ทรงสถาปนาพระศรีรัตนมหาธาตุ และทรงปลุกต้นพระศรีมหาโพธิ์ ณ เมืองนครชุม เมื่อวันศุกร์ขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๘ ปีระกา ศักราช ๑๒๗๙ (พ.ศ. ๑๙๐๐) ณ สถานที่แห่งนั้น เมื่อมีผู้รู้พระศรีรัตนมหาธาตุเจดีย์ได้พบตำนานการสร้าง พระพิมพ์ในครั้งนั้นด้วย ซึ่งนับว่าเป็นการสร้างพระพิมพ์ หรือที่ปัจจุบันนี้นิยมเรียกกันว่า “พระเครื่อง” ที่มีประวัติศาสตร์ยาวนานกว่า ๗๐๐ ปี และเชื่อว่าคงมิใช่

^{๖๐} กระทรวงมหาดไทย, กรมศิลปากร, กระทรวงศึกษาธิการ, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดกำแพงเพชร, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๔), หน้า ๒๖๕ - ๒๖๙.

สร้างเฉพาะพระพิมพ์ หรือพระเครื่องแต่เพียงอย่างเดียว คงจะได้สร้างพระพุทธรูปและถาวรวัตถุอื่นๆ ในพระพุทธศาสนาไว้อีกด้วย

ข้อความในจารึกหลักที่ ๘ (ศิลาจารึกเขาสุมณู) เรียกเมืองนครชุมว่า “นครพระชุม” ซึ่งอาจจะมีความหมายถึงเป็นเมืองที่รวมของพระหรือมีพระมากก็ได้ ด้วยเหตุนี้ เมื่อมีการรื้อพระศรีรัตนมหาธาตุเจดีย์ ณ สถานที่พบจารึกหลักที่ ๓ (ศิลาจารึกนครชุม) ที่วัดพระบรมธาตุ ตำบลนครชุม จึงพบพระพิมพ์จำนวนมาก ซึ่งนับเป็นต้นตอของพระเครื่องตระกูล หุ่นเศรษฐิ ที่มีชื่อเสียงของจังหวัดกำแพงเพชร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกล่าวไว้ในพระราชนิพนธ์เรื่องเสด็จประพาสต้นครั้งที่สอง (พ.ศ. ๒๔๕๐) ว่า “ของถวายเป็นเมือง กำแพงนี้ ก็มีพระพิมพ์เป็นพื้น”^{๖๑} ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นขนบธรรมเนียม อย่างหนึ่งของ ชาวกำแพงเพชรในการให้พระเครื่อง เป็นที่ระลึกแก่ผู้ที่เคารพนับถือ และมิตรสหาย อันเป็นที่รักใคร่ชอบพอกันไปโดยปริยาย

พระเครื่องของจังหวัดกำแพงเพชรมีชื่อเสียงในด้านความสง่างามด้วยศิลปะอันเกิดจากประติมากรรมของสกุลช่างกำแพงเพชร นักโบราณคดีบางท่านกล่าวว่าเป็นพุทธปฏิมากรรม ของพระพุทธศาสนาที่มีฝีมือเป็นเลิศ มีความคิดเป็นอิสระและมีแรงบันดาลใจอันสูง จึงเกิดความประณีตงดงามหาค่ามิได้ ในด้านเนื้อส่วนผสมมีทั้งเนื้อดิน เนื้อชิน เนื้อเงิน เนื้อนาค และเนื้อทอง โดยเฉพาะเนื้อดินยากที่จะหาพระเครื่องจัดเป็นเนื้อเกษตรโดยแท้ จึงมีความอ่อนนุ่มเป็นพิเศษ และในความอ่อนนุ่มนั้นยังแฝงด้วยความแกร่ง ซึ่งธรรมชาติเป็นผู้หล่อหลอมด้วยเวลาอันยาวนานกว่า ๗๐๐ ปี

เมืองกำแพงเพชรมีกรุพระเครื่องมากที่สุดในประเทศ กล่าวโดยรวมพอเป็นสังเขป ดังนี้
กรุทุ่งเศรษฐี อยู่ฝั่งตรงข้ามกับตัวจังหวัดกำแพงเพชรซึ่งเป็นตำบลคลองสวนหมากเดิม หรือตำบลนครชุมในปัจจุบัน กรุพระที่สำคัญของทุ่งเศรษฐี ได้แก่ กรุวัดพระบรมธาตุ กรุเจดีย์กลางทุ่ง กรุวัดพิบูล กรุชุมกอ กรุบ้านเศรษฐี กรุฤๅษี กรุวัดน้อย กรุวัดหนองลังกา กรุห้วยาง กรุคลองไพร กรุโนนม่วง ฯลฯ

กรุพระเครื่องฝั่งตัวเมืองกำแพงเพชร ได้แก่ กรุวัดพระแก้ว กรุวัดป่ามิต กรุวัดมหาธาตุ กรุวัดช้างรอบ กรุวัดสิงห์ กรุอวาสใหญ่ กรุอวาสน้อย กรุวัดสี่อิริยาบถ กรุวัดพระนอน กรุวัดเชิงหวาย กรุวัดตะแบกลาย กรุวัดกะโลไท กรุวัดคูยาง กรุวัดกุฎีฟง (วัดบาง) กรุลานดอกไม้ กรุวังพาน ฯลฯ

กรุพระเครื่องเมืองกำแพงเพชรเป็นที่รวมของพระบูชาที่มีพุทธศิลป์ทุกยุค ทุกสมัย นับตั้งแต่สมัยทวารวดี ลพบุรี เชียงแสน สุโขทัย อุทอง อยุธยา และยังมีพระบูชาก่อนนอกประเทศไทย มาบรรจุอยู่ในกรุด้วย เช่น ลังกา ศรีวิชัย และพม่า เป็นต้น

พระเครื่องตระกูลหุ่นเศรษฐิมีจำนวนมาก ได้แก่ พระกำแพงชุมกอ พระกำแพงเม็ดขนุน พระกำแพงพลูจีบ พระนางกำแพงเพชร พระกำแพงเปิดโลก พระกำแพงกลีบจำปา พระกำแพงเม็ดมะลื่น พระนางกำแพงกลีบบัว ฯลฯ โดยเฉพาะพระกำแพงซุ้มกอพระกำแพง เม็ดขนุน และพระ

^{๖๑} กรมศิลปากร, “พระราชนิพนธ์เรื่องเสด็จประพาสต้นครั้งที่สอง” ใน จดหมายเหตุ เรื่องเสด็จประพาสต้นในรัชกาลที่ ๕ ครั้งแรกและครั้งที่ ๒, (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนา ๒๔๗๖), หน้า ๙๓. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ รองเสวกเอกพระมหาสวณุกิจ (เลื่อน ภมรสุต ปรีชา พ.ศ. ๒๔๗๖).

กำแพงพลูจีบ ได้รับเกียรติจากวงการพระเครื่องให้บรรจุอยู่ในชุดเบญจภาคี ส่วนพระเครื่องของกรุฝั่งตัวเมืองกำแพงเพชรมีหลายพิมพ์ ได้แก่ พระกำแพงห้าร้อย พระกำแพงท่ามะปราง พระลีลา กำแพงขาว พระกำแพงลีลาว่านหน้าทอง ฯลฯ

๑) พระกำแพงซุ้มกอ เป็นพระปางสมาธิที่มีพุทธลักษณะงดงามเป็นอันดับหนึ่งของพระนั่งตระกูลทุ่งเศรษฐี และนับเป็นองค์หลักของพระเครื่องชุดเบญจภาคี มีทั้งเนื้อดิน เนื้อชิน เนื้อว่าน พุทธลักษณะมีทั้งสมาธิเพชร และสมาธิราบ โดยเฉพาะแบบพิมพ์ใหญ่มี พุทธลักษณะเหมือนพระพุทธรูปศิลปะเชียงแสนผสมกับศิลปะสุโขทัย คือ องค์พระอวบอ้วน พระอุระผิვნูนแลเด่นสง่างามแบบเชียงแสน พระนาภี เรียว การทิ้งพระพาหาและการขัดสมาธิงดงามแบบสุโขทัย องค์พระมีประภามณฑลรอบพระเศียร คล้ายรูปทรงของตัว “ก” หรือรูปทรงรัศมี ครีวงกลมของพุทธรูปช่างชาวโยนก และประภามณฑลรูปเปลวเพลิง ตามลักษณะประภามณฑลของพระพุทธรูปช่างมอญหรือจีนซึ่งเข้าใจว่าจะพัฒนามาจากแบบครีวงกลมของฝีมือช่างชาวโยนก หรือแบบพระพุทธรูป คันทารราชู จึงมีลักษณะคล้ายดอกบัวบ้าง รูปทรงตัว “ก” บ้าง จึงเรียกกันว่า “ซุ้มกอ” ตามลักษณะประภามณฑล ชนิดเนื้อดินละเอียด นุ่มลื่น มีว่านดอกมะขามปรากฏอยู่ทั่วไป มากบ้างน้อยบ้างไม่เท่าเทียมกันทุกองค์

พุทธลักษณะทั่วไปแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัดเป็น ๒ แบบ คือ

แบบที่ ๑ แบบไม่มีลายกนก เป็นพระชนิดเนื้อสีดำ สีเขียว และสีแดง

แบบที่ ๒ แบบมีลายกนก เข้าใจว่าพัฒนามาจากแบบแรกโดยเพิ่มลายบัว ที่ฐานและการปลั่งรังสีออกจากพระวรกายโดยทำเป็นรูปลายกนกอย่างงดงาม โดยเฉพาะพิมพ์ใหญ่มีช่องพระพาหาลึก ทำให้พระอุระและองค์พระซึ่งดูเด่นนูนอยู่แล้วสง่างามยิ่งขึ้น นอกจากชนิดพิมพ์บางเท่านั้นที่ช่องพระพาหาตื้น แบบนี้บางพิมพ์ทำเป็นสมาธิเพชร แต่ส่วนมาก ทำเป็นสมาธิราบทั้งนั้น

อาจารย์ชิน รักษชน กล่าวถึงการค้นพบพระซุ้มกอว่า แบ่งออกได้เป็น ๒ ระยะคือ

ระยะแรก เมื่อสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ขึ้นไปเยี่ยมญาติ ที่จังหวัดกำแพงเพชร ได้พบศิลาจารึกแผ่นที่ ๓ ที่วัดเสด็จ (ปัจจุบันศิลาจารึกอยู่ที่กรมศิลปากร) ซึ่งมีผู้นำมาจากวัดพระบรมธาตุ (ไม่ปรากฏชื่อผู้นำมา) อ่านได้ความว่า ที่ฝั่งตรงข้ามเมือง ขากังราวมีเจดีย์ ๓ องค์ บรรจุพระศรีรัตนมหาธาตุ ซึ่งพระมหากษัตริย์ราชที่ ๑ (ลิไทย) เสด็จฯ ไปทรงประดิษฐานเมื่อวันที่ขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๘ ปีระกา พ.ศ. ๑๙๐๐ ขณะนั้นเจ้าเมืองกำแพงเพชร คือพระยารามรงค์สงคราม (น้อย) ได้ชักชวนประชาชนไปถวายเป็นบริวารตั้งกล่าว และได้พบเจดีย์พระบรมธาตุจำนวน ๓ องค์ ตรงตามที่ระบุไว้ในหลักศิลา เมื่อถวายเป็นบริวารออกก็พบพระเครื่องจำนวนมาก มีพระซุ้มกอสีแดง สีดำ สีเขียว และสีขาว (ขนาดพิมพ์ใหญ่อย่างเดียว) ไม่มีลายกนก นอกจากนั้นยังพบใบลานเงินจารึกพิธีการสร้างพระซุ้มกออาคารสร้างพระ และอื่นๆ อีก ใบลานเงินนั้นเล่ากันว่าสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) นำไปสร้างพระสมเด็จวัดระฆังที่รู้จักกันทั่วไป

ระยะที่ ๒ ประมาณ พ.ศ. ๒๔๕๐ ชาวบ้านเขตทุ่งเศรษฐีหนึ่งชื่อ นายนาค บุญปรี (ปัจจุบันเสียชีวิตไปแล้ว) ได้เล่าว่ามีชีผ้าขาวขรามาท่านหนึ่งมาเล่าให้ตนฟังว่าที่บริเวณกอไผ่ใกล้ๆ เจดีย์กรบ้านเศรษฐีด้านเหนือ นั้น ปู่ของชีผ้าขาวเคยเล่าให้ฟังว่าเป็นที่ๆ ยอดเจดีย์หักพาดลงมา นายนาค บุญปรี จึงได้ไปค้นหาตามคำบอกเล่า นั้น ก็พบพระเครื่องซุ้มกอจำนวนมากทั้งบนดินและใต้ดิน

ลึกไม่เกิน ๒ วา เป็นพระลักษณะศิลปะเชียงแสน ลวดลายซุ้มกออักษร “อุ นะ อุ”ฐานล่างมีบัว ๔ บัวแบบเชียงแสน พระพักตร์และสีเนืองดงามมาก

ผู้เชี่ยวชาญจากกรมศิลปากร ร่วมกับอาจารย์จิต บัวบุศย์ ซึ่งขณะนั้นดำรง ตำแหน่ง อาจารย์ใหญ่โรงเรียนเพาะช่าง ได้ให้คำอธิบายถึงพระซุ้มกอที่ค้นพบว่าเป็นพระลักษณะลัทธิมณฑล มีอายุราว พ.ศ. ๑๖๐๐-๑๘๐๐ ซึ่งเป็นยุคที่มีการสร้างพระเครื่องรางของขลังตามพิธีกรรมไสยศาสตร์ เร้นลับ ประกอบด้วยเวทมนต์คาถาอาคมขลัง และกระทำ อย่างเคร่งครัดมาก เชื่อว่าสร้างขึ้นในยุค กรุงสุโขทัยตอนต้น ทั้งนี้พุทธลักษณะของพระซุ้มกอที่พบภายในเจดีย์เมืองกำแพงเพชร ปรากฏว่ามี ลักษณะพุทธศิลป์สมัยสุโขทัยตอนต้น และสมัยเชียงแสนปะปนอยู่จำนวนมาก พระซุ้มกอเท่าที่พบนี้มี หลายชนิดคือ พิมพ์ใหญ่ พิมพ์กลาง พิมพ์เล็ก และพิมพ์กะแนน

๒) พระกำแพงเม็ดขนุน เป็นพระเครื่องปางลีลา มีทั้งเนื้อดิน เนื้อชิน เนื้อวุ้น และ วุ้นหน้าเงิน วุ้นหน้าทอง พุทธลักษณะพิมพ์ประณีต เป็นศิลปะชั้นสูงสมัยสุโขทัย ลีลาของพระ ดูซึ้ง ซึ้งเป็นส่วนใหญ่ พระอุระผิ้วผายแบบลักษณะมหาบุรุษไม่เอี้ยวองค์ เหมือนพระกำแพงพลูจีบ พระ นาภิเรียวเล็ก พระเพลาท่อนล่าง เรียวงาม องค์พระเสด็จอยู่บนพื้นแบนรูปยวมน ด้านหลังอูม เล็กน้อย บางองค์ก็อูมมาก และมีสีเหลืองเข้มแบบสีเม็ดขนุน ทำให้ดูคล้ายเม็ดขนุนยิ่งขึ้น จึงเรียกกัน ว่า “พระกำแพงเม็ดขนุน” องค์พระลีลาอยู่ในซุ้มประภามณฑลโดยรอบ บางแบบ ก็ไม่มี เนื้อดิน ละเอียดมาก มีความนุ่ม และความแกร่ง วุ้นเม็ดดอกมะขามที่ปรากฏละเอียดมาก แต่บางองค์ไม่ ปรากฏ

พุทธลักษณะทั่วไปมีหลายพิมพ์ รูปทรงเหมือนกัน แต่เพื่อให้เข้าใจง่าย จึงขอ แบ่งเป็น ๒ แบบ คือ

แบบที่ ๑ เป็นพระที่กำลังลีลาก้าวอย่างด้วยพระบาทขวา หรือที่เรียกกันว่า “เข่งขวา”

แบบที่ ๒ เป็นพระที่กำลังลีลาก้าวอย่างด้วยพระบาทซ้าย หรือที่เรียกกันว่า “เข่ง ซ้าย” เป็นแบบที่ค้นพบน้อยมาก

พุทธลักษณะทั่วไปมีแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัดเป็น ๒ แบบ คือ

แบบที่ ๑ แบบไม่มีลายกนก เป็นพระชนิดเนื้อสีดำ สีเขียว และสีแดง

แบบที่ ๒ แบบมีลายกนก เข้าใจว่าพัฒนามาจากแบบแรก โดยเพิ่ม ลายบัวที่ฐาน และการปลั่งรังสีออกจากพระวรกายโดยทำเป็นรูปลายกนกอย่างงดงาม โดยเฉพาะพิมพ์ใหญ่มีช่อง พระพาหาลึก ทำให้พระอุระและองค์พระซึ่งดูเด่นนูนอยู่แล้วสง่างาม ยิ่งขึ้น นอกจากชนิดพิมพ์บาง เท่านั้นที่ช่องพระพาหาตื้น แบบนี้บางพิมพ์ทำเป็นสมาธิเพชร แต่ส่วนมากทำเป็นสมาธิราบทั้งนั้น

๓) พระกำแพงพลูจีบ พุทธลักษณะเป็นพระเครื่องปางลีลาอีกพิมพ์หนึ่ง คู่ขนาดกับ ลีลา “พิมพ์เม็ดขนุน” แต่พระวรกายไม่ล่ำสันอย่างพิมพ์เม็ดขนุน แต่มีบางพิมพ์ที่มีลักษณะคล้ายกับ พิมพ์เม็ดขนุน พระกำแพงพลูจีบที่มีฐานคล้ายพลูจีบนั้นส่วนมาก พื้นฐาน ทั่วไปมีฐานยวมน คล้ายพลูมวน แต่ในบางองค์ที่มีสีเขียวจะมีลักษณะคล้ายพลูจีบมาก รูปลักษณะการลีลาไม่เอี้ยวมาก หันพระพักตร์ไปทางซ้าย ส่วนพระกรขวาท้อยลงในลักษณะอ่อนช้อยอย่างที่เราเรียกว่า “เล่นแขน” แบบ พระพุทธรูปปางเสด็จ ดาวดึงส์เข่งพระบาทขวา ถ้าองค์พระไม่สึกหรอหรือชำรุดจะ เห็นชายจีวรทั้งสองชายสะบัดพลิ้วอย่างสวยงามคลุมไปเกือบจรดพระบาทของพระ ด้านฐานที่พระยืนอยู่นั้นมีเส้นทิว ขนาน ๓ เส้น เป็นแท่นรองรับพระบาท แต่บางพิมพ์เม็ดคล้ายเกสร ดอกบัวเรียงรายอยู่อีกแถวหนึ่ง

ซึ่งอยู่ด้านล่างสุด มีประภาณทล อยู่โดยรอบเป็นเส้นนูนเล็กๆ ลักษณะประภาณทลเป็นรูปกลีบจำปา คือ ลักษณะเป็นขั้วยัดๆ แบบขั้วพระอินตามปรางค์และเจดีย์ทั่วไป แต่ในบางองค์ที่กดพิมพ์ไม่ถึงก็ไม่ปรากฏประภาณทล หรือ ปรากฏแต่รางเลือนมาก ในองค์ที่มีสีเหลืองเข้มเหมือนสีกลีบจำปา ซึ่งสมัยก่อนเรียกว่า “กลีบจำปา” ด้วยด้านหลังองค์พระมักจะปรากฏลายมือเป็นตอนๆ มีสีแดง ดำ เขียว เหลือง เนื้อดินละเอียดนุ่ม วาดดอกมะขามปรากฏทั่วไป

องค์พระมีทั้งพิมพ์ขนาดใหญ่และขนาดเล็ก พิมพ์ทรงนิยมโดยทั่วไปมีขนาดพอๆ กับพิมพ์เม็ดขนุน แต่พื้นฐานทั่วไปขนาดเล็กกว่าเล็กน้อย สูงประมาณ ๓.๘ เซนติเมตร

๔) พระกำแพงเปิดโลก พุทธลักษณะเป็นพระปางเปิดโลก พระหัตถ์ ห้อยกางออกไป พระอุระผิงผายแบบลักษณะมหาบุรุษ บั้นพระองค์ (เอว) มีลักษณะคอดกั้ว พระเพลาเป็นลำคู่ลงไป พุทธลักษณะทั่วไปมี ๓ แบบคือ

แบบที่ ๑ แบบฐานยื่น หรือที่เรียกกันในวงการพระเครื่องว่า “ตีนขอ”

แบบที่ ๒ แบบประดิษฐานรอยพระบาท (ยื่นกดปลายเท้า) ที่เรียกกันว่า “ทิ้งดิ่ง”

แบบที่ ๓ แบบทำยื่นแบบทหาร คือประทับ ยืน แปะเท้าทั้งสองข้าง

พื้นฐานขององค์พระมีสัณฐานแตกต่างกันไป ตามลักษณะพิมพ์ทรง เช่น มีสัณฐานสีสันคล้ายกลีบจำปาก็เรียกว่า “เปิดโลกกลีบจำปา” เหมือนเม็ดทองหลางก็เรียกว่า “เปิดโลกเม็ดทองหลาง” เหมือนหรือคล้ายอะไรก็เรียกตามลักษณะนั้น เช่น “เปิดโลกกลีบบัว” “เปิดโลกเข็มเพชร” หรือ “ใบเข็ม” เป็นต้น มีทั้งเนื้อดินละเอียดนุ่ม ปรากฏว่าดอกมะขามทั่วไป แต่บางองค์ ก็ไม่ปรากฏ องค์พระมีหลายขนาดตั้งแต่พิมพ์ใหญ่ พิมพ์กลาง และพิมพ์เล็ก

๕) พระกำแพงกลีบจำปา พุทธลักษณะคล้ายกับพระกำแพงเม็ดขนุนมาก โดยเฉพาะพิมพ์เนื้อชินและเนื้อวาน พิมพ์มีบัวที่ฐาน ๓ ดอกซึ่งเป็นแบบบัวเล็กข้าง พิมพ์ทรงมีลักษณะอวบอ้วนและอ่อนไหวน้อยกว่าพระกำแพงเม็ดขนุนเล็กน้อย เนื้อดินมี หลายประเภท มีทั้งละเอียด แกร่ง และนุ่มหยาบ ส่วนมากมีว่านเม็ดดอกมะขามปรากฏทั่วไป ขนาดลดหลั่นกันเป็น ๓ พิมพ์ คือ พิมพ์ใหญ่ พิมพ์กลาง พิมพ์เล็ก พิมพ์ใหญ่จัดได้ว่า เป็นพิมพ์ที่เทียบได้กับพระกำแพงเม็ดขนุน

๖) พระนางกำแพงเพชร พุทธลักษณะเป็นพระปางมารวิชัยและปางสมาธิ สถิตอยู่บนพื้นฐานรูปสามเหลี่ยม ทรงเรขาคณิต มีทั้งเนื้อดิน เนื้อชิน และเนื้อวาน แบ่งได้เป็น ๖ แบบ คือ แบบนางแสนหัจจันท์ แบบบัลลังก์แก้ว แบบนางอุทอง แบบสกุลนางพญาพิชฌุโลก แบบฐานบัว แบบหยาบศรี ซึ่งองค์พระแต่ละพิมพ์แต่ละแบบมีขนาดแตกต่างกันไป ส่วนการเรียกชื่อนั้น เรียกตามชื่อกรูของพระ เช่น นางวัดบรมธาตุ นางวัดทีกุล นางวัดเชิงหวาย นางวัดป่ามิต เป็นต้น

๗) พระกำแพงหำร้อย พุทธลักษณะเป็น พระปางมารวิชัยขนาดองค์เล็กๆ มีประภาณทลคล้ายรูปพระจันทร์ครึ่งเสี้ยวอยู่เหนือพระเศียร องค์พระสถิตอยู่บนพื้นฐานชินรูปกลีบบัว มีพระอยู่ทั้งสองหน้าๆ ละ ๒๕๑ องค์ รวมทั้งสองหน้า มีพระจำนวน ๕๐๒ องค์ จึงเรียกว่า “พระกำแพงหำร้อย, พระองค์ยอดสุดมีขนาดใหญ่กว่าทุกองค์ มีทั้งเนื้อชินเงิน ชินทอง และดีบุก บางองค์ปรากฏขาดและทองเก่า บางองค์มีสนิมไขจับแน่น พระกำแพงหำร้อย ถือว่าเป็นเพชรน้ำเอกของกรุฝั่งตัวเมืองกำแพงเพชร เพราะที่กรุทุ่งเศรษฐีไม่มีพระพิมพ์นี้ เนื่องจากพระกำแพงหำร้อยค่อนข้างใหญ่ ดังนั้นส่วนใหญ่จึงนำมาเลื่อยออกเป็นแบบหน้าแก้ว เพื่อให้เหมาะแก่การคล้องคอ หรือแบ่งปันกันเพื่อบูชา

๘) พระกำแพงท่ามะปราง พุทธลักษณะเป็น พระปางมารวิชัย ศิลปะสุโขทัย มีทั้งเนื้อดินและเนื้อชิน เนื้อชิน ทุกองค์ เป็นชินเงินผิวปรอทเป็นส่วนมาก บางองค์มีผิวดินลูกรัง จับหนาแน่น บางองค์ผิวดำ ส่วนประเภทเนื้อดินเป็นเนื้อดินผสมว่าน ละเอียดย่นและอ่อนนุ่ม คราบกรุจัดและจับแน่น ปรากฏคำและว่านเม็ดดอกมะขามทั่วไป

๒.๘ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับการส่งเสริมคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ พบว่ามีผู้ทำการศึกษาวิจัยไว้ดังนี้

ทองคำ ดวงชั้นเพชร^{๒๒} ได้วิจัยเรื่อง การบริหารจัดการแหล่งประวัติศาสตร์เมืองเวียงคุก จังหวัดหนองคาย ผลวิจัยพบว่า ประวัติศาสตร์และความเป็นมาของเมืองเวียงคุกได้ถูกกล่าวถึงในตำนานอุรังคธาตุซึ่งเป็นประวัติพระธาตุพนม กล่าวถึงแคว้นทั้ง ๗ หนึ่งในนั้นคือแคว้นสาเกตุ หรือเมืองร้อยเอ็ดประตู ของพระยาสุริยวงศาได้ทรงตั้งให้อโนชิตเป็นหมื่นทางโฮง เป็นคนดูแลพระราชฐาน ครั้งเมืองร้อยเอ็ดประตูเกิดการกบฏ ผู้คนได้อพยพลี้ภัยมาอาศัยอยู่บริเวณเขตชายแดนหมื่นทางโฮงได้พาครอบครัว ๕ หมื่นครอบครัวเดินทางมาตั้งรกรากอยู่ที่ห้วยคุกคา ซึ่งในขณะนั้นเรียกว่าเมืองไผ่หนาม เรื่องราวทางประวัติศาสตร์เมืองเวียงคุกผ่านยุคทางประวัติศาสตร์หลายยุคคือ ยุคทวารวดี ยุคลพบุรี ยุคล้านช้าง และได้ถูกยุบรวมเมืองพานพร้าว และเมืองปะโค จัดตั้งเป็นเมืองหนองคายใน พ.ศ. ๒๓๗๐ สมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ แหล่งประวัติศาสตร์ เมืองเวียงคุกในปัจจุบันน่าจะเป็นพื้นที่ตำบลเวียงคุก ตำบลปะโค ตำบลพระธาตุบังพวน อำเภอเมืองหนองคาย และตำบลโพนสา อำเภอท่าบ่อ

การบริหารจัดการแหล่งประวัติศาสตร์เมืองเวียงคุก ค่อนข้างจะมีความซับซ้อนเนื่องจากอยู่ในเขตองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหลายแห่ง มีทั้งอยู่ในวัดและนอกวัด การดูแลรักษาไม่ทั่วถึงและไม่เท่าเทียมกัน ในขณะเดียวกันจังหวัดหนองคายและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ไม่มีแผนยุทธศาสตร์ด้านการบริหารจัดการแหล่งประวัติศาสตร์ แหล่งประวัติศาสตร์ต่างๆ จึงไม่ได้รับการดูแลจากหน่วยงานของรัฐเท่าที่ควร ภาระการดูแลจึงตกอยู่ที่วัดและชุมชนใกล้เคียง

ดังนั้นจังหวัดหนองคายและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรมีนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาแหล่งประวัติศาสตร์เมืองเวียงคุกไปในทิศทางเดียวกัน มีหน่วยงานหลักในการดูแลรักษาและบริหารจัดการแหล่งประวัติศาสตร์ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ในขณะเดียวกันควรปลูกฝังให้ชุมชนได้เรียนรู้ประวัติศาสตร์ ตระหนักถึงคุณค่าของโบราณสถาน จะทำให้เกิดความรักและหวงแหนโบราณสถานที่บรรพบุรุษได้สร้างไว้ อันจะนำไปสู่การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ นำรายได้เข้าสู่ชุมชนอย่างแท้จริง

^{๒๒} ทองคำ ดวงชั้นเพชร, “การบริหารจัดการแหล่งประวัติศาสตร์เมืองเวียงคุก จังหวัดหนองคาย”, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗).

ศุภรัตน์ ตีตะกุล ได้วิจัยเรื่อง การศึกษาแหล่งเรียนรู้ที่จัดแสดงโบราณวัตถุในหลุมขุดค้นทางโบราณคดี ในเขตพื้นที่ภาคกลางผลวิจัยพบว่าสามารถจัดกลุ่มเพื่อเชื่อมโยงข้อมูลด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีได้ ๓ กลุ่ม คือ เชื่อมโยงด้านอายุสมัย เชื่อมโยงด้านประเภทการใช้งานของแหล่ง และเชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีอื่นๆ ที่อยู่ใกล้เคียง ซึ่งการเชื่อมโยงความรู้ทางวิชาการจะทำให้เกิดความเข้าใจในประวัติศาสตร์และโบราณคดีของพื้นที่นั้นๆ ได้ชัดเจนขึ้น และจะทำให้แหล่งเรียนรู้เหล่านั้นมีความน่าสนใจมากขึ้น อีกทั้งยังสามารถนำไปพัฒนาเพื่อทำเป็นเส้นทางท่องเที่ยว-เรียนรู้ ประวัติศาสตร์และโบราณคดีได้อีกด้วย^{๖๓}

ทรงคุณ จันทจร, พิสิษฐ์ บุญไชย และไพรัช ถิตย์ผาด^{๖๔} ได้วิจัยเรื่อง คุณค่าอัตลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นกับการนำมาประยุกต์เป็นผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้การศึกษาพบว่าศิลปหัตถกรรมท้องถิ่นในแต่ละภูมิภาคเป็นภูมิปัญญาและมรดก ทางวัฒนธรรมของสังคมเกษตรกรรมที่มีการสืบสานองค์ความรู้ ความสามารถ ความชำนาญต่างๆ ถ่ายทอดมายังกลุ่มชนรุ่นหลัง โดยภาคตะวันออกเฉียงเหนือผลิตภัณฑ์ประเภทผ้า เครื่องจักสาน และเครื่องปั้นดินเผาเป็นศิลปหัตถกรรมท้องถิ่นที่พบเกือบทุกจังหวัด ส่วนผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นประเภทการหล่อหลอมโลหะและผลิตภัณฑ์อื่นๆ พบการผลิตในบางท้องถิ่นเท่านั้น

ศิลปหัตถกรรมท้องถิ่นภาคกลาง ผลิตภัณฑ์ประเภทเครื่องจักสาน เครื่องปั้นดินเผาและผ้าเป็นศิลปหัตถกรรมท้องถิ่นที่พบมากที่สุดเกือบทุกจังหวัด ส่วนผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นประเภทการหล่อหลอมโลหะและผลิตภัณฑ์อื่นๆ พบการผลิตในบางชุมชนเท่านั้น

ศิลปหัตถกรรมท้องถิ่นภาคใต้ ผลิตภัณฑ์ประเภทผ้าและเครื่องจักสานเป็นศิลปหัตถกรรมท้องถิ่นที่พบมากที่สุดเกือบทุกจังหวัด ส่วนผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นประเภทเครื่องปั้นดินเผา การหล่อหลอมโลหะ และผลิตภัณฑ์อื่นๆ พบการผลิตในบางชุมชนเท่านั้น

โดยแนวทางในการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจและการส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมต้องมีการพัฒนารูปแบบของผลิตภัณฑ์ให้โดดเด่นเหมาะกับยุคสมัยในปัจจุบัน สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างหลากหลาย พยายามลดต้นทุนในการผลิตด้วยการเลือกใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นโดยไม่ทำให้คุณค่าและคุณภาพของผลิตภัณฑ์ลดลง มีการส่งเสริมอาชีพให้กับคน ในท้องถิ่นเพื่อสืบทอดภูมิปัญญาไม่ให้สูญหาย มีการสนับสนุนให้มีการจัดตั้งศูนย์สาธิตกระบวนการผลิต การจำหน่ายผลิตภัณฑ์ประเภทต่างๆ ภายในท้องถิ่น เพื่อเป็นแรงจูงใจและอำนวยความสะดวกด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้กับผู้เยี่ยมชม

^{๖๓} ศุภรัตน์ ตีตะกุล “การศึกษาแหล่งเรียนรู้ที่จัดแสดงโบราณวัตถุในหลุมขุดค้นทางโบราณคดี ในเขตพื้นที่ภาคกลาง”, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), ๒๕๕๘).

^{๖๔} ทรงคุณ จันทจร, พิสิษฐ์ บุญไชย และไพรัช ถิตย์ผาด, “คุณค่าอัตลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นกับการนำมาประยุกต์เป็นผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้”, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๒).

ศิลปหัตถกรรมท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ มีความเกี่ยวเนื่องด้วยวัฒนธรรมการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งทำให้คุณค่าทางอัตลักษณ์ของผลิตภัณฑ์มีความโดดเด่นและมีเอกลักษณ์เฉพาะ โดยที่ศิลปหัตถกรรมเหล่านั้นได้ส่งสมคุณค่าความเป็นท้องถิ่นในแต่ละภูมิภาคไว้ พร้อมทั้งจะได้รับการสืบทอดและประยุกต์ใช้ในวิถีการดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่นได้อย่างยั่งยืนแม้กระแสโลกาภิวัตน์ ความก้าวหน้าด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีจะเข้ามามีบทบาทต่อชุมชนและท้องถิ่น

อุดม จุมพลหล้า อธิรัตน์ แสงแก้ว มณีวรรณ ศรีนา และจันทร์จิรา จุมพลหล้า^{๖๕} ได้วิจัยเรื่อง วัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในวิถีชีวิตของคนไทยแถบลุ่มแม่น้ำโขง ในประเทศไทย พบว่า

๑. ผลการปฏิบัติตามวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในวิถีชีวิตของคนไทยแถบลุ่มแม่น้ำโขง ในประเทศไทย โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากและรายด้าน อยู่ในระดับมาก ๔ ด้าน เรียงตามลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ ด้านพิธีกรรม ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ด้านความเชื่อและด้านคุณธรรม จริยธรรม และศีลธรรม และอยู่ในระดับปานกลาง ๑ ด้าน คือ ด้านภาษาและวรรณกรรม

๒. เมื่อเปรียบเทียบการปฏิบัติตามวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในวิถีชีวิตของคนไทยแถบลุ่มแม่น้ำโขง ในประเทศไทย โดยรวม พบว่า กลุ่มพระภิกษุ สามเณรกับครู พระภิกษุ สามเณรกับพุทธศาสนิกชนทั่วไป ครูกับนักเรียน และนักเรียนกับพุทธศาสนิกชนทั่วไป มีค่าเฉลี่ยในการปฏิบัติตามวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในวิถีชีวิตของคนไทยแถบลุ่มแม่น้ำโขงในประเทศไทย มากกว่ากลุ่มพระภิกษุ สามเณรกับนักเรียน และครูกับพุทธศาสนิกชนทั่วไป อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ ส่วนกลุ่มครูกับพุทธศาสนิกชนทั่วไป มีค่าเฉลี่ยไม่แตกต่างกัน

พระราชวรเมธี, ผศ.ดร. และคณะ^{๖๖} ได้ทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนาองค์ความรู้เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้และอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีจังหวัดกำแพงเพชร การวิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา รวบรวมองค์ความรู้ และสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์และแหล่งโบราณคดีในจังหวัดกำแพงเพชร โดยยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และเพื่อสร้างกระบวนการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีในจังหวัดกำแพงเพชร โดยยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและภาคีเครือข่ายในชุมชนด้วยกระบวนการ “๓ E-Model”

จากการศึกษาพบว่า กระบวนการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์และแหล่งโบราณคดีใน จังหวัดกำแพงเพชร โดยยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น มีกระบวนการเริ่มต้นจากวิธีการรวบรวมองค์ความรู้ การดำเนินงานลงพื้นที่การศึกษาแหล่งโบราณคดี การดำเนินงานลงพื้นที่สัมภาษณ์ ศึกษาชุมชนตามแหล่งโบราณคดี การรวบรวมและสรุปองค์ความรู้ และการตรวจสอบองค์ความรู้ ทำให้ได้องค์ความรู้ว่า แหล่งโบราณคดีในจังหวัดกำแพงเพชรกระจายอยู่ตามพื้นที่ต่างๆ มีอายุความเก่าแก่มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม และเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน

^{๖๕} อุดม จุมพลหล้า, อธิรัตน์ แสงแก้ว, มณีวรรณ ศรีนา และ จันทร์จิรา จุมพลหล้า “วัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในวิถีชีวิตของคนไทยแถบลุ่มแม่น้ำโขง ในประเทศไทย”, รายงานการวิจัย, (สกลนคร: โรงเรียนเทคนิคภูพานบริหารธุรกิจ, ๒๕๕๙).

^{๖๖} พระราชวรเมธี, ผศ.ดร. และคณะ, “การพัฒนาองค์ความรู้เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้และอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีจังหวัดกำแพงเพชร”, รายงานการวิจัย, (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ประจำปี ๒๕๕๙).

กระบวนการการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีในจังหวัดกำแพงเพชร โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน มีกระบวนการเริ่มต้นจากการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อระดมความคิดเห็นในการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีร่วมกับชุมชน และการลงพื้นที่ปฏิบัติการสร้างกระบวนการเรียนรู้ในการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นกลไกสำคัญในการสร้างกระบวนการ พร้อมกับการนำเสนอข้อมูลทางด้านโบราณคดีให้ชุมชนได้เกิดความรู้ความเข้าใจและเห็นความสำคัญในการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีมากขึ้น ในการปฏิบัติการสร้างกระบวนการเรียนรู้ในการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนยังพบว่า มีหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชนและประชาชนให้ความสนใจและร่วมกิจกรรมเป็นจำนวนมาก

นางภัทรานิษฐ์ ศุภกิจโกศล และคณะ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการแหล่งมรดกโลก กรณีอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา และอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร” ผลการวิจัยพบว่า ในภาพรวมของทั้ง ๓ จังหวัด ประชาชนผู้ตอบแบบสอบถามมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการแหล่งมรดกโลกอยู่ในระดับน้อยในทุกด้าน โดยประชาชนมีส่วนร่วมมากที่สุดในด้านการจัดการพื้นที่ รองลงคือด้านการจัดการทรัพยากร และด้านการปกป้อง ด้านการใช้ ด้านการตลาด ด้านการให้ความรู้ ด้านการศึกษาวิจัย และด้านการเงิน ตามลำดับ ในการสร้างรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนมี ๓ ขั้นตอนดังนี้ ขั้นที่ ๑ ขั้นการสร้างพื้นฐานความรู้ ขั้นที่ ๒ ขั้นการนำไปสู่การปฏิบัติ ขั้นที่ ๓ ขั้นการปลูกจิตสำนึกเพื่อให้เกิดความรักและหวงแหน การแสวงหาแนวทางการพัฒนาศักยภาพการมีส่วนร่วมของประชาชนให้เพิ่มขึ้นสามารถทำได้โดย การนำเครื่องมือการจัดการความรู้ (Knowledge Management : KM) มาใช้การสร้างเครือข่ายระหว่างชุมชน เพื่อให้เกิดชุมชนปฏิบัติ การเสริมสร้างให้ประชาชนเป็นเจ้าบ้านที่ดีต่อนักท่องเที่ยว ควรให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นหรือให้คำปรึกษา และสนับสนุนให้มีการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นแหล่งท่องเที่ยว ส่วนภาครัฐต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนภาคเอกชน และทุกภาคส่วนเข้ามาเป็นตัวแทนในรูปคณะกรรมการ เข้ามามีส่วนร่วมอย่างจริงจังภายใต้การบริหารจัดการ เพื่อเกิดการบูรณาการร่วมกัน ในพื้นที่แหล่งมรดกโลก และสร้างเครือข่ายความร่วมมือของประชาชนในทุกเพศทุกวัยที่มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยใช้หลักการบูรณาการที่ชื่อว่า “บวร” ซึ่งได้แก่ บ้าน วัด และโรงเรียน^{๖๗}

สฤณี แสงอรุณ ได้วิจัยเรื่อง “ศักยภาพและแนวทางการจัดการอุทยานแห่งชาติเพื่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ : กรณีศึกษาอุทยานแห่งชาติอ่าวพังงา จังหวัดพังงา” ผลการวิจัยพบว่า ลักษณะพื้นที่และองค์ประกอบด้านทรัพยากรธรรมชาติของอุทยานแห่งชาติอ่าวพังงามีศักยภาพสูงต่อการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การบริหารจัดการเพื่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในปัจจุบันมีศักยภาพปานกลาง การให้บริการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยผู้ประกอบการและราษฎรท้องถิ่นมีศักยภาพสูง และมีผลกระทบต่องานแวดล้อมจากการท่องเที่ยวในระดับปานกลาง สำหรับแนวทางในการจัดการควรมี

^{๖๗} นางภัทรานิษฐ์ ศุภกิจโกศล และคณะ “การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการแหล่งมรดกโลก กรณีอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา และอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร”, (มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๕๔).

การพัฒนาบุคลากร ปรับปรุงระบบสื่อความหมายและการให้บริการนักท่องเที่ยว ควบคุมคุณภาพการให้บริการด้านการท่องเที่ยว เน้นการสร้างความร่วมมือและการประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งภาครัฐ เอกชน และชุมชนท้องถิ่น ส่งเสริมกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ให้หลากหลายมากขึ้น และมีการติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่อง^{๖๘}

วศิน ปัญญาบุตรตระกูล ได้วิจัยเรื่อง “การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมในพื้นที่ระยองวัฒนธรรม (กำแพงเพชร สุโขทัย พิษณุโลก เพชรบูรณ์)” ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนมีศักยภาพด้านการจัดการท่องเที่ยวในด้านต่างๆ ทั้งด้านทรัพยากรและด้านประชาคมในชุมชน โดยเน้นการพัฒนาเพื่อการค้นหาทีมงาน เพื่อทำหน้าที่ในการกำหนดนโยบายเรียนรู้ และการประเมินศักยภาพด้านการท่องเที่ยวของหมู่บ้านตลอดจนพัฒนาและวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของทีมงานกับปัจจัยที่เกี่ยวข้องด้านการท่องเที่ยวร่วมกัน โดยมีเป้าหมายที่สำคัญคือการพัฒนาบ้านนาต้นจั่นเป็นหมู่บ้านอุตสาหกรรมท่องเที่ยวตัวอย่าง โดยมี ๕ กลยุทธ์ และ ๑๙ โครงการ โดยโครงการวิจัยได้ดำเนินการตามโครงการต่าง ๆ เป็นโครงการต้นแบบจำนวน ๕ โครงการ^{๖๙}

ชิน ศรีสวัสดิ์ ได้วิจัยเรื่อง “การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม : กรณีศึกษาวัฒนธรรมของชุมชนชาวกวยในเขตอีสานใต้และลาวใต้” ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนชาวกวยในเขตอีสานใต้ยังมีอยู่จำนวนมากโดยเฉพาะในเขตพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี และบางส่วนของจังหวัดมหาสารคามรวมทั้งมาดประมาณ ๔,๗๗๔,๔๘๖ คน โดยมีอยู่หนาแน่นในเขตพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษและจังหวัดสุรินทร์ ส่วนลาวใต้มีอยู่ประมาณ ๔๕,๔๙๘ คน ส่วนใหญ่จะมีอยู่ในแขวงสาละวัน และจำปาสัก ลักษณะเด่นของชุมชนดังกล่าว แนวคิด ความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม และการประกอบอาชีพ เช่น กรเลียงช้าง และการทอผ้า^{๗๐}

สุนทรี ลิลา ได้ทำการวิจัยเรื่อง “กระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในการต่อต้านและดำรงอยู่ของพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น “จันเสน” จังหวัดนครสวรรค์” ได้แสดงให้เห็นสภาพเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนจันเสนที่ส่งผลในการก่อตั้งพิพิธภัณฑสถานจันเสน รวมทั้งศึกษากระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของชุมชนจันเสนในการก่อตั้งและดำรงอยู่ของพิพิธภัณฑสถานจันเสน ซึ่งเก็บข้อมูลโดยวิธีการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมและสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน ๒๐ คน ผลการวิจัยพบว่า ๑. ชุมชนจันเสนเป็นชุมชนเล็กๆ ที่เคยมีความเจริญทางด้านเศรษฐกิจ เพราะมีการตัดทางรถไฟพาดผ่าน แต่ต่อมาเมื่อมีการตัดถนน ผู้คนจึงอพยพไปประกอบอาชีพ ในถิ่นอื่น ชุมชนจันเสนเป็นชุมชนที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ แต่มีการรวมตัวกันทำกิจกรรมต่างๆ ที่วัดจันเสนและมี “หลวงพ่อดอด”

^{๖๘} สฤกษ์ แสงอรัญญา, “ศักยภาพและแนวทางการจัดการอุทยานแห่งชาติเพื่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ : กรณีศึกษาอุทยานแห่งชาติอ่าวพังงา จังหวัดพังงา”, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๑).

^{๖๙} วศิน ปัญญาบุตรตระกูล, “การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมในพื้นที่ระยองวัฒนธรรม (กำแพงเพชร สุโขทัย พิษณุโลก เพชรบูรณ์)”, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยนเรศวร: พิษณุโลก, ๒๕๕๐).

^{๗๐} ชิน ศรีสวัสดิ์, “การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม : กรณีศึกษาวัฒนธรรมของชุมชนชาวกวยในเขตอีสานใต้และลาวใต้”, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี: อุบลราชธานี, ๒๕๕๐).

เป็นผู้นำทางความคิดจึงเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน เมื่อมีการค้นพบเมืองโบราณจากภาพถ่ายทางอากาศ จึงมีการขุดค้นอย่างเป็นทางการ จนเมื่อหลวงพ่อดำริให้ก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น โครงการก่อตั้ง"พิพิธภัณฑ์จันเสน" จึงเกิดขึ้น ๒. ชุมชนจันเสนใช้กระบวนการสื่อสารเป็นกลไกในการสร้างการมีส่วนร่วมกับทั้งภายในกลุ่มชุมชนและภายนอกกลุ่มชุมชน อันได้แก่ นักวิชาการและนักท่องเที่ยว ซึ่งประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในการก่อตั้งและดำรงอยู่ของพิพิธภัณฑ์จันเสน มีดังนี้ (๑) การรวบรวมโบราณวัตถุ (๒) เรื่องการจัดการอาคารสถานที่ (๓)การจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ (๔) การบริหารงานของพิพิธภัณฑ์ (๕) รายรับ – รายจ่ายของพิพิธภัณฑ์ (๖) กิจกรรมเสริมของพิพิธภัณฑ์ เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว พิพิธภัณฑ์จันเสนเป็นพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่ก่อตั้งและดำเนินการเพื่อการดำรงอยู่โดยคนในชุมชนเพื่อชุมชนจันเสน สร้างการมีส่วนร่วมในชุมชนอย่างครอบคลุม โดยช่วยเสริมสร้างกลุ่มอาชีพและกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนและที่สำคัญ การดำเนินการของพิพิธภัณฑ์ได้สร้างยุวมัคคุเทศก์ ซึ่งเป็นสื่อบุคคลรุ่นใหม่เพื่อการดำรงอยู่ของพิพิธภัณฑ์ในอนาคต^{๗๑}

นางสุนีย์ ทองจันทร์ และคณะ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ปัญหาการบังคับใช้กฎหมายในการบริหารจัดการโบราณสถานโบราณวัตถุและสถานที่ศักดิ์สิทธิ์:ศึกษากรณีเกาะเมืองจังหวัดพระนครศรีอยุธยา” จึงมีข้อเสนอแนะแนวทางในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว กล่าวคือ กำหนดโทษทางแพ่งและทางอาญาสำหรับพนักงานเจ้าหน้าที่ของรัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ที่ทำการฝ่าฝืนพระราชบัญญัติ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ (แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ ๒ พ.ศ.๒๕๓๕) และกำหนดโทษเนรเทศสำหรับคนต่างด้าวออกนอกประเทศ ทำการฝ่าฝืนพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าว และประชาชนมีสิทธิฟ้องพนักงานเจ้าหน้าที่ของรัฐและ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่อศาลปกครองตามพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลปกครองและวิธีพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. ๒๕๔๒ มาตรา ๙ (๓) และให้พนักงานเจ้าหน้าที่ของรัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องรับผิดชอบตามพระราชบัญญัติความรับผิดทางละเมิดของเจ้าหน้าที่ พ.ศ. ๒๕๓๙ ตามมาตรา ๔ ประกอบมาตรา ๑๐ นอกจากนี้ควรตั้งหน่วยงานพิเศษเข้ามาบริหารจัดการมรดกโลก เช่น คณะกรรมการบริหารมรดกของชาติ คณะกรรมการมรดกท้องถิ่นและหน่วยงานมรดกของโลก โดยกำหนดอำนาจหน้าที่ให้แก่หน่วยงานพิเศษที่ตั้งขึ้นนั้นอย่างชัดเจนและให้งบประมาณในการบริหารอย่างเพียงพอและบุคคลากรต้องมีความรู้ ความเชี่ยวชาญตามหลักสากลโดยมีตัวแทนจากหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเป็นกรรมการ ผู้วิจัย ข้อเสนอแนะนโยบายในการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กล่าวคือ สร้างความพร้อมให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น บุคลากรงบประมาณเพื่อรองรับกับแผนกระจายอำนาจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการอนุรักษ์ หรือฟื้นฟูจารีต ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และผลักดันนโยบายที่เชื่อมประสานขององค์ความรู้ในหลายๆ ระดับ เพื่อเป็นแรงขับเคลื่อนในการสร้างความเชื่อมั่นและการเปลี่ยนแปลงทิศทางการกระจายอำนาจขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอย่างเต็มรูปแบบและ

^{๗๑} สุนทรี ลีลา, กระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในการก่อตั้งและดำรงอยู่ของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น "จันเสน" จังหวัดนครสวรรค์, วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิตนิติศาสตร (วทววิทยา), (บัณฑิตวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔).

มีความเป็นอิสระในการอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะวัฒนธรรมอันดี ของท้องถิ่นและของชาติ^{๗๒}

ประทีป มุลเกา ได้ศึกษาเรื่อง “การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง ศึกษากรณีศูนย์วัฒนธรรมชาวเขา หมู่บ้านแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน” พบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเป็นไปด้วยความสมัครใจของสมาชิกชุมชนและผู้นำให้ความร่วมมืออย่างพร้อมเพรียง แต่มีความจำเป็นที่จะต้องให้หน่วยงานภาครัฐมีส่วนร่วมในการดำเนินการ โดยเป็นผู้ให้คำปรึกษา แนะนำการประสานงาน^{๗๓}

ชูลิทธิ์ ชูชาติ ได้ศึกษาเรื่อง “การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่” พบว่า ได้มีการเสนอการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ๓ รูปแบบ คือ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศศึกษา ระบบนิเวศป่าและความหลากหลายทางชีวภาพ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเพื่อการศึกษาความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ เพื่อศึกษาเส้นทางเดินทัพของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช^{๗๔}

ไพศาล เรียนทัพ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ผลของการสอนด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์ที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเรื่องการตั้งถิ่นฐานที่มั่นคงของอาณาจักรไทยในรายวิชา ส ๐๒๘ ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ โรงเรียนกำแพงเพชรพิทยาคม จังหวัดกำแพงเพชร” ผลการวิจัยพบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลังการทดลองของนักเรียนที่สอนด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์สูงกว่านักเรียนที่สอนด้วยวิธีการบรรยายอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕. และคะแนนความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕^{๗๕}

สายนต์ ไพธชาญจิตร ได้กล่าวถึงทรัพยากรวัฒนธรรมว่า หมายถึง ส่วนประกอบของระบบวัฒนธรรมทั้งหมดในสังคมมนุษย์ทั้งที่เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุที่จับต้องมองเห็นได้ และที่เป็นความหมาย ความรู้ ภูมิปัญญา ความเชื่อ กฎระเบียบแบบแผนการปฏิบัติ จินตนาภาพ และความรู้สึกนึกคิด ที่ไม่สามารถจับต้องมองเห็นหรือสัมผัสได้ ซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถจัดการให้เกิดประโยชน์แก่การดำรงชีวิตของมนุษย์ในแต่ละชุมชน แต่ละสังคม แต่ละยุคสมัยได้ และทรัพยากรวัฒนธรรมในสังคม

^{๗๒} นางสุนีย์ ทองจันทร์ และคณะ, ปัญหาการบังคับใช้กฎหมายในการบริหารจัดการ โบราณสถาน โบราณวัตถุ และสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ : ศึกษากรณีเกาะเมืองจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, ๒๕๕๖), บทคัดย่อ.

^{๗๓} ประทีป มุลเกา, การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง: กรณีศึกษาศูนย์วัฒนธรรมชาวเขาหมู่บ้านดอยเหล็ม ตำบลแม่เหาะ อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการวิจัยและพัฒนาท้องถิ่น, (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๘).

^{๗๔} ชูลิทธิ์ ชูชาติ, รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเขตลุ่มน้ำแม่แตง, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา, ๒๕๔๙).

^{๗๕} ไพศาล เรียนทัพ, ผลของการสอนด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์ที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเรื่อง การตั้งถิ่นฐานที่มั่นคงของอาณาจักรไทยในรายวิชา ส ๐๒๘ ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ โรงเรียนกำแพงเพชรพิทยาคม จังหวัดกำแพงเพชร, ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (หลักสูตรและการสอน), (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๔).

ปัจจุบันประกอบด้วยสิ่งที่เป็นมรดกสืบทอดมาจากอดีต และสิ่งที่ยังมีการสร้างสรรค์ดัดแปลงขึ้นมาใหม่ เพื่อใช้สอยให้สมประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ของสังคมและชุมชน^{๗๖}

สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ ได้วิจัยเรื่อง “ปัญหาการอนุรักษ์โบราณสถานและวัดในเชียงใหม่” ผลการวิจัยพบว่า ประเด็นปัญหาด้านแนวทางการอนุรักษ์และการสงวนรักษาซึ่งประชาชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีความคิดเห็นที่หลากหลาย บางส่วนเสนอให้สงวนรักษาไว้ตามเดิมและอาจใช้เทคนิคสมัยใหม่มาช่วย ด้านประเพณีปฏิบัติต้องการให้ซ่อมแซมให้ดั้งเดิม ปัญหาที่พบคือความขัดแย้งระหว่างการพัฒนาและการอนุรักษ์ การพัฒนาที่เกิดขึ้นได้ส่งผลกระทบต่อโบราณสถาน เช่น การสร้างอาคาร สถานประกอบการ ถนน ที่รุกรานเขตโบราณสถาน นอกจากนี้ขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบูรณะโบราณสถาน การตีความโบราณสถานที่แตกต่างกันเป็นการทำลายโบราณสถาน ด้านทักษะเกี่ยวกับการอนุรักษ์และบูรณปฏิสังขรณ์นั้นนักวิชาการและกรมศิลปากรจะให้ความสำคัญกับการซ่อมแซมโบราณสถานด้วยวิธีการอนุรักษ์โดยการรักษาข้อมูลหลักฐานไว้ให้คงสภาพเดิมมากที่สุด แต่ประชาชนและวัดยังยึดติดกับขนบธรรมเนียมประเพณีเพราะเป็นเรื่องของผลบุญ^{๗๗}

ทัตดาว บุญปัญญาโรจน์ ได้วิจัยเรื่อง “แนวทางการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยววนอุทยานภูชี้ฟ้าตามหลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ” ผลการวิจัยพบว่า แหล่งท่องเที่ยวภูชี้ฟ้ามีสิ่งดึงดูดใจนักท่องเที่ยวประกอบกับเส้นทางคมนาคมและสิ่งอำนวยความสะดวกเป็นองค์ประกอบสำคัญ ด้านปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นเป็นเรื่องของการบริหารต่างๆ ข้อมูลข่าวสาร การอำนวยความสะดวกและนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ไม่ได้ตระหนักในเรื่องสิ่งแวดล้อม ส่วนด้านการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวนั้นมีปัญหาเกี่ยวกับงบประมาณ บุคลากร ความไม่เข้าใจในระบบบริหารจัดการของหน่วยงาน ผู้ประกอบการผกผันโอกาสและนักท่องเที่ยวขาดระเบียบวินัย^{๗๘}

นิพล เชื้อเมืองพาน ได้วิจัยเรื่อง “แนวทางการจัดการแหล่งท่องเที่ยวตามหลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กรณีศึกษา : วนอุทยานภูชี้ฟ้า จังหวัดเชียงราย” ผลการวิจัยพบว่า แนวทางการจัดการแหล่งท่องเที่ยวภูชี้ฟ้า คือ ในระดับนโยบายควรมีรูปแบบการบริหารโดยกระจายอำนาจไปในระดับท้องถิ่นและเน้นให้ท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการพื้นที่ภายใต้หลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศควรเน้นความเข้าใจในสภาพการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ด้านคนในท้องถิ่นควรเน้นทั้งการให้บริการและการทำความเข้าใจการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และควรมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ รวมทั้งการได้รับประโยชน์อย่างเหมาะสม ในขณะที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือชี้แนะแก่กลุ่มผู้ประกอบการเน้นการในรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งในทางปฏิบัติทุกกลุ่มสามารถนำ

^{๗๖} สายันต์ ไพเราะญัตติ, กระบวนการโบราณคดีชุมชน การวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเพื่อเสริมสร้างความสามารถของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในจังหวัดน่าน, รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์, (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์: ภาควิชาการพัฒนาชุมชน, ๒๕๔๘).

^{๗๗} สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์, “ปัญหาการอนุรักษ์โบราณสถานและวัดในเชียงใหม่”, รายงานการศึกษาเรื่องปัญหาการอนุรักษ์โบราณสถานและวัดใน เชียงใหม่, (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๙).

^{๗๘} ทัตดาว บุญปัญญาโรจน์, “แนวทางการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยววนอุทยานภูชี้ฟ้าตามหลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ”, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่: เชียงใหม่, ๒๕๔๕).

แนวทางทั้งหมดมาร่วมกันปฏิบัติโดยให้เกิดความสอดคล้องกันอันจะนำไปสู่ผลสำเร็จของการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน^{๗๙}

จิราณู โสภ และคณะ ได้วิจัยเรื่อง “ศักยภาพการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเมืองมรดกโลกของประเทศไทย กรณีศึกษา: อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชรและอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน” ผลการวิจัย พบว่า แหล่งท่องเที่ยวเมืองมรดกโลกอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา และสุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร ถือเป็นแหล่งโบราณสถานที่มีความดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว เนื่องจากเป็นแหล่งที่มีคุณค่าทางประวัติและวัฒนธรรมระดับโลก ซึ่งภาพรวมในการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวมรดกโลก หน่วยงานภาครัฐยังคงมีบทบาทมากกว่าชุมชนในท้องถิ่น ทั้งนี้อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาและสุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร มีความแตกต่างกันในด้านพื้นที่ตั้งทำให้พบปัญหาในการจัดการพื้นที่ที่แตกต่างกัน เนื่องจากอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ตั้งอยู่ในเขตเมือง ซึ่งมีการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ทำให้เกิดปัญหาการรกล้ำพื้นที่มรดกโลก ส่วนอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร มีพื้นที่ตั้งแยกไปจากชุมชน แต่ก็ยังคงประสบปัญหาในพื้นที่ทับซ้อนกับที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน

ข้อเสนอแนะด้านนโยบาย ควรมีมาตรการในการอนุรักษ์ พื้นที่ แผนการอนุรักษ์ด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม และวิถีชีวิตควบคู่กันไป ทางด้านการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว หน่วยงานภาครัฐและเอกชน ควรจัดทำเอกสารประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับเส้นทางท่องเที่ยวเมืองมรดกโลกผ่านสื่ออย่างต่อเนื่อง ควรมีการสำรวจและปรับปรุงปัจจัยพื้นฐาน ที่เป็นสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น ห้องสุขา สถานที่จอดรถ ป้ายบอกทาง หรือป้ายสื่อความหมายที่เหมาะสม ที่รองรับขยะและสิ่งปฏิกูล เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของนักท่องเที่ยว และทางด้านบริหารจัดการพัฒนาทรัพยากรบุคคลอบรมให้ผู้ประกอบการมีจิตบริการและความสามารถด้านภาษาต่างประเทศเพื่อสื่อสารข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับแหล่งท่องเที่ยวให้นักท่องเที่ยวได้^{๘๐}

รัฐจวน ประวัติเมือง ได้ทำวิจัยเรื่อง “ศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวเมืองมรดกโลกกรณีอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา และสุโขทัย – ศรีสัชนาลัย – กำแพงเพชร” ผลการวิจัย พบว่า ศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวเมืองมรดกโลกโดยรวมยังขาดบุคลากรที่มีองค์ความรู้ ขาดงบประมาณ และความร่วมมือระหว่างหน่วยงาน โดยรายละเอียดด้านนักท่องเที่ยว พบว่า การเดินทางมาท่องเที่ยวเพราะคุณค่าของโบราณสถานและกิจกรรมการไหว้พระ ลักษณะการเดินทางของนักท่องเที่ยวชาวไทยนิยมใช้รถยนต์ส่วนตัวนักท่องเที่ยวต่างชาติใช้รถประจำทาง และเครื่องบิน สิ่งที

^{๗๙} นิพล เชื้อเมืองพาน, “แนวทางการจัดการแหล่งท่องเที่ยวตามหลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กรณีศึกษา : วนอุทยานภูชี้ฟ้า จังหวัดเชียงราย”, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยมหิดล: กรุงเทพมหานคร, ๒๕๕๒).

^{๘๐} จิราณู โสภ และคณะ, “ศักยภาพการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเมืองมรดกโลกของประเทศไทย กรณีศึกษา: อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชรและอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน”, รายงานการวิจัย, (คณะวิทยาการจัดการ: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๕๔).

นักท่องเที่ยวอยากให้ได้รับผิดชอบพัฒนาศักยภาพ คือ การจัดการเกี่ยวกับป้ายบอกถนนหนทาง ป้ายสื่อความหมายและความเชื่อมั่นด้านความปลอดภัย ส่วนการจัดการแหล่งถือว่ามียศภาพเป็นสิ่งที่ดึงดูดใจแต่ยังมีปัญหาเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดินทับซ้อน และขาดความพร้อมในการเข้าถึงแหล่งและการรองรับเรื่องที่พึกในพื้นที่ศรีสัชนาลัย – กำแพงเพชร ส่วนด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนในท้องถิ่นพบว่า ยังอยู่ในระดับที่ต่ำ เพราะขาดความรู้ความเข้าใจการเป็นมรดกโลก และความรู้สึกร่วมในการเป็นเจ้าของ สำหรับมูลค่าเพิ่มที่เป็นตัวเงินจากการขึ้นทะเบียนมรดกโลกไม่ได้โดดเด่นจากที่เคยเป็นแต่มีผลด้านจิตใจและการบริหารจัดการพื้นที่ให้มีระเบียบแบบแผนส่งผลต่อการทำงานด้านอื่นอย่างมาก โดยการพัฒนาศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวสู่ความยั่งยืน ผู้วิจัยขอเสนอแนวทาง ดังนี้

- ๑) หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรรณรงค์ให้ทุกฝ่ายมีความรู้ความเข้าใจในการเป็นมรดกโลกอย่างต่อเนื่อง และกว้างขวาง
- ๒) จังหวัด โดยผู้ว่าราชการจังหวัดต้องมีการกำหนดทิศทางการพัฒนาทุกภาคส่วนที่ไม่ขัดกับการอนุรักษ์โบราณสถานที่มีชัดเจนเข้าใจตรงกันระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยมีหน่วยประสานงานที่มีความชัดเจนในบทบาท และอำนาจหน้าที่
- ๓) เปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนภาคเอกชน และทุกภาคส่วน มีส่วนร่วมเป็นคณะกรรมการในการบริหารอย่างจริงจังด้วยการบูรณาการ บ้าน วัด และโรงเรียนเพื่อสร้างเครือข่ายความร่วมมืออย่างจริงจัง
- ๔) ควรมีการสื่อความหมาย ความสำคัญของแหล่งมรดกโลกอย่างถูกต้อง เช่น การทำป้ายสื่อความหมายที่ทำให้นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างชาติได้ความรู้ที่ถูกต้อง และสามารถเทียบเคียงกับประสบการณ์เดิมของเขาได้
- ๕) หน่วยงานภาครัฐ ควรสร้างมาตรการจูงใจในการอนุรักษ์สำหรับบ้านเรือน และสิ่งปลูกสร้างที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงแหล่งมรดกโลก เช่น การลดหย่อนภาษี การชดเชยการเสียสิทธิในการสร้างอาคารสูง
- ๖) มีการรณรงค์ส่งเสริมการแลกเปลี่ยนข้อมูล และภาษาอังกฤษ สำหรับการประกอบวิชาชีพทางการท่องเที่ยวให้มีความเข้มแข็งสำหรับมัคคุเทศน์ท้องถิ่น
- ๗) หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งกองอุทยานประวัติศาสตร์ และองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น จะเป็นเทศบาลหรือองค์การบริหารส่วนจังหวัด ควรมีการกำหนดระบบการศึกษาแผนการเดินทางของนักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมายอย่างจริงจัง และจัดระบบฐานข้อมูลของนักท่องเที่ยว และองค์การที่เกี่ยวข้อง อย่างเช่น บริษัทนำเที่ยว มัคคุเทศก์ท้องถิ่นอย่างจริงจังในการนำมาใช้ เพื่อการบริหารและสร้างเครือข่าย^{๘๑}

^{๘๑} รัญจวน ประวัติน้อง, “ศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวเมืองมรดกโลก กรณีอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา และสุโขทัย – ศรีสัชนาลัย – กำแพงเพชร”, รายงานการวิจัย, (คณะวิทยาการจัดการ: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๕๓).

๒.๙ กรอบแนวคิดการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสารงานต่างๆ ตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จึงได้สรุปมาเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังภาพที่ ๒.

ภาพที่ ๒.๓๐ กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

ในการศึกษาวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ ในการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว มีวัตถุประสงค์ในการวิจัยเพื่อศึกษาคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในแหล่งมรดกโลกวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับการส่งเสริมคุณค่า และวัฒนธรรมเชิงและเสริมสร้างรูปแบบ การสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมในพื้นที่มรดกโลก

รูปแบบการวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) ในการศึกษาวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ ในการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว ประกอบด้วย ๓ ขั้นตอนหลัก ได้แก่

๑. ขั้นเตรียมการ “ประสานพื้นที่”

- ๑) การคัดเลือกชุมชน
- ๒) การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน

๒. ขั้นลงมือวิจัย “ใส่ใจกระบวนการชุมชน”

- ๑) การศึกษาปัญหาและความต้องการของชุมชน
- ๒) การร่วมกำหนดปัญหา
- ๓) การร่วมออกแบบการวิจัย
- ๔) ขั้นร่วมวิเคราะห์ข้อมูล
- ๕) การนำเสนอเพื่อตรวจสอบความถูกต้องต่อชุมชน

๓. ขั้นพัฒนา “มุ่งแก้ปัญหาชุมชน”

- ๑) กำหนดโครง/แนวทางเพื่อแก้ปัญหา
- ๒) ปฏิบัติตามแผนที่กำหนดไว้
- ๓) ติดตามประเมินผลและพัฒนา

๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยมุ่งเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพผ่านขั้นตอนตามระเบียบวิธีวิจัย โดยแบ่งกลุ่มดังนี้

๓.๒.๒ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลเชิงคุณภาพ

๓.๒.๒.๑ การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interviews)

ได้คัดเลือกจากประชากรผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในพื้นที่ชุมชนรอบเขตมรดกโลก ได้แก่ แกนนำพระสงฆ์ ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านประวัติศาสตร์ ตัวแทนผู้บริหารองค์กรภาครัฐ ข้าราชการ

ครูผู้สอนวิชาประวัติศาสตร์ และตัวแทนประชาชนในชุมชนรอบพื้นที่มรดกโลก จำนวน ๑๓ รูป/คน ดังนี้

- (๑) พระปริยัติวิราทร วัดคูยาง เจ้าคณะอำเภอเมืองกำแพงเพชร
- (๒) พระเมธีวชิรภูษิต เจ้าคณะตำบลนครชุม
- (๓) พระครูวชิรคุณพิพัฒน์ เจ้าคณะอำเภอทรายทองวัฒนา รองผู้อำนวยการหน่วยวิทยบริการ ณ วัดพระบรมธาตุ จังหวัดกำแพงเพชร
- (๔) พระครูอาทรวชิรกิจ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดไตรภูมิ อำเภอพรานกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร
- (๕) นายสันติ อภัยราช ข้าราชการบำนาญ กระทรวงศึกษาธิการ
- (๖) นายวันเชิด กิตติขจร ข้าราชการบำนาญ ไวยาวัจกรวัดพระบรมธาตุ
- (๗) นางสาวพรพรรณ ชุ่มเปี่ยม นักวิชาการวัฒนธรรมชำนาญการพิเศษ ผู้อำนวยการกลุ่มส่งเสริมศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดกำแพงเพชร
- (๘) นางสาวฐิติมา ป้อมปราการ นักวิชาการชำนาญการ อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร
- (๙) นางอัญชลี กัลปพฤกษ์ ข้าราชการครูโรงเรียนวชิรปราการวิทยาคม
- (๑๐) นางสาวพนินิภา เมฆสินธุ์ ปลัดเทศบาลตำบลนครชุม
- (๑๑) ดร.จุลพันธ์ ทับทิม อดีตนายกองค้การบริหารส่วนจังหวัด กำแพงเพชร อาจารย์พิเศษ หน่วยวิทยบริการ ณ วัดพระบรมธาตุจังหวัดกำแพงเพชร
- (๑๒) นายสมหมาย หลงมี ประชาชนรอบมรดกโลก อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร
- (๑๓) นางสาวประนอม พุ่มจันทร์ ประชาชนรอบมรดกโลก อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร

๓.๒.๒.๒ การจัดเวทีสัมมนา (Organizing Seminar)

ได้คัดเลือกจากประชากรผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับงานวิจัย และที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ชุมชนรอบเขตมรดกโลก ได้แก่ แกนนนำพระสงฆ์ ตัวแทนผู้นำชุมชน เครือข่ายการจัดการ ตัวแทนนักท่องเที่ยวตัวแทนภาคธุรกิจ และตัวแทนประชาชนในชุมชนรอบพื้นที่มรดกโลก จำนวน ๓๓ รูป/คน ดังนี้

- ๑) แกนนนำพระสงฆ์ จำนวน ๓ รูป
 - (๑) พระครูวชิรปัญญากร เจ้าอาวาสวัดบ่อสามแสน อำเภอเมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร
 - (๒) พระครูสิทธิวิจิตรโสภิต เจ้าอาวาสวัดกัลปพฤกษ์ อำเภอเมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร
 - (๓) พระมหาบุญเลิศ มหาวิโรประธานกลุ่มธรรมจักรชั้นเดีย อำเภอมืองฯ จังหวัดกำแพงเพชร

๒) ตัวแทนผู้นำชุมชน จำนวน ๕ คน

- (๑) นายณัฐวุฒิ พิมพ์า ประธานชุมชนประชาหารรา
- (๒) นางสาวอุมา เวชกร ประธานชุมชนเทศบาล ๔
- (๓) นายบุญธรรม ฉ่ำแก้ว ประธานชุมชนวัดช้าง
- (๔) นางสาวพิศ เหล่ารอด ประธานชุมชนอนันตสิงห์
- (๕) นายกฤษกร เมฆพัฒน์ ประธานชุมชนเกาะแขก

๓) เครือข่ายการจัดการ จำนวน ๕ คน

- (๑) นายไสว ไชยเมือง วัฒนธรรมจังหวัดกำแพงเพชร
- (๒) นายบัณฑิต ทองอร่า หัวหน้าอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร
- (๓) นายชัยวัฒน์ ศุภอรรถพานิช นายกเทศมนตรีเมืองกำแพงเพชร
- (๔) นายเชาวนัย ชาญเขียว นายกเทศมนตรีเมืองหนองปลิง
- (๕) นายชรินทร์ ไชยะ ปลัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดกำแพงเพชร

๔) ตัวแทนนักท่องเที่ยว จำนวน ๑๐ คน

- (๑) คุณสุดาวดี อมรสว่างจิต ๔๒๘/๒๘ ชุมชนคลองลำปอกสี แขวงแยก
มหานาค เขตดุสิต กทม
- (๒) คุณณฐา กัตถุญตานุรักษ์ ๑๖๖/๑๓๒ หมู่ ๓ หมู่บ้านเดอะลิฟวิ่ง ๓
ตำบลพิมล อำเภอบางบัวทอง จังหวัดนนทบุรี
- (๓) คุณพิชัย กัตถุญตานุรักษ์ ๙๙/๕๕๐ หมู่ ๘ หมู่บ้านชลลดา ตำบลบาง
รักพัฒนา อำเภอบางบัวทอง จังหวัดนนทบุรี
- (๔) คุณสุภาวดี วรพัชรกุล ๖๑ ซ.กุศลศิลป์ แขวงบางนาเหนือ เขตบางนา กทม.
- (๕) คุณมัลลิกา โอสธานุเคราะห์ ๑๙๑ หมู่ ๕ ต.สันทรายน้อย อ.สัน
ทราย จ.เชียงใหม่
- (๖) คุณผาณิตา โอสธานุเคราะห์ ๑๙๑ หมู่ ๕ ต.สันทรายน้อย อ.สัน
ทราย จ.เชียงใหม่ ๕๐๒๑๐
- (๗) Mrs. Kanchana Amundsen Tøftesgata ๖๑B, ๐๕๕๒ Oslo, Norway
- (๘) คุณชนิตา เทวคุปต์ ๔๔๕/๑๒๖ หมู่บ้านเดอะแพลนท์ แจ้งวัฒนะ-
ราชพฤกษ์ ตำบลบางคูวัด อำเภอเมืองปทุมธานี จังหวัดปทุมธานี
- (๙) นางสาวราไฟ ร้ายปล้อง ๑๙ หมู่ ๑ ตำบลหนองกระทุ่ม อำเภอด่าน
ช้าง จังหวัดสิงห์บุรี
- (๑๐) นายศุภกร จุนเจริญวงศา ๑๐๘/๕ หมู่ ๙ ตำบลหัวถนน อำเภอท่า
ตะโก จังหวัดนครสวรรค์

๕) ตัวแทนภาคธุรกิจ จำนวน ๕ คน

- (๑) นายวิชา จันท์เชื้อ ประธานสภาอุตสาหกรรมท่องเที่ยว จังหวัด
กำแพงเพชร
- (๒) นางสาวศรีย คำพวงวิจิตร ประธานกรรมการ ตลาดย้อนยุคนครชุม
ตำบลนครชุม

(๓) นางสาวณัฐอร ศิริทิพย์จินตนา ผู้แทนตลาดย้อนรอยซากังราว

(๔) นายชัยยศ เกียรติเบญจกุล นายกสมาคมผู้นิยมพระเครื่อง พระบูชาไทย สาขาจังหวัดกำแพงเพชร

(๕) นายกฤษณะ เดชศรี ประธานกรรมการ เดชศรีกรุ๊ป

๖) ตัวแทนประชาชนในชุมชนรอบพื้นที่มรดกโลก จำนวน ๕ คน

(๑) นายสมคิด คงหิรัญ เลานุกรการกรรมการวัดพระบรมธาตุ

(๒) นายบุญเชิด ดาราน้อย ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๓ บ้านปากคลองใต้ ตำบล

นครชุม

(๓) นายภาคภูมิ อยู่พูล นักโบราณคดีชำนาญการ อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร สำนักศิลปากรที่ ๖

(๔) นางมาลัย ใจแสน ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๖ ตำบลหนองปลิง

(๕) นายวิชัย อยู่สันเทียะ ชาวบ้านชุมชนปิ่นดำริ อำเภอมือง จังหวัดกำแพงเพชร โดยมี รองศาสตราจารย์ ชัชวาล ธรรมสอน ผู้อำนวยการศูนย์ศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัย-ราชภัฏกำแพงเพชร เป็นวิทยากร และมีผู้ช่วยศาสตราจารย์ อานนท์ เมธีวรฉัตร อาจารย์ประจำวิทยาเขตนครสวรรค์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นพิธีกรดำเนินรายการ

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย

๓.๓.๑ การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้เพื่อได้มาซึ่งข้อมูล และคำตอบที่เป็นจริง ครอบคลุมประเด็นอย่างสมบูรณ์ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่มุ่งศึกษา ผู้วิจัยได้ใช้เทคนิคหลายๆ อย่าง เพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงในชุมชนที่ศึกษา รวมทั้งเป็นการลดช่องว่างระหว่างผู้วิจัยกับกลุ่มเป้าหมายได้มีโอกาสสนทนากันมากขึ้น มีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นเหมือนผู้วิจัยเป็นคนในชุมชน

เนื่องจากในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) จึงได้ค้นคว้าข้อมูลทางด้านเอกสารและใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาและรวบรวมข้อมูล โดยมีรายละเอียด ดังนี้

ข้อมูลทางด้านเอกสาร ผู้วิจัยได้ค้นคว้าและข้อมูลโดยการค้นหาจากตำรา หนังสือประวัติศาสตร์ ค้นคว้าทาง Internet จาก Website ต่าง ๆ โดยใช้คอมพิวเตอร์แผ่นพับโฆษณา ข้อมูลจากส่วนราชการ วารสารวิชาการ รวมไปถึงแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการจัดการมรดกโลกกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ ในการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกนี้กระทำเป็น ๒ ระดับ คือ ๑) การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ คือการสัมภาษณ์โดยการพบปะโดยส่วนตัว ๒) การสัมภาษณ์แบบพูดคุยเป็นกันเอง คือ การพูดคุยกันธรรมดา การพูดคุยเป็นไปตามธรรมชาติ โดยใช้เครื่องมือ ดังนี้

๑. การกำหนดประเด็นคำถาม เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการโดยการเตรียมแนวคำถามการสัมภาษณ์ไว้ล่วงหน้าเกี่ยวกับการจัดการมรดกโลกกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ ในการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว ซึ่งสามารถยืดหยุ่น และกระทำได้ง่าย และมีความต่อเนื่องของ

คำถาม สามารถเจาะลึก การตั้งแนวคำถามหลักไว้ก่อนล่วงหน้าเป็นแบบกว้างๆ เพื่อให้มีจุดยืนและประเด็นที่ต้องสัมภาษณ์ โดยใช้ลักษณะคำถามแบบปลายเปิด ๒ แบบคือ ๑) การสัมภาษณ์แบบเปิดกว้างไม่จำกัดคำตอบ ๒) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ในการจัดการมรดกโลกกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ ในการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว

๒. แบบจดบันทึก

๓. เครื่องบันทึกเสียงของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๓.๓.๒ การจัดเวทีสัมมนา (Organizing Seminar)

การจัดเวทีสัมมนาผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder) เรื่อง “มรดกโลกสู่มรดกธรรม” จัดสัมมนา ณ ศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านปากคลองใต้ วัดพระบรมธาตุ เมื่อวันที่ ๒๐ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๑ โดยคณะผู้วิจัยได้นำเอาเนื้อหาที่สัมภาษณ์เชิงลึกมาวิเคราะห์ และสังเคราะห์จนตกผลึกทางความคิดแล้ว จึงมานำเสนอในวงสัมมนาเพื่อหาความรู้เพิ่มเติม และเท่ากับเป็นการยืนยันข้อมูลสัมภาษณ์เชิงลึกไป โดยใช้เครื่องมือ ดังนี้

๑) แบบบันทึกการสัมมนา

๒) เอกสารประกอบการสัมมนา

๓) รายชื่อผู้เข้าร่วมสัมมนา

๓.๔ วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้มุ่งเน้นการปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม มีขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

๑. การจำแนกหรือพิจารณาปัญหาที่ประสงค์จะศึกษา คณะนักวิจัยร่วมกับชุมชนศึกษารายละเอียดของปัญหาการจัดการมรดกโลกกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ ในการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว ศึกษาแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับปัญหานั้น การวิเคราะห์สภาพของปัญหา (Thematic concern) พิจารณาให้ครบ ๔ องค์ประกอบต่อไปนี้ คือ ปัญหาที่เกี่ยวกับนักท่องเที่ยว ชุมชนรอบพื้นที่ เครือข่ายการจัดการองค์ความรู้

๒. คณะนักวิจัยร่วมกับชุมชนและเครือข่ายการจัดการ ร่วมกันเลือกปัญหาสำคัญที่เป็นสาระควรแก่การศึกษาวิจัย เลือกโดยอาศัยทฤษฎีมาร่วม พิจารณา ลักษณะของปัญหา แล้วสร้างสมมติฐาน (Hypothesis) ของการวิจัยในรูปแบบของข้อความต้องการที่จะประเมินที่แสดงความสัมพันธ์ของปัญหากับหลักการ หรือกับทฤษฎีพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับปัญหานั้น

๓. สร้างเครื่องมือดำเนินการวิจัยที่จะช่วยให้ได้คำตอบของปัญหาตามสมมติฐานที่ตั้งไว้เครื่องมือที่ใช้จะมี ๒ ลักษณะคือ เครื่องมือที่ใช้ในการทดลองปฏิบัติซึ่งมีการบูรณาการหลักพุทธธรรม และเครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลที่ไดจากการปฏิบัติ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์

๔. บันทึกเหตุการณ์อย่างละเอียดในแต่ละขั้นตอนของการวิจัย ทั้งส่วนที่เป็นความก้าวหน้าและเป็นอุปสรรคตามวงจรของการปฏิบัติการ คือ ในขั้นตอนของ วางแผนงาน การปฏิบัติการ การสังเกต และการสะท้อนการปฏิบัติการ เก็บสะสมข้อมูลบันทึกไว้เพื่อใช้ในการปรับปรุงวงจรปฏิบัติการต่อไป และ เพื่อเป็นการรวบรวมข้อมูลมาวิเคราะห์หาคำตอบของสมมติฐาน

๕. คณะนักวิจัยร่วมกับชุมชนและเครือข่ายการจัดการร่วมกัน วิเคราะห์ความสัมพันธ์ด้านต่างๆ ของข้อมูลที่รวบรวมไว้ ทั้งข้อมูลเชิงปริมาณและข้อมูลเชิงคุณภาพ แสดง

รายละเอียด อธิบายสถานการณ์ จัดหมวดหมู่และแยกประเภทของกลุ่มข้อมูลตามหัวข้อที่เหมาะสม เปรียบเทียบข้อแตกต่าง และคล้ายคลึงของข้อมูล แต่ละประเภทโดยวิเคราะห์วิจารณ์อย่างลึกซึ้ง

๖. คณะนักวิจัยร่วมกับชุมชนและเครือข่ายการจัดการ ตรวจสอบข้อมูลที่ได้ เพื่อสรุปหาคำตอบที่เป็นสาเหตุ ผลและวิธีแก้ปัญหานั้นตามวัตถุประสงค์กำหนดไว้ และจะกอบประโยชน์สูงสุดโดยสรุปประมวลเป็นหลักการ (principle) หรือรูปแบบ (model) หรือแผนงาน (plan) ของการปฏิบัติการ ทั้งนี้ อาศัยหลักตรรกวิทยาโดยวิธีอุปนัย (inductive) และความรูเชิงทฤษฎี

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ คณะผู้วิจัยร่วมกับชุมชนและเครือข่ายการจัดการ ร่วมกัน วิเคราะห์ความสัมพันธ์ด้านต่างๆ ของข้อมูลที่รวบรวมไว้ แสดงรายละเอียด อธิบายสถานการณ์ จัดหมวดหมู่และแยกประเภทของกลุ่มข้อมูลตามหัวข้อที่เหมาะสม เปรียบเทียบข้อแตกต่าง และคล้ายคลึงของข้อมูล แต่ละประเภทโดยวิเคราะห์วิจารณ์อย่างลึกซึ้ง และร่วมกันตรวจสอบข้อมูลที่ได้ เพื่อสรุปหาคำตอบที่เป็นสาเหตุ ผลและวิธีแก้ปัญหานั้นตามวัตถุประสงค์กำหนดไว้และจะกอบประโยชน์สูงสุดโดยสรุปประมวลเป็นหลักการ (principle) หรือรูปแบบ (model) หรือแผนงาน (plan) ของการปฏิบัติการ อันเกี่ยวข้องกับการจัดการมรดกโลกกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ ในการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว ทั้งนี้ อาศัยหลักตรรกวิทยาโดยวิธีอุปนัย (inductive) และความรูเชิงทฤษฎี นักวิจัยใช้สถิติเชิงพรรณนาในการวิเคราะห์ข้อมูล

๓.๖ ระยะเวลาทำการวิจัย และแผนการดำเนินงานตลอดโครงการวิจัย

ระยะเวลาการดำเนินการตามวัตถุประสงค์ของโครงการ การอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่รอบมรดกโลกโดยมีการกำหนดระยะเวลาและแผนงาน/กิจกรรม ดังนี้

ตารางที่ ๓.๑ ระยะเวลาทำการวิจัย และแผนการดำเนินงานตลอดโครงการวิจัย

แผนงาน/กิจกรรม	๑-๒	๓-๔	๕-๖	๗-๘	๙-๑๐	๑๑-๑๒
๑. ประชุมที่ปรึกษาและคณะนักวิจัย						
๒. ทบทวนวรรณกรรมและเอกสารที่เกี่ยวข้อง						
๓. สร้างเครื่องมือและตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ						
๔. ลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูล						
๕. วิเคราะห์ข้อมูลในเบื้องต้น จัดเวทียื่นข้อมูล และประชุมเชิงปฏิบัติการในการจัดทำแผนฯ						
๖. สรุป วิเคราะห์ผลการวิจัย						
๗. จัดทำรายงานผลการวิจัย						

บทที่ ๔

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ ในการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว” มีวัตถุประสงค์ เพื่อ ๑) ศึกษาคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในแหล่งมรดกโลก ๒) วิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับการส่งเสริมคุณค่า และวัฒนธรรมเชิงพุทธ และ ๓) เสนอสร้างรูปแบบ การสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมในพื้นที่มรดกโลก ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาจากเอกสาร (Document Research) และสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interviews) จากประชากรผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในพื้นที่ชุมชนรอบเขตมรดกโลก ได้แก่ แกนนำพระสงฆ์ ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านประวัติศาสตร์ ตัวแทนผู้บริหารองค์การภาครัฐ ข้าราชการครูผู้สอนวิชาประวัติศาสตร์ และตัวแทนประชาชนในชุมชนรอบพื้นที่มรดกโลก จำนวน ๑๓ รูป/คน และจัดเวทีสัมมนา (Organizing Seminar) จากประชากรผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการวิจัย และที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ชุมชนรอบเขตมรดกโลก ได้แก่ แกนนำพระสงฆ์ ตัวแทนผู้นำชุมชน เครือข่ายการจัดการ ตัวแทนนักท่องเที่ยวตัวแทนภาคธุรกิจ และตัวแทนประชาชนในชุมชนรอบพื้นที่มรดกโลก จำนวน ๓๓ รูป/คน เมื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเสร็จแล้วได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล โดยการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนาความ ดังต่อไปนี้

๔.๑ ผลการศึกษาคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในแหล่งมรดกโลก

๔.๒ ผลการวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับการส่งเสริมคุณค่า และวัฒนธรรมเชิงพุทธ

๔.๓ ผลการนำเสนอรูปแบบการสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมในพื้นที่มรดกโลก

๔.๔ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

๔.๑ ผลการวิเคราะห์คุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในแหล่งมรดกโลก

๔.๑.๑ วิเคราะห์จากการศึกษาเอกสาร

การศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับนโยบาย หลักการ และกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการพื้นที่มรดกโลกอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรเป็นการดำเนินการเพื่อสืบค้นนโยบาย หลักการ และกระบวนการในการจัดการพื้นที่มรดกโลกอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรเพื่อศึกษาคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในแหล่งมรดกโลกดังนี้

กรมศิลปากร และมหาวิทยาลัยนเรศวร^๑ ได้วางแผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร (พ.ศ.๒๕๕๐-๒๕๕๙) เพื่อบริหารจัดการพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเสนอแนะการ ปรับโครงสร้างการบริหารจัดการ โดยการสร้างความร่วมมือระหว่างอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร หน่วยงานภาครัฐอื่นๆ หน่วยงานส่วนท้องถิ่น สถาบันการศึกษาในพื้นที่ภาคเอกชน และประชาชนทั่วไป ในท้องถิ่น ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลบริหารจัดการพื้นที่อุทยานฯ ซึ่งสอดคล้องตามนโยบายของ รัฐบาลที่ต้องการจะถ่ายโอนอำนาจการดูแลด้านศิลปะ วัฒนธรรม จารีตประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ ท้องถิ่นเป็นผู้ดูแล และกำหนดขอบเขตความรับผิดชอบของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ส่งเสริมให้การบริหาร จัดการพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร เป็นไปเพื่อการอนุรักษ์ และพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อให้เกิดคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในแหล่งมรดกโลก ซึ่งเป็นที่ทราบกันดีว่า อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรมีวัดโบราณเป็นจำนวนมาก

ดังนั้น จึงเป็นหน้าที่ของทางกรมศิลปากร และอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร รวมทั้งสถาบันการศึกษาในพื้นที่ที่จะทำหน้าที่เสมือนพี่เลี้ยงในการเตรียมความพร้อม โดยการ จัดฝึกอบรม และให้ความรู้แก่หน่วยงานภาครัฐอื่นๆ หน่วยงานส่วนท้องถิ่นและประชาชนในท้องถิ่น เพื่อที่จะให้หน่วยงานส่วนท้องถิ่น และประชาชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลจัดการพื้นที่อุทยานฯ และทำให้การถ่ายโอนอำนาจการบริหารจัดการ พื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ฯ จากกรมศิลปากรไปสู่ท้องถิ่น โดยมีเจ้าหน้าที่ของกรมศิลปากร และอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร เป็นผู้คอยสนับสนุนช่วยเหลือ สามารถเป็นจริงได้ในอนาคต

แนวทางการดำเนินงานตามแผนการบริหารจัดการพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร มีรายละเอียดการดำเนินการแบ่งเป็น ๒ ระยะ คือ

๑. แผนการบริหารจัดการในช่วงระยะ ๕ ปีแรก (แผนระยะสั้น) ในระยะ ๕ ปีแรกนั้น แผนงานประวัติศาสตร์ โบราณคดี และโบราณสถาน จะเป็นแผนที่มีความสำคัญและเร่งด่วนที่สุด ดังนั้นใน ส่วนของแผนการบริหารจัดการที่จะดำเนินการควบคู่ไป โดยในระยะแรกจะเน้นไปที่การเตรียมความพร้อม ให้กับท้องถิ่นเป็นหลัก โดยมีลำดับขั้นตอนการดำเนินการ คือ

^๑ กรมศิลปากร และมหาวิทยาลัยนเรศวร, แผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร พ.ศ.๒๕๕๐- ๒๕๕๙, (คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์: มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๙), หน้า ๓๗-๓๘.

๑.๑ ทำการประเมินความพร้อมเบื้องต้นของหน่วยงานส่วนท้องถิ่น และประชาชน ว่ามีความรู้ความเข้าใจ และมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ และความรู้สึกรักหวงแหนในมรดกทางวัฒนธรรมมากน้อยเพียงไร

๑.๒ พัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยว และบริการของอุทยานประวัติศาสตร์ กำแพงเพชร ตลอดจนการส่งเสริมอาชีพต่างๆ ของประชากรในพื้นที่

๑.๓ ตามแผนการส่งเสริมรายได้และอาชีพ เพื่อสร้างรายได้ และเป็นส่วนหนึ่งในการกระตุ้นให้เกิดการขยายตัวของเศรษฐกิจ ซึ่งจะเป็นการทำให้เกิดความรัก ความหวงแหน ความเข้าใจในคุณค่า และความสำคัญของอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร แก่ประชาชน เป็นการกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่นในการร่วมกันดูแลรักษามรดกทางวัฒนธรรมของชาติ

๑.๔ ดำเนินการถ่ายโอนอำนาจการบริหารจัดการพื้นที่โบราณสถานเมืองนครชุม จากสำนักงานศิลปากรที่ ๖ สุโขทัยมาอยู่ในความดูแลของอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร โดยมีรายละเอียดของขอบเขตพื้นที่ครอบคลุมโบราณสถาน และกำแพงเมืองนครชุมทั้งหมด ทั้งนี้ เพื่อให้การดูแลด้านอนุรักษ์ และการจัดการด้านการท่องเที่ยวเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

๑.๕ การเพิ่มอัตราค่าสิ่งบุงการ และพัฒนาคุณภาพของบุงการ ให้สามารถรองรับงานตามรายละเอียดของแผนแม่บทกำหนด โดยเฉพาะด้านงานชุดค้นทางโบราณคดี บูรณะ และ บำรุงรักษาโบราณสถาน งานบริการวิชาการ และท่องเที่ยว ประสานงานสร้างความรู้ความเข้าใจ แก่ ประชาชน และหน่วยงานอื่นๆ ตลอดจนการจัดทำแผนงาน และบริหารการเงิน ซึ่งจำเป็นต้องขยายอัตราบุงการ และยกมาตรฐานการปฏิบัติงานเพื่อให้รับกับปริมาณงาน และให้การปฏิบัติงานนั้นได้คุณภาพ ตามเป้าหมาย

๑.๖ สนับสนุนให้เกิด “องค์กรอนุรักษ์ท้องถิ่น” เช่น กลุ่มหรือชมรมต่างๆ เป็นต้น โดยมีประชาชนในท้องถิ่นเป็นสมาชิกหลักขององค์กร เพื่อทำให้เกิดกิจกรรมและการมีส่วนร่วมของ ประชาชนในการร่วมกันดูแลรักษาอุทยานประวัติศาสตร์อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร

๑.๗ ในระยะแรก กรมศิลปากรและอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร จะยังคงเป็นหน่วยงานหลักในการบริหารจัดการพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร โดยมีการประสานระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับ เรื่องของมรดกทางศิลปวัฒนธรรมและประชาชนในท้องถิ่น ให้เข้ามาทำงานร่วมกันอย่างใกล้ชิด เพื่อให้การดำเนินงานตามแผนแม่บทมีประสิทธิภาพมากขึ้น และลดความซ้ำซ้อนในการปฏิบัติงานของรัฐ ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญ และมีความละเอียดอ่อนในการดำเนินการ โดยการวัดตั้ง “คณะกรรมการอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร” เพื่อทำหน้าที่ควบคุมดูแลการบริหารจัดการพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร พิจารณาข้อพิพาท และแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นภายในอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร และพื้นที่โดยรอบ ทั้งนี้คณะกรรมการฯ จะต้องยึดแนวทางการ อนุรักษ์ โบราณสถานเป็นเกณฑ์หลักในการปฏิบัติงาน โดยคณะกรรมการอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร จะประกอบด้วยตัวแทนจากท้องถิ่น ดังนี้ คือ

ก) แกนนำพระสงฆ์ ซึ่งได้คัดเลือกเอาพระสงฆ์ที่มีวัดอยู่รอบอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร และมีบทบาทในการส่งเสริมศึกษาคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในแหล่งมรดกโลก

ข) เครือข่ายการจัดการ ประกอบด้วย วัฒนธรรมจังหวัดกำแพงเพชรหัวหน้าอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรนายกเทศมนตรีเมืองกำแพงเพชรนายกเทศมนตรีเมืองหนองปลิง ปลัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดกำแพงเพชร

ค) ตัวแทนจากชุมชนที่มีที่อยู่รอบอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร ประกอบด้วยประธานชุมชนประหารรักษาประธานชุมชนเทศบาล ๔ ประธานชุมชนวัดช้างประธานชุมชนอนันตสิงห์ ประธานชุมชนเกาะแขก

ง) ตัวแทนจากธุรกิจ ประกอบด้วยประธานสภาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวจังหวัดกำแพงเพชรประธานกรรมการตลาดย้อนยุคนครชุมน์ผู้แทนตลาดย้อนรอยชาگیرาวนายกสมาคมผู้นิยมพระเครื่องพระบูชาไทย สาขาจังหวัดกำแพงเพชรประธานกรรมการ เดชศรีกรุ๊ป

จ) ตัวแทนจากนักท่องเที่ยวโดยได้เก็บข้อมูลจากการมาพบปะในอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร และเขตเมืองโบราณนครชุมน์

ฉ) ตัวแทนประชาชนในชุมชนรอบพื้นที่มรดกโลก ประกอบด้วย ไวยาวจักรวัดพระบรมธาตุผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๓ บ้านปากคลองใต้ ตำบลนครชุมน์นักโบราณคดีชำนาญการอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร สำนักศิลปากรที่ ๖ ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๖ ตำบลหนองปลิง จังหวัดกำแพงเพชร ผู้ชาวบ้านชุมชนปิ่นดำริ อำเภอมะเข่ จังหวัดกำแพงเพชร

๑.๘) ดำเนินงานภาคสนามตามรายละเอียดตามแผนระยะสั้น ให้ยึดการวัดระบบ การวัดการตามผังโครงสร้างการดำเนินการตัดสินใจ

จากแผนนี้ ก่อให้เกิดผลในทางบวกกับการจัดการมรดกโลกกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ ในการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว คือ ทำการประเมินความพร้อมเบื้องต้นของหน่วยงานส่วนท้องถิ่น และประชาชน ว่ามีความรู้ความเข้าใจ และมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ และความรู้สึกหวงแหนในมรดกทางวัฒนธรรมมากยิ่งขึ้น มีการพัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยว และบริการของอุทยานประวัติศาสตร์ กำแพงเพชร ตลอดจนการส่งเสริมอาชีพต่างๆ ของประชากรในพื้นที่การส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว โดยบูรณาการกับการจัดการมรดกโลกกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ ได้ดำเนินการถ่ายโอนอำนาจการบริหารจัดการพื้นที่โบราณสถานเมืองนครชุมน์จากสำนักงานศิลปากรที่ ๖ สุโขทัยมาอยู่ในความดูแลของอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร โดยมีรายละเอียดของขอบเขตพื้นที่ครอบคลุมโบราณสถาน และกำแพงเมืองนครชุมน์ทั้งหมด ทั้งนี้ เพื่อให้การดูแลด้านอนุรักษ์ และการจัดการด้านการท่องเที่ยวเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ จัดให้มีการเพิ่มอัตรากำลังบุคลากร และพัฒนาคุณภาพของบุคลากร ให้สามารถรองรับงานตามรายละเอียดของแผนแม่บทกำหนด โดยเฉพาะด้านงานชุดค้นทางโบราณคดี บูรณะและ บำรุงรักษาโบราณสถานงานบริการวิชาการ และท่องเที่ยว ประสานงานสร้างความรู้ความเข้าใจแก่ ประชาชน และหน่วยงานอื่นๆ และมีการสนับสนุนให้เกิด “องค์กรอนุรักษ์ท้องถิ่น” เช่น กลุ่มหรือชมรมต่างๆ เป็นต้น โดยมีประชาชนในท้องถิ่นเป็นสมาชิกหลักขององค์กร เพื่อทำให้เกิดกิจกรรมและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการร่วมกันดูแลรักษาอุทยานประวัติศาสตร์อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร

๒. แผนการบริหารจัดการในช่วงระยะ ๑๐ ปี (แผนระยะยาว) หลังจากดำเนินการสำรวจ และชุดค้นตามแผนงานประวัติศาสตร์ โบราณคดี โบราณสถานแล้วเสร็จ แผนการบริหารจัดการในระยะนี้เริ่มให้ความสำคัญต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของท้องถิ่นมากขึ้น และนำไปสู่การถ่าย

โอนอำนาจการบริหารจัดการพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร ไปสู่ท้องถิ่นในที่สุด โดยมีลำดับขั้นตอนการดำเนินงาน คือ

๒.๑ ทำการประเมินความพร้อมของหน่วยงานส่วนท้องถิ่น และประชาชน ว่ามีความรู้ความเข้าใจ และมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ และความรู้สึกหวงแหนในมรดกทางวัฒนธรรมเพียงพอที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร โดยใช้กระบวนการส่งเสริมศึกษาคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในแหล่งมรดกโลก

๒.๒ จัดการอบรมสัมมนาหรือกิจกรรมต่างๆ ด้านการส่งเสริมศึกษาคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในแหล่งมรดกโลกเพื่อปลูกฝังรากฐานจิตสำนึกในการอนุรักษ์ การมีส่วนร่วม และความรู้สึกหวงแหน ตลอดจนการสร้างองค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์ ศิลปวัฒนธรรมให้กับประชาชน และองค์กรในท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง

๒.๓ หลังจากดำเนินการสำรวจ และขุดค้นโบราณสถานทั้งหมดทั่วทั้งพื้นที่ในเขต อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรเรียบร้อยแล้ว จะต้องทำการศึกษา เพื่อปรับปรุงแผนควบคุมการใช้ ประโยชน์ที่ดิน และข้อบัญญัติท้องถิ่นต่างๆ ที่ได้ประกาศใช้ในระยะแรก เพื่อให้สอดคล้องและเหมาะสม กับสถานการณ์ในขณะนั้น แล้วประกาศเป็นผังเมืองเฉพาะ (Specific Plan) โดยมีคณะกรรมการอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร โยธาธิการ และผังเมืองจังหวัดกำแพงเพชร กรมศิลปากร อุทยาน ประวัติศาสตร์กำแพงเพชร และสถาบันการศึกษาในพื้นที่เป็นผู้รับผิดชอบหลัก และจะต้องให้หน่วยงาน ส่วนท้องถิ่น และประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการปรับปรุงแผนอย่างใกล้ชิดจากการปรับปรุงทางกายภาพนี้ จะต้องคำนึงการส่งเสริมศึกษาคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในแหล่งมรดกโลกนี้ด้วย

๒.๔ จากแผนงานวิจัยฯ โครงการย่อย ที่ ๑ เรื่อง การจัดการมรดกโลก โดยการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์และภาคประชาชนในพื้นที่รอบมรดกโลก โดยมีพระครูสุเมธธรรมธาดา เป็นหัวหน้าโครงการ นั้น ได้พบว่า คณะกรรมการอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร จะเป็นหน่วยงานหลักใน การบริหารจัดการพื้นที่อุทยานฯ ในขณะที่บทบาทของกรมศิลปากร และอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรในอนาคต หลังจากการถ่ายโอนอำนาจการบริหารจัดการพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรไปสู่ท้องถิ่นแล้ว จะ เปลี่ยนเป็น “ศูนย์คุ้มครองและฝึกอบรมด้านการอนุรักษ์ และการจัดการมรดกโลก” คือ การเป็นผู้คอยดูแลสนับสนุน และให้ความช่วยเหลือในด้านต่างๆ ดังนี้ คือ

- หน่วยงานควบคุม และสังเกตการณ์ (นักโบราณคดี)
- หน่วยงานสำรวจสภาพโบราณสถาน (นักโบราณคดี/นักประวัติศาสตร์/นักอนุรักษ์)
- หน่วยงานควบคุมด้านเอกสาร (สำรวจ/คอมพิวเตอร์)
- หน่วยงานส่งเสริมพัฒนาศักยภาพของชุมชน (เจ้าหน้าที่ฝ่ายชุมชน/วิชาการ/วิทยากรนำชม)
- หน่วยงานทำกินเองและรักษาซ่อมแซมโบราณสถาน (ผู้จัดการหน่วย/ยาม/ฝ่ายซ่อมบำรุง/ตัว/พนักงานดูแลพื้นที่)
- หน่วยงานฝึกอบรม (เจ้าหน้าที่ฝึกอบรม/ผู้ช่วย)

- หน่วยงานประสานงาน (การเงิน/เลขานุการ/บัญชี/ผู้แปล/พนักงานพิมพ์/ทำความสะอาด/พนักงานขับรถ)

โดยเฉพาะบทบาทด้านการอนุรักษ์ คำนว้า โบราณคดี โบราณสถาน และประวัติศาสตร์ การบูรณะตกแต่ง ซ่อมแซมโบราณสถาน รวมทั้งการเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจ ที่ถือได้ว่า เป็นงานหลักที่ทางกรมศิลปากร และอุทยานฯ จะต้องรับผิดชอบ และดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยจะต้อง ทำงานร่วมกับเจ้าหน้าที่สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด เนื่องจากเจ้าหน้าที่สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด และ เจ้าหน้าที่กรมศิลปากรในส่วนภูมิภาค คือ พนักงานเจ้าหน้าที่ ตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติ โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๕

๒.๕ ให้มีการจัดตั้ง “คณะกรรมการอนุรักษ์ และการจัดการมรดกโลกประจำจังหวัดกำแพงเพชร” เพื่อทำหน้าที่ควบคุมการทำงานคณะกรรมการอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร ตลอดจนการพิจารณา และจัดหางบประมาณในการบริหารจัดการอุทยานฯ โดยคณะกรรมการอนุรักษ์ และการจัดการมรดกโลกประจำจังหวัดกำแพงเพชร จะประกอบด้วยตัวแทนจากหน่วยงานต่างๆ ดังนี้คือ

- ก) ผู้ว่าราชการจังหวัดกำแพงเพชร เป็นประธานคณะกรรมการ
- ข) สำนักงานจังหวัด
- ค) ตัวแทนจากส่วนราชการต่างๆ ที่สังกัดกรม/กระทรวง ระดับจังหวัด

๒.๖ การสนับสนุนการจัดตั้งกลุ่มอาสาสมัครจากประชาชนในพื้นที่ เข้ามาดูแลรักษามรดกศิลปวัฒนธรรม โดยเฉพาะตัวแทนประชากรจากชุมชนใกล้เคียง

๒.๗ ติดตาม และประเมินแผนแม่บท และการบริหารจัดการพื้นที่อุทยานฯ ของ คณะกรรมการอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรเป็นระยะๆ และมีการปรับปรุงแผนให้เหมาะสมกับ สถานการณ์เสมอ โดยสนับสนุนให้หน่วยงานส่วนท้องถิ่น และประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการ บริหารจัดการอุทยานฯ มากขึ้นเรื่อยๆ และเข้ามามีส่วนร่วมในการปรับปรุงแผนต่างๆ อย่างใกล้ชิดทุกครั้ง

จากการศึกษาเอกสารและสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างโดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง เกี่ยวกับนโยบาย หลักการ และกระบวนการจัดการพื้นที่มรดกโลกอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรแบบ พหุภาคี พบว่ามีโครงการที่จัดเป็นนโยบาย หลักการ และกระบวนการจัดการพื้นที่มรดกโลก ดังตารางที่ ๔.๑

ตารางที่ ๔.๑ แสดงนโยบาย หลักการ และกระบวนการจัดการพื้นที่มรดกโลกอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร

ที่	ชื่อโครงการ	ภาคที่เกี่ยวข้อง
๑	โครงการส่งเสริมการจัดตั้ง “องค์กรอนุรักษ์ท้องถิ่น”	จังหวัดกำแพงเพชร, หน่วยงานท้องถิ่น, และชุมชน
๒	โครงการฝึกอบรมเพื่อจัดจ้างประชาชนในพื้นที่เข้าร่วมปฏิบัติงานสำรวจ ขุดค้น ขุดแต่ง และบูรณะโบราณสถาน	กรมศิลปากร, หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง, ท้องถิ่นและชุมชน
๓	โครงการฝึกอบรมแก่หน่วยงานภาครัฐและหน่วยงานท้องถิ่น เพื่อเตรียมความพร้อมสู่การบริหารจัดการพื้นที่อุทยาน ประวัติศาสตร์	กรมศิลปากร, จังหวัด, เทศบาล และอบต.
๔	โครงการปรับปรุงสภาพอาคารบ้านเรือนในพื้นที่อุทยาน	อุทยานประวัติศาสตร์, สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, กรมธนารักษ์, จังหวัด และภาคเอกชน
๕	โครงการศึกษาและจัดทำผังเมืองเฉพาะ	โยธาธิการและผังเมืองจังหวัด, กรมศิลปากร, จังหวัด, เทศบาล และ อบต.
๖	โครงการอาสาสมัครท้องถิ่นในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม	อุทยานประวัติศาสตร์, หน่วยงานท้องถิ่น และชุมชน
๗	โครงการสำรวจและโยกย้ายอาคารบ้านเรือนใดที่มีผลกระทบ ต่อโบราณสถานหรือเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาระบบ โครงสร้างพื้นฐาน	อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร, กรมธนารักษ์, จังหวัด และอบจ. กำแพงเพชร
๘	โครงการพัฒนาจุดจอดรถ ร้านค้าและบริการ บริเวณศูนย์บริการข้อมูลนักท่องเที่ยว	กรมศิลปากร และภาคเอกชน
๙	โครงการจัดหาพื้นที่สำหรับจัดการขยะตามหลักวิชาการ	อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร และเทศบาลเมืองกำแพงเพชร

จากตารางที่ ๔.๑ พบว่า นโยบาย หลักการ และกระบวนการจัดการพื้นที่มรดกโลกอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรแบบพหุภาคี โดยคำนึงการส่งเสริมศึกษาคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในแหล่งมรดกโลกนี้ด้วย มีโครงการที่จัดเป็นนโยบาย หลักการ และกระบวนการจัดการ พื้นที่มรดกโลกอุทยานประวัติศาสตร์แบบพหุภาคีทั้งหมดจำนวน ๙ โครงการ โดยแบ่งเป็นด้านการจัดพื้นที่ การจัดการทรัพยากรการปกป้อง และการดูแลรักษา จำนวน ๖ โครงการ และด้านการใช้ประโยชน์การศึกษาวิจัย และการให้ความรู้ จำนวน ๓ โครงการ

๔.๑.๒ ผลการวิเคราะห์จากการวิจัยเชิงคุณภาพ

คณะผู้วิจัยได้คัดเลือกจากประชากรผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในพื้นที่ชุมชนรอบเขตมรดกโลก ได้แก่ แกนนำพระสงฆ์ ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านประวัติศาสตร์ ตัวแทนผู้บริหารองค์กรภาครัฐ ข้าราชการครูผู้สอนวิชาประวัติศาสตร์ และตัวแทนประชาชนในชุมชนรอบพื้นที่มรดกโลก แล้วได้สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interviews) กับประชากรที่มีส่วนเกี่ยวข้องในประเด็นที่สำคัญ ๘ ประเด็น ได้แก่ ๑) การจัดการพื้นที่ ๒) การจัดการทรัพยากร ๓) การจัดการปกป้องรักษา ๔) การใช้พื้นที่ ๕) การศึกษาวิจัย ๖) การจัดการแหล่งทุน ๗) การให้ความรู้ ๘) การตลาด เพื่อวิเคราะห์หากระบวนการจัดการการบริหารจัดการพื้นที่ของมรดกโลกในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร ดังต่อไปนี้

คุณค่าและวัฒนธรรมเชิงพุทธเกี่ยวกับแหล่งมรดกโลก

ในส่วนแกนนำพระสงฆ์ ส่วนมากได้ชี้ให้เห็นถึงคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ ในเขตมรดกโลกนั้น มีความชัดเจนในด้านกายภาพที่เรามองเห็นด้วยตาเปล่า คือ โบราณสถานต่างๆ ล้วนเป็นศาสนสถานทางพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น ซึ่งก่อให้เกิดความศรัทธาเลื่อมใสแก่นักท่องเที่ยวผู้แสวงบุญ ศาสนสถานต่างๆ ในมรดกโลกนั้น สื่อให้เห็นถึงคุณค่าและวิถีพุทธที่เจริญรุ่งเรืองมาแต่อดีต และมีแนวคิดที่ว่า ทำอย่างไรคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธจะกลับมามีมาอย่างเดิมได้ เพราะปัจจุบันติดข้อกฎหมายคุ้มครองโบราณสถาน สมควรที่ทุกฝ่ายคือพระสงฆ์และบ้านเมืองจะร่วมมือกันสร้างคุณค่าและวิถีพุทธให้เกิดขึ้นในแหล่งมรดกโลกนี้อีก

พระครูปริยัตติวิธาน เจ้าคณะอำเภอเมืองกำแพงเพชร ได้กล่าวเพิ่มเติมว่า อุทยานประวัติศาสตร์จังหวัดกำแพงเพชรนั้น นับว่าเป็นสถานที่ที่สมควรจะให้พุทธศาสนิกชนเข้าไปกระทำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาได้ เพื่อเสริมสร้างคุณค่าวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธได้อย่างมีประสิทธิภาพ ก็ในอดีตนั้นประชาชนจะไม่สามารถเข้ามากระทำกิจกรรมอันเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาได้อย่างเช่นกรณีการนำสามเณรภาคฤดูร้อนมาปฏิบัติธรรมในอุทยานประวัติศาสตร์ ในอดีตนั้นไม่สามารถทำได้เพราะติดด้วยข้อกฎหมายทางราชการ การได้อนุญาตให้การทำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาได้ เช่นการทำบุญตักบาตร การทำวัตรสวดมนต์ การฟังธรรม การประพฤติปฏิบัติธรรม ในพระ วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา หรือการจัดเวียนเทียนรอบพระสี่อิริยาบถ จะทำให้มรดกโลกนั้นกลับมาสู่มรดกแห่งธรรมได้

พระครูวิชิตคุณพิพัฒน์ เจ้าคณะอำเภอยายทองวัฒนา รองผู้อำนวยการหน่วยวิทยบริการฯ จังหวัดกำแพงเพชร ได้ยืนยันกับเรื่องนี้ว่า ในช่วงจัดพิธีพุทธชยันตี ๒๖๐๐ ปีแห่งการตรัสรู้ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น คณะสงฆ์ได้จัดกิจกรรมที่สำคัญเป็นพุทธบูชา เช่น การเดินธรรมยาตรา ตั้งแต่วัดพระบรมธาตุจนกระทั่งถึงอุทยานประวัติศาสตร์ และได้ นำพระสงฆ์พร้อมทั้งญาติโยมมาประพฤติปฏิบัติธรรมเป็นพุทธบูชาอีก ๓ วัน เป็นบรรยากาศที่ให้เห็นคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในแหล่งมรดกโลกอย่างดียิ่ง เพราะจะมีการทำวัตรสวดมนต์ มีการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ในตอนเช้ามีพุทธศาสนิกชนมาทำบุญตักบาตร ตอนเย็นได้นำน้ำปานะมาถวายแก่พระสงฆ์จำนวน ๕๐๐ รูป ถือเป็นบรรยากาศวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธอย่างยิ่ง

ทางด้านผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านประวัติศาสตร์ ตัวแทนผู้บริหารองค์กรภาครัฐ และข้าราชการครูผู้สอนวิชาประวัติศาสตร์ ส่วนมากได้มองว่า คณะกรรมการอนุรักษ์ และการจัดการ

มรดกโลกประจำ จังหวัดกำแพงเพชร จะมีบทบาทสำคัญในการที่จะช่วยกันเสริมสร้างคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธให้เป็นรูปธรรมได้ หลายท่านมองว่า จังหวัดกำแพงเพชรมีต้นทุนทางวัฒนธรรมเชิงพุทธสูงมาก ทั้งในเขตมรดกโลก และนอกเขตมรดกโลก สามารถกล่าวได้ว่า ครอบคลุมทั้งจังหวัดเลยทีเดียว

นายวันเชิด กิตติขจร ข้าราชการบำนาญ ไวยาวัจกรวัดพระบรมธาตุ ได้ให้สัมภาษณ์ว่า ตนเองก็เป็นผู้ดูแลมรดกโลกอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรเช่นเดียวกัน โดยการบริหารจัดการนั้นได้ช่วยกันสอดส่องดูแลในเรื่องต่างๆ หรือบางครั้งตอนเย็นๆ ก็จะขี่จักรยานวนไปรอบๆ คูเมืองเพื่อสังเกตการณ์ ส่วนใหญ่กรรมการชุดนี้จะดูแลในเรื่องของการเข้ามาบุกรุกทำลาย หรือการมั่วสุมของเยาวชน ซึ่งก่อให้เกิดความเสียหายทางด้านวิถีวัฒนธรรมก็จะตักเตือน ในส่วนการที่จะทำให้มรดกโลกนี้กลับมาเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรม โดยอาศัยกิจกรรมทางพระพุทธศาสนานั้นเห็นด้วยอย่างยิ่ง

นายสันติ อภัยราช ข้าราชการบำนาญกระทรวงศึกษาธิการ และปราชญ์ชาวบ้านด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ในฐานะคณะกรรมการอนุรักษ์ และการจัดการมรดกโลกประจำ จังหวัดกำแพงเพชร ได้ให้สัมภาษณ์ว่า อุทยานประวัติศาสตร์นี้ ได้ทำแผนแม่บทการจัดการมรดกโลกกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ ในการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว และได้ของบประมาณจากรัฐบาลไปเมื่อสองสามปีที่ผ่านมา แต่เจ้าหน้าที่เดินเอกสารล่าช้า ไม่ทันการตั้งงบประมาณ

ในตัวแผนแม่บท มีประเด็นที่สำคัญคือการจัดทำมรดกโลกให้เป็นดินแดนพุทธธรรม โดยมีความคิดว่า ประเทศไทยมีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ แผนแม่บทจึงจะเป็นการนำเสนอเนื้อหาสาระที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา เช่น นักท่องเที่ยวจะได้สัมผัสกับกิจกรรมในวัดต่างๆ ซึ่งมีประวัติศาสตร์สถาน คนก่อสร้าง มีพุทธศิลป์ ปริศนาหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาบางประการที่สื่อออกมาทางโบราณสถาน เช่น วัดพระสี่อิริยาบถเป็นต้น โดยในแต่ละจุดที่นักท่องเที่ยวจะนั่งรถชมโบราณสถานในอุทยานประวัติศาสตร์จังหวัดกำแพงเพชรนั้น ก็จะใช้เวลาชมการแสดงแต่ละที่นั้นประมาณ ๑๐ นาที มีทั้งแสง เสียง และเนื้อหาสาระก็จะสื่อเกี่ยวกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในอดีต โดยศึกษาจากประวัติศาสตร์ของแต่ละสถานที่ที่นำนักท่องเที่ยวเข้าไปชม ซึ่งกิจกรรมนี้จะก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในโบราณสถานๆ ที่นักท่องเที่ยวเข้าไปชม และที่สำคัญก็คือนักท่องเที่ยวจะได้ซาบซึ้งในวัฒนธรรมเชิงพุทธ พร้อมทั้งได้นำหลักธรรมคำสอนไปประพฤติปฏิบัติตามได้

นางสาวพัชรพรรณ ชุ่มเปี่ยม จากสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดกำแพงเพชร และนางสาว **จิตติมา ป้อมปราการ** จากอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร ได้มีความคิดเห็นตรงกันว่า ตนเองได้คลุกคลีอยู่กับอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร ซึ่งเป็นแหล่งมรดกโลกนี้มานาน เห็นโบราณสถานที่เป็นวัดวาอาราม ศาสนสถานทางพระพุทธศาสนา แต่ก็เป็นที่น่าเศร้าใจว่า มีแต่คนมาชื่นชมสิ่งที่เป็นซากปรักหักพังเหล่านั้นโดยไม่ได้มีกิจกรรมอันใดที่จะเสริมสร้างให้เขาเหล่านั้นได้ปลูกจิตสำนึกให้เกิดคุณค่าทางวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธได้ หากจะมีกิจกรรมอันใดที่จะก่อให้เกิดวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ ซึ่งจะช่วยให้การท่องเที่ยวในอุทยานประวัติศาสตร์นี้มีสีสันมากขึ้น และจะสามารถทำให้แหล่งมรดกโลกก่อให้เกิดมรดกธรรมอย่างเช่นในอดีต

จากการสัมภาษณ์ประชาชนที่อยู่รอบมรดกโลก คือ **นางสาวประนอม พุ่มจันทร์** และ **นายสมหมาย หลงมี** ได้กล่าวว่า ตนเองอยู่บริเวณนี้มาตั้งแต่เกิด ได้เห็นความเปลี่ยนแปลงในอุทยาน

ประวัติศาสตร์นี้มากมายทั้งที่เป็นด้านบวกและด้านลบ ความรู้สึกขณะนี้ก็คือการที่จะมีการทำให้วัดวาอารามต่างๆ ในอดีตกลับมาทำให้จิตใจของคนที่เข้ามาในอุทยานนี้มีความสำนึกและให้ความสำคัญในประวัติศาสตร์ที่มีมาในอดีตของจังหวัดกำแพงเพชร ซึ่งจะเห็นได้ว่ามีความเจริญรุ่งเรือง สิ่งก่อสร้างทั้งหลายมีความใหญ่โต ที่เห็นมากที่สุดก็คือการขุดจิตสำนึกของคนที่อยู่รอบๆ อุทยานประวัติศาสตร์นี้ บางคนก็แสวงหาของเก่า บางคนก็บุกรุกทำลายโบราณสถาน หรือเยาวชนบางกลุ่มบางเหล่าเข้ามาพลอดรักกัน แสดงอาการที่ไม่สุภาพ เสียภาพพจน์แหล่งมรดกโลก ทำให้พบเห็นแล้วหดหู่ใจยิ่งนัก หากว่ามีการบริหารจัดการใหม่ นำเอากิจกรรมทางพระพุทธศาสนาจัดในมรดกโลกแห่งนี้ เชื่อว่าจะทำให้ศีลธรรมคุณธรรมกลับคืนมาสู่บริเวณนี้อีกครั้งหนึ่ง

ดร.จุลพันธ์ ทับทิม และนางอัญชลี กัลปพฤกษ์ ข้าราชการครู โรงเรียนวชิรปราการวิทยาคม ได้ให้สัมภาษณ์ในแนวเดียวกันว่า ตนเองได้เป็นผู้ร่วมทำงานวิจัยเรื่องการอนุรักษ์และและพัฒนาแหล่งโบราณคดีตำบลนครชุม ร่วมกับพระราชวชิรเมธี, ผศ.ดร. โดยใช้กระบวนการยววิจัย เป็นการวิจัยที่ลงพื้นที่ในเขตมรดกโลกซึ่งตั้งอยู่ในเขตเทศบาลตำบลนครชุม การที่ทุกท่านพยายามที่จะสร้างความตระหนักในเรื่องของการเสริมสร้างคุณภาพวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ นับว่าเป็นการเดินมาถูกทาง พุดในฐานะครูสอนประวัติศาสตร์ และในฐานะนักวิจัยร่วมในโครงการนี้ จะเห็นว่าการเสริมสร้างคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธนั้น คือการอนุรักษ์และการพัฒนาแหล่งมรดกโลกที่สำคัญ เพราะเยาวชนที่ร่วมโครงการยววิจัยจะเข้าไปสัมผัสในแหล่งโบราณคดี ได้เข้าไปช่วยกันคิดช่วยกันทำแผนการอนุรักษ์และแผนพัฒนา อีกทั้งยังเข้าไปทำความเข้าใจที่ดีกับชาวบ้านที่อยู่รอบๆ แหล่งโบราณคดี ในเขตมรดกโลก ในการวิจัยแล้วแต่ปลูกจิตสำนึกที่รักและห่วงแหนมรดกโลก ซึ่งอยู่ในถิ่นกำเนิดของตน หากว่าได้มีการจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ได้ปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม ได้ปลูกฝังความรักความหวงแหนในประวัติศาสตร์ ในมรดกโลก ให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนา ก็จะทำให้เป็นการบริหารจัดการมรดกโลกมาสู่มรดกธรรม และสามารถอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณคดีอย่างยั่งยืนเช่นเดียวกัน

ผลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก

การสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลหลักในจังหวัดกำแพงเพชร ซึ่งเป็นการสัมภาษณ์เพื่อหาแนวข้อมูลและแนวทางที่เป็นที่เห็นชอบกันของทุกๆ ฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ทั้งหน่วยงานราชการ หน่วยงานเอกชน พระสงฆ์ ผู้นำชุมชนกับคนในท้องถิ่นและบุคคลผู้ให้ความสนใจอื่นๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นแลกเปลี่ยนความเห็น เพื่อให้ทราบถึงความสำคัญของการบริหารจัดการมรดกโลกกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ ในการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว ดังนี้

๑. ประโยชน์จากการทำกิจกรรม

๑) ได้ทราบถึงความสำคัญของมรดกโลกในจังหวัดกำแพงเพชรทางด้านกายภาพ ด้านสถาปัตยกรรม และด้านความเป็นวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ ปัญหาที่เกิดขึ้นในแหล่งโบราณคดีมรดกโลกในจังหวัดกำแพงเพชรที่เกิดจากธรรมชาติ จากการกระทำของมนุษย์ และแนวทางการจัดการมรดกโลกกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ ในการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว ที่สามารถสังเกตได้อย่างชัดเจนคือ ในเขตมรดกโลกมีโบราณสถานที่เป็นถาวรวัตถุทางพระพุทธศาสนามากกว่า ๔๐ เปอร์เซนต์ มีวัดมากกว่า ๑๐๐ วัด บ่งบอกถึงความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในแหล่งมรดกโลกนี้มากกว่า ๗๐๐ ปี

๒) เยาวชน ชุมชน ตลอดจนผู้เกี่ยวข้องในแหล่งมรดกโลกในจังหวัดกำแพงเพชร ได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของแหล่งมรดกโลกในจังหวัดกำแพงเพชร และหาแนวทางในการแก้ไขปัญหา ด้วยการระดมความคิด แสดงความเห็น เพื่อหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน

๓) ทำให้ทราบถึงแนวทางการแก้ไขปัญหาาร่วมกันของหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชนของคนในชุมชน และการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในการดูแลอนุรักษ์แหล่งมรดกโลกในจังหวัดกำแพงเพชร เพื่อการจัดการมรดกโลกกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ ในการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนตลอดไป

๔) ได้หลีกเลี่ยงความขัดแย้งที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคตที่จะส่งผลเสียต่อแหล่งมรดกโลกในจังหวัดกำแพงเพชร และคนในชุมชนที่อยู่บริเวณใกล้แหล่งมรดกโลก ซึ่งมีประชาชนบางส่วนได้อยู่อาศัยมาก่อนการประกาศเป็นอุทยานประวัติศาสตร์และมรดกโลก หากไม่มีการบริหารจัดการที่ดีจะก่อให้เกิดความขัดแย้งได้ จึงต้องมีการทำความเข้าใจร่วมกันเพื่อไม่ให้เกิดเหตุการณ์ที่ส่งผลเสียต่อทั้งสองฝ่าย

๕) ได้แนวทางการบริหารการจัดการมรดกโลกกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ ในการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว

๒. ปัญหาและอุปสรรคการทํากิจกรรม

๑) การติดต่อประสานงาน เนื่องจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญมีตำแหน่งหน้าที่การงาน จึงต้องใช้ระยะเวลาสัมภาษณ์นานเกินกว่าแผนที่กำหนดไว้

๒) การเสนอความคิดเห็นของแต่ละคนล้วนแล้วแต่มีอิสระทางด้านความคิด ซึ่งล้วนแล้วแต่กระจัดกระจาย เพราะต่างก็มาจากคนละตำแหน่ง ทำให้ความคิดเห็นต่างก็ขึ้นตามแต่ละจุดยืน การจะทำให้ความเห็นของทุกฝ่ายสัมพันธ์กันจึงเป็นสิ่งที่ท้าทายมากต่อคณะผู้จัดงานและเป้าหมายที่ต้องการจะกระทำให้สำเร็จ จึงทำให้คณะผู้วิจัยต้องใช้เวลาในการวิเคราะห์และสังเคราะห์เพื่อให้ได้ข้อสรุปในการทำเอกสาร เพื่อจัดทำเวทีสัมมนา

๓) การสัมภาษณ์ ยังมีประเด็นที่ยังเก็บไม่ครอบคลุมอีกมาก เนื่องขีดจำกัดในเรื่องเนื้อหา บุคคลที่สมควรสัมภาษณ์ยังมีอีกหลายท่าน อุปกรณ์การสัมภาษณ์ที่ยังไม่สนองต่อขนาดของเนื้อหา

๓. ข้อเสนอแนะ

๑) ควรมีเวลาติดต่อประสานงาน เนื่องจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญมีตำแหน่งหน้าที่การงาน ให้ตรงตามเวลา เพื่อหลีกเลี่ยงสัมภาษณ์นานเกินกว่าที่แผนที่กำหนดไว้

๒) ควรมีคำถามเฉพาะของแต่ละคนผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพราะการเสนอความคิดเห็นของแต่ละคนล้วนแล้วแต่มีอิสระทางด้านความคิด ซึ่งล้วนแล้วแต่กระจัดกระจาย เพราะต่างก็มาจากคนละตำแหน่ง ทำให้ความคิดเห็นต่างก็ขึ้นตามแต่ละจุดยืน การจะทำให้ความเห็นของทุกฝ่ายสัมพันธ์กัน และจะช่วยทำให้คณะผู้วิจัยใช้เวลาในการวิเคราะห์และสังเคราะห์ และสามารถสรุปในการทำเอกสาร ในการจัดทำเวทีสัมมนาต่อไปได้

จากการสัมภาษณ์ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องจะเห็นได้ว่า ทุกฝ่ายล้วนแล้วแต่ให้ความสำคัญในมรดกโลกจังหวัดกำแพงเพชรเป็นอย่างมาก เพราะถือเป็นหน้าตาของจังหวัด และในประเทศไทยมีจังหวัดที่มีมรดกโลกทางวัฒนธรรมน้อยมาก การจัดการมรดกโลกเพื่อเสริมสร้างคุณค่าและวิถีทาง

วัฒนธรรมเชิงพุทธนั้น ทุกฝ่ายมองว่าควรมีคณะกรรมการที่มาจากหลายภาคส่วนมาร่วมกันคิดร่วมกัน ทำ จัดเป็นภาคีเครือข่ายเพื่อจะทำให้เกิดคุณค่าวัดทางวัฒนธรรมขึ้น และที่สำคัญที่สุดก็คือ ควรให้มี กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา เช่น การจัดตั้งบาตรในอุทยานประวัติศาสตร์จังหวัด กำแพงเพชร การจัดฟังธรรม การจัดปฏิบัติธรรมทำวัตร สวดมนต์ นั่งสมาธิ ในทุกๆ วันพระ และการ จัดพิธีเวียนเทียนประมาณเดือนละ ๑ ครั้ง ก็จะทำให้มรดกโลกกลับมามีบทบาทสู่มรดกธรรมต่อไป

การจัดเวทีสัมมนา

การจัดเวทีสัมมนาผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder) เรื่อง “มรดกโลกสู่มรดกธรรม” จัด สัมมนา ณ ศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านปากคลองใต้ วัดพระบรมธาตุ เมื่อวันที่ ๒๐ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๑ โดยคณะผู้วิจัยได้นำเอาเนื้อหาที่สัมภาษณ์เชิงลึกมาวิเคราะห์ และสังเคราะห์จนตกผลึกทางความคิด แล้ว จึงมานำเสนอในวงสัมมนาเพื่อหาความรู้เพิ่มเติม และเท่ากับเป็นการยืนยันข้อมูลสัมภาษณ์เชิง ลึกไปในตัวด้วย

ในการสัมมนาครั้งนี้ ทีมงานวิจัยชุดทั้ง ๔ ชุด ได้มาเก็บข้อมูลของแต่ละท่านด้วย ประกอบด้วย

๑. ผศ.ดร.ศิริโรจน์ นามเสนา หัวหน้าโครงการการจัดการมรดกโลก โดยการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์และภาคประชาชนในพื้นที่รอบมรดกโลก

๒. ดร.ปฏิธรรม สำเนียง หัวหน้าโครงการการส่งเสริมกระบวนการจัดการทรัพยากร วัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลก

๓. พระครูสุมนต์ธรรมธาดา หัวหน้าโครงการการวิเคราะห์วิเคราะห์ปัจจัยที่มี ความสัมพันธ์กับการจัดการพื้นที่มรดกโลกแบบพหุภาคี

๔. พระราชวรเมธี, ผศ.ดร. หัวหน้าโครงการวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับการ ส่งเสริมคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ

ในที่นี้จักได้นำเสนอเนื้อหาสาระในส่วนโครงการย่อยที่ ๔ การวิเคราะห์การจัดการ มรดกโลกกับการส่งเสริมคุณค่า และวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ ดังภาพที่ ๔.๑

ภาพที่ ๔.๑ กิจกรรมจัดสัมมนาเวที เรื่อง “มรดกโลกสู่มรดกธรรม”

การสร้างบรรยากาศเวทีสัมมนาในครั้งนี้ ผู้จัดต้องการบรรยากาศที่อิสระ จึงมิได้กำหนดรายละเอียดประเด็นสัมมนา คงใช้หัวเรื่องสัมมนา คือ มรดกโลกสู่มรดกธรรม ในการปล่อยเวทีให้เลื่อนไหลไปตามที่จะเป็น ซึ่งทำให้ได้ข้อมูลที่อิสระและบริสุทธิ์มากกว่า

พระครูชिरปัญญากร เจ้าอาวาสวัดบ่อสามแสน อำเภอเมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร ได้เปิดเวทีเป็นรูปที่หนึ่ง เพราะเป็นพระมหาเถระระดับรองเจ้าคณะจังหวัด และมีวัดติดกับอุทยานประวัติศาสตร์ได้มีความคุ้นเคยกับอุทยานประวัติศาสตร์อย่างมาก ได้เข้าไปช่วยสนับสนุนกิจกรรมที่เป็นการจัดการมรดกโลกกับการส่งเสริมคุณค่า และวัฒนธรรมเชิงพุทธ ในสมัยเริ่มแรกนั้น พระสงฆ์ที่ดี หรือว่าญาติโยมที่ดี ก็จะไม่ค่อยได้มีโอกาสเข้ามาสัมผัสกับอุทยานประวัติศาสตร์หรือมรดกโลกมากนัก อาจจะเป็นเพราะระเบียบกฎหมายข้อบังคับที่ไม่สามารถที่จะเข้ามาในทำกิจกรรมในอุทยานประวัติศาสตร์ได้มาระยะหลังนี้มีการจัดกิจกรรมอันเกี่ยวข้องด้วยการส่งเสริมให้อุทยานประวัติศาสตร์มีบทบาทสำคัญในการที่จะเข้ามาสร้างวัฒนธรรมประเพณีเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา นั่นเองจึงทำให้ปัจจุบันนี้มีการจัดปฏิบัติธรรมมีจัดการเรียนมีจัดกิจกรรมเกี่ยวกับศาสนาอย่างเต็มรูปแบบวัดบ่อสามแสนเองก็นำสามเณรภาคฤดูร้อนมาปฏิบัติธรรมในอุทยานประวัติศาสตร์นี้ประจำทุกปี

พระครูสิทธิวิจิตรโสภิต เจ้าอาวาสวัดกัลป์พุกษ์ อำเภอเมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร เนื่องจากท่านได้เป็นทั้งพระสงฆ์ผู้เป็นผู้บริหารกิจการคณะสงฆ์ระดับตำบลด้วยและเป็นอาจารย์ในมหาวิทยาลัยสงฆ์ด้วย จึงทำให้มีความเกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการมรดกโลกกับการส่งเสริมคุณค่าทางด้านคุณธรรมจริยธรรมโดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องเช่น ในการจัดกิจกรรมปัจจุบันนี้นั้นได้นำพระภิกษุสามเณรบวชภาคฤดูร้อนเข้ามาประพฤติปฏิบัติธรรมได้มากขึ้น ได้จัดกิจกรรมการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หรือว่าในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา คือ พุทธชนัตติ ฉลองการตรัสรู้แห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ครบ ๒,๖๐๐ ปีนั้นก็จัดเดินธรรมาศตรา และปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ด้วยกันสิ่งนี้สิ่งนี้เป็นสิ่งที่ยืนยันได้ว่าการเป็นการการนำเอาแนวทางที่อุทยานประวัติศาสตร์ที่เป็นมรดกโลกมาสร้างให้เกิดมรดกทำให้ได้

พระมหาบุญเลิศ มหาวิโร ประธานกลุ่มธรรมจักรชั้นเคย อำเภอเมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร ซึ่งท่านเป็นพระผู้รับผิดชอบงานมรดกทำในอุทยานประวัติศาสตร์ ๒ กิจกรรมด้วยกันคือการจัดทำบุญกิจกรรมวันพระทุกๆ วันพระธรรมะสวณะซึ่งนับได้ว่าเป็นพระภิกษุที่มีบทบาทสำคัญในการที่จะปลูกฝังญาติโยมให้เกิดความรักความหวงแหนในมรดกโลกและสร้างมรดกโลกนี้ให้เป็นแหล่งปฏิบัติธรรมซึ่งในอุทยานประวัติศาสตร์นั้นนับว่ามีวัดกลางวัดเก่าเป็นจำนวนมาก รายการกิจกรรมจัดกิจกรรมกลางวันพระวันพระนั้นถือได้ว่าเป็นสิ่งที่ท่านได้สืบทอดมาแล้วก็อุทยานประวัติศาสตร์นั้นได้ทำการให้บริการประชาชนในการที่จะนำเอาประชาชนเข้ามาร่วมกิจกรรมซึ่งก็มีครบตามทีนั้นประกอบไปด้วยการฟังธรรมการสวดมนต์การนั่งสมาธิและท้ายที่สุดก็คือเวียนเทียนวัดพระสี่อิริยาบถนี่คือการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้เกิดขึ้นแก่ประชาชนโดยใช้อาศัยอุทยานประวัติศาสตร์หรือมรดกโลกนี้เองก่อให้เกิดมรดกธรรม

นายบุญธรรม ฉ่ำแก้ว ประธานชุมชนวัดช้าง ได้แสดงความคิดเห็นว่า การจัดกิจกรรมต่างเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนานั้น ประชาชนมรดกโลกก็มีความชื่นชมยินดีเป็นอย่างมาก ดีใจที่มีการจัดกิจกรรมเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ที่ชอบมากที่สุดก็คือการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับวันธรรมะสวณะเพราะว่าได้ประพฤติปฏิบัติครบวงจร ส่วนที่ร่วมกิจกรรมประจำอีกอันหนึ่งก็คือการได้เข้า

ร่วมพิธีเวียนเทียนเป็นประจำทุกวันเพ็ญอันนี้ถือได้ว่าเป็นสิ่งที่อุทยานประวัติศาสตร์หรือมรดกโลกได้จัดได้ดีมากเลยทีเดียว

นายไสว ไชยเมือง วัฒนธรรมจังหวัดกำแพงเพชร ได้แสดงความคิดเห็นว่า การจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมคุณค่าและวัฒนธรรมเชิงพุทธในมรดกโลกนี้ ทางไปถ้าจังหวัดก็ได้ประสานงานมีการส่งเสริมอย่างเต็มที่โดยเฉพาะการประเพณีปฏิบัติธรรมในอุทยานประวัติศาสตร์สามารถประสานงานติดต่อกับอุทยานประวัติศาสตร์ และก็ได้รับการตอบรับเป็นอย่างดีโดยทางอุทยานประวัติศาสตร์ได้มอบหมายให้เจ้าหน้าที่หลายท่านได้มาช่วยกิจกรรมนี้

นายบัณฑิต ทองอร่าม หัวหน้าอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร กล่าวถึงการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการมรดกโลกและการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมเชิงพุทธวันนี้ ถือได้ว่าเป็นสิ่งที่อุทยานมีนโยบายอยู่แล้ว แต่ว่ายังขาดบุคลากรทางด้านพระสงฆ์ที่จะมาช่วยชี้แนะแนะนำให้ญาติโยมทั้งหลายได้ประเพณีปฏิบัติธรรม นี่ได้พระมหาบุญเลิศมหาวิโรวัดพระบรมธาตุมา รับภาระทุกวันพระธรรมะสวณะศรีทำให้ญาติโยมได้มีโอกาสได้เพิ่มพูนบุญกุศลที่ตนเองอยากจะได้มากยิ่งขึ้น

นายวิชา จันทรเชื้อ ประธานสภาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวจังหวัดกำแพงเพชร การจัดการมรดกโลกกับการส่งเสริมคุณค่าและวัฒนธรรมถึงพุทธนี้เท่าที่ทราบแค่แบบทำได้ครบวงจรแล้วก็ทำให้มรดกโลกนั้นกลับมามีอารมณ์ทางด้านมรดกธรรมมากยิ่งขึ้นที่ ตนเองอยากจะทำเอาอีกกิจกรรมหนึ่งก็คือมีพระสงฆ์ได้มาเดินบิณฑบาตในอุทยานประวัติศาสตร์และมีญาติโยมมาใส่บาตรเป็นกิจกรรมก็ได้ หรือว่าอาจจะเป็นการจัดแบบถาวรเลยก็ได้เพื่อให้เกิดคุณค่าทางวัฒนธรรมประเพณีของไทยเราซึ่งอาศัยการทำบุญตักบาตรเป็นเรื่องของการคุณค่าทางวัฒนธรรมสิ่งบ่งบอกถึงความเป็นชาวพุทธแท้จริง

ในที่ประชุมได้สรุปว่า การจัดการมรดกโลกเพื่อให้ส่งเสริมคุณค่าแล้ววัฒนธรรมเชิงพุทธนั้นเป็นสิ่งที่ดีมีประโยชน์ เพราะอาศัยอุทยานประวัติศาสตร์อย่างเดียวกันก็จะทำให้เกิดการที่เกินแห่งแคลงใจกัน ได้ใจกันได้ฉะนั้นถ้าหากว่าไปเชิญผู้ที่มีความรู้มาช่วยจัดกิจกรรมให้หลากหลายมากยิ่งขึ้นในส่วนที่เป็นกายภาพมีคนมาเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมทำลายก็ต้องช่วยกัน

จากการสรุปในเวทีสัมมนา มรดกโลกสู่มรดกธรรม หลายฝ่ายได้มองเห็นว่าคนที่เข้ามาสู่มรดกโลกนั้น ได้เห็นความเป็นมรดกธรรมอยู่ในมรดกโลกอยู่แล้ว เช่น กรณีมรดกโลกของจังหวัดกำแพงเพชรนั้น โดยเนื้อแท้แล้วก็คือวัดวาอารามต่างๆ แล้วก็มีพระพุทธรูป มีโบราณสถานที่เกี่ยวข้องกับมรดกธรรมทั้งสิ้น ดังนั้น เมื่อมีการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ สามารถที่จะบอกได้ว่าความเป็นจริงนั้น มรดกโลกในอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร เกิดจากมรดกธรรมแทบทั้งสิ้น เมื่อได้มาจัดกิจกรรมทุกวันธรรมัสสวณะกิติ หรือการเวียนเทียน ณ วัดพระสี่อิริยาบถในวันขึ้น ๑๕ ค่ำของทุกเดือนกิติ หรือในกรณีพิเศษที่นักท่องเที่ยวมาพักที่กำแพงเพชร ได้มีโอกาสจัดกิจกรรมพิเศษเวียนเทียนรอบวัดพระสี่อิริยาบถให้แก่ผู้ที่มาท่องเที่ยว แสดงให้เห็นว่าการบริหารจัดการมรดกโลกสู่มรดกธรรมนั้นเป็นความจริงขึ้นมา หรือที่โครงการธรรมจักรชั้นเดียวการสวดมนต์ทุกๆ วันอาทิตย์เวลา ๑๘.๐๐-๑๙.๓๐ น ณ วัดพระบรมธาตุนั้น ถือได้ว่าเป็นการสร้างกิจกรรมขึ้นใหม่ โดยอาศัยวิถีการสวดมนต์ของชาวพุทธที่ทำมาแต่กำเนิด ทำให้พุทธศาสนิกชนได้มีโอกาสเข้าวัดฟังธรรมในรูปแบบสมัยใหม่แต่ก็ไม่ว่าถึงถิ่นอายุของความเป็นมรดกธรรม ซึ่งก็นับว่าเป็นนิมิตหมายอันดี ในที่ประชุมเวทีสัมมนาจึงได้มีความชื่นชมยินดีในกิจกรรมที่มรดกโลกได้จัดให้กิจกรรมซึ่งเป็นมรดกของธรรมให้ยืนยาวต่อไป

๔.๒ ผลการวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับการส่งเสริมคุณค่า และวัฒนธรรมเชิงพุทธ

๔.๒.๑ ผลการวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับการส่งเสริมคุณค่า

จากการศึกษาโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกและสนทนากลุ่มผู้ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการศึกษาจากเอกสาร พบว่า การบริหารจัดการมรดกโลก ทั้งในเขตพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ สุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย-กำแพงเพชร ที่มีการบริหารจัดการ ดำเนินการครอบคลุมในด้านต่างๆ ทั้งในเรื่องการบริหารจัดการมรดกโลกกับการส่งเสริมคุณค่า และวัฒนธรรมเชิงพุทธ ทั้ง ๘ ด้าน ได้แก่ ๑) การจัดการพื้นที่ ๒) การจัดการทรัพยากร ๓) การจัดการปกป้องรักษา ๔) การใช้พื้นที่ ๕) การศึกษาวิจัย ๖) การจัดการแหล่งทุน ๗) การให้ความรู้ และ ๘) การตลาด ซึ่งเป็นหน้าที่ของหน่วยงานหลายๆ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องด้วยการอาศัยความร่วมมือระหว่างองค์กรต่างๆ ดังกล่าวในการดำเนินการตามบทบาทหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย เป็นต้นว่าเรื่องของอุทยานประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร เป็นหน่วยงานหลักในการบริหารจัดการดูแลจัดพื้นที่เพื่อให้คงอยู่ในสภาพเดิม ไม่ให้พังทลาย ไม่ให้สูญหาย ไม่ให้ใครมาทำลาย ในขณะที่เรื่องคน หรือชาวบ้าน เรื่องความสะอาด และการจัดการเป็นเรื่องที่เทศบาลทำหน้าที่เป็นผู้ดูแลสำหรับเรื่องความปลอดภัยเป็นเรื่องของเจ้าหน้าที่ตำรวจ สำหรับเรื่องการประชาสัมพันธ์ การตลาดในการชักจูงผู้คนนักท่องเที่ยวเพื่อให้มีโอกาสได้เข้ามาสัมผัสความงดงาม ศิลปะ วัฒนธรรม และความยิ่งใหญ่ที่ซ่อนตัวอยู่ในโบราณสถาน เป็นหน้าที่ของการท่องเที่ยวไทย นอกจากนั้น ประชาชนซึ่งเป็นเจ้าของพื้นที่เองก็ถือเป็นส่วนที่มีความสำคัญในการมีส่วนร่วมต่อการบริหารจัดการด้านต่างๆ อาทิ

การจัดการพื้นที่มรดกโลก

การที่อุทยานประวัติศาสตร์ได้รับการยอมรับจาก UNESCO ถึงความมีคุณค่าโดดเด่นให้เป็นพื้นที่มรดกโลก จากการศึกษาค้นคว้าพบว่าเป็นสิ่งที่เกิดจากความร่วมมือของหลายๆ ฝ่ายในการพัฒนาทางกรมศิลปากรเองยืนยันว่าไม่ได้เกิดขึ้นจากหน่วยงานกรมศิลปากรเพียงหน่วยเดียว แต่เป็นความร่วมมือร่วมใจจากหลายๆ ฝ่าย โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมระหว่างกรมศิลปากรกับประชาชนในพื้นที่ ซึ่งถือเป็นการทำงานแบบมีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มแรกของการพัฒนาพื้นที่ อย่างกรณีการพัฒนาสุโขทัย ซึ่งมีมานานนับตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๙๘ (อนันต์ชูโชติ, ๒๕๕๒) ซึ่งเป็นการพัฒนาและการบูรณะในขณะนั้น เพื่อเป็นหลักฐานของแผ่นดิน ไม่ได้คาดหวังว่าจะเป็นมรดกโลก ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการจัดการ ยอมให้ทางกรมศิลปากรเข้ามาดำเนินการต่างๆ ในขณะนั้น ซึ่งได้มีการจัดการพื้นที่โดยการขุดแต่ง บูรณะ และพัฒนาต่างๆ ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการเข้ามาเป็นคณงานรับจ้างกับกรมศิลปากร เข้ามาเป็นลูกจ้างเข้ามามีส่วนร่วมเพราะมีรายได้ การบูรณะได้ดำเนินการช่วงหนึ่งแล้วต้องหยุดเพราะงบประมาณหมด มีการเริ่มดำเนินการอีกครั้งในปี ๒๕๑๒ และหลังจากนั้นก็ซาลง ปัญหาการบุกรุกที่ดินเริ่มเข้ามา กรมศิลปากรได้ปรับเปลี่ยนการพัฒนาสุโขทัยเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ และมีการดำเนินงานพัฒนามาเรื่อยๆ ในปี ๒๕๓๑ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ เป็นองค์ประธานในพิธีเปิดอุทยาน ประวัติศาสตร์สุโขทัย การพัฒนาก็คงดำเนินการเรื่อยมา ทั้งอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชชนาลัย อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร และอุทยานประวัติศาสตร์อยุธยา โดยประชาชนซึ่งเป็นชาวบ้านส่วนใหญ่ การมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการในด้านต่างๆ พบว่า ยังไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร ประชาชนส่วนใหญ่ในฐานะคนในพื้นที่ยังขาดความรู้ ความเข้าใจในบทบาทของการเป็นเจ้าของพื้นที่ เจ้าของมรดกโลก มีกลุ่มคนเพียงเฉพาะบางส่วนเท่านั้นที่เข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ โดยการขายแรงงาน

ดังที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้พูดถึงเอาไว้ว่า “ทางกรมศิลปฯได้เข้ามาจัดการพื้นที่ ขุดแต่ง บูรณะและพัฒนา ซึ่งมีมานานแล้ว โดยการพัฒนาต่างๆ ประชาชนได้มีส่วนร่วมคือได้เข้ามาเป็นคณงาน รับจ้างกับกรมศิลปฯ เข้ามามีส่วนร่วมเพราะมีรายได้ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการพื้นที่ที่สามารถมีส่วนร่วมทำได้หลายทาง อย่างเช่นการมีส่วนร่วมในการทำให้สิ่งแวดล้อมมีความสะอาดก็ถือว่าการจัดการพื้นที่แบบมีส่วนร่วมอย่างหนึ่ง หรือการที่ประชาชนไม่มีส่วนในการทำลายโบราณสถานก็ถือเป็นการมีส่วนร่วมเช่นกัน”

อุทยานประวัติศาสตร์ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก เป็นสิ่งที่ประชาชนในพื้นที่มีความภาคภูมิใจ เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวได้รับการยอมรับถึงคุณค่าควรแก่การทวงแหน ไม่เพียงคนในพื้นที่เท่านั้นเพราะมรดกโลก ถือเป็นสมบัติของคนทุกคนในโลก ที่ช่วยกันดูแลรักษาให้มีความเป็นของแท้ดั้งเดิม และควรแก่การเก็บรักษาความภาคภูมิใจเอาไว้ตลอดไป ดังที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้กล่าวในงานสัมมนาเอาไว้ว่า “การเป็นมรดกโลก เป็นสิ่งที่ทุกคนต้องปรับตัว ทุกคนที่อยู่ในพื้นที่ต้องทำมาหากิน ทุกคนต้องการมีผลประโยชน์ แต่เป็นสิ่งที่ต้องดูแลให้ดีเพราะเราอยู่ในเมืองเก่า เมืองมรดกโลก จะเป็นอยุธยา สุโขทัย หรือที่ไหน เป็นสิ่งที่ต้องคิดว่าจะทำอะไร จะอยู่กันอย่างไร จะหารือกันอย่างไร ตลอดจนการพัฒนา ควรพัฒนาไปในแนวทางไหน ต่างคนต่างคิดไปในแนวทางใดทางหนึ่ง ไม่ได้ แต่เป็นสิ่งที่ทางกรมศิลปฯจะต้องเข้ามาคุยกับผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหมด ทั้งชาวบ้าน ท้องถิ่น อบต. เทศบาล อบต. อบจ. ทุกส่วนต้องมีการพูดคุยกัน เพราะไม่ใช่ผลประโยชน์ของคนใดคนหนึ่ง”

ดังนั้นการบริหารจัดการที่ได้รับความร่วมมือหรือการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายมีความสำคัญมากในการจัดการพื้นที่ที่มีคุณค่าโดดเด่น เป็นของแท้ดั้งเดิมและความสมบูรณ์ นอกจากนั้นการศึกษา ยังพบอีกว่า สิ่งที่หน่วยงานซึ่งรับผิดชอบโดยตรงต้องการความร่วมมือ จากประชาชนในเรื่องอื่นๆ เช่น การไม่บุกรุก การไม่สร้างอาคารบดบังโบราณสถาน การยอมรับ กฎเกณฑ์การมีสามัญสำนึก รวมทั้งการมีจิตสาธารณะ และการให้ข้อมูลกับนักท่องเที่ยวถึงคุณค่าของโบราณสถาน เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ การปกป้องปกป้องรักษา ก็เป็นอีกเรื่องที่ต้องดูแล ดังภาพที่ ๔.๒

ภาพที่ ๔.๒ พื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร

สำหรับการจัดการเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากร การปกป้องรักษา และการใช้พื้นที่ พบว่า

ประชาชนซึ่งเป็นชาวบ้านในเขตอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร โดยเฉพาะผู้ที่มีบทบาทในการบริหาร พบว่า ได้มองเห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วม และมองว่า องค์การท้องถิ่น และพี่น้องประชาชนคนกำแพงเพชรต้องช่วยกัน เป็นเรื่องที่ต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแล โดยมองว่าไม่มีใครจะมาดูแลได้ดีเท่ากับคนกำแพงเพชร และมองว่าประเพณีวัฒนธรรมเป็นจุดแข็งของกำแพงเพชร และถือเป็นจุดขายในการท่องเที่ยวได้ด้วย ดังนั้นการพัฒนาอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว จะต้องอาศัยพื้นฐานของพี่น้องประชาชนเป็นหลัก ซึ่งจากการศึกษา พบว่าองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นเองได้ร่วมกับทางกรมศิลปากรในการออกแบบอาคารบ้านเรือนให้เป็นรูปแบบเดียวกัน โดยมองว่าจะเป็นผลดีในภายภาคหน้า ถือเป็นการจัดการที่มีส่วนร่วมของประชาชนในการปกป้องรักษาความมีเอกลักษณ์ทางศิลปวัฒนธรรมของพื้นที่

นอกจากนั้น พบว่า ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งจากองค์การที่เป็นหน่วยงานของรัฐและหน่วยงานในองค์กรภาคเอกชน องค์กรทางศาสนา รวมทั้งองค์การปกครองท้องถิ่น และประชาชน ก็ตาม มองว่าทุกภาคส่วนควรจะเข้ามามีส่วนร่วมในลักษณะพหุภาคีที่จะช่วยในการอนุรักษ์และพัฒนาอุทยานประวัติศาสตร์ให้มีความรุ่งเรืองและเป็นแหล่งเรียนรู้ของคนในชาติ ทั้งอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร ที่จะให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกป้องรักษา จะต้องทำให้ประชาชนมีความรัก ความห่วงแหนต่อโบราณสถาน เป็นเรื่องที่จะต้องให้ความรู้ที่ถูกต้องในการอนุรักษ์พัฒนา ดังที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้ให้ข้อมูลไว้ว่า “การให้ความรู้ ข้าราชการต้องดูแลประชาชน ดิฉันจึงอยากสร้างความเข้าใจให้กับประชาชน ให้มีความรู้ในการอนุรักษ์เพื่อที่จะเป็นการสร้างเครือข่ายและการทำงานร่วมกัน ระหว่างกรมศิลปากรกับชาวบ้าน และชาวบ้านก็ช่วยเป็นหูเป็นตาในการดูแลรักษาโบราณสถาน ถ้าเห็นกองหิน กองดิน กองอิฐ หากชาวบ้านมีองค์ความรู้ชาวบ้านก็จะเว้นพื้นที่บริเวณนั้นไว้ และไม่เข้าไปแตะต้องกับของพวกนี้ เมื่อไรที่เขาไม่รู้ก็จะเิกกองอิฐต่างๆ นั้นทั้งซึ่งที่ผ่านมาได้เิกกองอิฐเหล่านี้ทั้งอย่างมากมาย”

ด้วยเหตุนี้การทำงานในการจัดการในการปกป้องรักษา การจัดการทรัพยากร รวมทั้งการใช้พื้นที่ที่มีความเหมาะสมกับการเป็นแหล่งมรดกโลกจึงเป็นเรื่องที่จะต้องสร้างความรู้สึกร่วม มีจิตสำนึกในการรักบ้านเกิด ประชาชนชาวบ้านต้องมีความรู้ในการเป็นเจ้าบ้านที่ดี มีความรู้ในข้อมูลประวัติต่างๆ ในท้องถิ่นด้วยจิตสำนึกที่รักบ้านเกิดของตนเอง เห็นคุณค่าโบราณ สถานที่อยู่ในท้องถิ่นของตนเองซึ่งผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้มองว่า “หากชาวบ้านมีความรู้ความเข้าใจ การทำลายโบราณสถานจะไม่เกิดขึ้น จะเกิดการสร้างสรรค์การต่อยอดไปในทางที่ดีสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในอนาคต” ดังภาพที่ ๔.๓

ภาพที่ ๔.๓ ภาพการจัดการทรัพยากร การปกป้องรักษา และการใช้พื้นที่

ส่วนการจัดการการศึกษาวิจัย พบว่า

อุทยานประวัติศาสตร์ที่รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกสิ่งหนึ่งที่หน่วยงานจะต้องบริหารจัดการคือการศึกษาวิจัย ซึ่งแหล่งมรดกโลกอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร ได้มีหน่วยงานอย่างเช่นสถาบันการศึกษาในระดับอุดมศึกษา กรมศิลปากร และบริษัท ปตท. สำรวจ และผลิตปิโตรเลียม จำกัด (มหาชน) และหน่วยงานอื่นๆ ได้เข้ามามีส่วนรวมในการศึกษาเพื่อการทำวิจัย และนำองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยไปเผยแพร่และนำไปใช้ในการปรับปรุงพัฒนาการบริหารจัดการ เช่น งานค้นคว้าวิจัยเพื่อจัดทำรูปแบบสันนิษฐานของกรมศิลปากร กับบริษัท ปตท. สำรวจและผลิตปิโตรเลียม จำกัด (มหาชน) งานวิจัยเรื่อง การสร้างหลักสูตรฝึกอบรมแบบบูรณาการด้านอาชีพสำหรับการพัฒนาบุคลากรในท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร เมืองมรดกโลกโดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์วชิระ วิชชวรนนท์ และคณะมหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร และงานวิจัย เรื่อง การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาสภาพแวดล้อมในการท่องเที่ยวเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นพวรรณ อีระพันธ์เจริญ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา การมีส่วนร่วมในการศึกษาวิจัยระหว่างกรมศิลปากรกับมหาวิทยาลัยนเรศวร เพื่อการจัดทำแผนแม่บท อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ศรีสัชนาลัย (พ.ศ.๒๕๕๐-๒๕๕๙) เป็นต้น ดังภาพที่ ๔.๔

ภาพที่ ๔.๔ ยรวิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลเชิงประจักษ์

ส่วนการจัดการด้านแหล่งทุน พบว่า

อุทยานประวัติศาสตร์กรมศิลปากร เป็นผู้รับผิดชอบโดยตรงในการบูรณะคุ้มครองป้องกันรักษาอนุรักษ์ฟื้นฟูโบราณสถานโดยได้รับการจัดสรรงบประมาณจากรัฐบาลโดยตรง การเบิกจ่ายเงินก็เป็นไปตามระเบียบกระทรวงการคลัง หากเป็นการบริหารจัดการทรัพยากรอื่นๆ อย่างเช่นงานประเพณีสงกรานต์ กิจกรรมเวียนเทียน งานแสดงกล้วยไม้ ช่างชนช่าง ฯลฯ งบประมาณในการดำเนินงานจะได้รับการมีส่วนร่วมมาจากหลายๆ ภาคส่วน ทั้งหน่วยงานในภาครัฐและภาคเอกชน ทั้งที่เป็นทางตรงและทางอ้อม อย่างในกรณีงานแสดงกล้วยไม้ ทางสมาคมการท่องเที่ยว และบริษัทบางกอกแอร์เวย์ ก็ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน เป็นต้น สำหรับรายได้จากการเปิดให้นักท่องเที่ยวเข้าชมอุทยานประวัติศาสตร์ปีหนึ่งมีรายได้จากการเข้าชมนับสิบล้านบาท ซึ่งเป็นส่วนที่ได้จากการเก็บค่าธรรมเนียม นอกจากนั้นกรณีอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร มีรายได้จากค่าที่พักส่วนหนึ่ง จากค่ายานพาหนะ ค่าบริการรถราง ค่าธรรมเนียมในการใช้พื้นที่สำหรับการถ่ายทำภาพยนตร์สารคดี

การบริหารจัดการในการบริหารการเงินในส่วนของการใช้พื้นที่ในการจัดตั้งร้านค้า ทั้งร้านอาหาร ร้านจำหน่ายของที่ระลึก และลานจอดรถ ทั้งเทศบาล กรมธนารักษ์ได้เข้ามามีส่วนร่วมและบทบาทในการบริหารจัดการ สำหรับในพื้นที่แหล่งมรดกโลกในจังหวัดกำแพงเพชร ค่าธรรมเนียมการเข้าชมวัด และเครื่องสักการะ ทางหน่วยงานซึ่งเป็นคณะกรรมการบริหารวัดได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารดำเนินการ ดังภาพที่ ๔.๕

ภาพที่ ๔.๕ การจัดการแหล่งทุน

สำหรับการบริหารจัดการการให้ความรู้ พบว่า

หน่วยงานภาครัฐ โดยองค์การบริหารส่วนตำบล องค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาลได้มีส่วนรวมในเรื่องนี้ โดยการจัดอบรมให้ความรู้กับประชาชนในรูปแบบของโครงการจัดอบรมสัมมนา นอกจากนั้น การบริหารจัดการแหล่งมรดกโลกภาคเอกชน โดย บริษัท ปตท.สำรวจและผลิตปิโตรเลียมจำกัด (มหาชน) ก็ได้เข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวกับการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนโดยการสนับสนุนงบประมาณ จำนวนสิบเจ็ดล้านบาทเศษ นำร่องพัฒนาแหล่งมรดกโลกสุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย กำแพงเพชร โดยศึกษาและจัดทำปายรูปแบบสันนิษฐาน ของโบราณสถานสำคัญต่างๆ นำไปติดตั้งในพื้นที่จริง เสริมสร้างความรู้ความเข้าใจแก่บุคลากรในท้องถิ่นและผู้มาเยี่ยมชมอุทยานประวัติศาสตร์ และจัดอบรมสัมมนาสร้างจิตสำนึกแก่บุคลากรในท้องถิ่นและส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง พร้อมผลิตสื่อและเผยแพร่ออกไปเพื่อเป็นการให้ความรู้ สร้างความเข้าใจในบทบาทหน้าที่และการเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนาอุทยานประวัติศาสตร์รวมทั้งการให้ความรู้เกี่ยวกับโบราณคดีแก่ประชาชนในท้องถิ่น อันก่อให้เกิดความรู้ และความเข้าใจในเรื่องทักษะการบริหารจัดการมรดก ทางวัฒนธรรมของชาติด้วยตนเอง ด้วยความรักและห่วงใยในการสืบทอดและส่งเสริมภูมิปัญญาแห่งบรรพบุรุษด้วยความยั่งยืนต่อไป ดังคำกล่าวที่ว่า “กรมศิลปากร ตระหนักถึงความสำคัญของการเป็นมรดกโลก จึงได้จัดสัมมนา เรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์และพัฒนาอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย และอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชชนาลัย-กำแพงเพชร โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อ ๑) ให้ความรู้ด้านประวัติศาสตร์โบราณคดี และความสำคัญของเมืองสุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย-กำแพงเพชร ๒) สร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์และพัฒนาอุทยานประวัติศาสตร์รวมทั้งการบริหารจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ ๓) สร้างความรู้ความเข้าใจเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์และพัฒนาอุทยานประวัติศาสตร์” ซึ่งเป็นสิ่งที่น่ายินดีที่การศึกษา พบว่า หน่วยงานหลักที่มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการแหล่งมรดกโลกเห็นความสำคัญในการสร้างองค์ความรู้ที่ถูกต้องให้กับประชาชนโดยทั่วไป เพื่อให้การบริหารจัดการและการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่เกิดประสิทธิภาพต่อไป ดังภาพที่ ๔.๖

ภาพที่ ๔.๖ การจัดการการให้ความรู้

ส่วนการบริหารจัดการด้านการตลาด พบว่า

หน่วยงานภาคเอกชนได้มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการด้านการตลาด โดยมีการจัดทำสื่อประชาสัมพันธ์ โบชัวร์ ป้ายบอกทางต่างๆ เว็บไซต์ เพื่อให้ข้อมูลข่าวสารด้านการท่องเที่ยว และสมาคมสหพันธ์การท่องเที่ยวภาคเหนือจังหวัดกำแพงเพชร ได้ส่งเสริมให้มีการจัดตั้งศูนย์บริการข้อมูลการท่องเที่ยวขึ้นที่โรงแรมซากังราวีเวอร์วิว เพื่อเป็นสถานที่ในการให้ข้อมูลแก่นักท่องเที่ยวด้านแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม รวมถึงมรดกโลก และแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติของพื้นที่ ๑๗ จังหวัดภาคเหนือ ที่ได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยว ทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติเป็นอย่างมาก

นอกจากนั้น หน่วยงานหลักที่มีบทบาทในการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทางการตลาดของแหล่งมรดกโลกที่สำคัญโดยตรง ได้แก่ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยประจำเขต หรือประจำจังหวัดนั้นๆ อย่างในกรณีของกำแพงเพชรขึ้นอยู่กับการท่องเที่ยวจังหวัดสุโขทัย ซึ่งโดยบทบาทหน้าที่โดยตรงในการทำการตลาด ร่วมกับทางท้องถิ่น ดังที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้ให้ข้อมูล ไว้ว่า “การท่องเที่ยวฯ จะมองโอกาส และพิจารณาลูกค้าเป้าหมายที่เป็นนักท่องเที่ยว แต่การตลาดจะเกิดประสิทธิภาพได้ เจ้าของพื้นที่จะต้องจัดการให้มีความพร้อมด้วย ดังนั้นในการทำงานจะต้องทำควบคู่มีส่วนร่วมซึ่งกันและกัน และที่สำคัญจะต้องมองไปในทิศทางเดียวกัน ทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องร่วมรับผิดชอบในส่วนของตนเอง ไม่งั้นการตลาดก็ไม่เกิด”

ดังนั้น การบริหารจัดการการตลาดเป็นสิ่งที่อาศัยการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายทุกเรื่องที่กล่าวมาตอนต้น โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมของประชาชนที่ต้องทำหน้าที่ของการเป็นเจ้าบ้านที่ดี การมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูล มีส่วนร่วมในการปกป้องรักษาดูแลพื้นที่ เป็นหูเป็นตาในการรักษา ความปลอดภัย ความสะอาด และการจัดการทรัพยากรให้คงความดั้งเดิมมีวิถีชีวิตวัฒนธรรมที่เป็นของแท้คงอยู่ตลอดไป ก็จะส่งเสริมการตลาดให้เกิดประสิทธิภาพมากขึ้นเป็นเงาตามตัวด้วย ดังภาพที่ ๔.๗

ภาพที่ ๔.๗ การจัดการการตลาด

๔.๒.๒ ผลการวิเคราะห์การส่งเสริมคุณค่าและวัฒนธรรมเชิงพุทธ

ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ในการวิจัย คือ พื้นที่ๆ เป็นมรดกโลกในจังหวัดกำแพงเพชร เพื่อวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับการส่งเสริมคุณค่า และวัฒนธรรมเชิงพุทธ นั้น ผู้วิจัยได้มุ่งเน้นกระบวนการที่จะก่อให้เกิดคุณค่าและวัฒนธรรมเชิงพุทธ และกิจกรรมอันเป็นวัฒนธรรมเชิงพุทธ ซึ่งบางกิจกรรมยังรักษาสืบทอดมาตลอดตั้งแต่อดีต แต่อาจจะมีการประยุกต์ให้เข้ากับสถานการณ์ปัจจุบันบ้าง บางกิจกรรมก็ฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ ดังนี้

กระบวนการการจัดการมรดกโลกกับการส่งเสริมคุณค่า และวัฒนธรรมเชิงพุทธ ในบริบทของมรดกโลกได้ให้ความสำคัญต่อการเสริมสร้างขีดความสามารถ โดยยูเนสโกได้มีการกำหนดให้การเสริมสร้างขีดความสามารถในยุทธศาสตร์สำคัญ ดังจะเห็นได้จากหลักการและยุทธศาสตร์ของแนวทางการปฏิบัติ เพื่อคุ้มครองและอนุรักษ์แหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติ โดยมีทั้งหมด ๔ ประการ คือ

๑) คณะกรรมการการทำงานต้องมีความเชื่อถือได้ มีความน่าเชื่อถือมาตรฐานต้องเปิดเผยโปร่งใสและตรวจสอบได้ จากข้อนี้ มรดกโลกจังหวัดกำแพงเพชรได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์ และการจัดการมรดกโลกประจำจังหวัดกำแพงเพชร ขึ้น ๑ คณะ เพื่อที่จะสามารถช่วยในการกลั่นกรองและบริหารจัดการมรดกโลก จังหวัดกำแพงเพชร ซึ่งองค์คณะกรรมการนั้นมาจากภาคส่วนต่างๆ ที่มีบทบาทสำคัญในด้านศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม และยังมีคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิในคณะกรรมการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมประจำจังหวัดกำแพงเพชร ซึ่งออกคำสั่งโดยจังหวัดกำแพงเพชร ผู้ว่าราชการจังหวัดกำแพงเพชรลงนามแต่งตั้งจากบุคคลที่มีความรู้ความเข้าใจใน มีหน้าที่ในการส่งเสริมและรักษาภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๒) ต้องมีคุณค่าในทางอนุรักษ์และคงไว้ซึ่งคุณค่าในทางอนุรักษ์ จากข้อ ๒นี้ มรดกโลกของจังหวัดกำแพงเพชรนั้น โดยเนื้อแท้แล้วก็คือมรดกทางวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา มีวัดวาอารามต่างๆ แล้วก็มีพระพุทธรูป มีโบราณสถานที่เกี่ยวข้องกับมรดกธรรมทั้งสิ้น ซึ่งควรค่าแก่การอนุรักษ์และคงไว้ซึ่งคุณค่าในการอนุรักษ์ทั้งสิ้น

๓) ต้องพัฒนาคน พัฒนาผู้เชี่ยวชาญในการอนุรักษ์ พัฒนาชุมชนเยาวชนให้มีความรู้ในเรื่องมรดกโลกเพื่อช่วยกันอนุรักษ์อย่างยั่งยืน จากข้อที่ ๓ นี้ มรดกโลกจังหวัดกำแพงเพชร มีการจัดอบรมสัมมนาผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง จัดถวายความรู้แก่พระสงฆ์ ให้ได้รู้เข้าใจการอนุรักษ์มรดกโลก จังหวัดกำแพงเพชรอยู่ตลอดเวลา สร้างกระบวนการเรียนรู้มรดกโลกให้แก่เยาวชนได้ลงพื้นที่ในเขตมรดกโลกจังหวัดกำแพงเพชร โดยใช้กระบวนการยุววิจัยเป็นเครื่องมือ อีกทั้งยังสร้างกระบวนการปลูกฝังจิตสำนึกในการรักและหวงแหนมรดกโลกให้แก่นักท่องเที่ยว

๔) การใช้ชุมชนผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อการอนุรักษ์ที่สมบูรณ์ จากข้อที่ ๔ นี้ ได้บุคคลที่หลากหลายผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อการอนุรักษ์ เช่น คณะกรรมการอนุรักษ์ และการจัดการมรดกโลกประจำ จังหวัดกำแพงเพชร หรือคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิในคณะกรรมการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมประจำจังหวัดกำแพงเพชร และยังมีจิตอาสาอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร โดยชาวบ้านที่อยู่รอบอุทยานช่วยกันสอดส่อง ดูแล รอบๆ อุทยานฯ และทำกิจกรรมกำจัดวัชพืชในคูเมืองกำแพงเพชร ในคราวเทศกาล หรือวันสำคัญของชาติ หรือพระพุทธศาสนา

กิจกรรมการจัดการมรดกโลกกับการส่งเสริมคุณค่า และวัฒนธรรมเชิงพุทธ

สามารถสร้างเป็นตารางแสดงให้เห็นการจัดการมรดกโลกกับการส่งเสริมคุณค่า และวัฒนธรรมเชิงพุทธได้อย่างชัดเจน ดังนี้

ตารางที่ ๔.๒ แสดงกิจกรรมการจัดการมรดกโลกกับการส่งเสริมคุณค่า และวัฒนธรรมเชิงพุทธ

สถานที่	กิจกรรม	ช่วงเวลา	ผู้ดำเนินกิจกรรม	หมายเหตุ
อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร (ศาลาอเนก-ประสงค์และรอบองค์พระสี่อิริยาบถ)	๑) กิจกรรมทุกวันธรรมัสสวณะ จะมีกระบวนการดำเนินการดังนี้ (๑) ทำวัตรสวดมนต์แปล (๒) ฟังพระธรรมเทศนา (๓) ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน (๔) เวียนเทียนรอบพระ ๔ อิริยาบถ จัดกิจกรรมที่ศาลาอเนกประสงค์ วัดพระสี่อิริยาบถ	ทุกๆ วันธรรมัสสวณะ ตลอดทั้งปี	วัดพระบรมธาตุ โดยพระมหาบุญเลิศ มหาวิโร ป.ธ.๗ และอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร	มี ผู้เข้าร่วมกิจกรรมช่วงใน พ ร ร ช า เฉลี่ย ๑๕๐ คน ช่วงนอกพรรษา เฉลี่ย ๕๐ คน
อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร (รอบพระวิหารวัพระแก้ว)	๒) กิจกรรมทอดผ้าป่าแถวในเทศกาลสำคัญของจังหวัด กำแพงเพชรจะมีกระบวนการดำเนินการดังนี้ (๑) การประชุมวางแผนการจัดกิจกรรม (๒) อาราธนาพระสงฆ์ทุกๆ อำเภอ (๓) การจัดสถานที่ที่เป็นแถวรอบอุโบสถวัดพระแก้ว (๔) เจ้าภาพพุ่มผ้าป่าจับสลาก (๕) ถึงเวลา พระสงฆ์จำนวนที่ นิ ม น ต์ มา จับ ส ล า ก หมายเลขกองผ้าป่า (๖) ทำพิธีทอดผ้าป่าแถวประเพณี (๗) เจ้าคณะจังหวัดกล่าว	วันแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ วันสารทไทย เริ่มเวลาประมาณหกโมงเย็น	-สำนักงานจังหวัด กำแพงเพชร -คณะสงฆ์จังหวัด กำแพงเพชร -วัฒนธรรมจังหวัด กำแพงเพชร -สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด กำแพงเพชร	มี ผู้เข้าร่วมกิจกรรมมากกว่าสองพันคน

สถานที่	กิจกรรม	ช่วงเวลา	ผู้ดำเนินกิจกรรม	หมายเหตุ
	ธรรมกลา อนุโมทนา เป็นเสร็จพิธี			
อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร (รอบองค์พระสี่อิริยาบถ)	๓) กิจกรรมเวียนเทียนวันขึ้น ๑๕ ค่ำ ของทุกเดือน และจัดเวียนเทียนพิเศษสำหรับนักท่องเที่ยวผู้แสวงบุญ มีกระบวนการดำเนินการดังนี้ (๑) เริ่มกิจกรรมเวลา ๑๘.๐๐ น. หรือเวลาสะดวกแก่ผู้มาเวียนเทียน ณ วัดพระสี่อิริยาบถ (๒) พิธีจุดโคมประทีป นำโดยพระราชวรเมธี รองเจ้าคณะจังหวัดกำแพงเพชร เจ้าอาวาสวัดพระบรมธาตุ พระอารามหลวง (๓) กล่าวประวัติวัดพระสี่อิริยาบถ/ประวัติการเวียนเทียน/บุญพิเศษการเวียนเทียน (๔) เวียนเทียน ๓ รอบ (๕) แผ่เมตตา/อุทิศพระราชกุศล/กราบพระ เป็นเสร็จพิธี	- วันขึ้น ๑๕ ค่ำ ของทุกเดือน เริ่มเวลาหกโมงเย็น - สำหรับเวียนเทียนพิเศษแก่นักท่องเที่ยวผู้แสวงบุญ ไม่กำหนดวัน แต่เวลาใช้ของวันเพ็ญของทุกเดือนเป็นหลัก	-พระราชวรเมธี, ผศ.ดร. รองเจ้าคณะจังหวัดกำแพงเพชร, ผู้อำนวยการหน่วยวิทยบริการฯ ณ วัดพระบรมธาตุ จังหวัดกำแพงเพชร -อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร -วัฒนธรรมจังหวัดกำแพงเพชร	มีผู้เข้าร่วมกิจกรรมครั้งละ ๕๐๐ คน (โดยประมาณ)
เมืองโบราณนครชุม (วัดพระบรมธาตุ พระอารามหลวง)	๑) กิจกรรมธรรมจักรขันเดย์ มีกระบวนการดำเนินการดังนี้ (๑) พิธีสมานทานศีล ๕ แปล (๒) พิธีบูชาโคมประทีปเป็นพุทธบูชา (๓) สวดพระธรรมจักรกับปวัตตนาสูตร (๔) เจริญจิตภาวนาประมาณยี่สิบนาที (๕) แผ่เมตตา กราบลาพระรัตนตรัย	ช่วงเวลา ๑๘.๐๐ น. ถึง ๑๙.๓๐ น.	วัดพระบรมธาตุ โดยพระมหาบุญเลิศ มหาวิโร ป.ธ.๗	มีผู้เข้าร่วมกิจกรรมอาทิตย์ละ ๕๐๐ คน (โดยประมาณ)

สถานที่	กิจกรรม	ช่วงเวลา	ผู้ดำเนินกิจกรรม	หมายเหตุ
	การดำเนินกิจกรรม ทุกวัน อาทิตย์ สถานที่ ณ ลาน ธรรมจักร วัดพระบรมธาตุ พระอารามหลวง เวลา ๑๘.๐๐ น. เป็นต้นไป			
เมืองโบราณ นครชุม (วัดพระบรมธาตุ พระอารามหลวง)	๒) กิจกรรมเทศน์มหาชาติ เวสสันดรชาดก ประจำปี ประเพณีวันสารท จัดรักษา ประเพณีโบราณ พิธีเทศน์ มหาชาติหนึ่งวันกับหนึ่งคืน มีกระบวนการดำเนินการ ดังนี้ (๑) การจัดเตรียมสถานที่นั้น (๒) การจัดเครื่องบูชานั้นก็ จะเน้นที่ ๓ อย่างเป็นหลักคือ ๑ ดอกบัวพันธุ์ดอก ๒ เทียน พันธุ์เล่ม ๓ ธูป ๑ ดอกเพื่อ จักได้ทำการบูชาคาถาพัน หรือมีพระคาถา ๑,๐๐๐ บาทเท่านั้นเอง (๓) ป่าหิมพานต์นั้นส่วนใหญ่ ก็จะใช้ต้นกล้วยไข่เป็นหลัก และต้นอ้อยพร้อมด้วยไม้ ประดับนานาพันธุ์อันนี้ก็เป็น ส่วนที่จะทำให้ตลาดนั้นมอง ออกมาเป็นป่าหิมพานต์ (๔) การเตรียมหุงน้ำมันคาถา พัน (๕) พิธีเทศน์คาถาพันนั้นจะ ตรงกับวันแรม ๑๔ ค่ำเดือน ๑๐ (๖) วันสารทแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ เป็นวันเทศน์ มหาชาติเวสสันดรชาดก ๑ วันกับ ๑ คืน	กิจกรรมใช้ เวลา สองวัน สองคืน	คณะกรรมการวัด พระบรมธาตุ พระอารามหลวง	มี ผู้เข้าร่วม กิ จ ก ร ร ม อา ทิ ต ย ์ ละ ๒ ๐ ๐ คน (โดยประมาณ)

สถานที่	กิจกรรม	ช่วงเวลา	ผู้ดำเนินกิจกรรม	หมายเหตุ
	(๗) การจัดขึ้นกัณฑ์เทศน์ บูชาธรรมนั้นก็จะมีการรับ เจ้าภาพรับขึ้นกัณฑ์เทศน์ กัณฑ์หนึ่งก็อยู่ประมาณ ๕- ๑๐ ขึ้นด้วยกัน			
เมืองโบราณ นครชุม (วัดพระบรม ธาตุ พระอาราม หลวง)	๓) เทศน์มหาชาติ “เวสสันดรชาดก” เฉลิมพระ เกียรติถวายเป็นพระราชกุศล ทุกวันอาทิตย์ช่วงเช้าพรรษา ถ่ายทอดสดทางสถานี วิทยุกระจายเสียงแห่ง ประเทศไทย จังหวัด กำแพงเพชร F.M.๙๗.๗๕ MHzมีกระบวนการ ดำเนินการดังนี้ (๑) หน่วยวิทยบริการฯ ณ วัดพระบรมธาตุ จังหวัด กำแพงเพชร ซึ่งรับเป็น เจ้าภาพในการจัด ร่วมกับ กรรมการวัดพระบรมธาตุ และผู้อำนวยการพร้อมทั้ง ฝ่ายเทคนิคของสถานี วิทยุกระจายเสียงแห่ง ประเทศไทย จังหวัด กำแพงเพชรได้ประชุม ร่วมกันเพื่อวางแผนทางใน การจัดเทศน์มหาชาติเฉลิม พระเกียรติ (๒) อาราธนาธิปไตยสงฆ์ที่มี ความรู้ความสามารถในการ เทศน์มหาชาติทำนองหลวง ของแต่ละกันเพื่อเผยแพร่ ความรู้ทางด้านเนื้อหาสาระ และทางด้านทำนองหลวงให้ พระทั้งหลายพร้อมด้วยญาติ	กิจกรรมใช้ เฉพาะวัน อาทิตย์ จำนวน ๑๓ อาทิตย์ ตั้งแต่วันที่ ๑๓.๐๐ - ๑๕.๐๐ น.	-หน่วยวิทย บริการฯ ณ วัด พระบรมธาตุ จังหวัด กำแพงเพชร -กรรมการวัด พระบรมธาตุ -ผู้อำนวยการ สถานีวิทยุ กระจายเสียงแห่ง ประเทศไทย จังหวัด กำแพงเพชร	มีผู้เข้าร่วม กิจกรรม อาทิตย์ละ ประมาณ ๓๐๐ คน

สถานที่	กิจกรรม	ช่วงเวลา	ผู้ดำเนินกิจกรรม	หมายเหตุ
	โยมได้ซึมซับในการเทศน์มหาชาติ พร้อมด้วยดนตรีไทยประโคมรับเทศน์ (๓) กำหนดตารางการเทศน์ประจำวันอาทิตย์เริ่มเวลา ๑๓.๐๐-๑๕.๐๐ น. ทุกๆ วันอาทิตย์ และได้เตรียมการที่จะเชิญหาสถานศึกษากีตติหน่วยงานราชการกิตติเพื่อรับเป็นเจ้าของขันกัณฑ์เทศน์แต่ละอาทิตย์ (๔) จากนั้นก็ดำเนินการเทศน์ประจำวันอาทิตย์ในระหว่างเช้าพรรษาจนจบ ๑๓ อาทิตย์ด้วยกันก็สืบทอดสิ้นสุดโครงการ			
เมืองโบราณนครชุม (วัดพระบรมธาตุ พระอารามหลวง)	๔) การบวชถือศีลจารีตเป็นประจำๆ ละ ๒ ครั้ง มีกระบวนการดำเนินการดังนี้ (๑) กำหนดการก็จะมี ๒ ครั้งด้วยกันคือกำหนดวันแม่แห่งชาติและวันพ่อแห่งชาติ (๒) ประชุมคณะผู้จัดกิจกรรม ประกอบด้วยการวัดพระบรมธาตุ วัฒนธรม จังห วัดกำแพงเพชร หน่วยวิทยบริการฯ วัดพระบรมธาตุ จังหวัดกำแพงเพชร (๓) กิจกรรมบวชถือศีลนั้นเข้ามาถือศีล ๘ ประกอบไปด้วยทำวัตรเช้าปฏิบัติธรรมจนถึงเพลการทหาเรณูเสร็จแล้วก็ปฏิบัติธรรมจนถึงเย็นเวลา ๑๘.๐๐ น. ไปแล้ว	กิจกรรมใช้ครั้งละสี่วันสามคืน	- หน่วยวิทยบริการฯ วัดพระบรมธาตุ จังห วัดกำแพงเพชร - กรรมการวัดพระบรมธาตุ	

สถานที่	กิจกรรม	ช่วงเวลา	ผู้ดำเนินกิจกรรม	หมายเหตุ
	ก็ทำวัตรเย็นและก็ได้ปฏิบัติธรรมจนถึง ๒๑.๐๐ น. เป็นประจำ (๔) กำหนดการปฏิบัตินั้นก็เน้นที่ทำวัตรสวดมนต์และปฏิบัติธรรมจะไม่มุ่งเน้นในการบรรยายธรรมหรือว่านิมนต์พระมาแสดงธรรมพระอาจารย์มุ่งให้ญาติโยมได้ถือศีลปฏิบัติธรรม			

จากตารางที่ ๔.๒ จะเห็นว่า การจัดการมรดกโลกกับการส่งเสริมคุณค่า และวัฒนธรรมเชิงพุทธในจังหวัดกำแพงเพชรนั้น จะมีกิจกรรมแยกเป็นสองแห่ง สามารถบอกรายละเอียดได้ดังนี้

๑. อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร

๑) กิจกรรมทุกวันธรรมัสสวณะ จะมีกระบวนการดำเนินการดังนี้

- (๑) ทำวัตรสวดมนต์แปล
- (๒) ฟังพระธรรมเทศนา
- (๓) ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน
- (๔) เวียนเทียนรอบพระวิหาร ๔ อริยาบถ

จัดกิจกรรมที่ศาลาเอนกประสงค์ และองค์พระ วัดพระสี่อริยาบถมีผู้เข้าร่วมกิจกรรมช่วงในพรรษา เฉลี่ย ๑๕๐ คน ช่วงนอกพรรษา เฉลี่ย ๕๐ คน กิจกรรมทั้งหมดนำโดย พระมหาบุญเลิศ มหาวิโร ป.ธ.๗ วัดพระบรมธาตุ ดังภาพที่ ๔.๘

ภาพที่ ๔.๘ กิจกรรมทุกวันธรรมัสสวนะ

๒) กิจกรรมทอดผ้าป่าแถวในเทศกาลสำคัญของจังหวัดกำแพงเพชร จัดในเทศกาลวันสารทไทยและของดีเมืองกำแพงเพชร ตรงกับวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ จะมีกระบวนการดำเนินการดังนี้

- (๑) การประชุมวางแผนการจัดกิจกรรมของผู้ที่เกี่ยวข้อง
- (๒) อาราธนาพระสงฆ์ทุกๆ อำเภอ เณรตามขนาดของอำเภอ
- (๓) การจัดสถานที่เป็นแถวรอบอุโบสถวัดพระแก้ว
- (๔) เจ้าภาพพุ่มผ้าป่า นำผ้าป่ามาถึงบริเวณพิธี และจับสลากเพื่อนำไปตั้ง

ณ หมายเลขที่จับได้

- (๕) ถึงเวลา พระสงฆ์จำนวนที่นิมนต์มา จับสลากหมายเลขกองผ้าป่า
 - (๖) ทำพิธีทอดผ้าป่าแถวประเพณี
 - (๗) เจ้าคณะจังหวัดกล่าวธรรมกถา อนุโมทนา เป็นเสร็จพิธี
- กิจกรรมทำ ณ รอบอุโบสถวัดพระแก้ว

๓) กิจกรรมเวียนเทียนวันขึ้น ๑๕ ค่ำ ทุกเดือนและจัดเวียนเทียนพิเศษสำหรับนักท่องเที่ยวมีกระบวนการดำเนินการดังนี้

- (๑) เริ่มกิจกรรมเวลา ๑๘.๐๐ น. หรือเวลาสะดวกแก่ผู้มาเวียนเทียน ณ วัดพระสี่อริยาบถ
- (๒) พิธีจุดโคมประทีป นำโดยพระราชวชิรเมธี รองเจ้าคณะจังหวัดกำแพงเพชร เจ้าอาวาสวัดพระบรมธาตุ พระอารามหลวง
- (๓) กล่าวประวัติวัดพระสี่อริยาบถ/ประวัติการเวียนเทียน/บุญพิเศษการเวียนเทียน
- (๔) เวียนเทียน ๓ รอบ
- (๕) แผ่เมตตา/อุทิศพระราชกุศล/กราบพระ เป็นเสร็จพิธี

๒. เมืองโบราณนครชุม

๑) กิจกรรมธรรมจักรชั้นเตี้ย มีกระบวนการดำเนินการดังนี้

- (๑) พิธีสมานทานศีล ๕ แปล
- (๒) พิธีบูชาโคมประทีปเป็นพุทธบูชา
- (๓) สวดพระธรรมจักรกัปปวัตตนสูตร
- (๔) เจริญจิตภาวนา ประมาณยี่สิบนาที
- (๕) แผ่เมตตา กราบลาพระรัตนตรัย

การดำเนินกิจกรรม ทุกวันอาทิตย์ สถานที่ ณ ลานธรรมจักร วัดพระบรมธาตุ พระอารามหลวง เวลา ๑๘.๐๐ น. เป็นต้นไป ดังภาพที่ ๔.๙

ภาพที่ ๔.๙ กิจกรรมธรรมจักรชั้นเดีย

๒) กิจกรรมเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดก ประจำปี ประเพณีวันสารท จัดรักษาประเพณีโบราณ ฟังเทศน์มหาชาติหนึ่งวันกับหนึ่งคืน มีกระบวนการดำเนินการดังนี้

(๑) การจัดเตรียมสถานที่นั้นจะตรงกับวันขึ้น ๑๓ ค่ำเดือน ๑๐ ก็แนวคิดก็คือการจัดแบบป่าหิมพานต์แล้วก็เขาวงกตที่พระเวสสันดรได้เดินทางเข้าไปอยู่อาณานิคมที่นั่นอันนั้นก็ออกมาในแนวของสัมผัสลูกไม้กล้วยอ้อยแล้วก็ดอกไม้บานาพันธุ์

(๒) การจัดเครื่องบูชานั้นก็เน้นที่ ๓ อย่างเป็นหลักคือ ๑ ดอกบัวพันธุ์ ดอก ๒ เทียนพันธุ์ ๓ รูป ๑ ดอกเพื่อจกได้ทำการบูชาคาถาพันหรือมีพระคาถา ๑,๐๐๐ บาท

(๓) ส่วนการทำให้เป็นป่าหิมพานต์นั้นส่วนใหญ่ก็จะใช้ต้นกล้วยใช้เป็นหลักและต้นอ้อยพร้อมด้วยไม้ประดับนานาพันธุ์อันนี้ก็เป็นส่วนที่จะทำให้ตลาดนั้นมองออกมาเป็นป่าหิมพานต์

(๔) ความเชื่ออย่างหนึ่งที่จะต้องมีการจัดเตรียมก็คือการเตรียมผงบัวมน้ำมนต์คาถาพันซึ่งก็จะมีอุปกรณ์ก็คือกระทะใบบัว ๒ ใบแล้วก็เตาอังโล่ซึ่งต้องใช้ถ่านเท่านั้นเป็นตัวเคี่ยวน้ำมันส่วนสมุนไพรก็จะประกอบไปด้วยน้ำมันมะพร้าวเชลล์ ๒ ปี๊บแล้วก็สมุนไพรอีกจำนวนหนึ่ง

(๕) พิธีเทศน์คาถาพันนั้นจะตรงกับวันแรม ๑๔ ค่ำเดือน ๑๐ กลอนเทศน์มหาชาติ ๑ วันแล้วพระคุณเจ้าเทศน์ ๒ ถูกในการปลุกที่ ๒ ถูกเทศน์ถึงมหาพนการปลุกที่ ๒ ถูกมาถึงนครกันในช่วงที่เทศน์อยู่นั้นก็ตามก็จะทำพิธีหุงน้ำมันคาถาพันไปในตัวด้วยจนกระทั่งเส้นทั้งสองปูก้อยู่ประมาณใช้เวลาสัก ๕ ชั่วโมง

(๖) วันสารทแรม ๑๕ ค่ำเดือน ๑๐ เป็นวันเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดก ๑ วันกับ ๑ คืนก็จะเริ่มเทศน์กัณฑ์ที่ ๑ กัณฑ์เทศน์เวลา ๐๘.๐๐ น. เทศน์ทั้งหมดก็จบวันรุ่งขึ้นเวลา ๐๖.๐๐ น. รักษาประเพณีโบราณเอาไว้ โดยมีการบรรเลงปี่พาทย์ในการรับเทศน์ส่งเทศน์ตรงตามทีเทศน์มหาชาติแต่ละกัณฑ์กำหนดไว้ว่ารับส่งเพลงอะไร

(๗) การจัดชั้นกัณฑ์เทศน์บูชาธรรมนั้นก็จะมีการรับเจ้าภาพรับชั้นกัณฑ์เทศน์กัณฑ์หนึ่งก็อยู่ประมาณ ๕-๑๐ ชั้นด้วยกัน

๓) เทศน์มหาชาติ “เวสสันดรชาดก” เณริณพระเกียรติถวายเป็นพระราชกุศล ทุกวันอาทิตย์ช่วงเช้าพรรษา ถ่ายทอดสดทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดกำแพงเพชร F.M.๙๗.๗๕ MHz มีกระบวนการดำเนินการดังนี้

(๑) หน่วยวิทยบริการฯ ณ วัดพระบรมธาตุ จังหวัดกำแพงเพชร ซึ่งรับเป็นเจ้าภาพในการจัด ร่วมกับ กรรมการวัดพระบรมธาตุ และผู้อำนวยการพร้อมทั้งฝ่ายเทคนิคของสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยจังหวัดกำแพงเพชรได้ประชุมร่วมกันเพื่อวางแผนงานในการจัดเทศน์มหาชาติเฉลิมพระเกียรติ

(๒) อาราธนาบริษัทผู้ที่มีความรู้ความสามารถในการเทศน์มหาชาติ ทำนองหลวงของแต่ละกันเพื่อเผยแพร่ความรู้ทางด้านเนื้อหาสาระและทางด้านทำนองหลวงให้พระทั้งหลายพร้อมด้วยญาติโยมได้ซึมซับในการเทศน์มหาชาติ พร้อมด้วยดนตรีไทยประโคมรับเทศน์

(๓) กำหนดตารางการเทศน์ประจำวันอาทิตย์เริ่มเวลา ๑๓.๐๐ น. ถึง ๑๕.๐๐ น. ทุกๆ วันอาทิตย์ และได้เตรียมการที่จะเชิญหาสถานศึกษาก็ดีหน่วยงานราชการก็ดีเพื่อรับเป็นเจ้าภาพชั้นกัณฑ์เทศน์แต่ละอาทิตย์

(๔) จากนั้นก็ดำเนินการเทศน์ประจำวันอาทิตย์ในระหว่างเช้าพระราชาน
จบ ๑๓ อาทิตย์ด้วยกันก็สิ้นสุดโครงการ ดังภาพที่ ๔.๑๐

ภาพที่ ๔.๑๐ กิจกรรมแห่ขันบวชธรรม “เทศน์มหาชาติ”

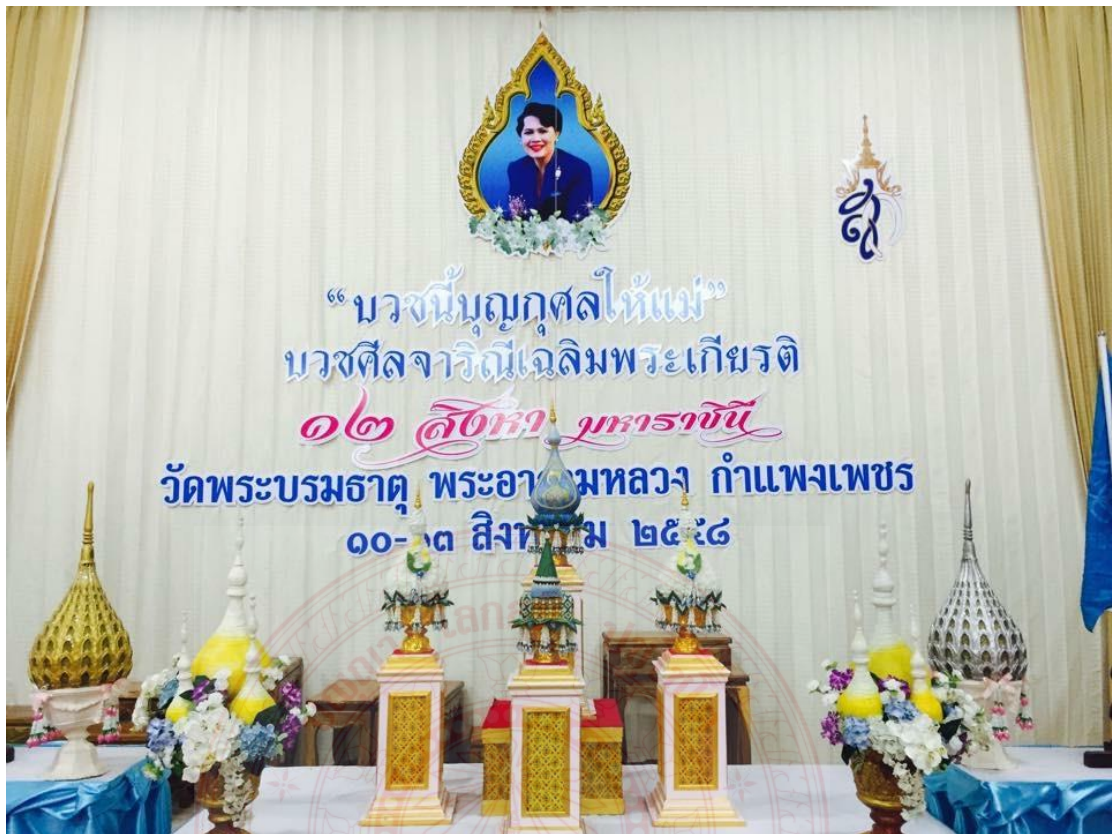
๔) การบวชถือศีลจารณีประจำปีๆ ละ ๒ ครั้ง มีกระบวนการดำเนินการดังนี้

(๑) กำหนดการก็จะมี ๒ ครั้งด้วยกันคือกำหนดวันแม่แห่งชาติก็เริ่มวันที่ ๑๑ สิงหาคมของทุกปีบวชถือศีล ๔ วัน ๓ คืน ส่วนวันพ่อนั้นก็เช่นเดียวกันกำหนดบวชวันที่ ๓ ธันวาคมไปจบเอาวันที่ ๗ ธันวาคมก็ ๓ คืน ๔ วันเช่นกัน

(๒) ประชุมคณะผู้จัดกิจกรรม ประกอบด้วย กรรมการวัดพระบรมธาตุ วัฒนธรรมจังหวัดกำแพงเพชร หน่วยวิทยบริการฯ ณ วัดพระบรมธาตุ จังหวัดกำแพงเพชร

(๓) การบวชถือศีลนั้นก็มีการกำหนดให้พ่อค้าแม่ค้าเข้ามาถือศีล ๘ หน้า กิจกรรมก็จะประกอบไปด้วยทำวัตรเช้าปฏิบัติธรรมจนถึงเพลการทหารเกณฑ์เสร็จแล้วก็ปฏิบัติธรรมจนถึงเย็นเวลา ๑๘.๐๐ น. ไปแล้วก็ทำวัตรเย็นและก็ได้ปฏิบัติธรรมจนถึง ๒๑.๐๐ น. เป็นประจำ

(๔) กำหนดการปฏิบัตินั้นก็เน้นที่ทำวัตรสวดมนต์และปฏิบัติธรรมจะไม่มุ่งเน้นในการบรรยายธรรมหรือว่านิมนต์พระมาแสดงธรรมพระอาจารย์มุ่งให้ญาติโยมได้ถือศีลปฏิบัติธรรม ดังภาพที่ ๔.๑๑

ภาพที่ ๔.๑๑ การบวชถือศีลจารีณีประจำปี

๔.๓ ผลการนำเสนอรูปแบบการสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมในพื้นที่มรดกโลก

ในการสร้างรูปแบบการวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว คณะผู้วิจัยได้นำผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลจากประชากรผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในพื้นที่ชุมชนรอบเขตมรดกโลก ได้แก่ แกนนำพระสงฆ์ ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านประวัติศาสตร์ ตัวแทนผู้บริหารองค์กรภาครัฐ ข้าราชการครูผู้สอนวิชาประวัติศาสตร์ และตัวแทนประชาชนในชุมชนรอบพื้นที่มรดกโลก ในประเด็นที่สำคัญ ๘ ประเด็น ได้แก่ ๑) การจัดการพื้นที่ ๒) การจัดการทรัพยากร ๓) การจัดการปกป้องรักษา ๔) การใช้พื้นที่ ๕) การศึกษาวิจัย ๖) การจัดการแหล่งทุน ๗) การให้ความรู้ ๘) การตลาด มาสร้างรูปแบบการวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว ดังนี้

๑. การจัดการพื้นที่ในเขตมรดกโลก

การจัดการพื้นที่ในเขตมรดกโลก คือ การบริหารจัดการพื้นที่ภายในอุทยานประวัติศาสตร์ให้เกิดความเหมาะสม ควรมีการส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจในบทบาทของการเป็นเจ้าของพื้นที่ คือ โดยการกำหนดกฎเกณฑ์ ข้อบังคับต่างๆ ขอบเขตของพื้นที่ และอาณาบริเวณโดยรอบให้เป็นระเบียบเรียบร้อย เพื่อให้เกิดความสะอาดสบายแก่ประชาชน และนักท่องเที่ยว ซึ่งกรมศิลปากร องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น และประชาชน ควรมีส่วนร่วมในการออกแบบแสดงความคิดเห็นร่วมกัน ในการจัดระเบียบพื้นที่ต่างๆ เช่น การจัดพื้นที่ร้านค้าจำหน่ายของที่ระลึก การเก็บค่าธรรมเนียมเข้าอุทยาน บริการรถราง รถจักรยาน จุดพักผ่อน เหล่านี้เป็นต้น

ผลจากการสังเคราะห์ข้อมูลนำมาสร้างรูปแบบการวิเคราะห์การจัดการมรดกโลก
กับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว ด้านการจัดการ
พื้นที่ ดังต่อไปนี้

- ๑) การให้ข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร
- ๒) การได้ร่วมในการปกป้อง และสอดส่องดูแลในเขตพื้นที่อุทยาน
ประวัติศาสตร์
- ๓) การช่วยในการปรับปรุง สภาพแวดล้อมของอุทยานประวัติศาสตร์
กำแพงเพชรให้ดีขึ้น
- ๔) การแสดงความคิดเห็นในการแบ่งพื้นที่ดูแลและจัดการอุทยาน
ประวัติศาสตร์
- ๕) การได้ติดตามและทราบผล การทำงานเกี่ยวกับการ แบ่งพื้นที่ดูแลอุทยาน
ประวัติศาสตร์
- ๖) การร่วมวางแผนในการจัดการพื้นที่ร้านค้าบริเวณอุทยานประวัติศาสตร์

๒. การจัดการทรัพยากรในเขตมรดกโลก

การจัดการทรัพยากร คือ ภายในอุทยานประวัติศาสตร์อันประกอบไปด้วย
โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพื้นที่ในอุทยาน โดยการให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วม ใน
การช่วยให้ข้อมูลการป้องกันภัยต่างๆ โดยให้ความสำคัญในการรับฟังข้อมูลจากประชาชน จากภัยที่
เกิดขึ้น หรือร่วมปรึกษาหารือ เพื่อหาแนวทางในการป้องกันแก้ไขร่วมกัน และเข้าใจไปในแนวทาง
เดียวกัน เพื่อลดความขัดแย้งและข้อข้องใจต่างๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นได้ และเมื่อมีการจัดการทรัพยากรที่
ดี เพื่อให้คงสภาพสมบูรณ์แล้ว ก็สามารถนำไปเป็นจุดขาย เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มาเยี่ยมชมได้

ผลจากการสังเคราะห์ข้อมูลนำมาสร้างรูปแบบการวิเคราะห์การจัดการมรดกโลก
กับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว ด้านการจัดการ
ทรัพยากร ดังต่อไปนี้

- ๑) การร่วมสอดส่องดูแลผู้บุกรุกพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร
- ๒) การแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับภัยต่างๆ ที่จะมาทำลายอุทยาน
ประวัติศาสตร์กำแพงเพชร
- ๓) การให้ข้อมูลเกี่ยวกับการบุกรุกพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร
- ๔) การร่วมปฏิบัติตามแนวทางในการปกป้องภัยที่จะเกิดขึ้นในอุทยาน
ประวัติศาสตร์กำแพงเพชร
- ๕) การให้คำปรึกษาในเรื่องการจัดการสาธารณูปโภค หรืออื่นๆ ที่เกี่ยวกับ
บริเวณอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร
- ๖) การให้ปรึกษาเพื่อหาแนวทางป้องกันภัยที่จะเกิดขึ้นในอุทยาน
ประวัติศาสตร์กำแพงเพชร
- ๗) การดำเนินการแก้ไขภัยที่เกิดขึ้นในอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร
- ๘) การร่วมวางแผนในการแก้ปัญหาอันเกิดจากภัยต่างๆ

๓. การจัดการปกป้องรักษาในเขตมรดกโลก

การจัดการปกป้องรักษา คือ การปกป้องคุ้มครองควบคุม ดูแลรักษาโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุของแหล่งมรดกโลกนั้น เป็นสมบัติส่วนรวมของชาติ ดังพระบรมราโชวาทของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ได้พระราชทานไว้ เมื่อวันที่ ๒๖ ธันวาคม ๒๕๐๔ มีความดังนี้ “โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และโบราณสถานทั้งหลายนั้น ล้วนเป็นของมีคุณค่า และจำเป็นแก่ การศึกษาค้นคว้าในทางประวัติศาสตร์ ศิลปะและโบราณคดี เป็นเครื่องแสดงความรู้เรื่องของชาติ ไทยที่มีมาแต่ในอดีตกาล สมควรจะสงวนรักษาให้คงถาวร เป็นสมบัติส่วนร่วมของชาติไว้ตลอดกาล ” ควรมีการส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างจิตสำนึกและหวงแหน มีจิตสาธารณะ ในการรักษา และปกป้องคุ้มครอง ความปลอดภัย รวมถึงการเสื่อมสภาพ โดยการจัดเวรยามที่เกิด จากประชาชนในชุมชนเข้ามาช่วย ผู้รับผิดชอบโดยตรง หรือจัดกิจกรรมโครงการณรงค์ต่างๆ ในการ ดูแลรักษาโบราณสถาน เช่น โครงการรณรงค์กำจัดวัชพืช หรือเก็บขยะต่างๆ ภายในบริเวณอุทยาน หรือร่วมแสดงความคิดเห็นในการเพิ่มมาตรการพิเศษในการป้องกันภัยต่างๆ เช่น การติดตั้งสัญญาณ เตือนภัยในอุทยาน

ผลจากการสังเคราะห์ข้อมูลนำมาสร้างรูปแบบการวิเคราะห์การจัดการมรดกโลก กับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว ด้านการจัดการ ปกป้องรักษา ดังต่อไปนี้

- ๑) การให้ข้อมูลเกี่ยวกับการเสื่อมสภาพของโบราณสถานให้กับหน่วยงานที่ รับผิดชอบของอุทยานประวัติศาสตร์
- ๒) การร่วมปฏิบัติในการบูรณปฏิสังขรณ์/ ดูแลรักษาความสะอาด/ การกำจัด วัชพืช/ สิ่งกีดขวาง/และความปลอดภัยในอุทยานประวัติศาสตร์
- ๓) การร่วมแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับวิธีการอนุรักษ์และป้องกันอุทยาน ประวัติศาสตร์
- ๔) การร่วมรับทราบผลปฏิบัติงานที่เป็นไปตามข้อกำหนดในการปกป้อง/ดูแล/ รักษาโบราณสถานและโบราณวัตถุอุทยานประวัติศาสตร์
- ๕) การให้คำปรึกษาหาวิธีป้องกันรักษาโบราณสถาน โบราณวัตถุในอุทยาน ประวัติศาสตร์
- ๖) การร่วมวางแผนในการกำหนดมาตรการในการป้องกันและดูแลอุทยาน ประวัติศาสตร์
- ๗) การตรวจสอบการปฏิบัติงานของผู้ที่เกี่ยวข้องในการปกป้องรักษาอุทยาน ประวัติศาสตร์

๔. การใช้พื้นที่ในเขตมรดกโลก

ในด้านการใช้พื้นที่บริเวณอุทยานประวัติศาสตร์แต่ละแห่ง ส่วนใหญ่ประชาชนใน พื้นที่รวมถึงนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ จะเข้าไปใช้ในรูปแบบการเข้าเยี่ยมชมความ งดงามของโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุต่างๆ และใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ ของประชาชน เยาวชน และนักท่องเที่ยว หรือร่วมกิจกรรมที่จัดขึ้นภายในอุทยาน ตามประเพณี วัฒนธรรม วัน สำคัญต่างๆ ที่จัดสืบทอดกันมา รวมถึงการพักผ่อนหย่อนใจ ซึ่งควรมีคู่มือแนะนำ วิธีการปฏิบัติในการ

ใช้พื้นที่ เพื่อให้เกิดการปฏิบัติที่ถูกต้องเพื่อป้องกันมิให้มีการบุกรุกทำลายโบราณสถาน ซึ่งประชาชนจะมีส่วนร่วมในการปฏิบัติตามคู่มือ รวมทั้งบอกกล่าววิธีการใช้พื้นที่แก่ผู้เข้ามาที่อุทยานให้ถูกต้องได้ เช่นเดียวกัน หรือมีกล่องแสดงความคิดเห็นของประชาชนตั้งไว้ในพื้นที่อุทยาน

ผลจากการสังเคราะห์ข้อมูลนำมาสร้างรูปแบบการวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว ด้านการใช้พื้นที่ดังต่อไปนี้

- ๑) การร่วมปฏิบัติงานในกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นในอุทยานประวัติศาสตร์
- ๒) การให้ข้อมูลเกี่ยวกับการจัดทำคู่มือเข้าเยี่ยมชมอุทยานประวัติศาสตร์
- ๓) การแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ในพื้นที่อุทยาน

ประวัติศาสตร์

- ๔) การมีส่วนร่วมในการสังเกตพฤติกรรมของผู้มาใช้ที่ส่งผลกระทบต่ออุทยาน

ประวัติศาสตร์

- ๕) การร่วมรับทราบผลการบรรลุวัตถุประสงค์และความพึงพอใจของผู้เข้าร่วมงานหลังการจัดกิจกรรมในอุทยานประวัติศาสตร์

- ๖) การร่วมให้ความคิดเห็นในการใช้พื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์จัดกิจกรรมต่างๆ
- ๗) การร่วมวางแผนเกี่ยวกับการกำหนดรูปแบบการจัดกิจกรรมในอุทยาน

ประวัติศาสตร์

๕. การศึกษาวิจัยในเขตมรดกโลก

การศึกษาวิจัย คือ การให้ความรู้ต้องมีการสอดแทรกกระบวนการและขั้นตอนการทำวิจัยเข้าไปด้วยเพื่อเป็นการเพิ่มองค์ความรู้ด้านการทำวิจัย และควรมีแหล่งทุน สนับสนุนการวิจัยเป็นการกระตุ้นให้เห็นถึงความสำคัญของการทำวิจัยเพื่อให้เกิดการพัฒนา ปรับปรุงและแก้ไขปัญหาได้ตรงประเด็นตามความต้องการ โดยหน่วยงานที่รับผิดชอบควรส่งเสริม สนับสนุนให้บุคลากรของหน่วยงานและประชาชน ได้ทำการศึกษาวิจัยเพิ่มมากขึ้น เพราะการทำงานวิจัยจะทำให้เข้าถึงแหล่งข้อมูลอย่างแท้จริง และได้มาซึ่งความรู้ ข้อเท็จจริง จากการวิจัย เป็นคำตอบที่เชื่อถือได้ การทำวิจัยเป็นการได้มาซึ่งข้อมูลในอดีตและมีหลักฐานที่ชัดเจนเชื่อถือได้ ตามกระบวนการและวิธีการดำเนินการวิจัย โดยเกิดจากความร่วมมือของประชาชนอีกทั้งเป็นการพัฒนาศักยภาพของประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชน เพื่อให้เกิดงานวิจัยที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการทำวิจัยเพิ่มมากขึ้น

ผลจากการสังเคราะห์ข้อมูลนำมาสร้างรูปแบบการวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว ด้านการศึกษาวิจัย ดังต่อไปนี้

- ๑) การให้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาที่เกี่ยวข้องกับอุทยาน

ประวัติศาสตร์

- ๒) การแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับสถานการณ์ปัจจุบันของอุทยาน

ประวัติศาสตร์

- ๓) การร่วมให้คำปรึกษาเกี่ยวกับเรื่องสำคัญ ปัญหา การพัฒนาของอุทยาน

ประวัติศาสตร์เพื่อทำการวิจัย

- ๔) เคยร่วมทำหรือตอบแบบสอบถามการวิจัยเกี่ยวกับอุทยานประวัติศาสตร์
- ๕) การมีส่วนร่วมในการวางแผนการทำวิจัยที่เกี่ยวข้องกับอุทยานประวัติศาสตร์
- ๖) การรับทราบผลงานวิจัยที่ได้ดำเนินการเสร็จสิ้นแล้ว
- ๗) การมีส่วนร่วมในการเป็นที่ปรึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับอุทยานประวัติศาสตร์

๖. การจัดการแหล่งทุนในเขตพื้นที่มรดกโลก

การจัดการแหล่งทุน ต้องได้รับการสนับสนุนด้านแหล่งทุนต่างๆ จากงบประมาณภาครัฐ และการสนับสนุนเงินทุน หรือสิ่งของจากภาคเอกชน หรือประชาชน และนักท่องเที่ยวร่วมกัน เพื่อให้การบริหารจัดการในทุกๆ ด้านเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ โดยหลักการ บริหารจัดการที่ดีอันประกอบด้วย หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส การรู้สึกรับผิดชอบ หลักความคุ้มค่า และหลักการมีส่วนร่วม ในการบริหารจัดการแหล่งทุน ควรบริหารอย่างเปิดเผย โปร่งใส รับรู้ และตรวจสอบได้ ทั้งนี้ ต้องเกิดจากการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนด้วย

ผลจากการสังเคราะห์ข้อมูลนำมาสร้างรูปแบบการวิเคราะห์การจัดการมรดกโลก กับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว ด้านการจัดการแหล่งทุน ดังต่อไปนี้

- ๑) การให้ข้อมูลเกี่ยวกับการจัดหาแหล่งเงินทุนสนับสนุนจากที่ต่างๆ
- ๒) การแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางในการจัดหาเงินทุนในรูปแบบต่างๆ
- ๓) การสนับสนุนในการให้เงินทุน
- ๔) การร่วมวางแผนในการหารายได้ และค่าใช้จ่าย
- ๕) การมีส่วนร่วมรับรู้การได้มาและใช้ไปของเงินทุน
- ๖) การให้คำปรึกษาเกี่ยวกับแหล่งของรายรับและการใช้จ่ายของเงินทุน
- ๗) การมีส่วนร่วมในการรับทราบรายงานทางการเงิน

๗. การให้ความรู้ในเขตพื้นที่มรดกโลก

การให้ความรู้ คือ การพัฒนาศักยภาพของบุคคลเพื่อนำความรู้ไปใช้ หรือที่เรียกว่า “การพัฒนาเพื่อให้เข้าใจความรู้” โดยวิธีการใดสามารถส่งเสริม สนับสนุน และพัฒนา ทักษะให้กับประชาชน และทำให้ประชาชนมีศักยภาพเพิ่มมากขึ้น โดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การใช้เทคโนโลยี และสามารถประยุกต์ใช้ความรู้นั้น เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนให้ดีขึ้นได้ รวมทั้งทำให้ประชาชน “เข้าใจ และใช้ความรู้เป็น” รวมทั้งการนำการจัดการความรู้ (Knowledge Management: KM) มาใช้ในการสร้างความรู้ ความเข้าใจระหว่างประชาชน หรืออาจจัดอยู่ในรูปแบบการจัดโครงการอบรม ศึกษาดูงาน ด้านความรู้ประวัติศาสตร์และการบริหารจัดการแหล่งมรดกโลกในด้านต่างๆ ที่ใช้สื่อการเรียนรู้ในรูปแบบใหม่ที่น่าสนใจ และควรมีการติดตาม ประเมินผล ความรู้ความเข้าใจที่ประชาชนได้รับอย่างต่อเนื่อง

ผลจากการสังเคราะห์ข้อมูลนำมาสร้างรูปแบบการวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับ
วิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว ด้านการให้ความรู้ ดังนี้

- ๑) การให้ข้อมูลเกี่ยวกับความรู้และประวัติ ความเป็นมาที่เกี่ยวข้องกับอุทยาน
ประวัติศาสตร์
- ๒) การมีส่วนร่วมในการให้ความรู้ในรูปแบบต่างๆ เช่น การพูดคุย แจกเอกสาร
กับนักท่องเที่ยว
- ๓) การมีการสังเกตรูปแบบหรือวิธีการให้ความรู้ที่สามารถเข้าถึงบุคคลต่างๆ ได้ดี
- ๔) การมีส่วนร่วมในวางแผนจัดทำโครงการอบรม/ กิจกรรมให้ความรู้เกี่ยวกับ
อุทยานประวัติศาสตร์แก่เยาวชนประชาชน และนักท่องเที่ยว
- ๕) การแสดงความคิดเห็นในการริเริ่มโครงการต่างๆ ในการให้ความรู้
- ๖) การให้คำปรึกษาเกี่ยวกับรูปแบบต่างๆ ในการให้ความรู้
- ๗) การเป็นคณะกรรมการในการจัดทำเอกสารเผยแพร่และการจัดอบรม

๘. การตลาดในเขตพื้นที่มรดกโลก

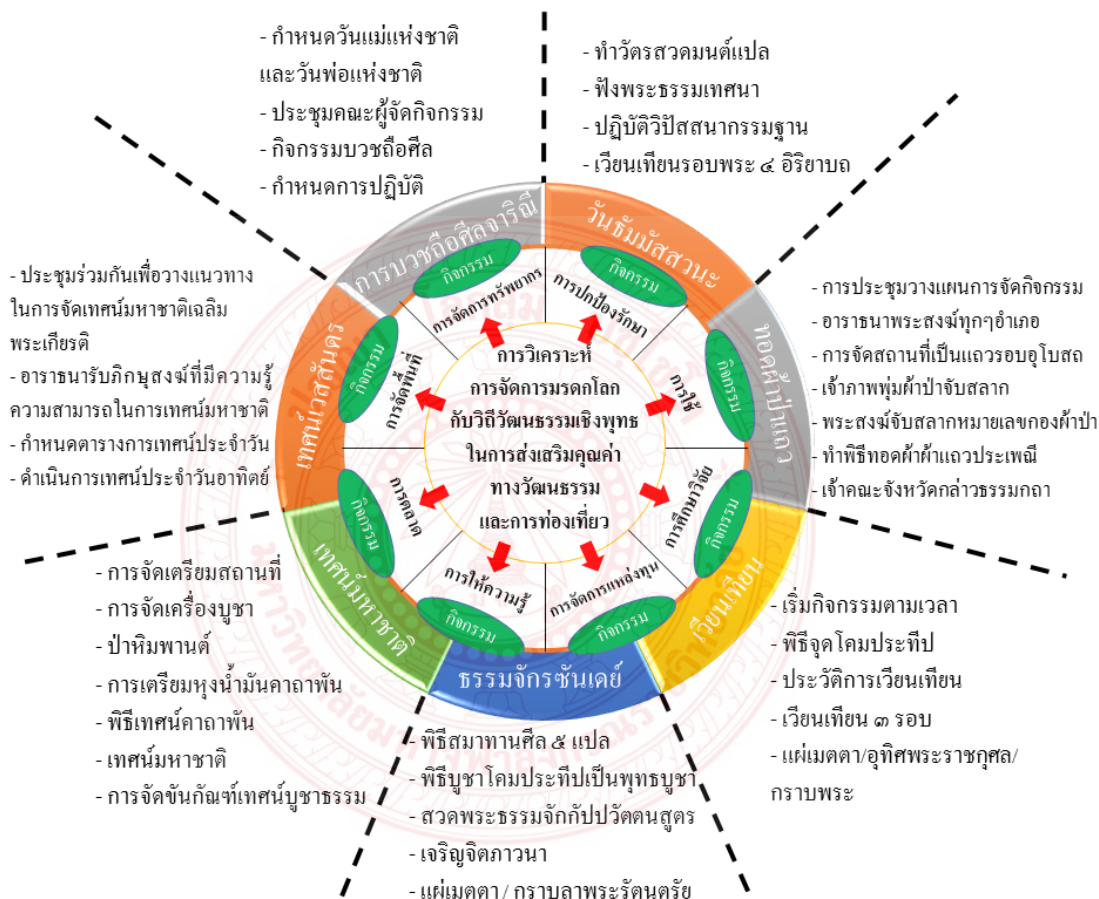
การจัดการการตลาดนั้น ควรมีการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยการทำการตลาดด้าน
การประชาสัมพันธ์ เพื่อเผยแพร่รูปแบบที่สมบูรณ์ของโบราณสถานสู่สายตานักท่องเที่ยว และรูปแบบ
กิจกรรมที่หลากหลาย ในการดึงดูดนักท่องเที่ยว พร้อมทั้งแสวงหาแนวทางใหม่หรือวิธีการใหม่ๆ เพื่อ
สร้างจุดขายและกระตุ้นความสนใจของนักท่องเที่ยวผู้มาเยือนโดยการสร้างเครือข่ายเชื่อมโยง กับ
แหล่งท่องเที่ยวต่างๆ ร่วมกันรวมถึงการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการประชาสัมพันธ์ ผ่านทาง
เว็บไซต์ แผ่นพับ CD เคเบิลทีวี วิชยูทูป หรือโดยการบอกกล่าวต่อๆ กันไป หรือสื่อต่างๆ และ
เชื่อมโยงกับภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยนำสินค้า OTOP มาขาย หรือมาแสดงนิทรรศการภายในงาน หรือ
กิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน

ผลจากการสังเคราะห์ข้อมูลนำมาสร้างรูปแบบการวิเคราะห์การจัดการมรดกโลก
กับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว ด้านการจัดการ
การตลาด ดังต่อไปนี้

- ๑) เคยให้ข้อมูลเกี่ยวกับวัฒนธรรม ศิลปะ ประเพณีต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับ
อุทยานประวัติศาสตร์ฯ
- ๒) การร่วมประชาสัมพันธ์กิจกรรมต่างๆ ที่จะจัดขึ้น เช่น พูดคุย แจกแผ่นพับ
- ๓) การแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับวิธีการใหม่ๆ ที่จะจงใจให้เกิดความสนใจของ
นักท่องเที่ยว เช่น มีรถราง มีรถจักรยาน
- ๔) การให้คำปรึกษา เกี่ยวกับการจัดกิจกรรมตามเทศกาลต่างๆ เพื่อส่งเสริม
การท่องเที่ยว
- ๕) ร่วมรับทราบถึงแผนการจัดกิจกรรมที่จัดขึ้น/ความพึงพอใจของ
นักท่องเที่ยว/ จำนวนนักท่องเที่ยว
- ๖) การร่วมวางแผนเกี่ยวกับรูปแบบกิจกรรมที่แสดงถึงวัฒนธรรม ศิลปะ
ประเพณีต่างๆ
- ๗) มีส่วนร่วมในการเป็นคณะกรรมการในการเผยแพร่และจัดงานในกิจกรรมต่างๆ

๔.๔ องค์ความรู้จากการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ ในการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว” ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี ทบทวนวรรณกรรม บทความวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สรุปเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย แล้วลงพื้นที่เก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลัก จำนวน ๑๓ รูป/คน แล้วจัดเวทีสัมมนาเชิงวิชาการจากผู้มีส่วนร่วมจำนวน ๓๓ รูป/คน แล้วจึงวิเคราะห์ สรุปเนื้อหาเป็นองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย ดังนี้

ภาพที่ ๔.๑๒ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

เรื่อง “การวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ ในการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว”

จากภาพที่ ๔.๑ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย “การวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ ในการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว” สามารถอธิบายขยายให้เข้าใจได้ ดังนี้

วงในสุด คือ ข้อค้นพบที่ผู้วิจัยตั้งเป้าประสงค์ไว้ ชื่อว่า “การวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว”

วงกลมที่ ๒ คือ คุณค่าการจัดการมรดกโลก ซึ่งประกอบด้วยองค์ ๘ ด้าน คือ

๑) การจัดการพื้นที่ คือการบริหารจัดการพื้นที่ภายในอุทยานประวัติศาสตร์ให้เกิดความเหมาะสม ควรมีการส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจในบทบาทของการเป็นเจ้าของพื้นที่ คือ โดยการกำหนดกฎเกณฑ์ ข้อบังคับต่างๆ ขอบเขตของพื้นที่ และอาณาบริเวณโดยรอบให้เป็นระเบียบเรียบร้อย เพื่อให้เกิดความสะดวกสบายแก่ประชาชน และนักท่องเที่ยว ซึ่งกรมศิลปากร องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น และประชาชน ควรมีส่วนร่วมในการออกแบบแสดงความคิดเห็นร่วมกัน ในการจัดระเบียบพื้นที่ต่างๆ เช่นการจัดพื้นที่ร้านค้าจำหน่ายของที่ระลึก การเก็บค่าธรรมเนียมเข้าอุทยาน บริการรถราง รถจักรยาน จุดพักผ่อน เหล่านี้เป็นต้น

๒) การจัดการทรัพยากร ภายในอุทยานประวัติศาสตร์อันประกอบไปด้วย โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพื้นที่ในอุทยาน โดยการให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วม ในการช่วยให้ข้อมูลการป้องกันภัยต่างๆ โดยให้ความสำคัญในการรับฟังข้อมูลจากประชาชน จากภัยที่เกิดขึ้น หรือร่วมปรึกษาหารือ เพื่อหาแนวทางในการป้องกันแก้ไขร่วมกัน และเข้าใจไปในแนวทางเดียวกัน เพื่อลดความขัดแย้งและข้อขัดใจต่างๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นได้ และเมื่อมีการจัดการทรัพยากรที่ดี เพื่อให้คงสภาพสมบูรณ์แล้ว ก็สามารถนำไปเป็นจุดขาย เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มาเยี่ยมชมได้

๓) การจัดการปกป้องรักษา การปกป้องคุ้มครองควบคุม ดูแลรักษาโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุของแหล่งมรดกโลกนั้น เป็นสมบัติส่วนรวมของชาติ ดังพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ได้พระราชทานไว้ เมื่อวันที่ ๒๖ ธันวาคม ๒๕๐๔ มีความดังนี้ “โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และโบราณสถานทั้งหลายนั้น ล้วนเป็นของมีคุณค่า และจำเป็นแก่การศึกษาค้นคว้าในทางประวัติศาสตร์ ศิลปะและโบราณคดี เป็นเครื่องแสดงความรู้เรื่องของชาติไทยที่มีมาแต่ในอดีตกาล สมควรจะสงวนรักษาให้คงถาวร เป็นสมบัติส่วนรวมของชาติไว้ตลอดกาล” ควรมีการส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างจิตสำนึกและหวงแหน มีจิตสาธารณะ ในการรักษา และปกป้องคุ้มครอง ความปลอดภัย รวมถึงการเสื่อมสภาพ โดยการจัดเวรยามที่เกิดจากประชาชนในชุมชนเข้ามาช่วย ผู้รับผิดชอบโดยตรง หรือจัดกิจกรรมโครงการรณรงค์ต่างๆ ในการดูแลรักษาโบราณสถาน เช่น โครงการรณรงค์กำจัดวัชพืช หรือเก็บขยะต่างๆ ภายในบริเวณอุทยาน หรือร่วมแสดงความคิดเห็นในการเพิ่มมาตรการพิเศษในการป้องกันภัยต่างๆ เช่น การติดตั้งสัญญาณเตือนภัยในอุทยาน

๔) การใช้พื้นที่ ในด้านการใช้พื้นที่บริเวณอุทยานประวัติศาสตร์แต่ละแห่ง ส่วนใหญ่ประชาชนในพื้นที่รวมถึงนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ จะเข้าไปใช้ในรูปแบบการเข้าเยี่ยมชมความงดงามของโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุต่างๆ และใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ ของประชาชนเยาวชน และนักท่องเที่ยว หรือร่วมกิจกรรมที่จัดขึ้นภายในอุทยาน ตามประเพณี วัฒนธรรม วันสำคัญต่างๆ ที่จัดสืบต่อกันมา รวมถึงการพักผ่อนหย่อนใจ ซึ่งควรมีคู่มือแนะนำ

วิธีการปฏิบัติในการใช้พื้นที่ เพื่อให้เกิดการปฏิบัติที่ถูกต้องเพื่อป้องกันมิให้มีการบุกรุกทำลายโบราณสถาน ซึ่งประชาชนจะมีส่วนร่วมในการปฏิบัติตามคู่มือ รวมทั้งบอกกล่าววิธีการใช้พื้นที่แก่ผู้เข้ามาที่อุทยานให้ถูกต้องได้เช่นเดียวกัน หรือมีกล่องแสดงความคิดเห็นของประชาชนตั้งไว้ในพื้นที่อุทยาน

๕) การศึกษาวิจัย ในการให้ความรู้ต้องมีการสอดแทรกกระบวนการและขั้นตอนการทำวิจัยเข้าไปด้วยเพื่อเป็นการเพิ่มองค์ความรู้ด้านการทำวิจัย และควรมีแหล่งทุน สนับสนุนการทำวิจัยเป็นการกระตุ้นให้เห็นถึงความสำคัญของการทำวิจัยเพื่อให้เกิดการพัฒนา ปรับปรุงและแก้ไขปัญหาได้ตรงประเด็นตามความต้องการ โดยหน่วยงานที่รับผิดชอบควรส่งเสริม สนับสนุนให้บุคลากรของหน่วยงานและประชาชน ได้ทำการศึกษาวิจัยเพิ่มมากขึ้น เพราะการทำงานวิจัยจะทำให้เข้าถึงแหล่งข้อมูลอย่างแท้จริง และได้มาซึ่งความรู้ ข้อเท็จจริง จากการวิจัย เป็นคำตอบที่เชื่อถือได้ การทำวิจัยเป็นการได้มาซึ่งข้อมูลในอดีตและมีหลักฐานที่ชัดเจนเชื่อถือได้ ตามกระบวนการและวิธีการดำเนินการวิจัย โดยเกิดจากความร่วมมือของประชาชนอีกทั้งเป็นการพัฒนาศักยภาพของประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชน เพื่อให้เกิดงานวิจัยที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการทำวิจัยเพิ่มมากขึ้น

๖) การจัดการแหล่งทุน ต้องได้รับการสนับสนุนด้านแหล่งทุนต่างๆ จากงบประมาณภาครัฐ และการสนับสนุนเงินทุน หรือสิ่งของจากภาคเอกชน หรือประชาชน และนักท่องเที่ยวร่วมกัน เพื่อให้การบริหารจัดการในทุกๆ ด้านเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ โดยหลักการบริหารจัดการที่ดีอันประกอบด้วย หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส การรู้สึกรับผิดชอบ หลักความคุ้มค่า และหลักการมีส่วนร่วม ในการบริหารจัดการแหล่งทุน ควรบริหารอย่างเปิดเผย โปร่งใส รับรู้ และตรวจสอบได้ ทั้งนี้ ต้องเกิดจากการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนด้วย

๗) การให้ความรู้ คือ การพัฒนาศักยภาพของบุคคลเพื่อนำความรู้ไปใช้ หรือที่เรียกว่า “การพัฒนาเพื่อให้เข้าใจความรู้” โดยวิธีการใดสามารถส่งเสริม สนับสนุน และพัฒนา ทักษะให้กับประชาชน และทำให้ประชาชนมีศักยภาพเพิ่มมากขึ้น โดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การใช้เทคโนโลยี และสามารถประยุกต์ใช้ความรู้นั้น เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนให้ดีขึ้นได้ รวมทั้งทำให้ประชาชน “เข้าใจ และใช้ความรู้เป็น” รวมทั้งการนำการจัดการความรู้ (Knowledge Management: KM) มาใช้ในการสร้างความรู้ ความเข้าใจระหว่างประชาชน หรืออาจจัดอยู่ในรูปแบบการจัดโครงการอบรม ศึกษาดูงาน ด้านความรู้ประวัติศาสตร์และการบริหารจัดการแหล่งมรดกโลกในด้านต่างๆ ที่ใช้สื่อการเรียนรู้ในรูปแบบใหม่ที่น่าสนใจ และควรมีการติดตาม ประเมินผล ความรู้ความเข้าใจที่ประชาชนได้รับอย่างต่อเนื่อง

๘) การตลาด ควรมีการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยการทำการตลาดด้านการประชาสัมพันธ์ เพื่อเผยแพร่รูปแบบที่สมบูรณ์ของโบราณสถานสู่สายตานักท่องเที่ยว และรูปแบบกิจกรรมที่หลากหลาย ในการดึงดูดนักท่องเที่ยว พร้อมทั้งแสวงหาแนวทางใหม่หรือวิธีการใหม่ๆ เพื่อสร้างจุดขายและกระตุ้นความสนใจของนักท่องเที่ยวผู้มาเยือนโดยการสร้างเครือข่ายเชื่อมโยง กับแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ ร่วมกันรวมถึงการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการประชาสัมพันธ์ ผ่านทางเว็บไซต์ แผ่นพับ CD เคเบิลทีวี วิทยูชุมชน หรือโดยการบอกกล่าวต่อๆ กันไป หรือสื่อต่างๆ และเชื่อมโยงกับภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยนำสินค้า OTOP มาขาย หรือมาแสดงนิทรรศการภายในงาน หรือกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน

วงกลมที่ ๓ คือ วิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในมรดกโลก ประกอบด้วย ๗ กิจกรรม คือ

๑) กิจกรรมทิววันธรรมัสสวนะ มีกระบวนการดำเนินการ ดังนี้

- (๑) ทำวัตรสวดมนต์แปล
- (๒) ฟังพระธรรมเทศนา
- (๓) ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน
- (๔) เวียนเทียนรอบพระวิหาร ๔ อิริยาบถ

๒) กิจกรรมทอดผ้าป่าแก้ว ในเทศกาลสำคัญของจังหวัดกำแพงเพชร มีกระบวนการดำเนินการ ดังนี้

- (๑) การประชุมวางแผนการจัดกิจกรรมของผู้ที่เกี่ยวข้อง
- (๒) อาราธนาพระสงฆ์ทุกๆ อำเภอ เเลี่ยนตามขนาดของอำเภอ
- (๓) การจัดสถานที่เป็นแถวรอบอุโบสถวัดพระแก้ว
- (๔) เจ้าภาพพุ่มผ้าป่า นำผ้าป่ามาถึงบริเวณพิธี และจับสลากเพื่อนำไปตั้ง ณ

หมายเลขที่จับได้

- (๕) ถึงเวลา พระสงฆ์จำนวนที่นิมนต์มา จับสลากหมายเลขกองผ้าป่า
- (๖) ทำพิธีทอดผ้าป่าแก้วประเพณี
- (๗) เจ้าคณะจังหวัดกล่าวธรรมกถา อนุโมทนา เป็นเสร็จพิธี

๓) กิจกรรมเวียนเทียน วันขึ้น ๑๕ ค่ำ ทุกเดือน มีกระบวนการดำเนินการดังนี้

(๑) เริ่มกิจกรรมเวลา ๑๘.๐๐ น. หรือเวลาสะดวกแก่ผู้มาเวียนเทียน ณ วัดพระสี่อิริยาบถ

(๒) พิธีจุดโคมประทีป นำโดยพระราชวรเมธี รองเจ้าคณะจังหวัดกำแพงเพชร เจ้าอาวาสวัดพระบรมธาตุ พระอารามหลวง

- (๓) กล่าวประวัติวัดพระสี่อิริยาบถ/ประวัติการเวียนเทียน/บุญพิเศษการเวียนเทียน
- (๔) เวียนเทียน ๓ รอบ
- (๕) แผ่เมตตา/อุทิศพระราชกุศล/กราบพระ เป็นเสร็จพิธี

๔) กิจกรรมธรรมจักรขันเดย์ มีกระบวนการดำเนินการดังนี้

- (๑) พิธีสมทานศีล ๕ แปล
- (๒) พิธีบูชาโคมประทีปเป็นพุทธบูชา
- (๓) สวดพระธรรมจักรกับปวัตตนสูตร
- (๔) เจริญจิตภาวนา ประมาณยัสืบนาที
- (๕) แผ่เมตตา กราบลาพระรัตนตรัย

๕) กิจกรรมเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดกประจำปี มีกระบวนการดำเนินการดังนี้

(๑) การจัดเตรียมสถานที่นั้นจะตรงกับวันขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๑๐ ก็แนวคิดก็คือการจัดแบบป่าหิมพานต์แล้วก็เขาวงกตที่พระเวสสันดรได้เดินทางเข้าไปอยู่อำนาจที่นั่นอันนั้นก็ออกมาในแนวของสัมผัสลูกไม้กล้วย้อยแล้วก็ดอกไม้บานาพันธุ์

(๒) การจัดเครื่องบูชานั้นก็เน้นที่ ๓ อย่างเป็นหลัก คือ ๑) ดอกบัว ๑,๐๐๐ ดอก ๒) เทียน ๑,๐๐๐ เล่ม ๓) รูป ๑,๐๐๐ ดอก เพื่อจักได้ทำกรบูชาคาถาพันหรือมีพระคาถา ๑,๐๐๐ บาท

(๓) ส่วนการทำให้เป็นปาหิมพานต์นั้นส่วนใหญ่ก็จะใช้ต้นกล้วยไข่เป็นหลักและต้นอ้อยพร้อมด้วยไม้ประดับนานาพันธุ์อันนี้ก็จะเป็นส่วนที่จะทำให้ตลาดนั้นมองออกมาเป็นปาหิมพานต์

(๔) ความเชื่ออย่างหนึ่งที่จะต้องมีการจัดเตรียม ก็คือ การเตรียมผงน้ำมันคาถาพัน ซึ่งก็จะมีอุปกรณ์ก็คือกระทะใบบัว ๒ ใบแล้วก็เตาอังโลซึ่งต้องใช้ถ่านเท่านั้นเป็นตัวเคี่ยวน้ำมันส่วนสมุนไพรก็จะประกอบไปด้วยน้ำมันมะพร้าวเซลล์ ๒ ปีบ แล้วก็สมุนไพรอีกจำนวนหนึ่ง

(๕) พิธีเทศน์คาถาพันนั้นจะตรงกับวันแรม ๑๔ ค่ำเดือน ๑๐ กลอนเทศน์มหาชาติ ๑ วันหลังพระคุณเจ้าเทศน์ ๒ ถูในการปลุกที่ ๒ ถิ่นทศพรถึงมหาพนการปลุกที่ ๒ ถิ่นกุมารถึงนครกัณฑ์ในช่วงที่เทศน์อยู่นั้นก็ตามก็จะทำพิธีหุงน้ำมันคาถาพันไปในตัวด้วยจนกระทั่งเส้นทั้งสองปูก้อยู่ประมาณใช้เวลาสัก ๕ ชั่วโมง

(๖) วันสารทแรม ๑๕ ค่ำเดือน ๑๐ เป็นวันเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดก ๑ วันกับ ๑ ค่ำก็จะเริ่มเทศน์กัณฑ์ที่ ๑ ถิ่นทศพรเวลา ๐๘.๐๐ น. เทศน์ทั้งหมดก็จบวันรุ่งขึ้นเวลา ๐๖.๐๐ น. รักษาประเพณีโบราณเอาไว้ โดยมีการบรรเลงปี่พาทย์ในการรับเทศน์ส่งเทศน์ตรงตามที่เทศน์มหาชาติแต่ละกัณฑ์กำหนดไว้ว่ารับส่งเพลงอะไร

(๗) การจัดชั้นกัณฑ์เทศน์บูชาธรรมนั้นก็จะมีการรับเจ้าภาพรับชั้นกัณฑ์เทศน์กัณฑ์หนึ่งก็อยู่ประมาณ ๕-๑๐ ชั้นด้วยกัน

๖) เทศน์มหาชาติ “เวสสันดรชาดก” เฉลิมพระเกียรติ ถวายเป็นพระราชกุศลทุกวันอาทิตย์ช่วงเช้าพรรษา ถ่ายทอดสดทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดกำแพงเพชร F.M.๙๗.๗๕ MHz มีกระบวนการดำเนินการดังนี้

(๑) หน่วยวิทยบริการฯ ณ วัดพระบรมธาตุ จังหวัดกำแพงเพชร ซึ่งรับเป็นเจ้าภาพในการจัด ร่วมกับ กรรมการวัดพระบรมธาตุ และผู้อำนวยการพร้อมทั้งฝ่ายเทคนิคของสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดกำแพงเพชร ได้ประชุมร่วมกันเพื่อวางแผนงานในการจัดเทศน์มหาชาติเฉลิมพระเกียรติ

(๒) อาราธนาบริษัทผู้ที่มีความรู้ความสามารถในการเทศน์มหาชาติทำนองหลวงของแต่ละกันเพื่อเผยแพร่ความรู้ทางด้านเนื้อหาสาระและทางด้านทำนองหลวงให้พระทั้งหลายพร้อมด้วยญาติโยมได้ซึมซับในการเทศน์มหาชาติ พร้อมด้วยดนตรีไทยประโคมรับเทศน์

(๓) กำหนดตารางการเทศน์ประจำวันอาทิตย์ เริ่มเวลา ๑๓.๐๐ น. ถึง ๑๕.๐๐ น. ทุกๆ วันอาทิตย์ และได้เตรียมการที่จะเชิญหาสถานศึกษากดีหน่วยงานราชการก็ดี เพื่อรับเป็นเจ้าภาพชั้นกัณฑ์เทศน์แต่ละอาทิตย์

(๔) จากนั้นก็ดำเนินการเทศน์ประจำวันอาทิตย์ในระหว่างเช้าพรรษาจนจบ ๑๓ อาทิตย์ด้วยกันก็สิ้นสุดโครงการ

๗) การบวชถือศีลจารณี ประจำปี ละ ๒ ครั้ง มีกระบวนการดำเนินการดังนี้

(๑) กำหนดการก็จะมี ๒ ครั้งด้วยกัน คือ วันแม่แห่งชาติ บวชถือศีล ๔ วัน ๓ คืน ส่วนวันพ่อนั้นก็เช่นเดียวกัน ก็ถือศีล ๓ คืน ๔ วันเช่นกัน

(๒) ประชุมคณะผู้จัดกิจกรรม ประกอบด้วย กรรมการวัดพระบรมธาตุ วัฒนธรรมจังหวัดกำแพงเพชร หน่วยวิทยบริการฯ ณ วัดพระบรมธาตุ จังหวัดกำแพงเพชร

(๓) การบวชถือศีลนั้นก็มีการกำหนดให้พ่อค้าแม่ค้าเข้ามาถือศีล ๘ หน้ากิจกรรมก็จะประกอบไปด้วยทำวัตรเช้าปฏิบัติธรรมจนถึงเพลการทหารเกณฑ์เสร็จแล้วก็ปฏิบัติธรรมจนถึงเย็นเวลา ๑๘.๐๐ น. ไปแล้วก็ทำวัตรเย็นและก็ได้ปฏิบัติธรรมจนถึง ๒๑.๐๐ น. เป็นประจำ

(๔) กำหนดการปฏิบัตินั้นก็เน้นที่ทำวัตรสวดมนต์และปฏิบัติธรรมจะไม่มุ่งเน้นในการบรรยายธรรมหรือว่านิมนต์พระมาแสดงธรรมพระอาจารย์มุ่งให้ญาติโยมได้ถือศีลปฏิบัติธรรม

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ในการศึกษาแผนงานวิจัย เรื่อง “มรดกโลกสู่มรดกธรรม : แนวคิด คุณค่าและการสร้างความหมายใหม่ของการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม” มีโครงการย่อย ๔ โครงการ คือ

๑. โครงการ การจัดการมรดกโลก โดยการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์และภาคประชาชนในพื้นที่รอบมรดกโลก

๒. โครงการ การส่งเสริมกระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลก

๓. โครงการ การวิเคราะห์วิเคราะห์ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการจัดการพื้นที่มรดกโลกแบบพหุภาคี

๔. โครงการ การวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับการส่งเสริมคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ

ในโครงการย่อยที่ ๔ การวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับการส่งเสริมคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ นี้ มีวัตถุประสงค์ในการวิจัย ดังนี้

๑. เพื่อศึกษาคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในแหล่งมรดกโลก

๒. เพื่อวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับการส่งเสริมคุณค่า และวัฒนธรรมเชิงพุทธ

๓. เพื่อเสริมสร้างรูปแบบการสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมเชิงพุทธในพื้นที่มรดกโลก

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ การศึกษาการจัดการมรดกโลกกับการส่งเสริมคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ

จากการศึกษาวิเคราะห์ได้พบว่า หน่วยงานหลักในการบริหารจัดการพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร โดยมีการประสานระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับ เรื่องของมรดกทางศิลปวัฒนธรรมและประชาชนในท้องถิ่น ให้เข้ามาทำงานร่วมกันอย่างใกล้ชิด เพื่อให้การดำเนินงานตามแผนแม่บทมีประสิทธิภาพมากขึ้น และลดความซ้ำซ้อนในการปฏิบัติงานของรัฐ ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญ และมีความละเอียดอ่อนในการดำเนินการ โดยการวัดตั้ง “คณะกรรมการอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร” เพื่อทำหน้าที่ควบคุมดูแลการบริหารจัดการพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร พิจารณาข้อพิพาท และแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นภายในอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร และพื้นที่โดยรอบ ทั้งนี้คณะกรรมการฯ จะต้องยึดแนวทางการ อนุรักษ์โบราณสถานเป็นเกณฑ์หลักในการปฏิบัติงาน โดยคณะกรรมการอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร จะประกอบด้วยตัวแทนจากท้องถิ่น ดังนี้ คือ

ก) แกนนำพระสงฆ์ ซึ่งได้คัดเลือกเอาพระสงฆ์ที่มีวัดอยู่รอบอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร และมีบทบาทในการส่งเสริมศึกษาคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในแหล่งมรดกโลก

ข) เครือข่ายการจัดการ ประกอบด้วย วัฒนธรรมจังหวัดกำแพงเพชร หัวหน้าอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร นายกเทศมนตรีเมืองกำแพงเพชร นายกเทศมนตรีเมืองหนองปลิง ปลัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดกำแพงเพชร

ค) ตัวแทนจากชุมชนที่มีที่อยู่รอบอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร ประกอบด้วย ประธานชุมชนประหารรักษา ประธานชุมชนเทศบาล ๔ ประธานชุมชนวัดช้าง ประธานชุมชนอนันตสิงห์ ประธานชุมชนเกาะแขก

ง) ตัวแทนจากธุรกิจ ประกอบด้วย ประธานสภาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวจังหวัดกำแพงเพชร ประธานกรรมการตลาดย่อนยุคนครชุม ผู้แทนตลาดย่อนรอยชากรุงราย นายกสมาคมผู้นิยมพระเครื่องพระบูชาไทย สาขาจังหวัดกำแพงเพชร ประธานกรรมการ เดชศรีกรุ๊ป

จ) ตัวแทนจากนักท่องเที่ยว โดยได้เก็บข้อมูลจากการมาพบปะในอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร และเขตเมืองโบราณนครชุม

ฉ) ตัวแทนประชาชนในชุมชนรอบพื้นที่มรดกโลก ประกอบด้วย ไวยาวัจกรวัดพระบรมธาตุ ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๓ บ้านปากคลองใต้ ตำบลนครชุม นักโบราณคดีชำนาญการ อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร สำนักศิลปากรที่ ๖ ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๖ ตำบลหนองปลิง จังหวัดกำแพงเพชร ชาวบ้านชุมชนปิ่นดำริ อำเภอมะนัง จังหวัดกำแพงเพชร

จากองค์ความรู้นี้ ก่อให้เกิดผลในทางบวกกับการจัดการมรดกโลกกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ ในการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว คือ ทำการประเมินความพร้อมเบื้องต้นของหน่วยงานส่วนท้องถิ่น และประชาชน ว่ามีความรู้ความเข้าใจ และมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ และความรู้สึกหวงแหนในมรดกทางวัฒนธรรมมากยิ่งขึ้น มีการพัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยว และบริการของอุทยานประวัติศาสตร์ กำแพงเพชร ตลอดจนการส่งเสริมอาชีพต่างๆ ของประชากรในพื้นที่ การส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว โดยบูรณาการกับการจัดการมรดกโลกกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ ได้ดำเนินการถ่ายโอนอำนาจการบริหารจัดการพื้นที่โบราณสถานเมืองนครชุมจากสำนักงานศิลปากรที่ ๖ สุโขทัยมาอยู่ในความดูแลของอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร โดยมีรายละเอียดของขอบเขตพื้นที่ครอบคลุมโบราณสถาน และกำแพงเมืองนครชุมทั้งหมด ทั้งนี้ เพื่อให้การ ดูแลด้านอนุรักษ์ และการจัดการด้านการท่องเที่ยวเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ จัดให้มีการเพิ่มอัตรากำลังบุคลากร และพัฒนาคุณภาพของบุคลากร ให้สามารถรองรับงานตามรายละเอียดของแผนแม่บทกำหนด โดยเฉพาะด้านงานชุดค้นทางโบราณคดี บูรณะและ บำรุงรักษาโบราณสถาน งานบริการวิชาการ และท่องเที่ยว ประสานงานสร้างความรู้ความเข้าใจแก่ ประชาชน และหน่วยงานอื่นๆ และมีการสนับสนุนให้เกิด “องค์กรอนุรักษ์ท้องถิ่น” เช่น กลุ่มหรือชมรมต่างๆ เป็นต้น โดยมีประชาชนในท้องถิ่นเป็นสมาชิกหลักขององค์กร เพื่อทำให้เกิดกิจกรรมและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการร่วมกันดูแลรักษาอุทยานประวัติศาสตร์อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร

จากการศึกษาแผนการบริหารจัดการในช่วงระยะ ๑๐ ปี (แผนระยะยาว) หลังจากดำเนินการสำรวจ และชุดค้นตามแผนงานประวัติศาสตร์ โบราณคดี โบราณสถานแล้วเสร็จ แผนการบริหารจัดการในระยะนี้เริ่มให้ความสำคัญต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของท้องถิ่นมากขึ้น และนำไปสู่การถ่ายโอนอำนาจการบริหารจัดการพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร ไปสู่ท้องถิ่นในที่สุด โดยมีลำดับขั้นตอนการ ดำเนินงาน คือ

๑. ทำการประเมินความพร้อมของหน่วยงานส่วนท้องถิ่น และประชาชน ว่ามีความรู้ความเข้าใจ และมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ และความรู้สึกรักหวงแหนในมรดกทางวัฒนธรรมเพียงพอที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร โดยใช้กระบวนการส่งเสริมศึกษาคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในแหล่งมรดกโลก

๒. จัดการอบรมสัมมนาหรือกิจกรรมต่างๆ ด้านการส่งเสริมศึกษาคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในแหล่งมรดกโลก เพื่อปลูกฝังรากฐานจิตสำนึกในการอนุรักษ์ การมีส่วนร่วมและความรู้สึกหวงแหน ตลอดจนการสร้างองค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์ ศิลปวัฒนธรรมให้กับประชาชน และองค์กรในท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง

๓. หลังจากดำเนินการสำรวจ และชุดค้นโบราณสถานทั้งหมดทั่วทั้งพื้นที่ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรเรียบร้อยแล้ว จะต้องทำการศึกษา เพื่อปรับปรุงแผนควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดิน และข้อบัญญัติท้องถิ่นต่างๆ ที่ได้ประกาศใช้ในระยะแรก เพื่อให้สอดคล้องและเหมาะสม กับสถานการณ์ในขณะนั้น แล้วประกาศเป็นผังเมืองเฉพาะ (Specific Plan) โดยมีคณะกรรมการอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร โยธาธิการ และผังเมืองจังหวัดกำแพงเพชร กรมศิลปากร อุทยาน ประวัติศาสตร์กำแพงเพชร และสถาบันการศึกษาในพื้นที่เป็นผู้รับผิดชอบหลัก และจะต้องให้หน่วยงาน ส่วนท้องถิ่น และประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการปรับปรุงแผนอย่างใกล้ชิด จากการปรับปรุงทางกายภาพนี้ จะต้องคำนึงการส่งเสริมศึกษาคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในแหล่งมรดกโลกนี้ด้วย

๔. จากแผนงานวิจัยโครงการที่ ๑ เรื่อง การจัดการมรดกโลก โดยการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์และภาคประชาชนในพื้นที่รอบมรดกโลก นั้น ได้พบว่า คณะกรรมการอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร จะเป็นหน่วยงานหลักใน การบริหารจัดการพื้นที่อุทยานฯ ในขณะที่บทบาทของกรมศิลปากร และอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรในอนาคต หลังจากการถ่ายโอนอำนาจการบริหารจัดการพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรไปสู่ท้องถิ่นแล้ว จะ เปลี่ยนเป็น “ศูนย์คุ้มครองและฝึกอบรมด้านการอนุรักษ์ และการจัดการมรดกโลก” คือ การเป็นผู้คอยดูแลสนับสนุน และให้ความช่วยเหลือในค่านต่างๆ ดังนี้คือ

- หน่วยงานควบคุม และสังเกตการณ์ (นักโบราณคดี)
- หน่วยงานสำรวจสภาพโบราณสถาน (นักโบราณคดี/นักประวัติศาสตร์/นักอนุรักษ์)
- หน่วยงานควบคุมค่านเอกสาร (ธเร/ธกรสำรวจ/คอมพิวเตอร์)
- หน่วยงานส่งเสริมพัฒนาศักยภาพของชุมชน (เจ้าหน้าที่ฝ่ายชุมชน/วิชาการ/วิทยากรนำชม)
- หน่วยงานทำกันเองและรักษาซ่อมแซมโบราณสถาน (ผู้จัดการหน่วย/ยาม/ฝ่ายซ่อมบำรุง/ตัว/พนักงานดูแลพื้นที่)
- หน่วยงานฝึกอบรม (เจ้าหน้าที่ฝึกอบรม/ผู้ช่วย)
- หน่วยงานประสานงาน (การเงิน/เลขานุการ/บัญชี/ผู้แปล/พนักงานพิมพ์/ทำความสะอาด/พนักงานขับรถ)

โดยเฉพาะบทบาทด้านการอนุรักษ์ ค้นคว้า โบราณคดี โบราณสถาน และ ประวัติศาสตร์ การบูรณะตกแต่ง ซ่อมแซมโบราณสถาน รวมทั้งการเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจ ที่ถือได้ว่าเป็นงานหลักที่ทางกรมศิลปากร และอุทยานฯ จะต้องรับผิดชอบ และดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยจะต้อง ทำงานร่วมกับเจ้าหน้าที่สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด เนื่องจากเจ้าหน้าที่สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด และ เจ้าหน้าที่กรมศิลปากรในส่วนภูมิภาค คือ พนักงานเจ้าหน้าที่ ตามพระราชบัญญัติ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติ โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๕

๕. ให้มีการจัดตั้ง “คณะกรรมการอนุรักษ์ และการจัดการมรดกโลกประจำ จังหวัดกำแพงเพชร” เพื่อทำหน้าที่ควบคุมการทำงานคณะกรรมการอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร ตลอดจนการพิจารณา และจัดทำงบประมาณในการบริหารจัดการอุทยานฯ โดยคณะกรรมการอนุรักษ์ และการจัดการมรดกโลกประจำจังหวัดกำแพงเพชร จะประกอบด้วยตัวแทนจากหน่วยงานต่างๆ ดังนี้ คือ

- ก) ผู้ว่าราชการจังหวัดกำแพงเพชร เป็นประธานคณะกรรมการ
- ข) สำนักงานจังหวัด
- ค) ตัวแทนจากส่วนราชการต่างๆ ที่สังกัดกรม/กระทรวง ระดับจังหวัด

๖. การสนับสนุนการจัดตั้งกลุ่มอาสาสมัครจากประชาชนในพื้นที่ เข้ามาดูแล รักษา มรดกศิลปวัฒนธรรม โดยเฉพาะตัวแทนประชากรจากชุมชนใกล้เคียง

๗. ติดตาม และประเมินแผนแม่บท และการบริหารจัดการพื้นที่อุทยานฯ ของคณะกรรมการอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรเป็นระยะๆ และมีการปรับปรุงแผนให้เหมาะสมกับสถานการณ์เสมอ โดยสนับสนุนให้หน่วยงานส่วนท้องถิ่น และประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการ บริหารจัดการอุทยานฯ มากขึ้นเรื่อยๆ และเข้ามามีส่วนร่วมในการปรับปรุงแผนต่างๆ อย่างใกล้ชิดทุกครั้ง

๕.๑.๒ การเสริมสร้างรูปแบบ การสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมเชิงพุทธในพื้นที่มรดกโลก

องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือ UNESCO เกี่ยวกับการบริหารจัดการแหล่งมรดกโลกตามหลักของ UNESCO ซึ่งแบ่งออกเป็น ๘ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านการจัดพื้นที่ ๒) ด้านการจัดการทรัพยากร ๓) ด้านการปกป้องรักษา ๔) ด้านการใช้ ๕) ด้านศึกษาวิจัย ๖) ด้านการจัดการแหล่งทุน ๗) ด้านการให้ความรู้ ๘) ด้านการตลาด มีรูปแบบดังนี้

๑. ด้านการจัดการพื้นที่ ได้มีการจัดการพื้นที่มรดกโลก จังหวัดกำแพงเพชรอย่างเป็นระบบ ทั้งที่ผู้รับผิดชอบโดยตรงคืออุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร และสำนักงานกรมศิลปากรที่ ๔ สุโขทัย ได้จัดทำงบประมาณเพื่อบริหารจัดการพื้นที่ให้จะทำให้สามารถเสริมสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรม คุณค่าทางวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดี แต่ต้องไม่นำเอาการบริหารแบบยึดกฎหมาย ระเบียบมากเกินไป และผู้รับผิดชอบโดยอ้อม คือ ประชาชนที่อยู่รอบมรดกโลก จังหวัดกำแพงเพชร พร้อมทั้งภาคีเครือข่ายที่จะได้เข้ามาช่วยการจัดการพื้นที่มรดกโลก

๒. ด้านการจัดการทรัพยากร มีสองประเด็นหลัก คือ ๑) ทรัพยากรที่จับต้องได้ เช่น โบราณสถาน สิ่งปลูกสร้างทั้งใหม่และเก่า ๒) ทรัพยากรที่จับต้องไม่ได้ เช่น ทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่เกิดจาก โบราณสถานบ้าง กิจกรรมในมรดกโลกบ้าง หรือวัฒนธรรม ประเพณี การทำกิจกรรมที่

เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา การบริหารจัดการทรัพยากรทั้งสองอย่างมาบูรณาการก่อให้เกิดประโยชน์มากมาย

๓. ด้านการปกป้องรักษา มีการนำเอากฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับมาใช้ในการปกป้องรักษา และจัดตั้งภาคีเครือข่ายในการเฝ้าระวังในการเข้ามาบกรุก หรือทำลาย มรดกโลก คือ การจัดการด้านกระบวนการดำเนินงานการประสานงานอันนี้เป็นเรื่องที่สำคัญมากเพราะเป็นเกี่ยวกับการนำเอาภาคีเครือข่ายของการอนุรักษ์การ เสริมสร้างคุณค่าของการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณสถาน

๔. ด้านการใช้ จะมีปัญหาทางด้านบุคลากร เช่น หัวหน้าอุทยานประวัติศาสตร์บางท่านห้ามใช้อุทยานประวัติศาสตร์ทำกิจกรรมต่าง แต่บางท่านก็อนุญาตให้ใช้ได้ แต่ที่เห็นเป็นรูปธรรมคือการช่วยกันดูแลสิ่งที่จะขาดหายไปให้เกิดขึ้น นอกจากการใช้พื้นที่ให้เกิดกิจกรรมทางวัฒนธรรมแล้ว ยังเป็นการใช้ในด้านสุขภาพ เช่น การออกกำลังกาย เป็นต้น

๕. ด้านศึกษาวิจัย มีการศึกษาวิจัยในรอบด้าน ทั้งการบริหารจัดการ การอนุรักษ์และพัฒนา ศักยภาพชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชน เช่น การศึกษาวิจัย เรื่อง ศักยภาพการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเมืองมรดกโลกของประเทศไทย กรณีศึกษา : อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชรและอุทยาน ประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน โดย จิราณัฐ โสภะ และคณะ ฉะเพื่อศึกษาเรียนรู้ กระบวนการดำเนินงานการประสานงานจึงมีความสำคัญที่จะทำให้การฟื้นฟูมรดกโลกได้อย่างรวดเร็วและทันต่อเหตุการณ์ หรือการศึกษาวิจัย เรื่อง การพัฒนาองค์ความรู้เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้การอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณคดีจังหวัดกำแพงเพชร เพื่อเรียนรู้การผนึกกำลังกันช่วยปกป้องและพัฒนามรดกโลกจังหวัดกำแพงเพชร

๖. ด้านการจัดการแหล่งทุน อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร ได้ทำโครงการงบประมาณจากรัฐบาลส่วนกลาง ส่วนจังหวัดกำแพงเพชร และองค์การบริหารส่วนจังหวัดกำแพงเพชร อีกทั้งยังได้ระดมทุนจากภาคเอกชนในการนำเงินมาพัฒนาแหล่งมรดกโลก จังหวัดกำแพงเพชร เช่น บริษัท ปตท.สำรวจและผลิตปิโตรเลียม จำกัด (มหาชน) หรือ ปตท.สผ. ได้บริจาคเงินจำนวนมากเพื่อการพัฒนาแหล่งมรดกโลก จังหวัดกำแพงเพชร

๗. ด้านการให้ความรู้ มีการจัดอบรมสัมมนาในเรื่ององค์ความรู้มรดกโลก ตลอดเวลา การฝึกอบรมอาสาสมัครมรดกโลก การจัดโครงการเสวนาวิชาการเรื่อง "๒๕ ปี มรดกโลกกำแพงเพชร ณ ห้องประชุมอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร หรือการจัดประชุมสัมมนา ถวายความรู้แก่พระสงฆ์ในการอนุรักษ์มรดกโลก

๘. ด้านการตลาด มีการประชาสัมพันธ์เชิงรุก การสร้างอัตลักษณ์และเอกลักษณ์ให้ติดตลาดการท่องเที่ยว หรือ มีการโครงการจัดทำแผนแม่บทบูรณาการ การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษ เพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร เป็นการดำเนินการศึกษาเพื่อจัดทำแผนแม่บทและแผนปฏิบัติการการอนุรักษ์และพัฒนาอย่างยั่งยืนสำหรับอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร ให้สอดคล้องกับข้อผูกพันของอนุสัญญาคุ้มครองมรดกโลก

การเสริมสร้างรูปแบบที่จะนำมาใช้ในการสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมเชิงพุทธนั้น ได้พบว่า

๑. การจัดการด้านจุดมุ่งหมาย จะทำให้สามารถเสริมสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมคุณค่าทางวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดีเพราะว่าการกำหนดความมุ่งหมายให้ชัดเจนและทำให้เกิดความครอบคลุมทางด้านเนื้อหาทางด้านวัตถุประสงค์และทางด้านแผนงานจะทำให้การจัดการด้านจุดมุ่งหมายของการบริหารจัดการมรดกโลกเพื่อเสริมสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมเชิงพุทธมีความเด่นชัดมากยิ่งขึ้น เช่น การเสริมสร้างกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งมีจุดมุ่งหมายในการอนุรักษ์ทรัพยากรทางวัฒนธรรม และฟื้นฟูกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาที่ขาดหายไป

๒. การจัดการด้านกระบวนการดำเนินงาน/ประสานงาน ประเด็นที่สองก็คือการจัดการด้านกระบวนการดำเนินงานการประสานงานอันนี้เป็นเรื่องที่สำคัญมาก เพราะเป็นเกี่ยวกับการนำเอาภาคีเครือข่ายของการอนุรักษ์การเสริมสร้างคุณค่าของการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณสถานและก็ช่วยกันดูแลสิ่งที่ขาดหายไปให้เกิดขึ้น ฉะนั้นกระบวนการดำเนินงานการประสานงานจึงมีความสำคัญที่จะทำให้การฟื้นฟูมรดกโลกสู่มรดกธรรมได้อย่างรวดเร็วและทันต่อเหตุการณ์

๓. การค้นหาคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธที่หายไป เป็นการเสริมสร้างรูปแบบที่ต้องใช้ความรอบคอบอย่างมาก เนื่องจากเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์เฉพาะตน และหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา การค้นหาคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธที่ขาดหายไปจากมรดกโลกเรื่องนี้เป็นรูปแบบที่จะต้องผนึกกำลังกันอย่างมากมายโดยเฉพาะผู้ที่อยู่รอบๆบริเวณอุทยานประวัติศาสตร์ก็ดี หรือว่าการเชิญผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อมาช่วยแสดงความคิดเห็น ให้เห็นว่ามรดกโลกนั้นมีอะไรบ้างที่ขาดหายไป คุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธนั้นมีอะไรบ้างที่หายไป การค้นหานี้จึงเป็นรูปแบบที่สำคัญที่จะทำให้มรดกโลกกลับมาสู่มรดกธรรมใหม่อีกครั้งหนึ่ง

๔. การจัดการมรดกโลก กับเสริมคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ คือการจัดการมรดกโลกกับการเสริมคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธนั้น เป็นเรื่อง que ทุกคนจะต้องเข้ามามีบทบาทสำคัญมาก ฉะนั้นการจัดการมรดกโลกนั้นก็ยังมีเรื่องของข้อกฎหมายกฎระเบียบต่างๆที่อุทยานประวัติศาสตร์ต้องคำนึงถึงแต่ว่าในขณะที่เดียวกัน ภาคีเครือข่ายที่จะเข้ามาช่วยจัดการมรดกโลกนั้นก็จำเป็นที่จะต้องเข้ามามีบทบาทเพื่อให้ทันต่อการที่จะถูกบุกรุกทำลายหรือเสื่อมถอยไปของวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ ที่ต่อไปก็จะเห็นแต่คนมาออกกำลังภายในอุทยานประวัติศาสตร์ แต่บัดนี้เป็นต้นไปจะได้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลง ซึ่งจะได้เห็นบรรยากาศของความเป็นพระพุทธศาสนา ซึ่งในมรดกโลกนั้นถือว่ามรดกเป็นจำนวนมาก ฉะนั้นเมื่อเสริมคุณค่าวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ เท่ากับเข้ามาทำให้การบริหารจัดการเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

๕. การจัดการด้านการประเมินผล รูปแบบสุดท้ายที่นำเข้ามาอยู่ในวงสนทนาภาคีเครือข่ายนั้นก็คือการจัดการด้านการประเมินผล เพราะว่าเป็นจะเป็นข้อมูลที่สำคัญในการที่จะทำให้ข้อมูลนั้นมีความนิ่งเป็นจริงแล้วก็สามารถกระจายออกไปสู่สาธารณชนได้ ซึ่งการรับรู้การรับทราบของประชาคมเครือข่ายนั้นจะทำให้ความมั่นคงถาวรในการที่จะรักษาคุณค่าทางวัฒนธรรมประเพณีเชิงพุทธได้เป็นอย่างดี และยังสามารถนำข้อมูลมากลับย้อนมาปรับปรุงแก้ไข ส่งต่อคุณค่าวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธไปชั่วลูกชั่วหลาน

๕.๑.๓ การวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับการส่งเสริมคุณค่า และวัฒนธรรมเชิงพุทธ

จากการศึกษาวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับการส่งเสริมคุณค่า และวัฒนธรรมเชิงพุทธ ในจังหวัดกำแพงเพชรนั้น จะมีกิจกรรมแยกเป็นสองแห่ง สามารถบอกรายละเอียดได้ดังนี้

๑. แห่งที่หนึ่ง อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร

๑) กิจกรรมทุกวันธรรม์สวันะ จะมีกระบวนการดำเนินการดังนี้

- (๑) ทำวัตรสวดมนต์แปล
- (๒) ฟังพระธรรมเทศนา
- (๓) ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน
- (๔) เวียนเทียนรอบพระวิหาร ๔ อิริยาบถ

จัดกิจกรรมที่ศาลาเอนกประสงค์ และองค์พระ วัดพระสี่อิริยาบถ มีผู้เข้าร่วมกิจกรรมช่วงในพรรษา เฉลี่ย ๑๕๐ คน ช่วงนอกพรรษา เฉลี่ย ๕๐ คน กิจกรรมทั้งหมด นำโดย พระมหาบุญเลิศ มหาวีโร ป.ธ.๗ วัดพระบรมธาตุ

๒) กิจกรรมทอดผ้าป่าแก้วในเทศกาลสำคัญของจังหวัดกำแพงเพชร จัดในเทศกาลวันสารทไทยและของดีเมืองกำแพงเพชร ตรงกับวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ จะมีกระบวนการดำเนินการดังนี้

- (๑) การประชุมวางแผนการจัดกิจกรรม ของผู้ที่เกี่ยวข้อง
- (๒) อาราธนาพระสงฆ์ทุกๆอำเภอ เฉลี่ยตามขนาดของอำเภอ
- (๓) การจัดสถานที่เป็นแถวรอบอุโบสถวัดพระแก้ว
- (๔) เจ้าภาพพุ่มผ้าป่า นำผ้าป่ามาถึงบริเวณพิธี และจับสลากเพื่อนำไปตั้ง

ณ หมายเลขที่จับได้

- (๕) ถึงเวลา พระสงฆ์จำนวนที่นิมนต์มา จับสลากหมายเลขกองผ้าป่า
- (๖) ทำพิธีทอดผ้าป่าแก้วประเพณี
- (๗) เจ้าคณะจังหวัดกล่าวธรรมกถา อนุโมทนา เป็นเสร็จพิธี

กิจกรรมทำ ณ รอบอุโบสถวัดพระแก้ว

๓) กิจกรรมเวียนเทียนวันขึ้น ๑๕ ค่ำ ทุกเดือน และจัดเวียนเทียนพิเศษสำหรับนักท่องเที่ยว มีกระบวนการดำเนินการดังนี้

(๑) เริ่มกิจกรรมเวลา ๑๘.๐๐ น. หรือเวลาสะดวกแก่ผู้มาเวียนเทียน ณ วัดพระสี่อิริยาบถ

(๒) พิธีจุดโคมประทีป นำโดยพระราชวชิรเมธี รองเจ้าคณะจังหวัดกำแพงเพชร เจ้าอาวาสวัดพระบรมธาตุ พระอารามหลวง

(๓) กล่าวประวัติวัดพระสี่อิริยาบถ/ประวัติการเวียนเทียน/บุญพิเศษการเวียนเทียน

- (๔) เวียนเทียน ๓ รอบ
- (๕) แผ่เมตตา/อุทิศพระราชกุศล/กราบพระ เป็นเสร็จพิธี

๒. แห่งที่สอง เมืองโบราณนครชุม

๑) กิจกรรมธรรมจักรชั้นเดีย มีกระบวนการดำเนินการดังนี้

- (๑) พิธีสมათานศีล ๕ แปล
- (๒) พิธีบูชาโคมประทีปเป็นพุทธานุชา
- (๓) สวดพระธรรมจักกัปปวัตตนสูตร
- (๔) เจริญจิตภาวนา ประมาณยี่สิบนาที
- (๕) แผ่เมตตา กราบลาพระรัตนตรัย

การดำเนินกิจกรรม ทุกวันอาทิตย์ สถานที่ ณ ลานธรรมจักร วัดพระบรมธาตุ พระอารามหลวง เวลา ๑๘.๐๐ น. เป็นต้นไป

๒) กิจกรรมเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดก ประจำปี ประเพณีวันสารท จัด รักษาประเพณีโบราณ ฟังเทศน์มหาชาติหนึ่งวันกับหนึ่งคืน มีกระบวนการดำเนินการดังนี้

- (๑) การจัดเตรียมสถานที่นั้นจะตรงกับวันขึ้น ๑๓ ค่ำเดือน ๑๐
- (๒) การจัดเครื่องบูชานั้นก็เน้นที่ ๓ อย่างเป็นหลักคือ ดอกบัว เทียนและธูป
- (๓) ส่วนการทำให้เป็นปาหิมพานต์นั้นส่วนใหญ่ก็จะใช้ต้นกล้วยไข่เป็นหลัก และต้นอ้อยพร้อมด้วยไม้ประดับนานาพันธุ์อันนี้ก็จะเป็นส่วนที่จะทำให้ตลาดนั้นมองออกมาเป็นปาหิมพานต์
- (๔) ความเชื่ออย่างหนึ่งที่จะต้องมีการจัดเตรียมก็คือการเตรียมผงน้ำมัน คาถาพันซึ่งก็จะมีอุปกรณ์ก็คือกระบะใบบัว
- (๕) พิธีเทศน์คาถาพันนั้นจะตรงกับวันแรม ๑๔ ค่ำเดือน ๑๐
- (๖) วันสารทแรม ๑๕ ค่ำเดือน ๑๐ เป็นวันเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดก ๑ วันกับ ๑ คืนก็จะเริ่มเทศน์กัณฑ์ที่ ๑ กัณฑ์ทศพรเวลา ๐๘.๐๐ น. เทศน์ทั้งหมดก็จบวันรุ่งขึ้นเวลา ๐๖.๐๐ น.

(๗) การจัดชั้นกัณฑ์เทศน์บูชาธรรมนั้นก็จะมีการรับเจ้าภาพรับชั้นกัณฑ์ เทศน์กัณฑ์หนึ่ง

๓) เทศน์มหาชาติ “เวสสันดรชาดก” เฉลิมพระเกียรติถวายเป็นพระราชกุศล ทุกวันอาทิตย์ช่วงเช้าพรรษา ถ่ายทอดสดทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัด กำแพงเพชร F.M.97.75 MHz มีกระบวนการดำเนินการดังนี้

(๑) หน่วยวิทยบริการฯ ณ วัดพระบรมธาตุ จังหวัดกำแพงเพชร ซึ่งรับเป็น เจ้าภาพในการจัด ร่วมกับ กรรมการวัดพระบรมธาตุ และผู้อำนวยการพร้อมทั้งฝ่ายเทคนิคของสถานี วิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยจังหวัดกำแพงเพชรได้ประชุมร่วมกันเพื่อวางแผนงานในการจัด เทศน์มหาชาติเฉลิมพระเกียรติ

(๒) อาราธนาบริษัทวิทยุสงฆ์ที่มีความรู้ความสามารถในการเทศน์มหาชาติ ทำนองหลวงของแต่ละกันเพื่อเผยแพร่ความรู้ทางด้านเนื้อหาสาระและทางด้านทำนองหลวงให้พระ ทั้งหลายพร้อมด้วยญาติโยมได้ซึมซับในการเทศน์มหาชาติ พร้อมด้วยดนตรีไทยประโคมรับเทศน์

(๓) กำหนดตารางการเทศน์ประจำวันอาทิตย์ และได้เตรียมการที่จะเชิญ หาสถานศึกษาที่ดีหน่วยงานราชการที่ดีเพื่อรับเป็นเจ้าภาพชั้นกัณฑ์เทศน์แต่ละอาทิตย์

(๔) จากนั้นก็ดำเนินการเทศน์ประจำวันอาทิตย์ในระหว่างเช้าพรรษาจนจบ ๑๓ อาทิตย์ด้วยกันก็สิทธิ์สิ้นสุดโครงการ

๔) การบวชถือศีลจารินีประจำปี ๆ ละ ๒ ครั้ง มีกระบวนการดำเนินการดังนี้

(๑) กำหนดการก็จะมี ๒ ครั้งด้วยกันคือกำหนดวันแม่แห่งชาติก็เริ่มวันที่ ๑๑ สิงหาคมของทุกปีบวชถือศีล ๔ วัน ๓ คืน ส่วนวันพ่อนั้นก็เช่นเดียวกันกำหนดบวชวันที่ ๓ ธันวาคมไปจบเอาวันที่ ๗ ธันวาคมก็ ๓ คืน ๔ วันเช่นกัน

(๒) ประชุมคณะผู้จัดกิจกรรม ประกอบด้วย กรรมการวัดพระบรมธาตุ วัฒนธรรมจังหวัดกำแพงเพชร หน่วยวิทยบริการฯ ณ วัดพระบรมธาตุ จังหวัดกำแพงเพชร

(๓) การบวชถือศีลนั้นก็มีการกำหนดให้พ่อค้าแม่ค้าเข้ามาถือศีล ๘

(๔) กำหนดการปฏิบัตินั้นก็จะเป็นที่ท้าวตรสวตมนต์และปฏิบัติธรรมจะไม่มุ่งเน้นในการบรรยายธรรมหรือว่านิมนต์พระมาแสดงธรรมพระอาจารย์มุ่งให้ญาติโยมได้ถือศีลปฏิบัติธรรมจะเป็นได้ว่า ในมรดกโลกนั้น ได้มีมรดกธรรมที่สำคัญเกิดขึ้นมากมาย เป็นการฟื้นฟูในมรดกธรรมที่หายไป ก็เป็นการอนุรักษ์ พัฒนาและสืบต่อมรดกธรรมที่ยังมีอยู่ในมรดกโลกจังหวัดกำแพงเพชร

๕.๒ อภิปรายผล

๕.๒.๑ การศึกษาการจัดการมรดกโลกกับการส่งเสริมคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ

จากการศึกษาการจัดการมรดกโลกกับการส่งเสริมคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธนั้น จะเห็นว่า การจัดการมรดกโลก จะขนานไปกับการส่งเสริมคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ สาเหตุอาจจะเป็นเพราะผู้บริหารอุทยานประวัติศาสตร์บางคนบางยุคยึดถือกฎหมายมากเกินไป ทำให้ไม่มองถึงต้นทุนทางวัฒนธรรมของมรดกโลก

การมีความคิดเชิงอนุรักษ์ในอุทยานประวัติศาสตร์ เช่น การอนุรักษ์ที่ดีที่สุดในโบราณสถานคือการยืนมองให้ห่างไกลจากโบราณสถานอย่างชื่นชม ความหมายนี้คือ การที่บุคคลไม่ควรเข้าไปแตะไปยุ่งเกี่ยวกับโบราณสถานนั้นๆ ทำให้แนวคิดการมีส่วนร่วมในการจัดการมรดกโลกของชุมชนห่างหายไป หรือการมองว่า ประชาชนที่เข้าไปในเขตมรดกโลก เป็นการบุกรุกมรดกโลก ซึ่งในอดีตมีบุคคลภายนอกแอบเข้าไปในมรดกโลกขุดทำลายโบราณสถานเพื่อหาของเก่า ของมีค่า หรือพระเครื่องพระบูชา จึงเป็นบ่อเกิดแห่งการมองในแง่ลบว่าบุกรุกทำลายมรดกโลก จากการศึกษาครั้งพบว่า บางครั้งโครงการต่างๆของอุทยานประวัติศาสตร์ที่ทำการบูรณปฏิสังขรณ์ก็กระทบกระเทือนต่อมรดกโลกเช่นกัน ก่อให้เกิดความไม่พอใจหรือแค้นใจต่อชุมชนรอบมรดกโลกเช่นกัน

การแต่งตั้งคณะกรรมการมรดกโลก จังหวัดกำแพงเพชร ซึ่งถูกกำหนดโครงสร้างกรรมการไว้อย่างชัดเจนก็จริง แต่การบริหารจัดการยังเป็นนามธรรมอยู่ ไม่สามารถเข้าไปร่วมบริหารจัดการให้เป็นรูปธรรมกับอุทยานประวัติศาสตร์ได้ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะกรรมการแต่ละท่านมาจากหน่วยงานที่หลากหลาย หรือเพราะกฎหมายยังไม่ได้ให้อำนาจในการบริหารจัดการมากพอ เช่น ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการดำเนินงานตามอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกโลก ทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติ พ.ศ. ๒๕๕๙ ข้อ ๙ กำหนดเพียงการเสนอแนะนโยบาย กำหนดวางแผนงานมาตรการกลไกคุ้มครองป้องกัน ประสานงานกับหน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้อง การบริหารจัดการเพื่อการส่งเสริมคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธจึงยังเป็นแนวคิดที่คู่ขนานไป ซึ่งองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และ

วัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือ UNESCO เกี่ยวกับการบริหารจัดการแหล่งมรดกโลกตามหลักของ UNESCO ซึ่งแบ่งออกเป็น ๘ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านการจัดพื้นที่ ๒) ด้านการจัดการทรัพยากร ๓) ด้านการปกป้องรักษา ๔) ด้านการใช้ ๕) ด้านศึกษาวิจัย ๖) ด้านการจัดการแหล่งทุน ๗) ด้านการให้ความรู้ ๘) ด้านการตลาด **ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะว่า** แนวทางการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของไทยให้สอดคล้องและเป็นมาตรฐานเดียวกันกับแนวทางการดำเนินงานอนุรักษ์และพัฒนา มรดกทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศ จะเห็นว่า มรดกทางวัฒนธรรม ๓ แห่ง คือ อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร ของประเทศไทยได้รับการยอมรับและจัดเข้าบัญชีเป็น “มรดกโลก” กรมศิลปากร จึงได้นำแนวทางการจัดการแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมในบัญชีมรดกโลก มาเป็นแนวทางสำคัญในการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของชาติอีกแนวทางหนึ่ง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **นางภัทรานิษฐ์ ศุภกิจโกศล และคณะ** ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการแหล่งมรดกโลก กรณีอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา และอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร” ผลการวิจัยพบว่า ในภาพรวมของทั้ง ๓ จังหวัด ประชาชนผู้ตอบแบบสอบถามมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการแหล่งมรดกโลกอยู่ในระดับน้อยในทุกด้าน โดยประชาชนมีส่วนร่วมมากที่สุดในด้านการจัดการพื้นที่ รองลงคือด้านการจัดการทรัพยากรและด้านการปกป้องการใช้ ด้านการตลาด ด้านการให้ความรู้ ด้านการศึกษาวิจัย และด้านการเงิน ตามลำดับ ในการสร้างรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนมี ๓ ขั้นตอนดังนี้ ขั้นที่ ๑ ขั้นการสร้างพื้นฐานความรู้ ขั้นที่ ๒ ขั้นการนำไปสู่การปฏิบัติ ขั้นที่ ๓ ขั้นการปลูกจิตสำนึกเพื่อให้เกิดความรักและหวงแหน การแสวงหาแนวทางการพัฒนาศักยภาพการมีส่วนร่วมของประชาชนให้เพิ่มขึ้นสามารถทำได้โดย การนำเครื่องมือการจัดการความรู้ (Knowledge Management : KM) มาใช้การสร้างเครือข่ายระหว่างชุมชน เพื่อให้เกิดชุมชนปฏิบัติ การเสริมสร้างให้ประชาชนเป็นเจ้าบ้านที่ดีต้องนักท่องเที่ยว ควรให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นหรือให้คำปรึกษา และสนับสนุนให้มีการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นแหล่งท่องเที่ยว ส่วนภาครัฐต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชน ภาคเอกชน และทุกภาคส่วนเข้ามาเป็นตัวแทนในรูปคณะกรรมการ เข้ามามีส่วนร่วมอย่างจริงจัง ภายใต้การบริหารจัดการ เพื่อเกิดการบูรณาการร่วมกัน ในพื้นที่แหล่งมรดกโลก และสร้างเครือข่ายความร่วมมือของประชาชนในทุกเพศทุกวัยที่มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยใช้หลักการบูรณาการที่ชื่อว่า “บวร” ซึ่งได้แก่ บ้าน วัด และโรงเรียน^๑

๕.๒.๒ การวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับการส่งเสริมคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ

จากการศึกษาวิจัย พบว่า การจัดการมรดกโลกกับการส่งเสริมคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ นั้น แก่นนำที่สำคัญคือ พระสงฆ์ เพราะเป็นศาสนทายาท ผู้เผยแผ่พระธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา การจะจัดการมรดกโลกกับการส่งเสริมคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธสำเร็จ จะต้องอาศัยพระสงฆ์เป็นผู้นำ ทำกิจกรรมอันเนื่องด้วยพระพุทธศาสนา ทั้งนี้เป็นเพราะพระสงฆ์มีต้นทุนทาง

^๑ นางภัทรานิษฐ์ ศุภกิจโกศล และคณะ “การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการแหล่งมรดกโลก กรณีอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา และอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร”, (มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๕๔).

สังคมคือ เป็นผู้ทรงศีล ประชาชนนับเคารพนับถือ มีความศรัทธาเป็นที่ตั้งอยู่ก่อนแล้ว องค์การศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือ UNESCO เกี่ยวกับการบริหารจัดการแหล่งมรดก โลกตามหลักของ UNESCO ซึ่งแบ่งออกเป็น ๘ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านการจัดพื้นที่ ๒) ด้านการจัดการ ทรัพยากร ๓) ด้านการปกป้องรักษา ๔) ด้านการใช้ ๕) ด้านศึกษาวิจัย ๖) ด้านการจัดการแหล่งทุน ๗) ด้านการให้ความรู้ ๘) ด้านการตลาด มีรูปแบบดังนี้

๑. ด้านการจัดการพื้นที่ ได้มีการจัดการพื้นที่มรดกโลก จังหวัดกำแพงเพชรอย่างเป็นระบบ ทั้งที่ผู้รับผิดชอบโดยตรงคืออุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร และสำนักงานกรมศิลปากร ที่ ๔ สุโขทัย ได้จัดทำงบประมาณเพื่อบริหารจัดการพื้นที่ที่จะทำให้สามารถเสริมสร้างคุณค่าทาง วัฒนธรรม คุณค่าทางวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดี แต่ต้องไม่เอาการบริหารแบบยัดยัดมากมาย ระเบียบ มากเกินไป และผู้รับผิดชอบโดยอ้อม คือ ประชาชนที่อยู่รอบมรดกโลก จังหวัดกำแพงเพชร พร้อมทั้ง ภาศิเครือข่ายที่จะได้เข้ามาช่วยการจัดการพื้นที่มรดกโลก **ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะว่า** อุทยาน ประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชกาลย์-กำแพงเพชร มีความแตกต่างกันในด้านพื้นที่ตั้งทำให้พบปัญหาใน ด้านการจัดการพื้นที่ที่แตกต่างกัน เนื่องจากอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชกาลย์-กำแพงเพชร มี พื้นที่ตั้งแยกไปจากชุมชน แต่ก็ยังคงประสบปัญหาด้านพื้นที่ทับซ้อนกับที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำกินของ ชาวบ้าน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **นิพล เชื้อเมืองพาน** ได้วิจัยเรื่อง “แนวทางการจัดการแหล่ง ท่องเที่ยวตามหลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กรณีศึกษา : วนอุทยานภูชี้ฟ้า จังหวัดเชียงราย” ผลการวิจัยพบว่า แนวทางการจัดการแหล่งท่องเที่ยวภูชี้ฟ้า คือ ในระดับนโยบายควรมีรูปแบบการ บริหารโดยกระจายอำนาจไปในระดับท้องถิ่นและเน้นให้ท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ พื้นที่ภายใต้หลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศควรเน้นความเข้าใจในสภาพการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ด้านคนใน ท้องถิ่นควรเน้นทั้งการให้บริการและการทำความเข้าใจการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และควรมีส่วนร่วมใน การจัดการพื้นที่ รวมทั้งการได้รับประโยชน์อย่างเหมาะสม ในขณะที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรเป็น ผู้ให้ความช่วยเหลือชี้แนะแก่กลุ่มผู้ประกอบการเน้นการในรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งในทาง ปฏิบัติทุกกลุ่มสามารถนำแนวทางทั้งหมดมาร่วมกันปฏิบัติโดยให้เกิดความสอดคล้องกันอันจะนำไปสู่ ผลสำเร็จของการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน^๒

๒. ด้านการจัดการทรัพยากร มีสองประเด็นหลัก คือ ๑) ทรัพยากรที่จับต้องได้ เช่น โบราณสถาน สิ่งปลูกสร้างทั้งใหม่และเก่า ๒) ทรัพยากรที่จับต้องไม่ได้ เช่น ทรัพยากรทางวัฒนธรรม ที่เกิดจาก โบราณสถานบ้าง กิจกรรมในมรดกโลกบ้าง หรือวัฒนธรรม ประเพณี การทำกิจกรรมที่ เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา การบริหารจัดการทรัพยากรทั้งสองอย่างมาบูรณาการก่อให้เกิด ประโยชน์มากมาย **ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะว่า** แนวคิด และวิธีปฏิบัติในการจัดการทรัพยากรทาง โบราณคดีในประเทศไทยดังกล่าวจะดูเหมือนว่าเป็นแบบแผนการจัดการที่ยังให้ความสำคัญต่อการ อนุรักษ์สงวนทรัพยากรเอาไว้มิให้เสียหายหรือสูญหายไป แต่ก็มีมีการประยุกต์ใช้ประโยชน์ของ โบราณสถานและแหล่งโบราณคดีในการพัฒนาด้านเศรษฐกิจผ่านอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวมากขึ้น

^๒ นิพล เชื้อเมืองพาน, “แนวทางการจัดการแหล่งท่องเที่ยวตามหลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กรณีศึกษา : วนอุทยานภูชี้ฟ้า จังหวัดเชียงราย”, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยมหิดล: กรุงเทพมหานคร, ๒๕๕๒).

ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงแบบแผนในการจัดการอย่างรวดเร็ว แต่แท้จริงแล้วส่วนที่ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงเลยในระยะหลายสิบปีที่ผ่านมา ก็ยังเป็นการจัดการแบบรวมศูนย์โดยหน่วยราชการ ส่วนกลางที่มีอำนาจตามกฎหมายที่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของหน่วยงานอื่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ที่โบราณสถานหรือแหล่งโบราณคดีนั้นตั้งอยู่มากนัก ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **สายันต์ ไพเราะญจิตร** ได้กล่าวถึงทรัพยากรวัฒนธรรมว่า หมายถึง ส่วนประกอบของระบบวัฒนธรรมทั้งหมดในสังคมมนุษย์ทั้งที่เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุที่จับต้องมองเห็นได้ และที่เป็นความหมาย ความรู้ ภูมิปัญญา ความเชื่อ กฎระเบียบแบบแผนการปฏิบัติ จินตนาภาพ และความรู้สึกนึกคิด ที่ไม่สามารถจับต้องมองเห็นหรือสัมผัสได้ ซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถจัดการให้เกิดประโยชน์แก่การดำรงชีวิตของมนุษย์ในแต่ละชุมชน แต่ละสังคม แต่ละยุคสมัยได้ และทรัพยากรวัฒนธรรมในสังคมปัจจุบันประกอบด้วยสิ่งที่เปราะบางสืบทอดมาจากอดีต และสิ่งที่ยังมีการสร้างสรรค์ดัดแปลงขึ้นมาใหม่ เพื่อใช้สอยให้สมประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ของสังคมและชุมชน^๓

๓. ด้านการปกป้องรักษา มีการนำเอากฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับมาใช้ในการปกป้องรักษา และจัดตั้งภาคีเครือข่ายในการเฝ้าระวังในการเข้ามาบกรุก หรือทำลาย มรดกโลก คือ การจัดการด้านกระบวนการดำเนินงานการประสานงานอันนี้เป็นเรื่องที่สำคัญมากเพราะเป็นเกี่ยวกับการนำเอาภาคีเครือข่ายของการอนุรักษ์ การเสริมสร้างคุณค่าของการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณสถาน **ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะว่า** การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม ได้แก่ การทำอนุสัญญาว่าด้วยการปกป้องและให้ความปลอดภัยแก่มรดกทางวัฒนธรรมจากภัยสงคราม และอนุสัญญาว่าด้วยการปกป้องมรดกทางธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรมของโลก หรือที่รู้จักกันดีในชื่อ “อนุสัญญามรดกโลก” จึงทำให้การปกป้องรักษา อนุรักษ์และสงวนมรดกโลกมีกระบวนการที่เข้มแข็ง และเป็นระบบ ระเบียบ ข้อบังคับมาใช้ในการปกป้องรักษา ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์** ได้วิจัยเรื่อง “ปัญหาการอนุรักษ์โบราณสถานและวัดในเชียงใหม่” ผลการวิจัยพบว่า ประเด็นปัญหาด้านแนวทางการอนุรักษ์และการสงวนรักษาซึ่งประชาชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีความคิดเห็นที่หลากหลาย บางส่วนเสนอให้สงวนรักษาไว้ตามเดิมและอาจใช้เทคนิคสมัยใหม่มาช่วย ด้านประเพณีปฏิบัติต้องการให้ซ่อมแซมให้ติดดั้งเดิมปัญหาที่พบคือความขัดแย้งระหว่างการพัฒนาและการอนุรักษ์ การพัฒนาที่เกิดขึ้นได้ส่งผลกระทบต่อโบราณสถาน เช่น การสร้างอาคาร สถานประกอบการ ถนน ที่รูกล้ำเขตโบราณสถาน นอกจากนี้ขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบูรณะโบราณสถาน การตีความโบราณสถานที่แตกต่างกันเป็นการทำลายโบราณสถาน ด้านทักษะเกี่ยวกับการอนุรักษ์และบูรณปฏิสังขรณ์นั้นนักวิชาการและกรมศิลปากรจะให้ความสำคัญกับการซ่อมแซมโบราณสถานด้วย

^๓ สายันต์ ไพเราะญจิตร, กระบวนการโบราณคดีชุมชน การวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม เพื่อเสริมสร้างความสามารถของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในจังหวัดน่าน, รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์, (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์: ภาควิชาการพัฒนชุมชน, ๒๕๔๘).

วิธีการอนุรักษ์โดยการรักษาข้อมูลหลักฐานไว้ให้คงสภาพเดิมมากที่สุด แต่ประชาชนและวัดยังยึดติดกับขนบธรรมเนียมประเพณีเพราะเป็นเรื่องของผลบุญ^๔

๔. ด้านการใช้ จะมีปัญหาทางด้านบุคลากร เช่น หัวหน้าอุทยานประวัติศาสตร์บางท่านห้ามใช้อุทยานประวัติศาสตร์ทำกิจกรรมต่าง แต่บางท่านก็อนุญาตให้ใช้ได้ แต่ที่เห็นเป็นรูปธรรมคือการช่วยกันดูแลสิ่งที่ขาดหายไปให้เกิดขึ้น นอกจากการใช้พื้นที่ให้เกิดกิจกรรมทางวัฒนธรรมแล้ว ยังเป็นการใช้ในด้านสุขภาพ เช่น การออกกำลังกาย เป็นต้น **ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะว่า** การใช้พื้นที่ในอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร จะอนุญาตเฉพาะมีกิจกรรมที่จำเป็น เพื่อเป็นการอนุรักษ์ ปกป้องรักษาพื้นที่ให้คงสภาพเดิมไว้นาน ซึ่งประชาชนคนรอบอุทยานจะต้องพัฒนาบุคลากร ทีมงาน ให้มาปฏิบัติหน้าที่ในการให้ความรู้ในพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ให้มาก จึงจะช่วยส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่ยิ่งไป ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ วศิน ปัญญาธรรมากุล ได้วิจัยเรื่อง “การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมในพื้นที่ระยองวัฒนธรรม (กำแพงเพชร สุโขทัย พิษณุโลก เพชรบูรณ์)” ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนมีศักยภาพด้านการจัดการท่องเที่ยวในด้านต่างๆ ทั้งด้านทรัพยากรและด้านประชาคมในชุมชน โดยเน้นการพัฒนาเพื่อการค้นหาทีมงาน เพื่อทำหน้าที่ในการกำหนดนโยบายเรียนรู้ และการประเมินศักยภาพด้านการท่องเที่ยวของหมู่บ้านตลอดจนพัฒนาและวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของทีมงานกับปัจจัยที่เกี่ยวข้องด้านการท่องเที่ยวร่วมกัน โดยมีเป้าหมายที่สำคัญคือการพัฒนาบ้านนาต้นจั่นเป็นหมู่บ้านอุตสาหกรรมท่องเที่ยวตัวอย่าง โดยมี ๕ กลยุทธ์ และ ๑๙ โครงการ โดยโครงการวิจัยได้ดำเนินการตามโครงการต่าง ๆ เป็นโครงการต้นแบบจำนวน ๕ โครงการ^๕

๕. ด้านศึกษาวิจัย มีการศึกษาวิจัยในรอบด้าน ทั้งการบริหารจัดการ การอนุรักษ์และพัฒนา ศักยภาพชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชน เช่น การศึกษาวิจัย เรื่อง ศักยภาพการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเมืองมรดกโลกของประเทศไทย กรณีศึกษา : อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชรและอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน เพื่อศึกษาเรียนรู้กระบวนการดำเนินงานการประสานงานจึงมีความสำคัญที่จะทำให้การฟื้นฟูมรดกโลกได้อย่างรวดเร็วและทันต่อเหตุการณ์ หรือการศึกษาวิจัย เรื่องการพัฒนาคณะความรู้เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้การอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณคดีจังหวัดกำแพงเพชร เพื่อเรียนรู้การผนึกกำลังกันช่วยปกป้องและพัฒนามรดกโลกจังหวัดกำแพงเพชร **ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะว่า** วัตถุประสงค์ของโครงการอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร คือ การป้องกันมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติ มิให้สูญหายหรือเสื่อมคุณค่า พัฒนาบริเวณโบราณสถานและธรรมชาติโดยรอบให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์ เพื่อเป็นแหล่งทางการศึกษาและการท่องเที่ยวเป็นการเพิ่มพูนรายได้ของท้องถิ่น และพัฒนาจิตใจของประชาชนให้เห็นคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม ภาควิชาในประวัติศาสตร์

^๔ สุรัสวดี สุขสวัสดิ์, “ปัญหาการอนุรักษ์โบราณสถานและวัดในเชียงใหม่”, รายงานการศึกษาเรื่องปัญหาการอนุรักษ์โบราณสถานและวัดใน เชียงใหม่, (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๙).

^๕ วศิน ปัญญาธรรมากุล, “การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมในพื้นที่ระยองวัฒนธรรม (กำแพงเพชร สุโขทัย พิษณุโลก เพชรบูรณ์)”, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยนเรศวร: พิษณุโลก, ๒๕๕๐).

ของชาติ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระราชวรเมธี, ผศ.ดร. และคณะ**^๖ ได้ทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนาองค์ความรู้เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้และอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีจังหวัดกำแพงเพชร การวิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา รวบรวมองค์ความรู้ และสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์และแหล่งโบราณคดีในจังหวัดกำแพงเพชร โดยยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และเพื่อสร้างกระบวนการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีในจังหวัดกำแพงเพชร โดยยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และภาคีเครือข่ายในชุมชน ด้วยกระบวนการ “๓ E-Model” จากการศึกษาพบว่า กระบวนการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์และแหล่งโบราณคดีใน จังหวัดกำแพงเพชร โดยยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น มีกระบวนการเริ่มต้นจากวิธีการรวบรวมองค์ความรู้ การดำเนินงานลงพื้นที่ การศึกษาแหล่งโบราณคดี การดำเนินงานลงพื้นที่สัมภาษณ์ ศึกษาชุมชนตามแหล่งโบราณคดี การรวบรวมและสรุปองค์ความรู้ และการตรวจสอบองค์ความรู้ ทำให้ได้องค์ความรู้ว่า แหล่งโบราณคดีใน จังหวัดกำแพงเพชรกระจายอยู่ตามพื้นที่ต่างๆ มีอายุความเก่าแก่ มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม และเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน

กระบวนการการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีในจังหวัดกำแพงเพชร โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน มีกระบวนการเริ่มต้นจากการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อระดมความคิดเห็นในการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีร่วมกับชุมชน และการลงพื้นที่ปฏิบัติการสร้างกระบวนการเรียนรู้ในการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นกลไกสำคัญในการสร้างกระบวนการ พร้อมกับการนำเสนอข้อมูลทางด้านโบราณคดีให้ชุมชนได้เกิดความรู้ความเข้าใจและเห็นความสำคัญในการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีมากขึ้น ในการปฏิบัติการสร้างกระบวนการเรียนรู้ในการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนยังพบว่า มีหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชนและประชาชนให้ความสนใจและร่วมกิจกรรมเป็นจำนวนมาก

๖. ด้านการจัดการแหล่งทุน อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร ได้ทำโครงการงบประมาณจากรัฐบาลส่วนกลาง ส่วนจังหวัดกำแพงเพชร และองค์การบริหารส่วนจังหวัดกำแพงเพชร อีกทั้งยังได้ระดมทุนจากภาคเอกชนในการนำเงินมาพัฒนาแหล่งมรดกโลก จังหวัดกำแพงเพชร เช่น บริษัท ปตท.สำรวจและผลิตปิโตรเลียม จำกัด (มหาชน) หรือ ปตท.สผ. ได้บริจาคเงินจำนวนมาก เพื่อการพัฒนาแหล่งมรดกโลก จังหวัดกำแพงเพชร **ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะว่า** งบประมาณในการบริหารจัดการแหล่งประวัติศาสตร์กำแพงเพชร ค่อนข้างจะมีความซับซ้อนเนื่องจากอยู่ในเขตองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหลายแห่ง มีทั้งอยู่ในวัดและนอกวัด การดูแลรักษาไม่ทั่วถึงและไม่เท่าเทียมกัน ในขณะเดียวกันองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ไม่มีแผนยุทธศาสตร์ด้านการบริหารจัดการแหล่งประวัติศาสตร์ แหล่งประวัติศาสตร์ต่างๆ จึงไม่ได้รับการดูแลจากหน่วยงานของรัฐเท่าที่ควร ภาระการดูแลจึงตกอยู่ที่วัดและชุมชนใกล้เคียง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **ทตดาว บุญปัญญาโรจน์** ได้วิจัยเรื่อง “แนวทางการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยววนอุทยานภูชี้ฟ้าตามหลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ” ผลการวิจัยพบว่า แหล่งท่องเที่ยวภูชี้ฟ้ามีสิ่งดึงดูดใจนักท่องเที่ยวประกอบกับเส้นทางคมนาคมและ

^๖ พระราชวรเมธี, ผศ.ดร. และคณะ, “การพัฒนาองค์ความรู้เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้และอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีจังหวัดกำแพงเพชร”, รายงานการวิจัย, (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ประจำปี ๒๕๕๙).

สิ่งอำนวยความสะดวกเป็นองค์ประกอบสำคัญ ด้านปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นเป็นเรื่องของการบริหารต่างๆ ข้อมูลข่าวสาร การอำนวยความสะดวกและนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ไม่ได้ตระหนักในเรื่องสิ่งแวดล้อม ส่วนด้านการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวนั้นมีปัญหาเกี่ยวกับงบประมาณ บุคลากร ความไม่เข้าใจในระบบบริหารจัดการของหน่วยงาน ผู้ประกอบการฉกฉวยโอกาสและนักท่องเที่ยวขาดระเบียบวินัย^๗

๗. ด้านการให้ความรู้ มีการจัดอบรมสัมมนาในเรื่ององค์ความรู้มรดกโลก ตลอดเวลา การฝึกอบรมอาสาสมัครมรดกโลก การจัดโครงการเสวนาวิชาการเรื่อง "๒๕ ปี มรดกโลก กำแพงเพชร ณ ห้องประชุมอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร หรือการจัดประชุมสัมมนา ถวายความรู้แก่พระสงฆ์ในการอนุรักษ์มรดกโลก **ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะว่า** การให้ความรู้แก่ชุมชนที่อยู่โดยรอบอุทยานประวัติศาสตร์ เพื่อให้ชุมชนโดยรอบมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเป็นไปด้วยความสมัครใจของสมาชิกชุมชนและผู้นำให้ความร่วมมืออย่างพร้อมเพรียงแต่มีความจำเป็นที่จะต้องให้หน่วยงานภาครัฐมีส่วนร่วมในการดำเนินการ โดยเป็นผู้ให้คำปรึกษาแนะนำการประสานงาน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **ศุภรัตน์ ตีตะกุล** ได้วิจัยเรื่อง การศึกษาแหล่งเรียนรู้ที่จัดแสดงโบราณวัตถุในหลุมขุดค้นทางโบราณคดี ในเขตพื้นที่ภาคกลางผลวิจัยพบว่าสามารถจัดกลุ่มเพื่อเชื่อมโยงข้อมูลด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีได้ ๓ กลุ่ม คือ เชื่อมโยงด้านอายุสมัย เชื่อมโยงด้านประเภทการใช้งานของแหล่ง และเชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีอื่นๆ ที่อยู่ใกล้เคียง ซึ่งการเชื่อมโยงความรู้ทางวิชาการจะทำให้เกิดความเข้าใจในประวัติศาสตร์และโบราณคดีของพื้นที่นั้นๆ ได้ชัดเจนขึ้น และจะทำให้แหล่งเรียนรู้ฯ เหล่านี้มีความน่าสนใจมากขึ้น อีกทั้งยังสามารถนำไปพัฒนาเพื่อทำเป็นเส้นทางท่องเที่ยว-เรียนรู้ ประวัติศาสตร์และโบราณคดีได้อีกด้วย^๘

๘. ด้านการตลาด มีการประชาสัมพันธ์เชิงรุก การสร้างอัตลักษณ์และเอกลักษณ์ให้ติดตลาดการท่องเที่ยว หรือมีการโครงการจัดทำแผนแม่บทบูรณาการ การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษ เพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร เป็นการดำเนินการศึกษาเพื่อจัดทำแผนแม่บทและแผนปฏิบัติการการอนุรักษ์และพัฒนาอย่างยั่งยืนสำหรับอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร ให้สอดคล้องกับข้อผูกพันของอนุสัญญาคุ้มครองมรดกโลก **ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะว่า** มาตรการในการอนุรักษ์พื้นที่ แผนการอนุรักษ์ด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม และวิถีชีวิตควบคู่กันไป ทางด้านการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว หน่วยงานภาครัฐและเอกชน ควรจัดทำเอกสารประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับเส้นทางท่องเที่ยวเมืองมรดกโลกผ่านสื่ออย่างต่อเนื่อง ควรมีการสำรวจและปรับปรุงปัจจัยพื้นฐาน ที่เป็นสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น ห้องสุขา สถานที่จอดรถ ป้ายบอกทาง หรือป้ายสื่อความหมายที่เหมาะสม ที่รองรับขยะและสิ่งปฏิกูล เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของนักท่องเที่ยว และทางด้านบริหารจัดการพัฒนาทรัพยากรบุคคล

^๗ ทัดดาว บุญปัญญาโรจน์, “แนวทางการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวบนอุทยานภูชี้ฟ้าตามหลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ”, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่: เชียงใหม่, ๒๕๕๕).

^๘ ศุภรัตน์ ตีตะกุล “การศึกษาแหล่งเรียนรู้ที่จัดแสดงโบราณวัตถุในหลุมขุดค้นทางโบราณคดี ในเขตพื้นที่ภาคกลาง”, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), ๒๕๕๘), บทคัดย่อ.

อบรมให้ผู้ประกอบการมีจิตบริการและความสามารถด้านภาษาต่างประเทศเพื่อสื่อสารข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับแหล่งท่องเที่ยวให้นักท่องเที่ยวได้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ชูลิทธิ์ ชูชาติ ได้ศึกษาเรื่อง “การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่” พบว่า ได้มีการเสนอการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ๓ รูปแบบ คือ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศศึกษา ระบบนิเวศป่าและความหลากหลายทางชีวภาพ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเพื่อการศึกษาความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ เพื่อศึกษาเส้นทางเดินทัพของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช^๙

๕.๒.๓ การเสริมสร้างรูปแบบ การสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมเชิงพุทธในพื้นที่มรดกโลก

จากการได้ศึกษาค้นคว้าในการทำวิจัยครั้งนี้พบว่า “มรดกธรรม” นั้น ถือเป็นหัวใจสำคัญที่สุดในอุทยานประวัติศาสตร์ที่ประกาศขึ้นเป็นมรดกโลกจากองค์การยูเนสโก การที่จะทำให้มรดกธรรมเกิดขึ้นได้นั้นผู้วิจัยได้พบว่า ปัจจุบันนั้นการนำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องด้วยพระพุทธศาสนาเช่น การจัดกิจกรรมวันพระทุกวันพระขึ้น ๑๕ ค่ำแรม ๑๕ ค่ำขึ้น ๘ ค่ำแรม ๘ ค่ำนั้น ได้ทำให้บรรยากาศในอุทยานประวัติศาสตร์หรือมรดกโลกมีความมั่นคงสถาพรแล้ว ประการหนึ่งและที่สำคัญก็คือการที่ฝั่งนครชุมได้ฟื้นฟูการสวดมนต์ธัมมจักกัปปวัตตนสูตรทุกวันอาทิตย์ซึ่งเรียกว่าธรรมจักรขึ้นเดย์ ก็ถือว่าเป็นการฟื้นฟูรายการจัดให้มีกิจกรรมอันเกี่ยวเนื่องด้วยพระพุทธศาสนาที่สำคัญ นั่นก็คือการได้เห็นว่าเป็นการฟื้นฟูการสวดมนต์ธัมมจักกัปปวัตตนสูตรทุกวันอาทิตย์ซึ่งเรียกว่าธรรมจักรขึ้นเดย์ อีกอย่างหนึ่ง ได้ขยายเครือข่ายออกไปเช่นการสวดธรรมจักรสังฆารในตามสถานศึกษาก็มีการสวดธรรมจักรในองค์กรต่างๆเช่นโรงพยาบาลก็มีซึ่งตอนนี้นับว่ามรดกธรรมนั้นได้ขยายออกไปมากยิ่งขึ้นโดยเฉพาะในจังหวัดกำแพงเพชรนั้นมีเครือข่ายที่สวดพระธัมมจักกัปปวัตตนสูตรถึง ๒๐ กว่าวัดด้วยกัน

ในส่วนการจัดการซึ่งจะต้องอาศัยความร่วมมือซึ่งภาคีเครือข่ายที่สำคัญก็จะมีอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรเป็นเจ้าของพื้นที่วัฒนธรรมจังหวัดกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชรโดยท่านผู้ว่าราชการจังหวัดและเครือข่ายชาวบ้านรอบอุทยานประวัติศาสตร์ ที่สำคัญที่สุดก็คือพระสงฆ์ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการที่จะฟื้นฟูเครือข่ายให้เกิดการสร้างรูปแบบมรดกทางวัฒนธรรมเชิงพุทธที่งดงาม เพราะว่าพระองค์นั้นมีทุนทางสังคมมากเมื่อพระสงฆ์ไม่มาจัดแล้วนี้จะทำให้ญาติโยมที่มาในกิจกรรมนั้นก็จะขาดความมั่นใจ ฉะนั้นพระสงฆ์จึงมีความจำเป็นอย่างมาก ผู้ที่รับผิดชอบในการที่จะสร้างมรดกทางวัฒนธรรมเชิงพุทธนั้นก็ต้องมีพระสงฆ์เป็นแกนนำ ถือได้ว่าเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น

รูปแบบการเสริมสร้างจึงได้นำเอาพระรัตนตรัยโมเดล มาเป็นแบบ คือ พุทธะ ได้แก่ โบราณสถาน วัด อุโบสถ วิหาร พระเจดีย์ ต่างๆ ธรรม ได้แก่ กิจกรรมอันเกี่ยวเนื่องด้วยพระพุทธศาสนา เช่น การทำบุญตักบาตรวันพระ การทำวัตรสวดมนต์ การฟังธรรม การปฏิบัติธรรม ถือศีลห้า ศีลแปด หรือการฟังเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดก เป็นต้น สังฆะ ได้แก่ พระสงฆ์ที่เป็นศาสน-ทายาท ผู้เป็นต้นศรัทธาของพุทธศาสนิกชน จากการเป็นมรดกโลกสู่มรดกธรรม กลายเป็น มรดกธรรมย้อนกลับมาสู่มรดกโลก อย่างแท้จริง ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะว่า งานในแหล่งมรดกไม่ได้จำกัดไว้เพียง “กิจกรรมภายนอก” การคงไว้และพัฒนามรดกทางวัฒนธรรมต้องอาศัยองค์กทพสถาปนิก นักผังเมือง ช่างตัดหิน ผู้ชำนาญการก่อสร้างด้วยดินโคลน ช่างไม้ ช่างจัดสวน ช่างออกแบบทัศนียภาพ มัคคุเทศก์ ล่าม ฯลฯ

^๙ ชูลิทธิ์ ชูชาติ, รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเขตลุ่มน้ำแม่แตง, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา, ๒๕๔๙).

ที่เป็นที่ต้องการยังมีอีกมากมายนับไม่ถ้วน ควรมีแนวทางในการจัดการควมมีการพัฒนาบุคลากร ปรับปรุงระบบสื่อความหมายและการให้บริการนักท่องเที่ยว ควบคุมคุณภาพการให้บริการด้านการท่องเที่ยว เน้นการสร้างร่วมมือและการประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ เอกชน และชุมชนท้องถิ่น ส่งเสริมกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ให้หลากหลายมากขึ้น และมีการติดตาม ประเมินผลอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **รัฐจวน ประวัติเมือง** ได้ทำวิจัยเรื่อง “ศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวเมืองมรดกโลก กรณีอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา และ สุโขทัย – ศรีสัชนาลัย – กำแพงเพชร” ผลการวิจัย พบว่า ศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวเมืองมรดกโลกโดยรวมยังขาดบุคลากรที่มีองค์ความรู้ ขาดงบประมาณ และความร่วมมือระหว่างหน่วยงาน โดยรายละเอียดด้านนักท่องเที่ยว พบว่า การเดินทางมาท่องเที่ยวเพราะคุณค่าของโบราณสถานและ กิจกรรมการไหว้พระ ลักษณะการเดินทางของนักท่องเที่ยวชาวไทยนิยมใช้รถยนต์ส่วนตัว นักท่องเที่ยวต่างชาติใช้รถประจำทาง และเครื่องบิน สิ่งที่นักท่องเที่ยวอยากให้ผู้รับผิดชอบพัฒนา ศักยภาพ คือ การจัดการเกี่ยวกับป้ายบอกถนนหนทาง ป้ายสื่อความหมายและความเชื่อมั่นด้านความปลอดภัย ส่วนการจัดการแหล่งถือว่ามียุทธศาสตร์เป็นสิ่งที่ดึงดูดใจแต่ยังมีปัญหาเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดินทับซ้อน และขาดความพร้อมในการเข้าถึงแหล่งและการรองรับเรื่องที่พักในพื้นที่ศรีสัชนาลัย – กำแพงเพชร ส่วนด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนในท้องถิ่น พบว่า ยังอยู่ในระดับที่ต่ำ เพราะขาดความรู้ ความเข้าใจการเป็นมรดกโลก และความรู้อื่นๆในการเป็นเจ้าของ สำหรับมูลค่าเพิ่มที่เป็นตัวเงินจากการขึ้นทะเบียนมรดกโลกไม่ได้โดดเด่นจากที่เคยเป็น แต่มีผลด้านจิตใจและการบริหารจัดการพื้นที่ให้มีระเบียบแบบแผนส่งผลต่อการทำงานด้านอื่นอย่างมาก โดยการพัฒนาศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวสู่ความยั่งยืน ผู้วิจัยขอเสนอแนวทาง ดังนี้ ๑) หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรณรงค์ให้ทุกฝ่ายมีความรู้ ความเข้าใจในการเป็นมรดกโลกอย่างต่อเนื่อง และกว้างขวาง ๒) จังหวัด โดยผู้ว่าราชการจะต้องมีการกำหนดทิศทางการพัฒนาทุกภาคส่วนที่ไม่ขัดกับการอนุรักษ์โบราณสถานที่มีชัดเจนเข้าใจตรงกัน ระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยมีหน่วยประสานงานที่มีความชัดเจนในบทบาท และอำนาจหน้าที่ ๓) เปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชน ภาคเอกชน และทุกภาคส่วน มีส่วนร่วมเป็น คณะกรรมการในการบริหารอย่างจริงจังด้วยการบูรณาการ บ้าน วัด และโรงเรียนเพื่อสร้างเครือข่ายความร่วมมืออย่างจริงจัง ๔) ควรมีการสื่อความหมายความสำคัญของแหล่งมรดกโลกอย่างถูกต้อง เช่น การทำป้ายสื่อความหมายที่ทำให้นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างชาติได้ความรู้ที่ถูกต้อง และสามารถเทียบเคียงกับประสบการณ์เดิมของเขาได้ ๕) หน่วยงานภาครัฐ ควรสร้างมาตรการจูงใจในการอนุรักษ์สำหรับบ้านเรือน และสิ่งปลูกสร้างที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงแหล่งมรดกโลก เช่น การลดหย่อนภาษี การชดเชยการเสียสิทธิ์ในการสร้างอาคารสูง ๖) มีการรณรงค์ส่งเสริมการแลกเปลี่ยน ข้อมูล และภาษาอังกฤษ สำหรับการประกอบวิชาชีพทางการท่องเที่ยวให้มีความเข้มแข็งสำหรับมัคคุเทศน์ท้องถิ่น ๗) หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งกองอุทยานประวัติศาสตร์ และองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น จะเป็นเทศบาลหรือองค์การบริหารส่วนจังหวัด ควรมีการกำหนดระบบการศึกษาแผนการเดินทางของนักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมายอย่างจริงจัง และจัดระบบฐานข้อมูลของนักท่องเที่ยว และ

องค์การที่เกี่ยวข้อง อย่างเช่น บริษัทนำเที่ยว มัคคุเทศก์ท้องถิ่นอย่างจริงจังในการนำมาใช้ เพื่อการบริหารและสร้างเครือข่าย^{๑๐}

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

- ๑) ควรมีการทบทวนและออกกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับในการถือครองกรรมสิทธิ์ที่ดินในเขตโบราณสถาน
- ๒) ภาครัฐควรมีถ่ายทอดและชี้แจงแผนปฏิบัติการพัฒนาพื้นที่มรดกโลก กำแพงเพชร สู่หน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้องเพื่อการทำงานเชิงบูรณาการอย่างมีประสิทธิภาพ
- ๓) ควรกำหนดเรื่องการอนุรักษ์และส่งเสริมมรดกโลกให้เป็นยุทธศาสตร์จังหวัด กำแพงเพชร

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

- ๑) อุทยานประวัติศาสตร์ควรได้รับดำเนินการนำผลวิจัยนี้ไปใช้ เพราะจักได้ชื่อว่า มีเครือข่ายจัดกิจกรรมโดยไม่ต้องมาซื้ออ้างว่า คนไม่เพียงพอ
- ๒) การส่งเสริมคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธนี้ มีอยู่ในสายเลือดคนไทยทุกคน กรมศิลปากรเขต ๔ สุโขทัย ควรต่อยอดให้เกิดพลังรักมรดกโลก โดยเอามรดกธรรมนำหน้า เพื่อรักษามรดกโลกไว้ให้นานที่สุด
- ๓) จังหวัดกำแพงเพชร โดยผู้ว่าราชการจังหวัด ควรจัดกิจกรรมอันเกี่ยวกับมรดกธรรม เช่น การทำบุญตักบาตร ฟังธรรม ที่อุทยานประวัติศาสตร์ เป็นระยะๆ

๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

- ๑) ควรศึกษาด้านการปฏิบัติธรรมประจำปีของชาวจังหวัดกำแพงเพชรว่าจะมีส่วนฟื้นฟูมรดกธรรมได้หรือไม่
- ๒) ควรศึกษามรดกธรรมที่ซ่อนแฝงไว้ในมรดกโลก ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญ เช่น พระสี่อิริยาบถ วัดช้างรอบ เป็นต้น
- ๓) ควรศึกษาวิจัยเรื่องการขยายเครือข่ายของโครงการธรรมจักรชั้นเดีย
- ๔) ในการวิจัยครั้งต่อไปควรมีการทำวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้โดย “ยุววิจัย” และ “มหัศจรรย์” ในแหล่งโบราณคดี กำแพงเพชร

^{๑๐} รัญจวน ประวัติเมือง, “ศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวเมืองมรดกโลก กรณีอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา และสุโขทัย – ศรีสัชนาลัย – กำแพงเพชร”, รายงานการวิจัย, (คณะวิทยาการจัดการ: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๕๓).

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี - ไทย

๑.๑ ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิบูลย์, ๒๕๓๒-๒๕๓๔.

_____. ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิบูลย์, ๒๕๓๙-๒๕๔๕.

_____. ปกรณ์วิเสสภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิบูลย์, ๒๕๓๙-๒๕๔๒.

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐเถลิงศก ๒๕๒๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์, ๒๕๒๕.

_____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐเถลิงศก ๒๕๓๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล ชุด ๙๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์, ๒๕๓๔.

๑.๒ ข้อมูลทุติยภูมิ

๑.๒.๑ หนังสือ

กรมศิลปากร. "ศิลาจารึกกฎหมายลักษณะโจร พุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๐" ในจารึกสมัยสุโขทัย. กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท., ๒๕๒๘.

_____. เทียบเมืองพระร่วง. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๒๖.

_____. ศิลาจารึกฐานพระอิศวรเมืองกำแพงเพชร ใน จารึกสมัยสุโขทัย กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท., ๒๕๒๘.

กระทรวงมหาดไทย. กรมศิลปากร. กระทรวงศึกษาธิการ. วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดกำแพงเพชร. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๔.

งามพิศ สัตย์สงวน. หลักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม. ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

เนอมาลย์ ราชภัฏทาร์กซ์. มนุษย์กับสังคม. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๑

ดนัย ไชยโยธา. พัฒนาการของมนุษย์กับอารยธรรมในราชอาณาจักรไทย เล่ม ๑. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๓.

ธนิก เลิศชาญฤทธ์. การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ๒๕๕๔.

นิตยา บุญสิงห์. วัฒนธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร: พัฒนาศึกษา, ๒๕๔๔.

นิติ เอื้อยศรีวงศ์. ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากร. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์, ๒๕๓๖.

นิยพรรณ วรณศิริ. **มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม**. ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๐.

มานพ ถนอมศรี. **สุโขทัย อุทยานประวัติศาสตร์มรดกโลก**. กรุงเทพมหานคร : พีพีเวิลด์มีเดีย, ๒๕๕๖.

ยศ สันตสมบัติ. **มนุษย์กับวัฒนธรรม**. ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๔

วิธานสุขวิชคุปต์ และสนธิ์บางยี่ขัน. **ปรัชญาไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๓.

วีรวัฒน์ ปภสสโร. **มรดกโลก**. กรุงเทพมหานคร : กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, ๒๕๕๓.

วีระ บำรุงรักษ์. **ระบบการวัฒนธรรมและคุณภาพมาตรฐาน**. กรมศิลปากร: กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๑.

สภาวัฒนธรรมจังหวัดกำแพงเพชร สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดกำแพงเพชร. **วัฒนธรรมกับเมืองกำแพงเพชร**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กำแพงเพชร : มุสิกการพิมพ์, ๒๕๔๐.

สายันต์ ไพเราะญจิตร. **การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในงานพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: โครงการหนังสือโบราณคดีชุมชน, ๒๕๕๐.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. **คู่มือการบริหารและการจัดการโครงการทางวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ ร.ส.พ., ๒๕๔๔.

สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร. **นำชมอุทยานประวัติศาสตร์ สุโขทัย ศรีสัชนาลัย กำแพงเพชร สุโขทัย** : โรงพิมพ์วิทยา คอมพิวเตอร์-ออฟเซต, ๒๕๔๖.

สำนักศิลปากรที่ ๖ สุโขทัย กรมศิลปากร. **นำชมอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สมาพันธ์, ๒๕๕๒.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. **วัฒนธรรมวิทยา**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

สุพัตรา สุภาพ. **สังคมและวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๓.

อรรถพล อนันตวรสกุล. **วัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร: ปาเจรา, ๒๕๔๙.

อุดม เขยกิจวงศ์. **มรดกไทย มรดกโลก**. กรุงเทพมหานคร: ภูมิปัญญา, ๒๕๔๙.

๑.๒.๒ รายงานการวิจัย

จิราณูช โสภา และคณะ. “ศักยภาพการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเมืองมรดกโลกของประเทศไทย
กรณีศึกษา: อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชรและอุทยาน
ประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน”.
รายงานการวิจัย. คณะวิทยาการจัดการ: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๕๔.

ขึ้น ศรีสวัสดิ์. “การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม : กรณีศึกษาวัฒนธรรมของชุมชนชาวกายในเขต
อีสานใต้และลาวใต้”. รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี: อุบลราชธานี,
๒๕๕๐.

ชูสิทธิ์ ชูชาติ. **รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเขตลุ่มน้ำแม่แตง**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงาน
คณะกรรมการอุดมศึกษา, ๒๕๔๙.

ทรงคุณ จันทจร. พิสิษฐ์ บุญไชย และไพรัช ถิตย์ผาด. “คุณค่าอัตลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นกับการนำมา
ประยุกต์เป็นผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้”. รายงานการวิจัย. สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรม
อีสาน : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๒.

ทองคำ ดวงจันทร์เพชร. “การบริหารจัดการแหล่งประวัติศาสตร์เมืองเวียงคุก จังหวัดหนองคาย”. รายงานการวิจัย.
สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

หัตตดาว บุญปัญญาโรจน์. “แนวทางการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยววนอุทยานภูชี้ฟ้าตามหลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ”. รายงานงานวิจัย. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่: เชียงใหม่, ๒๕๔๕.

นางภัทรานิษฐ์ ศุภกิจโกศล และคณะ. “การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการแหล่งมรดกโลก กรณีอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา และอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร”. มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๕๔.

นางสุนีย์ ทองจันทร์ และคณะ. ปัญหาการบังคับใช้กฎหมายในการบริหารจัดการ โบราณสถาน โบราณวัตถุ และสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ : ศึกษากรณีเกาะเมืองจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, ๒๕๕๖.

นิพล เชื้อเมืองพาน. “แนวทางการจัดการแหล่งท่องเที่ยวตามหลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กรณีศึกษา : วนอุทยานภูชี้ฟ้า จังหวัดเชียงราย”. รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยมหิดล: กรุงเทพมหานคร, ๒๕๔๒.

เบญจพร แจกจันทิก. “แนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาการแสดงเพลงโคราชแบบดั้งเดิมของจังหวัดนครราชสีมา”. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ. สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๗.

ประทีป มูลเกา. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง: กรณีศึกษาศูนย์วัฒนธรรมชาวเขา หมู่บ้านดอยเหลี่ยม ตำบลแม่เหาะ อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการวิจัยและพัฒนาท้องถิ่น. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๘.

พระราชวรเมธี. ผศ.ดร. และคณะ. “การพัฒนาองค์ความรู้เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้และอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีจังหวัดกำแพงเพชร”. รายงานการวิจัย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สกว. ประจำปี ๒๕๕๙.

ไพศาล เรือนทัพ. ผลของการสอนด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์ที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเรื่องการตั้งถิ่นฐานที่มั่นคงของอาณาจักรไทยในรายวิชา ส ๐๒๘ ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ โรงเรียนกำแพงเพชรพิทยาคม จังหวัดกำแพงเพชร. ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (หลักสูตรและการสอน). มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๔.

รัฐจวน ประวัติเมือง. “ศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวเมืองมรดกโลก กรณีอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา และสุโขทัย – ศรีสัชนาลัย – กำแพงเพชร”. รายงานการวิจัย. คณะวิทยาการจัดการ: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๕๓.

วศิน ปัญญาอุตรตระกูล. “การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมในพื้นที่ระเปียงวัฒนธรรม (กำแพงเพชร สุโขทัย พิษณุโลก เพชรบูรณ์)”. รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยนเรศวร: พิษณุโลก, ๒๕๕๐.

ศุภรัตน์ ตีตะกุล “การศึกษาแหล่งเรียนรู้ที่จัดแสดงโบราณวัตถุในหลุมขุดค้นทางโบราณคดี ในเขตพื้นที่ภาคกลาง”. รายงานการวิจัย. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร องค์การมหาชน, ๒๕๕๘.

สฤกษ์ แสงอรัญญา. “ศักยภาพและแนวทางการจัดการอุทยานแห่งชาติเพื่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ : กรณีศึกษาอุทยานแห่งชาติอ่าวพังงา จังหวัดพังงา”. รายงานการวิจัย. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๑.

สายันต์ ไพรชาญจิตร. กระบวนการโบราณคดีชุมชน การวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม เพื่อเสริมสร้างความสามารถของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมใน จังหวัดน่าน. รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์: ภาควิชาการ พัฒนาชุมชน, ๒๕๔๘.

สุนทรี ลีลา. กระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในการก่อตั้งและดำรงอยู่ของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น "จันเสน" จังหวัดนครสวรรค์. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิตนิเทศศาสตร์ (วาทยวิทยา). บัณฑิต วิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์. "ปัญหาการอนุรักษ์โบราณสถานและวัดในเชียงใหม่". รายงานการศึกษาเรื่อง ปัญหาการอนุรักษ์โบราณสถานและวัดใน เชียงใหม่. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๙.

อารีสาอำภักย์. อิทธิพลของทำนองเพลงมอญที่ปรากฏในเพลงไทยสากล. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหา บัณฑิต. สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๗.

อุดม จุมพลหล้า. ธีรธรรม แสงแก้ว. มณีวรรณ ศรีนา และ จันทร์จิรา จุมพลหล้า "วัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาใน วิถีชีวิตของคนไทยแถบลุ่มแม่น้ำโขง ในประเทศไทย". รายงานการวิจัย. สกลนคร: โรงเรียนเทคนิค ภูพานบริหารธุรกิจ, ๒๕๔๙.

๑.๒.๓ เอกสารอัดสำเนา

กรมศิลปากร. "พระราชนิพนธ์เรื่องเสด็จพระพาสต้นครั้งที่สอง" ใน จดหมายเหตุเรื่องเสด็จพระพาสต้นในรัชกาลที่ ๕ ครั้งแรกและครั้งที่ ๒ พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๖. หน้า ๙๐. พิมพ์ในงาน พระราชทานเพลิงศพ รองเสวกเอกพระมกุฏสุวรรณกิจ เลื่อน ภมรสุด ปรีชา พ.ศ. ๒๔๗๖.

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. "ซากง้าว. เมือง" ในสารานุกรมสุโขทัยศึกษา กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๙. หน้า ๑๖๐. โครงการศูนย์สุโขทัยศึกษา สาขาวิชาศิลป ศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช จัดพิมพ์เฉลิมพระเกียรติเนื่องในมหามงคลสมัยทรงครองสิริ ราชสมบัติครบ ๕๐ ปี.

สุจิตา นิคมขำ. "เมืองโบราณนครชุม อำเภอมืองจังหวัดกำแพงเพชร". ใน ธีระวัฒน์ แสนคำ บรรณาธิการ. อาจารย์ บุษบา : รวมบทความในงานเสวนาวิชาการกลุ่มประวัติศาสตร์สองข้างทาง เนื่องในโอกาส รศ.ดร. จิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ อายุครบ ๖๐ปี.

๑.๒.๖ สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ พระปริยัติวิราทร, วัดคูยาง เจ้าคณะอำเภอมืองกำแพงเพชร

สัมภาษณ์ พระเมธีวชิรภูษิต, เจ้าคณะตำบลนครชุม

สัมภาษณ์ พระครูวชิรคุณพิพัฒน์, เจ้าคณะอำเภอรอบทองวัฒนา รองผู้อำนวยการหน่วยวิทยบริการ ณ วัดพระบรมธาตุ จังหวัดกำแพงเพชร

สัมภาษณ์ พระครูอาทรวชิรกิจ, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดไตรภูมิ อำเภอฟานกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร

สัมภาษณ์ นายสันติ อภัยราช, ข้าราชการบำนาญ กระทรวงศึกษาธิการ

สัมภาษณ์ นายวันเชิด กิตติขจร, ข้าราชการบำนาญ ไวยาวัจกรวัดพระบรมธาตุ

สัมภาษณ์ นางสาวพชรพรรณ ชุ่มเปี่ยม, นักวิชาการวัฒนธรรมชำนาญการพิเศษ ผู้อำนวยการกลุ่ม ส่งเสริมศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดกำแพงเพชร

สัมภาษณ์ นางสาวจิตติมา ป้อมปรการ, นักวิชาการชำนาญการ อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร

สัมภาษณ์ นางอัญชลี กัลปพฤกษ์, ข้าราชการครูโรงเรียนวชิรปราการวิทยาคม

สัมภาษณ์ นางสาวพนัสนิภา เมฆสินธุ์, ปลัดเทศบาลตำบลนครชุม

สัมภาษณ์ ดร.จุลพันธ์ ทับทิม, อดีตนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด กำแพงเพชร อาจารย์พิเศษ

หน่วยวิทยบริการ ณ วัดพระบรมธาตุจังหวัดกำแพงเพชร

สัมภาษณ์ นายสมหมาย หลงมี, ประชาชนรอบมรดกโลก อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร

สัมภาษณ์ นางสาวประนอม พุ่มจันทร์, ประชาชนรอบมรดกโลก อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร

ภาคผนวก ก

บทความวิจัย

การวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ ในการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว The World Heritage Management Analysis for Promoting the Values and Way of Buddhist Culture

พระราชวรเมธี, ผศ.ดร. และคณะ

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในแหล่งมรดกโลก เพื่อวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับการส่งเสริมคุณค่าและวัฒนธรรมเชิงพุทธ และเพื่อเสริมสร้างรูปแบบการสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมเชิงพุทธในพื้นที่มรดกโลก โดยเจาะจงพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร

จากการศึกษาพบว่า การศึกษาการจัดการมรดกโลกกับการส่งเสริมคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ มีหน่วยงานหลักในการบริหารจัดการพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร โดยมีการประสานระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับ เรื่องของมรดกทางศิลปวัฒนธรรมและประชาชนในท้องถิ่น ให้เข้ามาทำงานร่วมกันอย่างใกล้ชิด เพื่อให้การดำเนินงานตามแผนแม่บทมีประสิทธิภาพมากขึ้น และลดความซ้ำซ้อนในการปฏิบัติงานของรัฐ ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญ และมีความละเอียดอ่อนในการดำเนินการ

การวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับการส่งเสริมคุณค่าและวัฒนธรรมเชิงพุทธ มีการส่งเสริมคุณค่าและวัฒนธรรมเชิงพุทธในจังหวัดกำแพงเพชร โดยแยกกิจกรรมเป็น ๒ ส่วน ได้แก่ อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร มี ๓ กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมทุกวันธรรมัสสวณะ กิจกรรมทอดผ้าป่าแถวในเทศกาลสำคัญของจังหวัดกำแพงเพชร และกิจกรรมเวียนเทียนวันขึ้น ๑๕ ค่ำทุกเดือน และจัดเวียนเทียนพิเศษสำหรับนักท่องเที่ยว ส่วนเมืองโบราณนครชุม มี ๔ กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมธรรมจักรชั้นเดียวกิจกรรมเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดกประจำปีในประเพณีวันสารท กิจกรรมเทศน์มหาชาติ “เวสสันดรชาดก” เฉลิมพระเกียรติถวายเป็นพระราชกุศลทุกวันอาทิตย์ช่วงเช้าพรรษา และกิจกรรมการบวชถือศีลจารณีประจำปี จะเห็นได้ว่าในพื้นที่มรดกโลกนั้น ได้มีมรดกธรรมที่สำคัญเกิดขึ้นมากมาย เป็นการฟื้นฟูในมรดกธรรมที่หายไป ก็เป็นการอนุรักษ์ พัฒนาและสืบต่อมรดกธรรมที่ยังมีอยู่ในมรดกโลกจังหวัดกำแพงเพชร

ส่วนการเสริมสร้างรูปแบบการสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมเชิงพุทธในพื้นที่มรดกโลกนั้น รูปแบบที่จะนำมาใช้ในการสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมเชิงพุทธนั้น ได้พบว่าการจัดการด้านจุดมุ่งหมาย

ด้านกระบวนการดำเนินงาน/ประสานงาน การค้นหาคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธที่หายไป การจัดการมรดกโลก กับเสริมคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ และการจัดการด้านการประเมินผล จะทำให้สามารถเสริมสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมและจัดการมรดกโลกเพื่อเสริมสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมเชิงพุทธมีความเด่นชัดมากยิ่งขึ้น

คำสำคัญ : มรดกโลก, การจัดการ, วิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ, คุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว

ABSTRACT

The purposes of this research article were to study the values and way of Buddhist culture in the world heritage, and 2) to analyze a management of the world heritage and promoting values and Buddhist culture in the world heritage, and 3) to enhance model of Buddhist cultural values building in the world heritage. The area of the study was Kamphaeng Phet historical park and was selected by purposive sampling. Research results indicated that 1) the values and way of Buddhist culture in the world heritage was managed by related organizations on arts and cultural heritage and local people. They have been working together following strategic plan to increase the effectiveness. 2) Analyzed results for management of the world heritage and promoting values and Buddhist culture in the world heritage has divided into 2 parts. Three activities were conducted in Kamphaeng Phet historical park which were Buddhist holy day, offering robes to Buddhist monks, and the candlelight procession. Four activities were conducted in Nakhonchum Ancient City consisted of Dhammachak Sunday, Vessantara sermon, Tenth lunar month festival, and Ordained Nekkhamma. These festivals and activities were restored and preserved Dhamma heritage that still appeared in Kamphaeng Phet world heritage. 3) Model of Buddhist cultural value building in the world heritage was a model that enhanced the level of management in the aspects of the objectives, process, value searching, and way of Buddhist culture that were missing. A management of the world heritage including the enhancement of value and way of Buddhist culture and the assessment management has been set in order to promote clearly Buddhist cultural values.

Keywords: The World Heritage, Management, Analysis for Promoting the Values, Way of Buddhist Culture

๑. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยเป็นแหล่งอารยธรรมที่เก่าแก่แห่งหนึ่งของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยมีโบราณสถานสำคัญหลายแห่ง ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรม จากองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) หรือ UNESCO ซึ่งประเทศไทยมีมรดกทางวัฒนธรรมที่ได้รับการขึ้นทะเบียนจาก UNESCO ได้แก่ อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร และอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ซึ่งอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ศรีสัชนาลัย และกำแพงเพชรได้จดทะเบียนเป็นมรดกโลกภายใต้ชื่อ “นครประวัติศาสตร์เมืองสุโขทัยและเมืองบริวาร” พร้อมกับอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ได้จดทะเบียนเป็นมรดกโลกภายใต้ชื่อ “นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาและเมืองบริวาร” ในการประชุมคณะกรรมการมรดกโลกสมัยสามัญครั้งที่ ๑๕ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๕ ที่เมืองคาร์เทจ ประเทศตูนิเซีย เมื่อวันที่ ๑๓ ธันวาคม ๒๕๓๕ จากการที่ประเทศไทยมีมรดกทางวัฒนธรรมอันเป็น “มรดกโลก” ส่งผลให้เกิดการเติบโตทางเศรษฐกิจการพัฒนาประเทศได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาธุรกิจและอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเพื่อสร้างรายได้ให้แก่ประเทศ

ซึ่งจากผลการเติบโตของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่พึ่งพาการใช้ทรัพยากรอันเป็นแหล่งโบราณสถานดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดผลกระทบทางสังคมและวัฒนธรรมของพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวและประชาชนในพื้นที่ โดยเฉพาะวิถีชีวิต การประกอบอาชีพ ตลอดจนสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ในกรณีของอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ซึ่งได้รับการพิจารณาเป็นมรดกโลกนั้น เหตุผลตามเกณฑ์การพิจารณาคือการเป็นตัวแทนซึ่งแสดงผลงานชิ้นเอกที่จัดทำขึ้นด้วยการสร้างสรรค์อันชาญฉลาดและเป็นเรื่องที่ยืนยันถึงหลักฐานของวัฒนธรรมหรืออารยธรรมที่ปรากฏให้เห็น โดยมีความเป็นเยี่ยมในการเลือกสรรทำเลที่ตั้ง มีการออกแบบผังเมืองอย่างเหมาะสม อาคารโบราณสถานมีลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ทางด้านกายภาพด้านประวัติศาสตร์และอารยธรรม อันทำให้อุทยานประวัติศาสตร์แห่งนี้จัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางศิลปวัฒนธรรมที่ได้รับความนิยมแห่งหนึ่งของไทย

แต่สถานการณ์ปัจจุบันนี้นักวิชาการและหน่วยงานภาครัฐคือ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรมมีความกังวลเกี่ยวกับการบริหารจัดการพื้นที่ของแหล่งโบราณสถานแห่งนี้ ซึ่งจากการตรวจพื้นที่โดยคณะกรรมการมรดกโลกจากองค์การปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์ให้ดีขึ้น ไม่เช่นนั้นอาจอยู่ในภาวะเสี่ยงต่อการถดถอยจากการเป็นมรดกโลกได้ สำหรับอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร ตลอดทั้งเมืองเก่าบริวาร ที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก เนื่องจากหลักฐานที่ปรากฏแสดงให้เห็นถึงผลงานทางสถาปัตยกรรมที่โดดเด่นเป็นตัวแทนของศิลปกรรมไทยยุคแรกและเป็นต้นกำเนิดของการสร้างประเทศ การที่ได้มีการพัฒนาพื้นที่เป็นอุทยานประวัติศาสตร์และได้ขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก ทำให้แต่ละปีมีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเข้าเที่ยวชมจำนวนมาก

อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ตั้งอยู่ที่ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมืองสุโขทัย ผังเมืองสุโขทัยมีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมพื้นผ้า ความยาวประมาณ ๒ กิโลเมตร กว้างประมาณ ๑.๖ กิโลเมตร มีประตูเมืองอยู่ตรงกลาง กำแพงเมืองรอบด้าน ภายในยังเหลือร่องรอยพระราชวัง และวัด ๒๖ แห่ง วัดที่

ใหญ่ที่สุดคือวัดมหาธาตุและมือนุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช อยู่ด้านหน้าทางเข้าอุทยานประวัติศาสตร์

ส่วนอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย ตั้งอยู่ที่ตำบลศรีสัชนาลัย อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย มีโบราณสถานทั้งหมด ๒๑๕ แห่ง ดำเนินการสำรวจแล้ว ๒๐๕ แห่ง รวมทั้งแหล่งโบราณคดีวัดชมชื่นและแหล่งเตาสังคโลกโบราณ โบราณสถานมีการต่อเติมจากสภาพเดิมน้อยกว่าที่อื่นๆ ยังคงรักษามิติทัศน์ของเมืองประวัติศาสตร์ไว้อย่างครบถ้วน

ส่วนอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรหรือซากังราว จังหวัดกำแพงเพชร มีโบราณสถานตั้งอยู่ใจกลางเมือง อยู่ ๒ วัด คือ วัดพระแก้วกับวัดพระธาตุ ปรากฏพระพุทธรูปปราน ๓ องค์ ที่มีลักษณะสกุลช่างกำแพงเพชรคือพระนลาฏกว้าง พระนาสิกเป็นสัน และพระหนุเสียม ซึ่งหาชมได้ยากในกลุ่มโบราณสถานเขตนครชุม วัดล้วนแล้วแต่สร้างด้วยศิลาแลง เช่น วัดพระสี่อริยาบถ มีพระพุทธรูปยืนปางประทานพร วัดช้างรอบ มีเจดีย์ใหญ่ ประติมากรรมช้างทรงเครื่อง ๖๘ เชือก วัดพระนอน มีเสาศิลาแลงขนาดใหญ่หนักต้นละ ๓๐ ต้น จำนวน ๓๐ ต้น วัดพระสิงห์มีโกถนพระพุทธรูปศิลาแลงขนาดใหญ่โบราณสถานในเขตเมืองนครชุมเก่า ผังตะวันตกแม่น้ำปิง มีเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ตั้งอยู่กลางทุ่งเศรษฐีและวัดอื่นๆ (มานพ วัฒนศิริ, ๒๕๕๖: ๑๒๐-๑๒๒)

ด้วยปัจจัยดังกล่าวจังหวัดสุโขทัย จังหวัดกำแพงเพชร จึงมียุทธศาสตร์ต่อการพัฒนาพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร มีการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยว การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้มีความปลอดภัยและแก่นักท่องเที่ยว รวมถึงพัฒนาคุณภาพสินค้าของกลุ่มอาชีพของแต่ละตำบล ตลอดจนทั้งมีการส่งเสริมสนับสนุนจากคณะกรรมการหมู่บ้านในการแก้ไขข้อพิพาทต่างๆ ในการบริหารจัดการต่างๆ อันเป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน นับว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญที่ส่งผลให้อุทยานประวัติศาสตร์ในบริเวณดังกล่าวยังคงความเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ และศิลปวัฒนธรรม

ในการธำรงรักษาแหล่งมรดกโลก อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร ให้คงความเป็นมรดกโลกได้อย่างยั่งยืนนั้นจำเป็นต้องได้รับความร่วมมือ จากผู้ที่เกี่ยวข้องตั้งแต่ระดับบุคคล ระดับชุมชนท้องถิ่นและระดับชาติ ซึ่งต้องมีจิตสำนึกในการรักษาหวงแหนสมบัติของชาติของแผ่นดิน มีความรู้ความเข้าใจในการบริหารจัดการแหล่งมรดกโลกตระหนักถึงคุณค่าของแหล่งมรดกโลก และเห็นถึงความสำคัญของการเข้าไปบริหารจัดการแหล่งมรดกโลก เพื่อใช้ประโยชน์อนุรักษ์และพัฒนาแหล่งมรดกโลกอันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติให้คงอยู่ตลอดไป ทั้งนี้หลักการของอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกโลกของยูเนสโก ได้กำหนดว่าแหล่งมรดกโลกจำเป็นต้องมีระบบการจัดการที่ดี ซึ่งวิธีการที่ดีที่สุดคือการให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้ทำงานร่วมกัน ในส่วนภาคพื้นเอเชียและแปซิฟิคนั้น องค์การยูเนสโกได้ส่งเสริมสนับสนุนการทำแผนเพื่อการจัดการและพัฒนาพื้นที่และระบบนิเวศน์โดยรวม เพื่อเป็นช่องทางให้เกิดความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์กับความจำเป็นในการพัฒนาเศรษฐกิจซึ่งจะมีคุณประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่น ด้านการมีงานทำ ด้านการอนุรักษ์ ด้านการพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน อันเป็นการปรับความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์ การท่องเที่ยวและการพัฒนาเศรษฐกิจของท้องถิ่น (วีรวุฒิ ปภัสโร, ๒๕๕๓: ๓๕-๓๖)

ดังนั้น การให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้มีส่วนร่วมทางการบริหารจัดการอย่างเหมาะสมจึงเป็นวิธีการในการจัดการมรดกโลกให้สามารถผสมผสานกันได้เพื่อการพัฒนาที่สมดุล ด้วยเหตุผลดังกล่าว

ข้างต้น คณะผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาถึงการจัดการแหล่งมรดกโลกในด้านต่างๆ เพื่อให้การรักษาอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร คงความเป็นมรดกโลกไว้ได้อย่างยั่งยืน โดยไม่ถูกถอดถอนจากการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรมจากองค์การยูเนสโก ตลอดจนวิเคราะห์ถึงความรู้ความเข้าใจของชุมชนเกี่ยวกับมรดกโลก แสวงหาแนวทางในการพัฒนา และเพิ่มศักยภาพการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการแหล่งมรดกโลกให้เหมาะสม และสอดคล้องกับสภาพของชุมชนและท้องถิ่น อันเป็นการสร้างความสมดุลระหว่างการดำรงฐานะการเป็น “มรดกโลก” กับการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนและท้องถิ่น และอุตสาหกรรมท่องเที่ยวของประเทศให้ยั่งยืนสืบไป ซึ่งหากไม่มีการเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการ และธำรงรักษาแหล่งมรดกโลกไว้ อาจส่งผลร้ายแรงต่อแหล่งมรดกโลก มีสภาพเสื่อมโทรม มีผู้บุกรุกทำลายหรือมีการกระทำอื่นใดนอกเหนือจากที่กล่าวแล้ว อาจส่งผลให้องค์การยูเนสโก ประกาศถอดถอนอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร จากการเป็นแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมได้ และเพื่อให้มีการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมจากรุ่นสู่รุ่นต่อไปและก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ในการบริหารจัดการมรดกโลกพร้อมกับวิถีวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น และสามารถนำไปปรับใช้ในการบริหารจัดการแหล่งมรดกโลกอื่นๆ ที่มีลักษณะเป็นมรดกทางวัฒนธรรมเช่นเดียวกับประเทศไทย

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในแหล่งมรดกโลก
๒. เพื่อวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับการส่งเสริมคุณค่าและวัฒนธรรมเชิงพุทธ
๓. เพื่อเสริมสร้างรูปแบบการสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมเชิงพุทธในพื้นที่มรดกโลก

๓. ขอบเขตการวิจัย

๓.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตเนื้อหาโดยสังเคราะห์จากแนวคิดโดยองค์การศึกษาวិทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือ UNESCO เกี่ยวกับการบริหารจัดการแหล่งมรดกโลกตามหลักของ UNESCO ซึ่งแบ่งออกเป็น ๘ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านการจัดพื้นที่ ๒) ด้านการจัดการทรัพยากร ๓) ด้านการปกป้องรักษา ๔) ด้านการใช้ ๕) ด้านศึกษาวิจัย ๖) ด้านการจัดการแหล่งทุน ๗) ด้านการให้ความรู้ ๘) ด้านการตลาด

๓.๒ ขอบเขตด้านประชากรและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๑) ประชากร (Population) ได้แก่ ประชากรของการวิจัย คือประชาชนที่มีครัวเรือนอยู่บริเวณรอบๆ แหล่งมรดกโลก และหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชนในพื้นที่แหล่งมรดกโลก

๒) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ ในการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวของแหล่งอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นหลักทั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จากกลุ่มผู้เกี่ยวข้องกับแหล่งมรดกโลก ครอบคลุมในกลุ่มต่างๆ จำนวนรวมทั้งสิ้น ๔๘ รูป/คน ดังนี้

๓.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่

การศึกษาวิจัยครั้งนี้คณะผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตพื้นที่การศึกษาจากพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร เจาะจงอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร

๔. วิธีดำเนินการวิจัย

๔.๑ รูปแบบการวิจัย

รูปแบบการวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) ในการศึกษาวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ ในการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว ประกอบด้วย ๓ ขั้นตอนหลัก ได้แก่ ขั้นเตรียมการ “ประสานพื้นที่” ขั้นลงมือวิจัย “ใส่ใจกระบวนการชุมชน” และขั้นพัฒนา “มุ่งแก้ปัญหาชุมชน”

๔.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยมุ่งเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพผ่านขั้นตอนตามระเบียบวิธีวิจัย ดังนี้

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลเชิงคุณภาพ คัดเลือกจากประชากรผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในพื้นที่ชุมชนรอบเขตมรดกโลก ได้แก่ แกนนำพระสงฆ์ ตัวแทนผู้นำชุมชน เครือข่ายการจัดการ ตัวแทนนักท่องเที่ยว ตัวแทนภาคธุรกิจ และตัวแทนประชาชนในชุมชนรอบพื้นที่มรดกโลก

๔.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย

๑) การประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group) เพื่อร่วมกันวิเคราะห์ปัญหา และหาแนวทางในการแก้ไขปัญหา รวมถึงสรุปบทเรียนหลังจากทดลองใช้วิธีการแก้ปัญหา ในประเด็นการวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ ในการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวตามหลักของ UNESCO ซึ่งแบ่งออกเป็น ๘ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านการจัดพื้นที่ ๒) ด้านการจัดการทรัพยากร ๓) ด้านการปกป้องรักษา ๔) ด้านการใช้ ๕) ด้านศึกษาวิจัย ๖) ด้านการจัดการแหล่งทุน ๗) ด้านการให้ความรู้ ๘) ด้านการตลาด

๒) แบบสอบถาม นักท่องเที่ยวและชุมชนรอบพื้นที่ ในประเด็นวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ ในการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว แบบสอบถามมีทั้งหมด ๓ ตอน ได้แก่ ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไป ข้อมูลทางเศรษฐกิจและสังคมของผู้ตอบแบบสอบถาม มีลักษณะเป็นแบบตรวจสอบรายการ (Checklist) ตอนที่ ๒ ข้อมูลการเกี่ยวกับการบริหารจัดการแหล่งมรดกโลกตามหลักของ UNESCO ซึ่งแบ่งออกเป็น ๘ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านการจัดพื้นที่ ๒) ด้านการจัดการทรัพยากร ๓) ด้านการปกป้องรักษา ๔) ด้านการใช้ ๕) ด้านศึกษาวิจัย ๖) ด้านการจัดการแหล่งทุน ๗) ด้านการให้ความรู้ ๘) ด้านการตลาดรวม ๔๐ ข้อ มีลักษณะข้อคำถามแบบมาตราประมาณค่า (Rating Scale) และตอนที่ ๓ ข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนา มีลักษณะข้อคำถามแบบปลายเปิด (Open Ended Question)

๓) แบบสัมภาษณ์ ชุมชนรอบพื้นที่ และเครือข่ายการจัดการในประเด็นวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ ในการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว ลักษณะเป็นแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured) ๔) จัดเวทีคั่นข้อมูลและการประชุมเชิงปฏิบัติการ ในการจัดทำแผนการส่งเสริมการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงพุทธในการอนุรักษ์มรดกโลก

๔.๔ วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้มุ่งเน้นการปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม มีขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

๑. การจำแนกหรือพิจารณาปัญหาที่ประสงค์จะศึกษา คณะนักวิจัยร่วมกับชุมชน ศึกษา รายละเอียดของปัญหาการจัดการมรดกโลกกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ ในการส่งเสริมคุณค่าทาง วัฒนธรรมและการท่องเที่ยว ศึกษาแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับปัญหานั้น การวิเคราะห์สภาพของปัญหา (Thematic concern) พิจารณาในกรอบ ๔ องค์ประกอบต่อไปนี้ คือ ปัญหาที่เกี่ยวกับนักท่องเที่ยว ชุมชนรอบพื้นที่ เครือข่ายการจัดการองค์ความรู้

๒. คณะนักวิจัยร่วมกับชุมชนและเครือข่ายการจัดการ ร่วมกันเลือกปัญหาสำคัญที่เป็น สาระควรแก่การศึกษาวิจัย เลือกโดยอาศัยทฤษฎีมาร่วม พิจารณา ลักษณะของปัญหา แลสร้าง สมมติฐาน (Hypothesis) ของการวิจัยในรูปแบบของข้อความต้องการที่ จะประเมินที่แสดงความ สัมพันธ์ของปัญหากับหลักการ หรือกับทฤษฎีพื้นฐานที่ เกี่ยวข้องกับปัญหานั้น

๓. สร้างเครื่องมือดำเนินการวิจัยที่จะช่วยให้ได้คำตอบของปัญหาตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ เครื่องมือที่ใช้จะมี ๒ ลักษณะคือ เครื่องมือที่ใช้ในการทดลองปฏิบัติซึ่งมีการบูรณาการหลักพุทธธรรม และเครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการปฏิบัติ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์

๔. บันทึกเหตุการณ์อย่างละเอียดในแต่ละขั้นตอนของการวิจัย ทั้งส่วนที่เป็นความ ก้าวหน้าและเป็นอุปสรรคตามวงจรของการปฏิบัติการ คือ ในขั้นตอนของ วางแผนงาน การ ปฏิบัติการ การสังเกต และการสะท้อนการปฏิบัติการ เก็บสะสมข้อบันทึกไว้เพื่อใช้ในการปรับปรุง วงจร ปฏิบัติการต่อไป และ เพื่อเป็นการรวบรวมข้อมูลวิเคราะห์หาคำตอบของสมมติฐาน

๕. คณะนักวิจัยร่วมกับชุมชนและเครือข่ายการจัดการร่วมกัน วิเคราะห์ความสัมพันธ์ ด้านต่างๆ ของข้อมูลที่รวบรวมไว้เชิงคุณภาพ แสดงรายละเอียด อธิบายสถานการณ์ จัดหมวดหมู่และ แยกประเภทของกลุ่มข้อมูลตามหัวข้อที่เหมาะสมเปรียบเทียบข้อแตกต่าง และคล้ายคลึงของข้อมูล แต่ละประเภทโดยวิเคราะห์วิจารณ์อย่างลึกซึ้ง

๖. คณะนักวิจัยร่วมกับชุมชนและเครือข่ายการจัดการ ตรวจสอบข้อมูลที่ได้ เพื่อสรุปหา คำตอบที่เป็นสาเหตุ ผลและวิธีแก้ปัญหานั้นตามวัตถุประสงค์ กำหนดไว้และจะยกประโยชน์สูงสุดโดย สรุปประมวลเป็นหลักการ (principle) หรือรูปแบบ (model) หรือแผนงาน (plan) ของการ ปฏิบัติการ ทั้งนี้ อาศัยหลักตรรกวิทยาโดยวิธีอุปนัย (inductive) และความรูเชิงทฤษฎี

๔.๕ การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ คณะผู้วิจัยร่วมกับชุมชนและเครือข่ายการจัดการ ร่วมกัน วิเคราะห์ความสัมพันธ์ด้านต่างๆ ของข้อมูลที่รวบรวมไว้ ทั้งข้อมูลเชิงปริมาณและข้อมูลเชิง คุณภาพ แสดงรายละเอียด อธิบายสถานการณ์ จัดหมวดหมู่และแยกประเภทของกลุ่มข้อมูลตาม หัวข้อที่เหมาะสมเปรียบเทียบข้อแตกต่าง และคล้ายคลึงของข้อมูล แต่ละประเภทโดยวิเคราะห์ วิจารณ์อย่างลึกซึ้ง และร่วมกันตรวจสอบข้อมูลที่ได้ เพื่อสรุปหาคำตอบที่เป็นสาเหตุ ผลและวิธี แก้ปัญหานั้นตามวัตถุประสงค์ กำหนดไว้และจะยกประโยชน์สูงสุดโดยสรุปประมวลเป็นหลักการ (principle) หรือรูปแบบ (model) หรือแผนงาน (plan) ของการปฏิบัติการ ทั้งนี้ อาศัยหลัก ตรรกวิทยาโดยวิธีอุปนัย (inductive) และความรูเชิงทฤษฎี ในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ นักวิจัย ใช้สถิติเชิงพรรณนาในการวิเคราะห์ข้อมูล

๕. สรุปผลการวิจัย

๕.๑ การศึกษาการจัดการมรดกโลกกับการส่งเสริมคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ

จากการศึกษาวิเคราะห์ได้พบว่า หน่วยงานหลักในการบริหารจัดการพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร โดยมีการประสานระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับ เรื่องของมรดกทางศิลปวัฒนธรรมและประชาชนในท้องถิ่น ให้เข้ามาทำงานร่วมกันอย่างใกล้ชิด เพื่อให้การดำเนินงานตามแผนแม่บทมีประสิทธิภาพมากขึ้น และลดความซ้ำซ้อนในการปฏิบัติงานของรัฐ ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญ และมีความละเอียดอ่อนในการดำเนินการ โดยมีการจัดตั้ง “คณะกรรมการอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร” เพื่อทำหน้าที่ควบคุมดูแลการบริหารจัดการพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร พิจารณาข้อพิพาท และแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นภายในอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร และพื้นที่โดยรอบ ทั้งนี้คณะกรรมการฯ จะต้องยึดแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานเป็นเกณฑ์หลักในการปฏิบัติงาน โดยคณะกรรมการอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร จะประกอบด้วยตัวแทนจากท้องถิ่น ดังนี้ คือ แกนนำพระสงฆ์ เครือข่ายการ ตัวแทนจากชุมชนที่มีที่อยู่รอบอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร ตัวแทนจากธุรกิจ ตัวแทนจากนักท่องเที่ยว และตัวแทนประชาชนในชุมชนรอบพื้นที่มรดกโลก

จากองค์ความรู้นี้ ก่อให้เกิดผลในทางบวกกับการจัดการมรดกโลกกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ ในการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว คือ ทำการประเมินความพร้อมเบื้องต้นของหน่วยงานส่วนท้องถิ่น และประชาชน ว่ามีความรู้ความเข้าใจ และมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ และความรู้สึกรักหวงแหนในมรดกทางวัฒนธรรมมากยิ่งขึ้น มีการพัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยว และบริการของอุทยานประวัติศาสตร์ กำแพงเพชร ตลอดจนการส่งเสริมอาชีพต่างๆ ของประชากรในพื้นที่ การส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว โดยบูรณาการกับการจัดการมรดกโลกกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ ได้ดำเนินการถ่ายโอนอำนาจการบริหารจัดการพื้นที่โบราณสถานเมืองนครชุมจากสำนักงานศิลปากรที่ ๖ สุโขทัยมาอยู่ในความดูแลของอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร โดยมีรายละเอียดของขอบเขตพื้นที่ครอบคลุมโบราณสถาน และกำแพงเมืองนครชุมทั้งหมด ทั้งนี้ เพื่อให้การ ดูแลด้านอนุรักษ์ และการจัดการด้านการท่องเที่ยวเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ จัดให้มีการเพิ่มอัตรากำลังบุคลากร และพัฒนาคุณภาพของบุคลากร ให้สามารถรองรับงานตามรายละเอียดของแผนแม่บทกำหนด โดยเฉพาะด้านงานชุดค้นทางโบราณคดี บูรณะและ บำรุงรักษาโบราณสถาน งานบริการวิชาการ และท่องเที่ยว ประสานงานสร้างความรู้ความเข้าใจแก่ ประชาชน และหน่วยงานอื่นๆ และมีการสนับสนุนให้เกิด “องค์กรอนุรักษ์ท้องถิ่น” เช่น กลุ่มหรือชมรมต่างๆ เป็นต้น โดยมีประชาชนในท้องถิ่นเป็นสมาชิกหลักขององค์กร เพื่อทำให้เกิดกิจกรรมและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการร่วมกันดูแลรักษาอุทยานประวัติศาสตร์อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร

จากการศึกษาแผนการบริหารจัดการในช่วงระยะ ๑๐ ปี (แผนระยะยาว) หลังจากดำเนินการสำรวจ และชุดค้นตามแผนงานประวัติศาสตร์ โบราณคดี โบราณสถานแล้วเสร็จ แผนการบริหารจัดการในระยะนี้เริ่มให้ความสำคัญต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของท้องถิ่นมากขึ้น และนำไปสู่การถ่ายโอนอำนาจการบริหารจัดการพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร ไปสู่ท้องถิ่นในที่สุด โดยมีลำดับขั้นตอนการ ดำเนินงาน คือ

๑) ทำการประเมินความพร้อมของหน่วยงานส่วนท้องถิ่น และประชาชน ว่ามีความรู้ความเข้าใจ และมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ และความรู้สึกหวงแหนในมรดกทางวัฒนธรรมเพียงพอที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร โดยใช้กระบวนการส่งเสริมศึกษาคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในแหล่งมรดกโลก

๒) จัดการอบรมสัมมนาหรือกิจกรรมต่างๆ ด้านการส่งเสริมศึกษาคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในแหล่งมรดกโลก เพื่อปลูกฝังรากฐานจิตสำนึกในการอนุรักษ์ การมีส่วนร่วม และความรู้สึกหวงแหน ตลอดจนการสร้างองค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์ ศิลปวัฒนธรรมให้กับประชาชน และองค์กรในท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง

๓) หลังจากดำเนินการสำรวจ และชุดค้นโบราณสถานทั้งหมดทั่วทั้งพื้นที่ในเขต อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรเรียบร้อยแล้ว จะต้องทำการศึกษา เพื่อปรับปรุงแผนควบคุมการใช้ ประโยชน์ที่ดิน และข้อบัญญัติท้องถิ่นต่างๆ ที่ได้ประกาศใช้ในระยะแรก เพื่อให้สอดคล้องและเหมาะสม กับสถานการณ์ในขณะนั้น แล้วประกาศเป็นผังเมืองเฉพาะ (Specific Plan) โดยมีคณะกรรมการอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร โยธาธิการ และผังเมืองจังหวัดกำแพงเพชร กรมศิลปากร อุทยาน ประวัติศาสตร์กำแพงเพชร และสถาบันการศึกษาในพื้นที่เป็นผู้รับผิดชอบหลัก และจะต้องให้หน่วยงาน ส่วนท้องถิ่น และประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการปรับปรุงแผนอย่างใกล้ชิด จากการปรับปรุงทางกายภาพนี้ จะต้องคำนึงการส่งเสริมศึกษาคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในแหล่งมรดกโลกนี้ด้วย

๔) คณะกรรมการอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร จะเป็นหน่วยงานหลักในการบริหารจัดการพื้นที่อุทยานฯ ในขณะที่บทบาทของกรมศิลปากร และอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรในอนาคต หลังจากการถ่ายโอนอำนาจการบริหารจัดการพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรไปสู่ท้องถิ่นแล้ว จะปรับเปลี่ยนเป็น “ศูนย์คุ้มครองและฝึกอบรมด้านการอนุรักษ์ และการจัดการมรดกโลก” คือ การเป็นผู้คอยดูแลสนับสนุน และให้ความช่วยเหลือในด้านต่างๆ

๕) ให้มีการจัดตั้ง “คณะกรรมการอนุรักษ์ และการจัดการมรดกโลกประจำจังหวัดกำแพงเพชร” เพื่อทำหน้าที่ควบคุมการทำงานคณะกรรมการอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร ตลอดจนการพิจารณา และจัดหางบประมาณในการบริหารจัดการอุทยานฯ โดยคณะกรรมการอนุรักษ์ และการจัดการมรดกโลกประจำจังหวัดกำแพงเพชร จะประกอบด้วยตัวแทนจากหน่วยงานต่างๆ

๖) การสนับสนุนการจัดตั้งกลุ่มอาสาสมัครจากประชาชนในพื้นที่ เข้ามาดูแลรักษามรดกศิลปวัฒนธรรม โดยเฉพาะตัวแทนประชากรจากชุมชนใกล้เคียง

๗) ติดตาม และประเมินแผนแม่บท และการบริหารจัดการพื้นที่อุทยานฯ ของคณะกรรมการอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรเป็นระยะๆ และมีการปรับปรุงแผนให้เหมาะสมกับสถานการณ์เสมอ โดยสนับสนุนให้หน่วยงานส่วนท้องถิ่น และประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการ บริหารจัดการอุทยานฯ มากขึ้นเรื่อยๆ และเข้ามามีส่วนร่วมในการปรับปรุงแผนต่างๆ อย่างใกล้ชิดทุกครั้ง

๕.๒ การวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับการส่งเสริมคุณค่า และวัฒนธรรมเชิงพุทธ

จากการศึกษาวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับการส่งเสริมคุณค่า และวัฒนธรรมเชิงพุทธ ในจังหวัดกำแพงเพชรนั้น จะมีกิจกรรมแยกเป็นสองแห่ง สามารถบอกรายละเอียดได้ดังนี้

๑) อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร มี ๓ กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมทุกวันธรรมัสสวณะ จะมีทำวัตรสวดมนต์แปล ฟังพระธรรมเทศนา ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เวียนเทียนรอบวิหารพระสี่อิริยาบถ กิจกรรมทอดผ้าป่าแถวในเทศกาลสำคัญของจังหวัดกำแพงเพชร จัดในเทศกาลวันสารทไทย และของดีเมืองกำแพงเพชร ตรงกับวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ และกิจกรรมเวียนเทียนวันขึ้น ๑๕ ค่ำ ทุกเดือน และจัดเวียนเทียนพิเศษสำหรับนักท่องเที่ยว

๒) เมืองโบราณนครชุม มี ๔ กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมธรรมจักรชั้นเดียวย มีการสมานานศีล ๕ แปล พิธีบูชาโคมประทีปเป็นพุทธบูชา สวดพระธรรมจักรกับปวัตตนสูตร เจริญจิตภาวนา และแผ่เมตตา ทุกวันอาทิตย์ ณ ลานธรรมจักร วัดพระบรมธาตุ พระอารามหลวง กิจกรรมเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดก ประจำปี ประเพณีวันสารท จัดรักษาประเพณีโบราณ ฟังเทศน์มหาชาติหนึ่งวันกับหนึ่งคืน กิจกรรมเทศน์มหาชาติ “เวสสันดรชาดก” เฉลิมพระเกียรติถวายเป็นพระราชกุศล ทุกวันอาทิตย์ช่วงเช้าพรรษา ถ่ายทอดสดทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดกำแพงเพชร F.M.97.75 MHz กิจกรรมการบวชถือศีลจาริณีประจำปี ๆ ละ ๒ ครั้ง คือ วันแม่แห่งชาติก็เริ่มวันที่ ๑๑ สิงหาคมของทุกปีบวชถือศีล ๔ วัน ๓ คืน ส่วนวันพ่อนั้นก็เช่นเดียวกันกำหนดบวชวันที่ ๓ ธันวาคมไปจบเอาวันที่ ๗ ธันวาคมก็ ๓ คืน ๔ วันเช่นกัน

จะเห็นได้ว่า ในมรดกโลกนั้น ได้มีมรดกธรรมที่สำคัญเกิดขึ้นมากมาย เป็นการฟื้นฟูในมรดกธรรมที่หายไป ก็เป็นการอนุรักษ์ พัฒนาและสืบทอดมรดกธรรมที่ยังมีอยู่ในมรดกโลกจังหวัดกำแพงเพชร

๕.๓ การเสริมสร้างรูปแบบการสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมเชิงพุทธในพื้นที่มรดกโลก

รูปแบบที่จะนำมาใช้ในการสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมเชิงพุทธนั้น ได้พบว่าการจัดการด้านจุดมุ่งหมาย จะทำให้สามารถเสริมสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรม คุณค่าทางวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดี เพราะว่าการกำหนดความมุ่งหมายให้ชัดเจนและทำให้เกิดความครอบคลุมทางด้านเนื้อหาทางด้านวัตถุประสงค์และทางด้านแผนงานจะทำให้การจัดการด้านจุดมุ่งหมายของการบริหารจัดการมรดกโลกเพื่อเสริมสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมเชิงพุทธมีความเด่นชัดมากยิ่งขึ้น

การจัดการด้านกระบวนการดำเนินงาน/ประสานงาน ประเด็นที่สองก็คือการจัดการด้านกระบวนการดำเนินการประสานงานอันนี้เป็นเรื่องที่สำคัญมากเพราะเป็นเกี่ยวกับการนำเอาภาคีเครือข่ายของการอนุรักษ์การ เสริมสร้างคุณค่าของการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณสถานและที่ช่วยกันดูแลสิ่งที่ขาดหายไปให้เกิดขึ้นฉะนั้นกระบวนการดำเนินการประสานงานจึงมีความสำคัญที่จะทำให้การฟื้นฟูมรดกโลกสู่มรดกธรรมได้อย่างรวดเร็วและทันต่อเหตุการณ์

การค้นหาคคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธที่หายไป รูปแบบต่อมาก็คือการค้นหาคคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธที่ขาดหายไปจากมรดกโลกเรื่องนี้เป็นรูปแบบที่จะต้องผนึกกำลังกันอย่างมากโดยเฉพาะผู้ที่อยู่รอบๆบริเวณอุทยานประวัติศาสตร์ที่ดีหรือว่าการเชิญผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อมาให้เห็นว่ามรดกโลกนั้นมีอะไรบ้างที่ขาดหายไปคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธนั้นมีอะไรบ้างที่หายไปนาน การค้นหานี้จึงเป็นรูปแบบที่สำคัญที่จะทำให้มรดกโลกกลับมาสู่มรดกธรรมใหม่อีกครั้งหนึ่ง

การจัดการมรดกโลก กับเสริมคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ คือการจัดการมรดกโลกกับการเสริมคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธนั้นเป็นเรื่องที่ทุกคนจะต้องเข้ามามีบทบาทสำคัญมาก ฉะนั้นการจัดการมรดกโลกนั้นก็ยังมีเรื่องของข้อกฎหมายกฎระเบียบต่างๆที่อุทยานประวัติศาสตร์ต้องคำนึงถึงแต่ว่าในขณะที่เดียวกันภาคีเครือข่ายที่จะเข้ามาช่วยจัดการมรดกโลกนั้นก็จำเป็นที่จะต้องเข้ามามีบทบาทเพื่อให้ทันต่อการที่จะถูกบุกรุกทำลายหรือเสื่อมถอยไปของวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธที่ต่อไปก็จะเห็นแต่คนมาออกกำลังกายในอุทยานประวัติศาสตร์แต่บัดนี้เป็นต้นไปจะได้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงจะได้เห็นบรรยากาศของความเป็นศาสนาพุทธซึ่งในมรดกโลกนั้นถือว่ามรดกเป็นจำนวนมากในอุทยานประวัติศาสตร์ฉะนั้นเมื่อวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธเท่ากับเข้ามาก็จะทำให้การบริหารการจัดการเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

การจัดการด้านการประเมินผล รูปแบบสุดท้ายที่นำเข้ามาอยู่ในวงสนทนาภาคีเครือข่ายนั้นก็คือการจัดการด้านการประเมินผลเพราะว่าเป็นจะเป็นข้อมูลที่สำคัญในการที่จะทำให้ข้อมูลนั้นมีความนิ่งเป็นจริงแล้วก็สามารถกระจายออกไปสู่สาธารณชนได้ ซึ่งการรับรู้การรับทราบของประชาคมเครือข่ายนั้นจะทำให้ความมั่นคงถาวรในการที่จะรักษาคุณค่าทางวัฒนธรรมประเพณีเชิงพุทธได้เป็นอย่างดี

๖. ข้อเสนอแนะ

๑. ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

๑) อุทยานประวัติศาสตร์ควรได้รับดำเนินการนำผลวิจัยนี้ไปใช้ เพราะจกได้ชื่อว่า มีเครือข่ายจัดกิจกรรมโดยไม่ต้องมาซื้ออ้างว่า คนไม่เพียงพอ

๒) การส่งเสริมคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธนี้ มีอยู่ในสายเลือดคนไทยทุกคน กรมศิลปากรเขต ๔ สุโขทัย ควรต่อยอดให้เกิดพลังรักมรดกโลก โดยเอามรดกธรรมนำหน้า เพื่อรักษามรดกโลกไว้ให้นานที่สุด

๓) จังหวัดกำแพงเพชร โดยผู้ว่าราชการจังหวัด ควรจัดกิจกรรมอันเกี่ยวกับมรดกธรรม เช่น การทำบุญตักบาตร ฟังธรรม ที่อุทยานประวัติศาสตร์ เป็นระยะ ๆ

๒. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

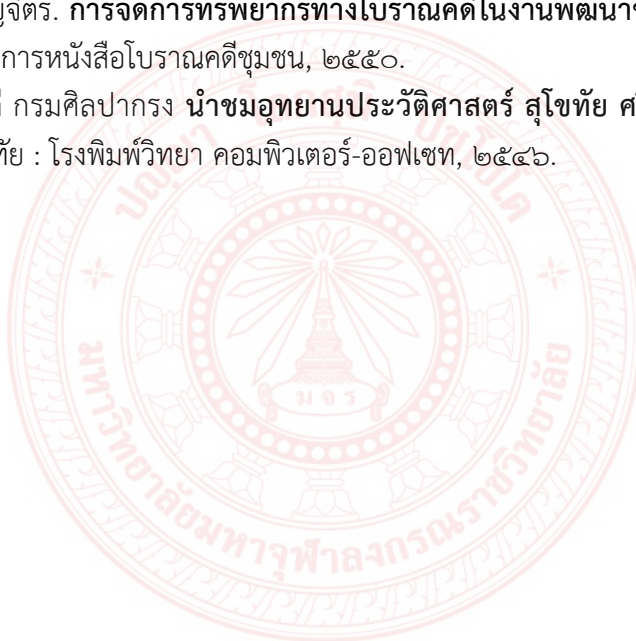
๑) ควรศึกษาด้านการปฏิบัติธรรมประจำปีของชาวจังหวัดกำแพงเพชรว่าจะมีส่วนฟื้นฟูมรดกธรรมได้หรือไม่

๒) ควรศึกษามรดกธรรมที่ซ่อนแฝงไว้ในมรดกโลก ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญ เช่น พระสี่อิริยาบถ วัดช้างรอบ เป็นต้น

๓) ควรศึกษาวิจัยเรื่องการขยายเครือข่ายของโครงการธรรมจักรชั้นเคย

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัด
กำแพงเพชร. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๔.
- ธนิก เลิศชาญฤทธ์ . การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร,
๒๕๕๔.
- มานพ ถนอมศรี. สุโขทัย อุทยานประวัติศาสตร์มรดกโลก. กรุงเทพมหานคร : พีพีเวิลด์มีเดีย,
๒๕๕๖.
- วีรวัฒน์ ปภสสโร. มรดกโลก. กรุงเทพมหานคร : กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, ๒๕๕๓.
- สายันต์ ไพเราะญจิตร. การจัดการโบราณสถาน โบราณวัตถุศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑ์สถานโดย
องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น. จังหวัดนนทบุรี : สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๘.
- สายันต์ ไพเราะญจิตร. การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในงานพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร :
โครงการหนังสือโบราณคดีชุมชน, ๒๕๕๐.
- สำนักโบราณคดี กรมศิลปากรง นำชมอุทยานประวัติศาสตร์ สุโขทัย ศรีสัชนาลัย กำแพงเพชร.
สุโขทัย : โรงพิมพ์วิทยา คอมพิวเตอร์-ออฟเซต, ๒๕๔๖.

ภาคผนวก ข

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยนำไปใช้ประโยชน์
กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลวิจัยไปใช้ประโยชน์ แบ่งออกได้ ๓ กิจกรรมหลัก ดังนี้

๑. กิจกรรมทางวิชาการ

ผลการค้นพบงานวิจัยเป็นองค์ความรู้เชิงบูรณาการ เป็นฐานข้อมูลความสัมพันธ์หน่วยงานทั้งภาครัฐ ทั้งภาคเอกชนที่เกี่ยวข้อง ชุมชน จากการใช้รูปแบบการวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ ในการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว เพื่อหาแนวทางการดำเนินงานตามแผนการบริหารจัดการพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร โดยคณะกรรมการอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร

๒. กิจกรรมด้านการพัฒนา

งานวิจัยได้นำเสนอแก่หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง ซึ่งผู้เกี่ยวข้องสามารถนำไปสู่การกำหนดนโยบายเพื่อประโยชน์ในส่วนงานที่เกี่ยวข้องได้ต่อไป

๓. กิจกรรมด้านการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษา

เนื้อหาของงานวิจัยทั้งทฤษฎีและผลการวิจัยจากการศึกษาเป็นเนื้อหาที่โยงกับเนื้อหารายวิชา แนวคิดกิจกรรมด้านการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษา เป็นปรัชญาการศึกษาของหลักสูตรที่นำไปสู่การสร้างกิจกรรมการศึกษาที่เป็นประโยชน์สูงสุดแก่ผู้เรียน โดยให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้มีส่วนร่วมทางการบริหารจัดการอย่างเหมาะสม เป็นวิธีการในการจัดการมรดกโลกให้สามารถผสมผสานกันได้เพื่อการพัฒนาที่สมดุล เพื่อให้การรักษาอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร คงความเป็นมรดกโลกไว้ได้อย่างยั่งยืน โดยไม่ถูกถอดถอนจากการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรมจากองค์การยูเนสโก ตลอดจนวิเคราะห์ถึงความรู้ความเข้าใจของชุมชนเกี่ยวกับมรดกโลก แสวงหาแนวทางในการพัฒนา และเพิ่มศักยภาพการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการแหล่งมรดกโลกให้เหมาะสม และสอดคล้องกับสภาพของชุมชนและท้องถิ่น อันเป็นการสร้างความสมดุลระหว่างการดำรงฐานะการเป็น “มรดกโลก” กับการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนและท้องถิ่น และอุตสาหกรรมท่องเที่ยวของประเทศให้ยั่งยืนสืบไป

ภาคผนวก ค

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้
และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	วัตถุประสงค์ ที่บรรลุ	สิ่งที่ได้ทราบ
๑. สำรวจ ความเป็นไปได้ ของประเด็นหัวข้องานวิจัย	สามารถกำหนดประเด็นหัวข้อ งานวิจัยที่ยังไม่มีใครเคยทำมาก่อน และตั้งโจทย์การวิจัยได้	ข้อที่ ๑, ๒, ๓	ทำให้เห็น โจทย์ ข้อมูล ภาคทฤษฎีนำมาเป็นโจทย์ใน การทำวิจัยและนำไปศึกษาใน ภาคสนามซึ่งจะได้แนวคิดการ บริหารจัดการ
๒. ศึกษาข้อมูลปฐมภูมิ/ หัตถภูมิจากเอกสารวิชาการ ในพื้นที่ จังหวัดกำแพงเพชร	ทราบถึงการบริหารจัดการแหล่งมรดก โลกตามหลักของ UNESCO ๘ ด้าน คือ ๑) ด้านการจัดพื้นที่ ๒) ด้านการจัดการทรัพยากร ๓) ด้านการปกป้องรักษา ๔) ด้านการใช้พื้นที่ ๕) ด้านศึกษาวิจัย ๖) ด้านการจัดการแหล่งทุน ๗) ด้านการให้ความรู้ ๘) ด้านการตลาด	ข้อ ๑	ทำให้สามารถวิเคราะห์ การจัดการมรดกโลกกับวิถี วัฒนธรรมเชิงพุทธ ในการ ส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรม และการท่องเที่ยวได้
๓. เขียนโครงการวิจัย นำเสนอต่อสถาบันวิจัยพุทธ ศาสตร์	สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ อนุมัติ ทุนอุดหนุนการวิจัย	ข้อ ๑, ๒	สามารถนำโครงการวิจัย มา ศึกษาความรู้ความเข้าใจ เกี่ยวกับวิเคราะห์เรื่องการ จัดการมรดกโลกกับวิถี วัฒนธรรมเชิงพุทธ ในการ ส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรม และการท่องเที่ยว
๔. ผู้วิจัยศึกษาแนวคิดและ ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการ งานวิจัย แล้วดำเนินการ จัดทำรายชื่อประชากรและ กลุ่มตัวอย่างตามเกณฑ์การ คัดเลือก	ประมวลข้อมูลเชิงประจักษ์จากผล การค้นคว้าหนังสือ และงานวิจัย	ข้อ ๑	ได้รับข้อเสนอแนะการ ทำวิจัย จากผู้อำนวยการสถาบันวิจัย พุทธศาสตร์ แล้วลงนามทำ สัญญาการวิจัย ปีงบประมาณ ๒๕๖๐
๕. สร้างเครื่องมือวิจัย	ได้เครื่องมือการวิจัย	ข้อ ๑	มีเครื่องมือในการวิจัย

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	วัตถุประสงค์ ที่บรรลุ	สิ่งที่ได้ทราบ
(แบบสัมภาษณ์เชิงลึก)			เป็นแบบสัมภาษณ์
๖. ส่งร่างรายงานความก้าวหน้าการวิจัยครั้งที่ ๑ ให้สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ตรวจสอบความถูกต้องในบทที่ ๑ - ๓ และแบบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ	ได้ข้อเสนอแนะเพื่อแก้ไขปรับปรุงร่างรายงานความก้าวหน้าการวิจัย และสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ	ข้อ ๑.	ปรับปรุงร่างรายงานความก้าวหน้างานวิจัยบทที่ ๑ - ๓ พร้อมกับแบบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ และวิเคราะห์ตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิ
๗. สัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ	ได้รับความร่วมมือจากจากกลุ่มผู้เกี่ยวข้องกับแหล่งมรดกโลกครอบคลุมในกลุ่มต่างๆ จำนวนรวมทั้งสิ้น ๔๘ รูป/คน	ข้อ ๑, ๒, ๓	ได้คำตอบการวิจัยจากจากกลุ่มผู้เกี่ยวข้องกับแหล่งมรดกโลก
๘. รวบรวมข้อมูลวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัย	ทราบผลการวิจัย	ข้อ ๑, ๒, ๓	ได้ผลการวิจัย
๙. วิเคราะห์ข้อมูลแล้วเรียบเรียงงานวิจัย สรุป เป็นผลการวิจัย	ได้ผลการวิจัยภาคเอกสารและได้กระบวนการตามที่ประสงค์ แล้วให้ผู้ทรงคุณวุฒิของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ตรวจสอบร่างวิจัยฉบับสมบูรณ์	ข้อ ๑, ๒, ๓	ได้รับข้อเสนอแนะการปรับปรุงและแก้ไข งานวิจัยจากผู้ทรงคุณวุฒิแล้ว แล้วแก้ไขร่างวิจัยฉบับสมบูรณ์ (ครั้งที่ ๒)
๑๐.ปรับปรุงแก้ไขงาน และสรุปผลการวิจัยตามข้อเสนอแนะส่งให้สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ตรวจสอบความถูกต้อง	งานวิจัยมีความสมบูรณ์ และถูกต้อง ตามข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิ	ข้อ ๑, ๒, ๓	งานวิจัยมีรูปแบบถูกต้องตามหลักการวิจัยและเผยแพร่ต่อสาธารณชน
๑๑. นำเสนอผลการนำงานวิจัยไปใช้ประโยชน์	กลุ่มเป้าหมายและผู้เกี่ยวข้องรับทราบผลการวิจัย นำไปสู่การทบทวนและนำไปเป็นแนวทางในการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรม และการท่องเที่ยว เพื่อหาแนวทางการดำเนินงานตามแผนการบริหารจัดการพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร	ข้อ ๑, ๒, ๓	ได้นำเสนอผลงานให้เป็นที่ประจักษ์ต่อ สาธารณชน
๑๒. ส่งฉบับสมบูรณ์ ให้สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ อนุมัติจบโครงการวิจัย	จัดพิมพ์ทำรูปเล่ม และเผยแพร่ผลงานวิจัย	ข้อ ๑, ๒, ๓	บรรลุวัตถุประสงค์การวิจัย

ภาคผนวก ง

เครื่องมือวิจัย

แบบสัมภาษณ์เชิงลึก

เรื่อง การวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ ในการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรม และการท่องเที่ยว

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

ตำแหน่ง.....

ที่อยู่.....

วัน/เดือน/ปี ที่สัมภาษณ์

๑. ความสำคัญและความภาคภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรมในเขตมรดกโลก จ.กำแพงเพชร

.....

๒. กิจกรรมที่ดำเนินการในชุมชนรอบพื้นที่เพื่อส่งเสริมการจัดการมรดกโลกกับวิถีวัฒนธรรม
 เชิงพุทธ ในการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว

.....

๓. การดำเนินการของเครือข่ายการจัดการมรดกโลกกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ ในการส่งเสริม
 คุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว

.....

๔. ความคิดเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับการจัดการมรดกโลกกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ ในการ
 ส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว

.....

ประเด็นคำถามการประชุมสัมมนา

เรื่อง การวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ ในการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรม และการท่องเที่ยว

แนวทางในการแก้ไขปัญหา รวมถึงสรุปบทเรียนหลังจากทดลองใช้วิธีการแก้ปัญหา ในประเด็นการจัดการมรดกโลกกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ ในการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว และการคงอยู่ในพื้นที่มรดกโลกและแนวทางการส่งเสริมการจัดการมรดกโลกกับวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ ในการส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวซึ่งครอบคลุมประเด็นดังต่อไปนี้

- ๑) การศึกษาวิจัยหรือการสร้างองค์ความรู้ (Resource Research)
- ๒) การประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรทางโบราณคดี (Resource Assessment and Evaluation)
- ๓) การสงวนและการอนุรักษ์ (Preservation)
- ๔) การดำเนินกิจกรรมทางธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรวัฒนธรรม (Resource Based Community Business)
- ๕) การเผยแพร่องค์ความรู้ ข้อมูล ประสบการณ์ให้แก่คนอื่น ๆ ทั้งในและนอกชุมชน (Share knowledge, information and experience)
- ๖) การบังคับใช้กฎหมาย ข้อปฏิบัติ ข้อบัญญัติ (Enforcement)
- ๗) การฟื้นฟู ผลิตซ้ำ และสร้างใหม่ (Resource Rehabilitation / Revitalization)

ภาคผนวก จ

รูปภาพกิจกรรมดำเนินการวิจัยจัดเวทีสัมมนา
เรื่อง “มรดกโลกสู่มรดกธรรม”

ภาพกิจกรรมการจัดการพื้นที่มรดกโลก

ภาพกิจกรรมการจัดการทรัพยากร การปกป้องรักษา และการใช้พื้นที่

ภาพกิจกรรม ยุววิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลเชิงประจักษ์

ภาพการจัดการแหล่งทุน

ภาพกิจกรรมการจัดการให้ความรู้

ภาพกิจกรรมการจัดการตลาด

ภาพกิจกรรมการจัดการมรดกโลกกับการส่งเสริมคุณค่า และวัฒนธรรมเชิงพุทธ

ภาพกิจกรรมกิจกรรม “วันธรรมัสสวนะ”

ภาพกิจกรรม “ธรรมจักรชั้นเดีย”

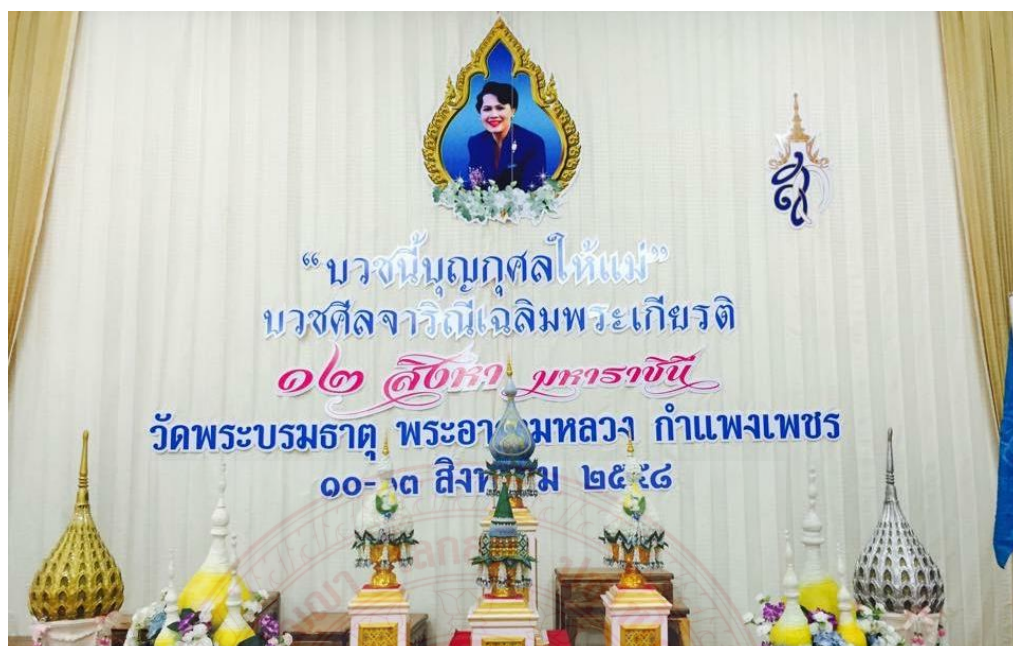

ภาพกิจกรรม “เทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดก”

ภาพกิจกรรม “การบวชถือศีลจาริณี”

ภาคผนวก ฉ

แบบสรุปโครงการวิจัย

สัญญาเลขที่ ว. 338/2560

ชื่อโครงการ การวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับการส่งเสริมคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ

หัวหน้าโครงการ พระราชวชิรเมธี, ผศ.ดร.

ความเป็นมาและความสำคัญ

ประเทศไทยเป็นแหล่งอารยธรรมที่เก่าแก่แห่งหนึ่งของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยมีโบราณสถานสำคัญหลายแห่ง ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรม จากองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) หรือ UNESCO ได้ขึ้นทะเบียนอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร เป็นมรดกโลก เมื่อวันที่ ๑๓ ธันวาคม ๒๕๓๕ จากการที่ประเทศไทยมีมรดกทางวัฒนธรรมอันเป็น “มรดกโลก” ส่งผลให้เกิดการเติบโตทางเศรษฐกิจการพัฒนาประเทศได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาธุรกิจและอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเพื่อสร้างรายได้ให้แก่ประเทศ

อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร มีโบราณสถานตั้งอยู่ใจกลางเมือง อยู่ ๒ วัด คือ วัดพระแก้วกับวัดพระธาตุ ปรากฏพระพุทธรูปปราน ๓ องค์ ที่มีลักษณะสกุลช่างกำแพงเพชรคือพระนลาฏกว้าง พระนาสิกเป็นสัน และพระหนุเสียม ซึ่งหาชมได้ยากในกลุ่มโบราณสถานเขตนครชุม วัดล้วนแล้วแต่สร้างด้วยศิลาแลง เช่น วัดพระสี่อิริยาบถ มีพระพุทธรูปยืนปางประทานพร วัดช้างรอบ มีเจดีย์ใหญ่ ประติมากรรมช้างทรงเครื่อง ๖๘ เชือก วัดพระนอน มีเสาศิลาแลงขนาดใหญ่หนักตันละ ๓๐ ตัน จำนวน ๓๐ ตัน วัดพระสิงห์มีโกlonพระพุทธรูปศิลาแลงขนาดใหญ่โบราณสถานในเขตเมืองนครชุมเก่า ผังตะวันตกแม่น้ำปิง มีเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ตั้งอยู่กลางทุ่งเศรษฐีและวัดอื่นๆ

ด้วยปัจจัยดังกล่าวจังหวัดสุโขทัย จังหวัดกำแพงเพชร จึงมียุทธศาสตร์ต่อการพัฒนาพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร มีการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยว การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้มีความปลอดภัยและแก่นักท่องเที่ยว รวมถึงพัฒนาคุณภาพสินค้าของกลุ่มอาชีพของแต่ละตำบล ตลอดจนมีการส่งเสริมสนับสนุนจากคณะกรรมการหมู่บ้านในการแก้ไขข้อพิพาทต่างๆ ในการบริหารจัดการต่างๆ อันเป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน นับว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญที่ส่งผลให้อุทยานประวัติศาสตร์ในบริเวณดังกล่าวยังคงความเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ และศิลปวัฒนธรรม

ในการธำรงรักษาแหล่งมรดกโลก อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร ให้คงความเป็นมรดกโลกได้อย่างยั่งยืนนั้นจำเป็นต้องได้รับความร่วมมือ จากผู้ที่เกี่ยวข้องตั้งแต่ระดับบุคคล ระดับชุมชนท้องถิ่นและระดับชาติ ซึ่งต้องมีจิตสำนึกในการรักษาหวงแหนสมบัติของชาติของแผ่นดิน มีความรู้ความเข้าใจในการบริหารจัดการแหล่งมรดกโลกตระหนักถึงคุณค่าของแหล่งมรดกโลก และเห็นถึงความสำคัญของการเข้าไปบริหารจัดการแหล่งมรดกโลก เพื่อใช้ประโยชน์อนุรักษ์และ

พัฒนาแหล่งมรดกโลกอันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติให้คงอยู่ตลอดไป ทั้งนี้หลักการของอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกโลกของยูเนสโก ได้กำหนดว่าแหล่งมรดกโลกจำเป็นต้องมีระบบการจัดการที่ดี ซึ่งวิธีการที่ดีที่สุดคือการให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้ทำงานร่วมกัน

ดังนั้น การให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้มีส่วนร่วมทางการบริหารจัดการอย่างเหมาะสมจึงเป็นวิธีการในการจัดการมรดกโลกให้สามารถผสมผสานกันได้เพื่อการพัฒนาที่สมดุล เพื่อให้การรักษาอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย-กำแพงเพชร คงความเป็นมรดกโลกไว้ได้อย่างยั่งยืน โดยไม่ถูกถอดถอนจากการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรมจากองค์การยูเนสโก ตลอดจนวิเคราะห์ถึงความรู้ความเข้าใจของชุมชนเกี่ยวกับมรดกโลก แสวงหาแนวทางในการพัฒนา และเพิ่มศักยภาพการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการแหล่งมรดกโลกให้เหมาะสม และสอดคล้องกับสภาพของชุมชนและท้องถิ่น อันเป็นการสร้างความสมดุลระหว่างการดำรงฐานะการเป็น “มรดกโลก” กับการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนและท้องถิ่น และอุตสาหกรรมท่องเที่ยวของประเทศให้ยั่งยืนสืบไป

วัตถุประสงค์โครงการ

๑. เพื่อศึกษาคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธในแหล่งมรดกโลก
๒. เพื่อวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับการส่งเสริมคุณค่าและวัฒนธรรมเชิงพุทธ
๓. เพื่อเสริมสร้างรูปแบบการสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมเชิงพุทธในพื้นที่มรดกโลก

ผลการวิจัย

๑. การศึกษาการจัดการมรดกโลกกับการส่งเสริมคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ มีหน่วยงานหลักในการบริหารจัดการพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร โดยมีการประสานระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับ เรื่องของมรดกทางศิลปวัฒนธรรมและประชาชนในท้องถิ่น ให้เข้ามาทำงานร่วมกันอย่างใกล้ชิด เพื่อให้การดำเนินงานตามแผนแม่บทมีประสิทธิภาพมากขึ้น และลดความซ้ำซ้อนในการปฏิบัติงานของรัฐ ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญ และมีความละเอียดอ่อนในการดำเนินการ

๒. การวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับการส่งเสริมคุณค่าและวัฒนธรรมเชิงพุทธ มีการส่งเสริมคุณค่าและวัฒนธรรมเชิงพุทธในจังหวัดกำแพงเพชร โดยแยกกิจกรรมเป็น ๒ ส่วน ได้แก่ อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร มี ๓ กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมทุกวันธรรมัสสวันะ กิจกรรมทอดผ้าป่าแถวในเทศกาลสำคัญของจังหวัดกำแพงเพชร และกิจกรรมเวียนเทียนวันขึ้น ๑๕ ค่ำทุกเดือน และจัดเวียนเทียนพิเศษสำหรับนักท่องเที่ยว ส่วนเมืองโบราณนครชุม มี ๔ กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมธรรมจักรคันเดย์ กิจกรรมเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดกประจำปีในประเพณีวันสารท กิจกรรมเทศน์มหาชาติ “เวสสันดรชาดก” เฉลิมพระเกียรติถวายเป็นพระราชกุศลทุกวันอาทิตย์ช่วงเข้าพรรษา และกิจกรรมการบวชถือศีลจารณีประจำปี จะเห็นได้ว่าในพื้นที่มรดกโลกนั้น ได้มีมรดกธรรมที่สำคัญเกิดขึ้นมากมาย เป็นการฟื้นฟูในมรดกธรรมที่หายไป ก็เป็นการอนุรักษ์ พัฒนาและสืบทอดมรดกธรรมที่ยังมีอยู่ในมรดกโลกจังหวัดกำแพงเพชร

๓. การเสริมสร้างรูปแบบการสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมเชิงพุทธในพื้นที่มรดกโลกนั้น รูปแบบที่จะนำมาใช้ในการสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมเชิงพุทธนั้น ได้พบว่าการจัดการด้านจุดมุ่งหมาย ด้านกระบวนการดำเนินงาน/ประสานงาน การค้นหาคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธที่หายไป การจัดการมรดกโลก กับส่งเสริมคุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ และการจัดการด้านการประเมินผล จะทำให้

สามารถเสริมสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมและจัดการมรดกโลกเพื่อเสริมสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมเชิงพุทธมีความเด่นชัดมากยิ่งขึ้น

การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สามารถนำชุดความรู้เกี่ยวกับการศึกษาประวัติศาสตร์ พุทธศิลปกรรม ความเชื่อและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับพระเจดีย์สำคัญในจังหวัดเลย ไปใช้ในการเรียนการสอนในรายวิชาพุทธศิลป์ได้ ตลอดจนสามารถนำมาใช้พัฒนานิสิตให้มีความรู้และทักษะในการศึกษาวิจัยและการพัฒนาวัดหรือศาสนสถานภายในท้องถิ่นที่เป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมได้

๒. สถานศึกษาที่อยู่ในเขตจังหวัดกำแพงเพชร สามารถประยุกต์ใช้องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ พุทธศิลปกรรม ความเชื่อและกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับแหล่งมรดกโลกไปใช้ในการเสริมหลักสูตรการเรียนรู้ของเยาวชนในสถานศึกษาได้

๓. หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดกำแพงเพชร องค์การบริหารส่วนจังหวัดกำแพงเพชร การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานสุโขทัย สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดกำแพงเพชร หน่วยงานราชการอื่นๆ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง สามารถนำไปใช้เป็นการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและให้ข้อเสนอแนะต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวแต่ประชาสัมพันธ์องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องได้

การประชาสัมพันธ์

มีการประชาสัมพันธ์กิจกรรมนำเสนอข้อมูลผลการวิจัย ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หน่วยวิทยบริการฯ ณ วัดพระบรมธาตุ จังหวัดกำแพงเพชร

ภาคผนวก ข

รายนามผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๑. พระครูวรวิชัยปัญญากร เจ้าอาวาสวัดบ่อสามแสน อำเภอเมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร
๒. พระครูสิทธิวิจิตรโสภิต เจ้าอาวาสวัดกัลปพฤกษ์ อำเภอเมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร
๓. พระมหาบุญเลิศ มหาวีโร ประธานกลุ่มธรรมจักรชั้นเคย์ วัดพระบรมธาตุ อำเภอเมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร
๔. นายณัฐวุฒิ พิมพา ประธานชุมชนประชาหารษา
๕. นางสาวอุมา เวชกร ประธานชุมชนเทศบาล ๔
๖. นายบุญธรรม น้าแก้ว ประธานชุมชนวัดช้าง
๗. นางสมพิศ เหล่ารอด ประธานชุมชนอนันตสิงห์
๘. นายกฤษิกร เมฆพัฒน์ ประธานชุมชนเกาะแขก
๙. นายไสว ไชยเมือง วัฒนธรรมจังหวัดกำแพงเพชร
๑๐. นายบัณฑิต ทองอ่วม หัวหน้าอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร
๑๑. นายชัยวัฒน์ ศุภอรรถพานิช นายกเทศมนตรีเมืองกำแพงเพชร
๑๒. นายเชาวนัย ชาญเขียว นายกเทศมนตรีเมืองหนองปลิง
๑๓. นายชรินทร์ ไชยะ ปลัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดกำแพงเพชร
๑๔. คุณสุดาวดี อมรสว่างจิต บ้านเลขที่ ๔๒๘/๒๘ ชุมชนคลองลำปึก แขวงสี่แยกมหานาค เขตดุสิต กรุงเทพฯ
๑๕. คุณณฐา กัตัญญตานุรักษ์ บ้านเลขที่ ๑๖๖/๑๓๒ หมู่ ๓ หมู่บ้านเดอะลิฟวิ่ง ๓ ต.พิมลราช อ.บางบัวทอง จ.นนทบุรี
๑๖. คุณพิชัย กัตัญญตานุรักษ์ บ้านเลขที่ ๙๙/๕๕๐ หมู่ ๘ หมู่บ้านชลลดา ต.บางรักพัฒนา อ.บางบัวทอง จ.นนทบุรี
๑๗. คุณสุภาวดี วรพัชรกุล บ้านเลขที่ ๖๑ ซ.กุศลศิลป์ แขวงบางนาเหนือ เขตบางนา กรุงเทพฯ
๑๘. คุณมัลลิกา โอสธานุเคราะห์ บ้านเลขที่ ๑๙๑ หมู่ ๕ ต.สันทรายน้อย อ.สันทราย จ.เชียงใหม่
๑๙. คุณผาณิตา โอสธานุเคราะห์ บ้านเลขที่ ๑๙๑ หมู่ ๕ ต.สันทรายน้อย อ.สันทราย จ.เชียงใหม่
๒๐. Mrs. Kanchana Amundsen Tøftesgata 61B, 0552 Oslo, Norway
๒๑. คุณชนิตา เทวคุปต์ บ้านเลขที่ ๔๔๕/๑๒๖ หมู่บ้านเดอะแพลนท์ แจ้งวัฒนะ-ราชพฤกษ์ ต.บางคูวัด อ.เมือง จ.ปทุมธานี

๒๓. นางสาวรำไพ ร้ายปล้อง บ้านเลขที่ ๑๙ หมู่ ๑ ต.หนองกระทุ่ม อ.ค่ายบางระจัน
จ.สิงห์บุรี

๒๔. นายสุภกร จุนเจริญวงศา บ้านเลขที่ ๑๐๘/๕ หมู่ ๙ ต.หัวถนน อ.ท่าตะโก
จ.นครสวรรค์

๒๕. นายวิชา จันทรเชื้อ ประธานสภาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวจังหวัดกำแพงเพชร

๒๖. นางสมศรี คำพวงวิจิตร ประธานกรรมการตลาดย้อนยุคนครชุม

๒๗. นางสาวณัฐอร ศิริทิพย์จินตนา ผู้แทนตลาดย้อนรอยชาวกังราว

๒๘. นายชัยยศ เกียรติเบญจกุล นายกสมาคมผู้นิยมพระเครื่องพระบูชาไทย สาขาจังหวัด
กำแพงเพชร

๒๙. นายฤชณะ เดชศรี ประธานกรรมการ เดชศรีกรุ๊ป

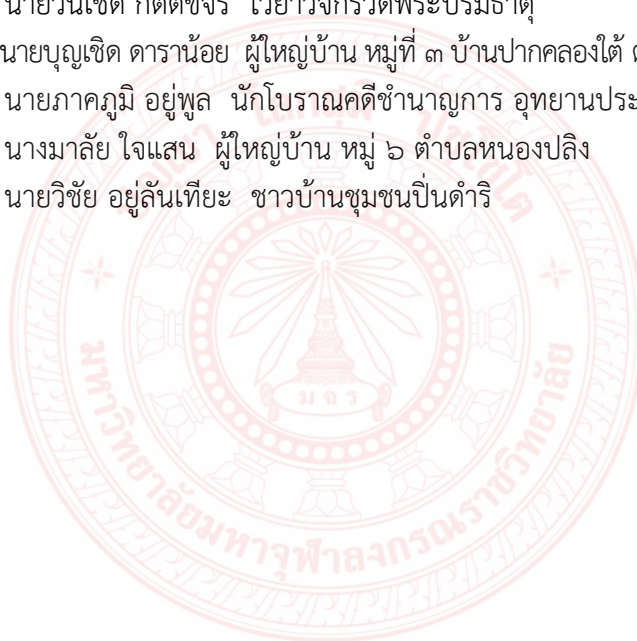
๓๐. นายวันเชิด กิตติขจร ไวยาวัจกรวัดพระบรมธาตุ

๓๑. นายบุญเชิด ดาราน้อย ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๓ บ้านปากคลองใต้ ตำบลนครชุม

๓๒. นายภาคภูมิ อยู่พูล นักโบราณคดีชำนาญการ อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร

๓๓. นางมาลัย ใจแสน ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๖ ตำบลหนองปลิง

๓๔. นายวิชัย อยู่ลั่นเทียะ ชาวบ้านชุมชนปิ่นดำริ

ประวัติผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย (หัวหน้าโครงการ)

ชื่อ พระราชวชิรเมธี, ผศ.ดร. (วีระ วรปัญญา, ภูมิเมือง)
ที่อยู่ปัจจุบัน วัดพระบรมธาตุ พระอารามหลวง เลขที่ ๑๕ หมู่ที่ ๓ ตำบลนครชุม
อำเภอเมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร ๖๒๐๐๐
โทรศัพท์ ๐๕๕-๗๓๘๓๕๕, ๐๘๑-๗๘๕๓๘๒๖
ที่ทำงาน -หน่วยวิทยบริการวิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ณ วัดพระบรมธาตุ จังหวัด
กำแพงเพชร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร ๖๒๐๐๐
-วิทยาเขตนครสวรรค์ ตำบลนครสวรรค์ตก อำเภอเมืองนครสวรรค์
จังหวัดนครสวรรค์ ๖๐๐๐๐

ประวัติการศึกษา

พ.ศ.๒๕๓๓ เปรียญธรรม ๙ ประโยค สำนักเรียนวัดราชบูรณะ กทม.
พ.ศ.๒๕๓๔ ศีลศาสตรบัณฑิต (ประณตศึกษา) มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
พ.ศ.๒๕๓๖ พุทธศาสตรบัณฑิต (ศาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ.๒๕๖๑ นิติศาสตรบัณฑิต (นิติศาสตร์) มจร.
พ.ศ.๒๕๓๙ อักษรศาสตรมหาบัณฑิต (ศาสนาเปรียบเทียบ) มหาวิทยาลัยมหิดล
พ.ศ.๒๕๕๒ ศีลศาสตรดุษฎีบัณฑิต (การบริหารการศึกษา) มหาวิทยาลัยนเรศวร
พ.ศ.๒๕๕๘ พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (รัฐประศาสนศาสตร์) มจร.

ประสบการณ์

กิจการคณะสงฆ์

พ.ศ.๒๕๔๐ เป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามหลวง วัดโพธาราม จังหวัดนครสวรรค์
พ.ศ.๒๕๔๔ เป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามหลวง วัดพระบรมธาตุ จังหวัดกำแพงเพชร
พ.ศ.๒๕๔๕ เป็นเจ้าอาวาสพระอารามหลวง วัดพระบรมธาตุ จังหวัดกำแพงเพชร
พ.ศ.๒๕๕๑ เป็นรองเจ้าคณะจังหวัดกำแพงเพชร ฝ่ายการศาสนศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์

พ.ศ.๒๕๔๐ เป็นรองผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์
พ.ศ.๒๕๕๑ เป็นผู้อำนวยการหน่วยวิทยบริการ ณ วัดพระบรมธาตุ จังหวัดกำแพงเพชร
พ.ศ.๒๕๖๑ เป็นผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์
พ.ศ.๒๕๖๒ เป็นผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ วิทยาเขตนครสวรรค์

ผลงานวิชาการ

วิทยานิพนธ์

พ.ศ.๒๕๓๙ วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต เรื่อง พระพุทธศาสนากับปัญหาการทำแท้ง
: ศึกษาเปรียบเทียบความเชื่อการทำแท้งเป็นปาณาติบาตหรือไม่

พ.ศ.๒๕๕๒ วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต เรื่อง อนาคตศึกษามหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย

พ.ศ.๒๕๕๘ วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต เรื่อง ภาวะผู้นำของผู้บริหาร
ของมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทย สกว.

งานการวิจัย

พ.ศ.๒๕๕๖ งานวิจัยเรื่อง การพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีตำบลนครชุม
มจร.

พ.ศ.๒๕๕๗ -งานวิจัยเรื่อง การอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณคดีตำบลนครชุม
อำเภอเมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร มจร.

-งานวิจัยเรื่อง การพัฒนาองค์ความรู้เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้
การอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณคดีจังหวัดกำแพงเพชร สกว.

พ.ศ.๒๕๕๙ งานวิจัยเรื่อง การศึกษาประวัติศาสตร์และพุทธศิลป์ในชุมชนโบราณ :
เมืองนครชุม เมืองไตรตรังษ์และเมืองบางพาน จังหวัดกำแพงเพชร มจร.

งานวิจัยที่กำลังดำเนินการวิจัย

พ.ศ.๒๕๖๐ แผนงานวิจัย เรื่อง มรดกโลกสู่มรดกธรรม : แนวคิด คุณค่าและการสร้าง
ความหมายใหม่ของการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม
และโครงการย่อยที่ ๔ การวิเคราะห์การจัดการมรดกโลกกับการส่งเสริม
คุณค่าและวิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ มจร.

หนังสือ

พ.ศ.๒๕๖๒ ประวัติศาสตร์และพุทธศิลป์นครชุม ไตรตรังษ์และบางพาน

เอกสารประกอบการสอน

พ.ศ.๒๕๕๘ วิชา พุทธธรรมกับสังคมไทย

เอกสารคำสอน

พ.ศ.๒๕๖๐ วิชา หลักพุทธธรรม

พ.ศ.๒๕๖๑ วิชา พุทธศิลป์

ประวัติย่อผู้วิจัย (ผู้ร่วมวิจัย)

ชื่อ พระครูศรีสุธรรมนิวิฐ (ธานี สุขโชโต, สุข
วัน เดือน ปีเกิด แจ่ม) -
ที่ทำงาน -วิทยาเขตนครสวรรค์ ตำบลนครสวรรค์ตก อำเภอเมืองนครสวรรค์
จังหวัดนครสวรรค์ ๖๐๐๐๐

ประวัติการศึกษา

- พ.ศ. ๒๕๒๗ สำเร็จการศึกษานักธรรมชั้นเอก สำนักศาสนศึกษาวัดนครสวรรค์ อำเภอ
เมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์
- พ.ศ. ๒๕๓๕ สำเร็จการศึกษาเปรียญธรรม ๖ ประโยค สำนักศาสนศึกษาวัดนครสวรรค์
อำเภอ เมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์
- พ.ศ. ๒๕๔๔ สำเร็จการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพครู (ป.วค.) มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์
- พ.ศ. ๒๕๔๕ สำเร็จการศึกษาปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์
นครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์
- พ.ศ. ๒๕๔๗ สำเร็จการศึกษาปริญญาโท การศึกษามหาบัณฑิต (กศ.ม.) การบริหาร
การศึกษา มหาวิทยาลัยนเรศวร จังหวัดพิษณุโลก
- พ.ศ. ๒๕๖๐ สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาเอก พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พธ.ด.)
สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- พ.ศ. ๒๕๖๑ สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี นิติศาสตรบัณฑิต (น.บ.)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประสบการณ์

- พ.ศ. ๒๕๔๗ เป็นอาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์
- พ.ศ. ๒๕๕๐ ดำรงตำแหน่งหัวหน้าสาขาวิชาหลักสูตรและการสอน
- พ.ศ. ๒๕๕๔ ดำรงตำแหน่งรองผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์
- พ.ศ. ๒๕๕๘ ดำรงตำแหน่งรองผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์
- พ.ศ. ๒๕๕๙ ดำรงตำแหน่งรักษาการผู้อำนวยการสำนักงานวิทยาเขตนครสวรรค์
- พ.ศ. ๒๕๖๐ ดำรงตำแหน่งรองผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์
- พ.ศ. ๒๕๖๑ ดำรงตำแหน่งผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายบริหาร วิทยาเขตนครสวรรค์
- พ.ศ. ๒๕๖๒ ดำรงตำแหน่งรักษาการผู้อำนวยการสำนักงานวิทยาเขตนครสวรรค์

ผลงานทางวิชาการ

รายงานการวิจัย

- พ.ศ. ๒๕๕๙ เรื่อง “การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมกับการพัฒนาทักษะชีวิตของเด็กและเยาวชน ภายใต้โครงการธรรมส์จรพัฒนาจิตวิทยาลัษงฆ์นครสวรรค์ ”
- พ.ศ. ๒๕๕๙ เรื่อง “รูปแบบและกระบวนการเสริมสร้างวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันของชุมชนในสังคมไทย” (เขียนร่วม)

หนังสือ

- พ.ศ. ๒๕๖๑ เรื่อง “ความเป็นครู”

บทความวิชาการ

- พ.ศ. ๒๕๕๔ เรื่อง “บทความวิชาการเรื่องหลักคิดแบบโยนิโสมนสิการ”
- พ.ศ. ๒๕๕๙ เรื่อง “รูปแบบและกระบวนการเสริมสร้างวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันของชุมชนในสังคมไทย” (เขียนร่วม)

เอกสารประกอบการสอน

- พ.ศ. ๒๕๕๖ เรื่อง “คุณธรรมจริยธรรมสำหรับผู้บริหารการศึกษา”

เอกสารคำสอน

- พ.ศ. ๒๕๖๑ เรื่อง “พุทธปรัชญาการศึกษา”

ประวัติย่อผู้วิจัย (ผู้ร่วมวิจัย)

๑. ชื่อ : พระมหาอุดร อุตตโร, ผศ.ดร.
: Phramaha Udorn Uttaro, Asot.Prof.Dr.
๒. ตำแหน่ง : อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพุทธบริหารการศึกษา
- ๓.สังกัด : วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตนครสวรรค์

๔. ประวัติการศึกษา

- ๔.๑ พ.ศ. ๒๕๕๔ เปรียญธรรม ๙ ประโยค สำนักเรียนวัดสามพระยา กรุงเทพมหานคร
- ๔.๒ พ.ศ. ๒๕๕๘ ปริญญาตรีนิติศาสตร์ (น.บ.) นิติศาสตร์
จากมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช
- ๔.๓ พ.ศ. ๒๕๕๔ ปริญญาโท ศาสตรศาสตรมหาบัณฑิต (ศน.ม.) สาขาบริหารการศึกษา
จากมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
- ๔.๔ พ.ศ. ๒๕๕๗ ปริญญาเอก พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พธ.ด.) สาขาพุทธบริหารการศึกษา
จากมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๕. ประสบการณ์

- ๕.๑ พ.ศ. ๒๕๔๗ – ปัจจุบัน เป็นครูสอนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม
- ๕.๒ พ.ศ. ๒๕๕๔ – ปัจจุบัน เป็นครูสอนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี
- ๕.๓ พ.ศ. ๒๕๕๘ – ปัจจุบัน เป็นอาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาบริหารการศึกษา

๖. ผลงานทางวิชาการ

๖.๑ พระมหาอุดร อุตตโร (มากดี), ดร., และคณะ, “การประเมินโครงการสวดมนต์ภาวนา สร้างสุขภาวะทางปัญญาและลดปัญหาอบายมุข”, : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, ๒๕๕๙.

๖.๒ พระมหาอุดร อุตตโร (มากดี), ดร., และคณะ, “กระบวนการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดเชิงพุทธบูรณาการในโรงเรียน จังหวัดนครสวรรค์”, : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๕๘.

๖.๓ พระมหาอุดร อุตตโร (มากดี), ดร., “พุทธบูรณาการการสอนในชั้นเรียนตามหลักกัลยาณมิตร”, วารสารสถาบันวิจัยญาณสังวร, ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2560): 309-318.

๖.๔ พระมหาอุดร อุตตโร (มากดี), ผศ.ดร., “สมรรถนะการจัดการเรียนการสอนของครูตามหลักกัลยาณมิตร”, สักทอง : วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ (สทมส.) ปีที่ 26 ฉบับที่ 1 มกราคม – มีนาคม 2563: 1-10.

๖.๕ พระมหาอุดร อุตตโร (มากดี), ผศ.ดร. และคณะ, “คุณลักษณะผู้บริหารสถานศึกษาที่ปราศจากอคติ 4”, Journal of MCU Peace Studies Vol.7 No.6 (November-December 2019): 1797-1804.

ประวัติย่อผู้วิจัย (ผู้ร่วมวิจัย)

ชื่อ นายธีระวัฒน์ แสน
 วัน เดือน ปีเกิด คำ -
 ที่ทำงาน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย เลขที่ ๒๓๔
 ถนนเลย-เชียงคาน ตำบลเมือง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ๔๒๐๐๐

ประวัติการศึกษา

พ.ศ.๒๕๕๒ ศศ.บ. (ประวัติศาสตร์) มหาวิทยาลัยนเรศวร
 พ.ศ.๒๕๕๓ บธ.บ. (การท่องเที่ยว) มหาวิทยาลัยนเรศวร
 พ.ศ.๒๕๕๕ ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
 พ.ศ.๒๕๖๑ พธ.บ. (รัฐประศาสนศาสตร์) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผลงานวิจัยที่ผ่านมา

พ.ศ.๒๕๕๕ งานวิจัยเรื่อง พระแท่นศิลาอาสน์ ปูนียสถานศักดิ์สิทธิ์แห่งหัวเมืองฝ่ายเหนือ
 พ.ศ.๒๕๕๖ งานวิจัยเรื่อง การอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณคดีตำบลนครชุม อำเภอ
 เมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร
 พ.ศ.๒๕๕๖ งานวิจัยเรื่อง การศึกษาประวัติศาสตร์ พัฒนาการและสถาปัตยกรรมองค์พระ
 บรมธาตุนครชุม วัดพระบรมธาตุ พระอารามหลวง อำเภอเมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร
 พ.ศ.๒๕๕๗ งานวิจัยเรื่อง การพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีตำบลนครชุม อำเภอเมือง
 กำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร
 พ.ศ.๒๕๕๘ งานวิจัยเรื่อง พระบรมธาตุทุ่งยั้ง: การศึกษาประวัติศาสตร์ พัฒนาการและ
 สถาปัตยกรรมองค์พระบรมธาตุทุ่งยั้ง วัดพระบรมธาตุทุ่งยั้ง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์
 พ.ศ.๒๕๕๙ งานวิจัยเรื่อง การศึกษาประวัติศาสตร์และพุทธศิลป์พระพุทธรูปสำคัญใน
 จังหวัดกำแพงเพชร
 พ.ศ.๒๕๖๐ งานวิจัยเรื่อง รูปแบบการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของเด็กและเยาวชนด้วย
 บุญประเพณีท้องถิ่น ตำบลโนนเมือง อำเภอนากลาง จังหวัดหนองบัวลำภู
 พ.ศ.๒๕๖๐ งานวิจัยเรื่อง พระธาตุสำคัญในล้านช้าง : วิเคราะห์ประวัติศาสตร์ พุทธศิลป์
 และความสัมพันธ์กับผู้คนสองฝั่งโขง